

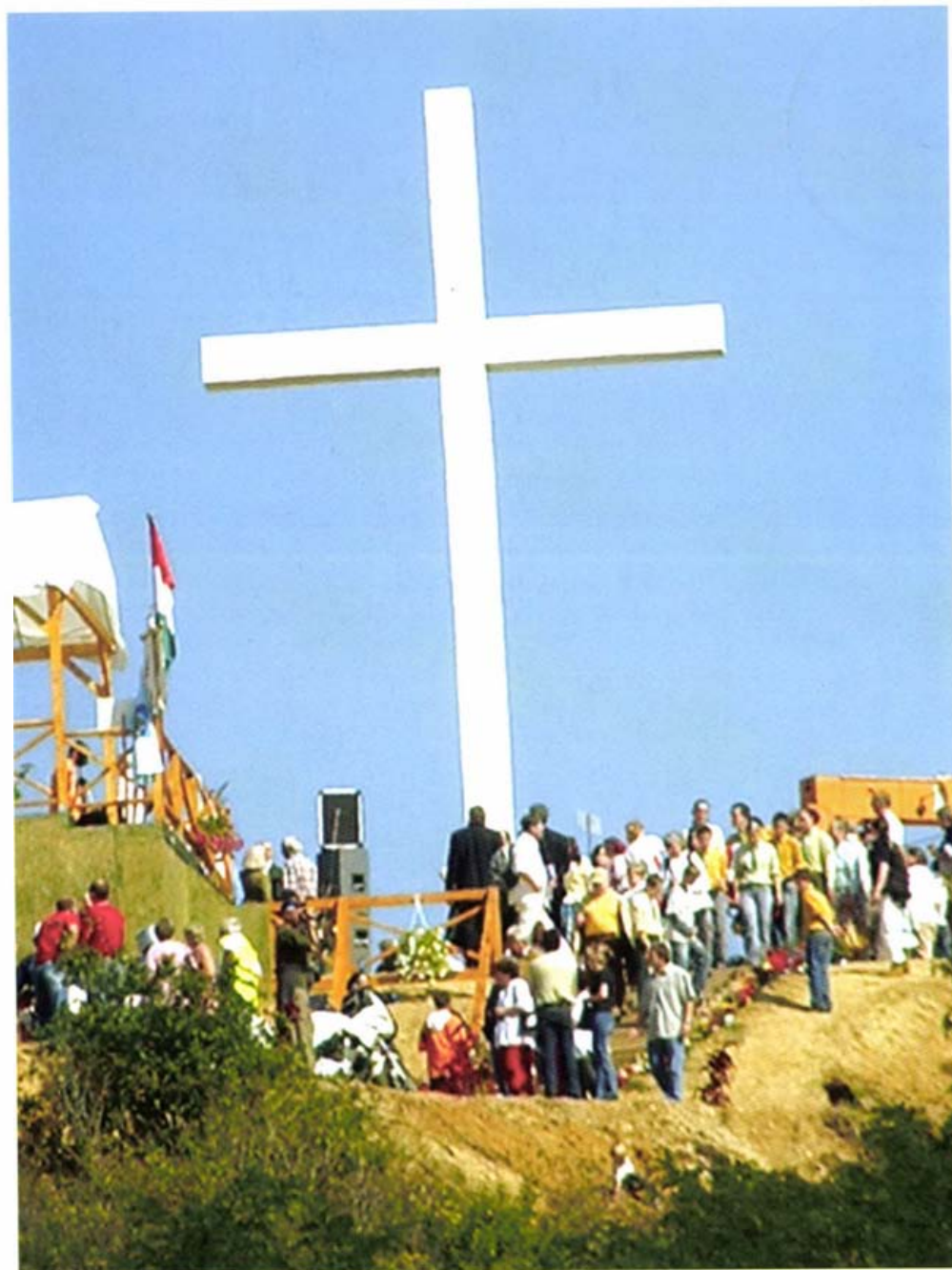
SS 383
83139 FI H79

2005/6

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XXXIII. ÉVFOLYAM

HONISMERET

XXXIII. évfolyam • 6. szám
2005. december

Kiadja a
HONISMERETI SZÖVETSÉG

Szerkesztőbizottság:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BARTHA ÉVA CSORBA CSABA
FEHÉR JÓZSEF
GÁLNÉ JÁGER MÁRTA
HÁLA JÓZSEF KOVÁCS DÁNIEL
SEBESTYÉN KÁLMÁN
SELMECZI KOVÁCS ATTILA
SZABÓ FERENC
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
TOLNAY GÁBOR ZIKA KLÁRA

Szerkeszti:
HALÁSZ PÉTER

Szerkesztőség:
Budapest V., Magyar u. 40.
Postacím: 1251 Budapest, Pf. 101
Levelezési cím:
1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: 36-1-327-7761
Internetes elérési cím:
vjrkth.hu/honisme.htm
INDEX 25387 E-mail:
bartha.eva@hnm.hu

Megjelenik a

Nemzeti Kulturális
Örökség
Minisztériuma és a
Nemzeti Kulturális
Alapprogram

támogatásával, évente hatszor.

Előfizetési díj egy évre 1980 Ft,
fél évre 990 Ft,
az egyes számok ára 396 Ft.
Előfizetésben terjeszti
a Magyar Posta Rt. Hírlapüzletága
1008 Budapest, Orczy tér 1.
Előfizethető
valamennyi postán, kézbesítőknél
a 11991102-02102799 számlán,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu,
faxon: 303-3440.

További információ: 06 80/444-444

Nyomdai előkészítés:
Geiger Annamária,
Halminé Bartó Anna, Kovács Gyula

Készült:
az ETO-Print Nyomdaipari Kft-ben
Felelős vezető: Balogh Mihály
ISSN 0324-7627 (nyomtatott)
ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Beke György író, Budapest
Dánielisz Endre hely- és irodalomtörténész,
Nagyyszalonta
Dukrét Géza tanár, Nagyvárad
Fabinyi Gáborné helytörténész, Orosháza
Fazekas Lóránd tanár, Szatmárnémeti
Gleszer Norbert doktorandusz, Budapest
Grega Sára dr. tanár, Budapest
Hefler Gábor plébános, Gyál
Hetyési Katalin tanár, Csepreg
Horváth Gyuláné vezető óvónő
Karacs Zsigmond történész, Budapest
Kellei György újságíró, Veszprém
Klanár Sára néprajzkutató,
Zenta – Aszód
Kleszer Norbert néprajzkutató,
Óbecse – Budapest
Kocz József dr. tanár, Vámosmikola
Kolozsvári István etnográfus, Bagamér
Lanczendorfer Zsuzsanna dr. néprajzkutató,
főiskolai docens, Győr
Magyari András professzor, Kolozsvár
Máriás József ny. újságíró, Nyíregyháza
Máté György etnográfus, Hatvan
Nagy Éva népművelő, Székesfehérvár
Orosz Andrásné tanár, Tarcál
Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna tanár, Makó
Pintér István tanár, Hódmezővásárhely
Román Károly ny. középiskolai tanár,
Székesfehérvár
Romhányi András népművelő, Budapest
Róbert Péter dr. egyetemi docens, Budapest
Sebestyén Kálmán dr. történész, Budapest
Sebő József tanár, Veszprém
Szabó János József történész, Szentes
Szalay Olga tud. főmunkatárs, Budapest
Szecső Károly történész, Eger
Székely András Bertalan dr.
minisztériumi főtanácsos, Budapest
Tóth Dezső dr. ny. könyvtárigazgató,
Veszprém
Varga Gábor dr. ny. ref. főiskolai tanár,
Hajdúböszörmény
Z. Urbán Aladár tanár, Óvár

A Honismereti Szövetség köszönetet mond mindazon
szerzőknek, akik Alapítványunk javára lemondtak
tiszteletdíjukról.

Az első borítón a palócok Vigyázó Nagykeresztje,
Herencsény (Máté György felvétele)

TARTALOM

2005 DEC 2 1

ÉVFORDULÓK

Négyszázhuszonöt éve született Bethlen Gábor (<i>Magyari András</i>)	3
II. Rákóczi Ferenc, az ember (<i>Dr. Grega Sára</i>)	8
Vörösmartyról, a romantikáról és a Csongor és Tündéről (<i>Román Károly</i>)	15
Kétszáz éve halt meg Fazola Lénárd egri vasműves (<i>Szecskó Károly</i>)	21
Kodály első népdalgyűjtő útja (<i>Szalay Olga</i>)	24
A szatmári Tűzoltótorony száz éve (<i>Fazekas Lóránd</i>)	30
Emlékezés Przemysl elestének 90. évfordulójára (<i>Pintér István</i>)	34

ISKOLA ÉS HONISMERET

Bálint Sándor: Advent	41
A néphagyományok őrzése a csepregi óvodában (<i>Horváth Gyuláné</i>)	43
Az ifjúság honismereti gyűjtőmunkája Csepregen (<i>Hetyésy Katalin</i>)	45
Helytörténeti kör a makói József Attila Gimnáziumban (<i>Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna</i>)	49

EMLÉKEZZÜNK

A pápasalamoni termelőszövetkezet megalakulása (<i>Dr. Tóth Dezső-Papp Lajos</i>)	51
---	----

TERMÉS

Benkő József és a Transsilvania Specialis (<i>Sebestyén Kálmán</i>)	57
Pillanatképek a Gyálpusztai Szőlőkről az 1929. évből (<i>Hefler Gábor-Illés Péter</i>)	60
Két himzett mintakendő Tarcáról (<i>Orosz Andrásné</i>)	70
Kós Károly-házak nyomában (<i>Romhányi András</i>)	71

KRÓNIKA

Szabó Ferenc köszöntése Orosházán (<i>Fabinyi Gáborné</i>)	78
Köszöntjük a nyolcvanesztendő Varga Sándort (<i>Székely András Bertalan</i>)	78
Főhajtás II. Rákóczi Ferenc emléke előtt (<i>Dukrét Géza</i>)	80
Herencsényi keresztállító palóc búcsú (<i>Máté György</i>)	82
A X. Ifjúsági Honismereti Akadémia (<i>Nagy Éva</i>)	82
XI. Partiumi Honismereti Konferencia (<i>Dukrét Géza</i>)	84
Kazinczy Ferenc Tápiógyörgyén (<i>Beke György</i>)	85
„Perőcsény az szép helyen van...”	
750 esztendő múltjára emlékezett a Börzsöny-vidéki település (<i>Dr. Koczó József</i>)	87
Baráti találkozó – Erdély bűvöletében (<i>Máriás József</i>)	91
In memoriam	
Kovács Géza (<i>Dánielisz Endre</i>)	93
Gecse Albert (<i>Karacs Zsigmond</i>)	93
Fábián Imre (<i>Dánielisz Endre</i>)	95

KÖNYVESPOLC

Szentes (Szabó János József)	96
Huszár János: Múltidéző történetek Pápáról (Kellei György)	96
Pillanatképek a XIX. századi Veszprémből (Sebő József)	97
Az alsósztrégovai Madách-síremlék (Z. Urbán Aladár)	97
„Szulik József emlékezete” (Gleszer Norbert–Klanár Sára)	98
Laki Lukács László: Edelény templomai (Dr. Varga Gábor)	100
Goldschmied István – Szarka Lajos: A keszthelyi zsidóság története (Róbert Péter)	100
Kovács József László–Kovácsné Paulovits Teréz: Duna vizén malom forog (Dr. Lanczendorfer Zsuzsanna)	101
Rálátás. Zsáka helytörténeti tájékoztatója (Kolozsvári István)	103
HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA	105
A 2005. ÉVFOLYAM TARTALOMJEGYZÉKE	115

*Minden kedves olvasónknak
békés, áldott karácsonyt
és boldog újesztendőt kíván*

a Szerkesztőbizottság

Tisztelt Szerzőink!

A Honismeret folyóirat nyomdai előállítása során könnyebbé teszi a korrektúra megtakarításával esetenként gyorsíthatja a megjelenést, ha a közlésre szánt írásokat **hajlékony (flopy) lemezen** küldik el számunkra. Ezeket azonban csak WORD 6/95, WORD 97 formában, magyar ékezetekkel ellátva tudjuk használni. A szöveget kinyomtatva is kérjük. Ha képeket küldenek, azokat JPG-formában mentsek. Akár lemez, akár e-mail esetén, cikket csak pontos névvel és címmel ellátva tudunk fogadni.

Köszönettel a Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

„Kis Mágiszter” Könyvesbolt, Balassi Kiadó
(1053 Bp. V., Magyar u. 40.)

Budapesti Teleki Téka, a Teleki László Alapítvány könyvesboltja
(1088 Bp. VIII., Baross u. 1.)

Unitárius Könyvesbolt (Bp. V., Alkotmány u. 12.)

ÉVFORDULÓK

Négyszázhuszonöt éve született Bethlen Gábor

Az erdélyi fejedelemség egyik legkiválóbb uralkodója egészen sajátos körülmények között jutott országa élére és produkált páratlant csaknem két évtizedig tartó uralkodása alatt. Ismeretes, hogy a pusztulás szélére jutott országát rövid idő alatt virágzó körülmények közé juttatta. Szinte lehetetlennek tűnik, hogy a romlás szélére jutott Erdélyt a XVII. század elején, milyen rövid idő alatt fejlődő országgá formálta. A Bethlen Gábor által megteremtett, sajátosnak is nevezhető államrend sikeres folytatója I. Rákóczi György, s ilyen módon született meg a két uralkodó páratlan tevékenysége eredményeként Erdély igazi aranykora.

Bethlen Gábor 1580-ban látta meg a napvilágot a Hunyad-vármegyei Marosillye várkastélyában. Nem belső erdélyi, hanem régi tiszántúli családból ered. Ősei birtokos nemesek voltak, akik rendszerint magyar nagyurak szolgálatában harcoltak s ezzel tartották fenn birtokait, többek között Iktárt is, ahonnan nemesi előnevüket eredeztették.

Gábor apja, Bethlen Farkas Erdélybe menekült a török elől, s odaadó híve lett a három Báthory erdélyi fejedelemnek: Istvánnak, Kristófnak és Zsigmondnak. Báthory Istvántól kapta az újabb családi jószágot Maros-Illyét s ezzel tekintélyesebb erdélyi földesúr rangjára emelkedett. A család erdélyi kötődése tovább erősödött mivel Bethlen Farkas erdélyi székely leányt vett feleségül, a gyergyósárhegyi Lázár Druzsínát, akitől két fia, az idősebb Gábor és az ifjabb István született. Bethlen Gábornak a fejedelmi udvarban szerencséje is akadt, mivel Bocskaihoz rokoni szálak fűzték, s tőle védelembe részesült, így súlyosabb problémák nélkül sikerült átélnie Báthory Zsigmond fejedelem korának viharos eseményeit.

A XVI–XVII. század fordulóján Erdély bonyolult és igen súlyos helyzetének alakulása lehetőségeket is nyújtott a fiatal Bethlennek, hogy bizonyítást tegyen politikai adottságairól. Ugyanis Báthory Gábornak az erdélyi fejedelmi trón megszerzéséért folytatott bonyolult harcában Bethlen Gábor a fiatal Báthory pártjára állott. Ennek komoly szerepe lett abban, hogy a trónharcból Báthory Gábor kerüljön ki győztesen. Bethlen Gábor ugyanis egyre komolyabban lépett fel Báthory mellett. Még Báthory megválasztásának hírére is ő vitte meg a szultánnak és ő volt az, aki negyedév múlva meghozta a szultán megerősítő levelét Báthory Gábornak. A továbbiakban is tevékeny szerepet vállalt Báthory Gábor politikai és katonai akcióiban. Amint a kortársak is megjegyzik ügyes politikai fogásokkal mind fennebb lépett az udvari tevékenység terén. Bethlen maga is hangot adott véleményének, miszerint „Én Báthory Gábornak öt esztendő forgásában nem keveset szolgáltam és sok dologban hasznosan”.

A jellemükben rejlő ellentét a hasznos szolgálatok ellenére, nem ritkán durva sértésekre ragadtatta Báthory Gábort. Már a kortársak közül is többen keresték a magyarázatát a fiatal fejedelem durva kítőréseinek. Bethlen azonban sok sérelmet eltűrt „noha igen keserves szívvel és bús elmével (...) látván a nyomorult országnak anélkül is sok veszedelmét.” Valójában Bethlen világosan látta a fejedelem meggondolatlanságait és igyekezett mindent elkövetni, hogy ne adjon okot a török közbelépésére. Ugyanakkor bizonyosságát igyekezett nyújtani annak, hogy az ő meggondolt óvatossága ki fogja a szelet a török esetleges kemény fellépéséből.

Hogy mennyire helyesen tekintette Bethlen a dolgok reális állását Erdélyben, bebizonyosodott már 1612 őszén, amikor jó érzékkel felmérte, hogy Báthory Gábort támogató politikájának nincs reális és jövőt ígérő alapja, s úgy döntött, hogy változtatnia kell addigi magatartásán. Előbb a temesvári, azt követően a budai basánál tartózkodva kezdte el a munkát Báthorynak a fejedelmi székből való eltávolítására. 1612. október közepén Bethlen Budáról levélben

tájékoztatta Thurzó György nádort, hogy török segítséggel az ország szabadságát óhajtja visszaállítani Báthory Gábor fejedelem ellenében.

1612 őszén Bethlen Gábor, akit a fejedelem első emberének tartottak, az egyre nyilvánvalóbb ellentétek miatt már nem titkolta, hogy félti életét Báthory fejedelemtől és 1613 szeptemberében török hódoltságba menekült. Hogy mennyire áttekinthetetlen volt a helyzet, következtetni lehetett abból is, hogy az erdélyi országgyűlés Szébenben, a portától való elszakadás mellett döntött, Bethlen Gábort fő- és jószágvesztésre ítélte. Erre válaszul Bethlen Gábor személyesen adta elő Drinápolyban Ahmed szultánnak, az erdélyi fejedelemség elnyerésére vonatkozó szándékát és kérését. Ezen a ponton már félreérthetetlenek az erdélyi politikai élet főbb irányvonalai, valamint Báthory fejedelem és Bethlen Gábor szándékai. 1613 közepén a török szulán is kitergette kártyáit: Báthory Gábor trónfosztása és Bethlen Gábor erdélyi fejedelemsége mellett döntött. Hogy szavainak nyomatékot adjon, csapatokat rendelt Bethlen Gábor mellé.

A politikai események a továbbiakban még inkább felgyorsultak. A törökök országgyűlésre hívták össze az erdélyi rendeket Kolozsvárra, amely október 23-án Bethlen Gábort Erdély fejedelmévé választotta. Pár napra rá a hajdúk Báthory Gábort Nagyváradon meggyilkolták.

Ez a fordulat az erdélyi viszonyokban új helyzet kialakulását sejtette, ugyanakkor Bethlen Gábor életében új lehetőségek körvonalai mutatkoztak.

Az erdélyi kérdések tisztázásához Bethlen Gábor végül is kedvezőbb körülmények között foghatott hozzá, mint annak idején elődje Báthory Gábor, aki trónra jutva sok esetben teljes tájékozatlanságot árult el az erdélyi dolgok tényleges állásáról. Az 1613 őszén kialakult helyzetre jellemző, hogy Bethlen Gábor világosan látta milyen feladatok előtt áll és minél hamarabb hozzálátott a legégetőbb kérdések rendezéséhez. Uralma első napjától igyekezett rácsafolni a bécsi diplomácia véleményére, amely midőn értesült Bethlen Gábor trónra jutásáról, hangoztatta: „íme, török gubernátora van Erdélynek.” Az udvari körök ezen véleménye azonban rövid életűnek bizonyult. Érvényben maradt az a megállapítás, hogy az új fejedelem új szakaszt nyit Erdély történetében. Erre jellemző a politikai realitások tudomásul vétele, a dolgok állásának pontos felmérése a határozathozatal előtt, s hogy a döntés legyen bármilyen természetű a történeti valósággal összhangban történjen. Ezért fordulnak elő főleg Bethlen uralmának első szakaszában néha érthetetlennek tűnő döntések, ugyanis a fejedelem nem ambíciói, hanem a dolgok reális mérlegelése alapján intézkedett. Nem ritkán még vele szimpatizáló kortársai sem bírták mindig megérteni cselekvéseinek bonyolult és „ellentmondásosnak tűnő” létét. Roe, a nagy műveltségű angol diplomata, kinek több dolga akadt Bethlennel, megvallja egy alkalommal, hogy nem érti az erdélyi fejedelmet, jóllehet szimpatizál vele.

Bethlen Gábor megválasztása után feltűnő határozottsággal látott hozzá Erdély elhanyagolt kül- és belpolitikai ügyeinek rendbetételéhez, hogy biztosabb politikai háttérrel léphessen tovább országa megszilárdítása útján. Uralkodása lényegében két részre osztható. Először rendezni igyekezett a konfliktusokkal terhelt és feldúlt Erdély ügyeit, készülve nagy tervei megvalósítására. Már 1614 tavaszán, a megyesi országgyűlésen meghirdette gazdaságpolitikáját, melynek célja Erdély talpra állítása, belső nyugalmanak megteremtése, a gazdasági élet fellendítése.

Bethlen Gábor uralma kezdetétől igen komoly súlyt fektetett a külkereskedelem fejlesztésére. Igyekezett kihasználni mind a mezőgazdasági termékek, mind a keresettebb nyersanyagok, iparcikkek iránti keresletet. Szigorú monopóliumot vezetett be a sókereskedelmre, ami komoly lendületet adott a tordai, dési, vízaknai, kolozsi, széki és parajdi sóbányák működésének. A fejedelem rendeletei erősítették a bányahelyek privilégiumait, a nemesfém-bányászat jövedelmeit is. Bethlen hathatós intézkedésekkel próbálta erősíteni Erdély szociális állapotát is. Nem bántotta az országában meglévő kiváltságokat, csak azokat nem tűrte meg, amelyek gyengítették a központi hatalom erejét. Azokat a székelyeket, akik jobbágyoknak kötétték le magukat, hogy a hadi szolgálatról mentesüljenek, visszatérítette a „szolgálórend köze” gyengítve ezúton is a belső ellentéteket.

Fejedelemsége kezdetén Bethlen Gábor elé – amint már utaltunk rá – igen nagy bel- és külpolitikai nehézségek tornyosultak: az ország gazdasági gondjainak megoldása, a fejedelem hatalmának belső és külső megszilárdítása és diplomáciai elismertetése. Nem kevés feladatot jelentett az egyházakkal kapcsolatban felmerülő kérdések rendezése, különösen a katoliku-

sok vallásügyi problémáinak elfogadható rendezése. Sok baj volt a katolikus templomok jogállásának rendezése körül is.

Bethlen kortársai közül többen hangsúlyozták a fejedelem kiemelkedő jellemvonásait. „Annak a kornak a legszámottevőbb történelmi szereplője volt – írja Richardson – akit a törökök a császáriakkal váltakozva hol körül udvarolnak, hol meg rettegnek tőle, akárcsak Európa más uralkodói (...)” Bethlen politikai nézeteinek kialakulásában és magatartásában meghatározó szerepet játszott a két európai hatalomhoz – Törökországhoz és a Habsburgokhoz – való viszonyulása. Az a bizonyos egyensúlypolitika jelen volt Bethlen külpolitikai számításai-ban is. Egész életén át az a meggyőződés vezette, hogy Erdély csak a török uralma mellett őrizheti meg szabadságát. A történelmi irodalom behatóan boncolgatja, hogy Bethlen hogyan értelmezte ezt a tételt. Több vélemény látott napvilágot, hogy valójában mit is jelentett Bethlen számára az a bizonyos török barátság, hogyan lehet a problémát pozitív töltettel kezelni úgy, hogy az használható eszköz lehessen az erdélyi érdekek védelmére, ha a sors úgy adja, még nagyobb kockázatok mellett is.

Bethlen azonban a töröknek pajzsul való használatát jól meghatározott feltételek figyelmen kívül hagyásával tekintette elfogadhatónak. Sokszor vádolták, hogy egész életében rabja volt a töröknek és szolgai alázatossággal igyekezett meghálálni a portától kapott segítséget. Ezeket a vádakokat sok esetben nem is könnyű megcáfolni. Gondoljunk csak Lippa esetére, amelynek a törököknek való átadását határozottan követelték, sőt még azt is elvárták Bethlen Gábertől, hogy saját katonai erővel foglalja vissza Lippát és juttassa a törökök kezére. Nagyon fájt Bethlennek, hogy a török még azt az ajánlatát sem fogadta el, hogy Lippát foglalják vissza török csapatokkal. Így neki kellett egy magyar várat magyar vér ontásával, 13 napi lövetteléssel a török számára elfoglalni. Amint Bethlen fel is jegyzi „Lippát magunk nemzetétől, sok vérünk hullásával vettük meg örökké való siralmunkra”. Azt is hozzá teszi, hogy „Lippa megadásával a németet örökös ellenséggemmé csináltam”.

Felületesen tekintve a problémákat a bethleni politikának nem egy vonása egyaránt magán viseli a törökkel való együttműködés, valamint a németek felé tett lépéseket is. Azonban beható vizsgálat tárgyává téve Bethlen külpolitikai taktikázását kitűnik, hogy lényegében egy meglehetősen messzemenő egyensúlypolitika alkalmazásáról van szó mindkét hatalom irányába. Az egyensúlypolitika mesteri alkalmazásával sikerült Bethlennek uralma legkritikusabb szakaszain is átjutni, s figyelmét és energiáját Erdély legbonyolultabb ügyeinek megoldására összpontosítani. Ez a megállapítás érvényes külpolitikájára is. Ennek köszönhetően sikerült Bethlennek viszonylag szerencsésen túljutni nemzetközi konfliktusain, s fokozatosan erősíteni nemzetközi helyzetét, valamint Erdély feletti uralmát.

Uralmának második szakaszát, csaknem teljesen országa belső helyzetének konszolidálására, s nemzetközi kapcsolatainak erősítésére igyekezett felhasználni. Mindezt nagyon körültekintően szervezte meg és széles nemzetközi kapcsolatokra építette. Mint építkező fejedelem, országa közvéleménye is magasztalja. A rendek véleménye úgy hangzott, hogy „több vagy-on huszonöt esztendeinél is, hogy egy fejedelem is hazánknak erősségin ilyen hasznos épületeket nem cselekedett mint Őnagysága ez harmincfél esztendő alatt. Aki nem hiszi, megláthatja Fejérvárott, Déván, Fogarasban, Szamosújvárott és Váradon”. A bethleni országlás építő jellegét dicsérik „egykori krónikások, lelkendező kortársak (...)” Számtalan kortárs is feljegyzi, hogy Bethlen képes Erdélyt a korábbi zavarok okozta sebekből kigyógyítani és olyan európai tényező rangjára emelni, mint volt Báthory István alatt.

Bethlen Gábor diplomáciai képességeinek és hadvezéri tehetségének próbaköve a harmincéves háború volt, melynek különböző szakaszaiban merész, gyakran kockázatos, de általában szerencsés fordulataival egész Európa figyelmét magára vonta, s államát nemzetközi súlyú tényező rangjára emelte. 1619-ben lépett be a harmincéves háborúba, de komoly sikereket nem ért el. Jóllehet 1620 augusztusában a besztarcebányai országgyűlés magyar királlyá választotta, ő soha nem koronáztatta meg magát, s az 1621 decemberében aláírt nicolsburgi békében még a koronát is visszaadta a császáriaknak, lemondva a királyi címről. Különösebb sikerek nélkül fejezte be az 1623 évi Habsburg-ellenes hadjáratát is, majd 1626-ban békét kötött császári ellenfeleivel. Ettől kezdődően Bethlen Gábor Erdély nemzetközi tekintélyének növelésére és fokozott belső fejlesztésre összpontosította erejét. Ennek gyümölcse lett az a látványos belső fejlődés, ami Erdélyt viszonylag rövid időn belül Európa egyik nemzetközileg is

elismert államává tette. Az ország gazdasági és kulturális fejlődésében elért eredmények belpolitikai téren is komoly eredményekkel jártak. Bethlen halálának pillanatában – 1629. november 25. – Erdélyt Európa egyik komoly sikereket elért államaként tartják számon.

Az ország tekintélyének gyors növekedéséhez s az „aranykor” jelző kivívásához Bethlen nemzetközi tevékenysége mellett igen jelentős mértékben hozzájárult trónralépése után megvalósuló gazdasági, társadalmi és kulturális tevékenysége is. Erről meggyőződhetünk, ha átlapozzuk Hernádi László Mihály „Bethlen Gábor állama és kora” című 1980-ban közzé tett gazdag bibliográfiáját.

Bethlen fejedelemsége idején valóban lépésről-lépésre, fontossági sorrendet tartva, haladt előre országépítő tevékenységében. Gazdag levelezéséből kitűnik, a fejedelem célja, hogy annyi háború és pusztulás után, a két nagyhatalom – a Habsburg és a török – egyensúlyállapotát kihasználva, megszilárdítsa és erősítse állama önállóságát és virágzó országgá változtassa Erdélyt. Országépítő tevékenységében főleg a fiskus birtokaira igyekezett támaszkodni, hogy ne legyen kiszolgáltatva a rendek akaratának.

Az erdélyi gazdasági élet lendületének fokozása céljából Bethlen idegenből is szegődttet és telepített építőiparban jártas mesterembereket. „Az országba idegen országokból nagy költséggel – írja Szalárdi – mindenféle jó mesterembereket, tudós fundolókat, kőműveseket behozat vala”. Nem ment ritkaságszámban, hogy németek lakta országokból, olasz földről, lengyel területekről érkeztek nagyobb számban Erdélybe kőművesek, asztalosok, ácsok, lakatosok, kőfaragók, de építést tervező, díszítést végző neves mesterek is.

Amidőn le kellett mondania a felvidéki bányákról, Bethlen Erdély bányáiparát az ottani technika Erdélybe telepítésével igyekezett fellendíteni. Ennek érdekében serkentette a vállalkozói kedvet, szavatolta a kitermelés szabadságát. Az 1618 évi országgyűlés kimondotta „az ő kegyelmes tetszéséből”, hogy „mind itt az országban lévő, mind idegen országból jövőendő bányászok, akármely nemzettségből állók, az országba bejöhessenek, kiknek minden helyeken lévő bányáknak kinyitására szabadságuk legyen.” A fejedelem személyesen is tanulmányozta a fejlett felvidéki bányaművelést.

Az erdélyi gazdasági élet fejlődése szempontjából nagyon fontos volt Bethlen Gábor kapcsolatainak szélesítése az itáliai térséggel is. „(...) a Velencei Köztársasággal olyan kapcsolatot létesített – írja 1619-ben Georg Kraus –, hogy egész életén keresztül nagy forgalmat és kereskedelmet folytatott velük, kiváltképpen ügynöke, egy velencei kereskedő Daniel Nys útján, akinek évenként sok ezer ökröt és tehénbőrt küldött (...) valamint sok viaszt és higanyt is (...), az pedig helyette értékes ékszereket, selymeket és soha nem látott holmit”. Politika és kereskedelem a Velencével kapcsolatos fejedelmi tervekben szorosan egybekapcsolódott. Bethlen igyekezett kihasználni a tőkefelhalmozásban előtte járó város vagyoni erejét. A fejedelem figyelme addig terjedt, hogy az országos érdekek szolgálatába állított mezőgazdasági egységeket személyesen igyekezett ellenőrizni, s jó szakemberekről gondoskodni. A fogarasi udvarbírójának adott utasításában például megköveteli, hogy az udvarbíró jó számtartót keressen „olyat az ki igen tökéletes és igaz okos, tudós legyen az ő tiszteben”.

Ennél még fontosabb, hogy Bethlen a termelési technikában új szemléletre oktatott. Megkövetelte például, hogy más vidékeken sikeresen alkalmazott termelési technikát minél szélesebb körben alkalmazzák, törekedjenek új termelési ágak bevezetésére, olyanokéra, amelyek a piac részére árut állítanak elő.

Bethlen gazdasági tevékenységének viszonylag rövid időn belül komoly visszhangja volt. „A bethleni országglás építő jellegét dicsérik az egykori krónikások, lelkendező kortársak. (...) Az erősségeket és stratégiailag fontos helyeket igen nagy figyelemmel kíséri. (...) Idegenből szegődttet és telepít építőiparban jártas mesterembereket”.

Az építkezési anyagokat belföldön állították elő, a fűrészáru Székelyföldről jutott el az ország más részeibe. A fejedelem az állam tevékenységének fokozásával, célszerű gazdálkodással tűnt ki. Szilárd pénzügyi rendszer megteremtésére törekedett, ami sikerült is neki. Így Bethlen uralmának első szakasza megteremtette azokat a gazdasági, társadalmi és politikai feltételeket, amelyek nélkül nem lett volna lehetséges az erdélyi „aranykor” megteremtése. Mind nagyobb teret hódított az a vélemény, miszerint a magyar érdekeknek megfelelő politikát csak Bethlentől lehet várni. Az ő racionális töltetű politikája, még ha megalkuvónak tűnt is

néha, a végcél tekintetében reális tartalmú volt, nem kis mértékben segítette elő a fejedelem politikai programjának megvalósulását.

Uralkodása második felében Bethlen egyre nagyobb figyelmet szentelt a művelődésre és a tudományra, a fejedelem legfőbb törekvései közé tartozott a műveltség közkinccsé tétele Erdélyben. E célra a neves külföldi mestereket is igénybe vette, akik a fejedelmi székhelyet, amely Basta idején tönkrement, igyekezett újjáépíttetni. Ennél nagyobb jelentőségű volt a tudományos élet radikális újjászervezése. Igazi forradalmi megoldásnak tekinthető Bethlennek akadémia alapítását célzó javaslata, amit 1622-ben fogadott el az országgyűlés. Ennek értelmében meg kellett szervezni Erdély felsőoktatását Nyugat-Európa viszonyaihoz közelítő „Heidelbergává”, külföldi professzorokkal működő intézménnyé. Végül Bethlen elképzelése, miszerint az ország vezető hivatalait és intézményeit a fejedelmi székhelyen összpontosítja, oda vezetett, hogy a főiskola Gyulafehérváron épült fel. Az akadémia Erdély művelődési életében így nagy súlyt kapott. Itt tanítottak a híres hazai professzorok: Kereszturi Pál, Gelei Kátona István, Csulai György. Mellettük igen fontos szerepet játszott Opitz Márton, Johann Heinrich Alstedt, Johann Hinrich Bisterfeld, Ludwig Piscator.

A Bethlen által alapított akadémia kiemelkedő szerepet kapott Erdély művelődéstörténetében. A bethleni politika eredménye az is, hogy a XVII. század elején a tanulók között megsokszorozódott a jobbágyok aránya. Apáczai Csere János feljegyzése szerint a jobbágyfiak száma a kollégiumokban „(...) oly nagy, hogy az iskolák összes tanulói házaik, szőszékeit és padjait bőven megtöltik”, (...) „a nemes szülők fiait” onnan majdnem kiszorítva. Apáczai egyébként az okát is megadja a jelenségnek: azért „menekülnek az iskolákba, mert különben örökös jobbágyi állapotban vagy rendkívül nagy szegénységben kellene folytonosan szolgálniuk”. A Bethlen Gábor által megerősített törvény tette lehetővé a jobbágyok tanulási lehetőségét. Így a társadalmi emelkedés nehezen járható, de bárki számára elérhető útja a tanulás lett. Ez természetesen nem jelentette az oktatás kötelezővé tételét, de fontos lépés volt az oktatásról szóló bethleni gondolat támogatására. Ennek szellemében a fejedelem komoly adományokkal és ösztöndíjakkal alapozta meg anyagilag is az erdélyi oktatásügyet, hasonló nagylelkűséggel járt el az általa alapított akadémia esetében is. Sokak szerint a kulturális politika volt a bethleni aranykor egyik legfontosabb terméke. E politika kiteljesedéséhez jelentős mértékben hozzájárult a külföldről behívott tudósok tevékenysége, valamint a külföldön képzett nagyszámú értelmiségi, főleg a tantestületek tagjai. A társadalomépítő program koronája az iskolaügy s vele együtt a szellemi művelődés hathatós támogatása. Alapítványokkal sikeresen támogatta a váradi, nagybányai, dési, kolozsvári, marosvásárhelyi, székelyudvarhelyi és nagyenyedi iskolákat. Különös figyelmet fordított a gyulafehérvári kollégiumnak juttatott donációk ésszerű felhasználására.

Az erdélyi kulturális élet gazdagodását jelezte a publikált könyvek számának szaporodása is. Ez mindenekelőtt a gyulafehérvári fejedelmi nyomda egyre gazdagabb termésének tudható be. Bethlen Gábornak arra is volt gondja, hogy korának történetét arra hivatott emberrel megírassa, s ezzel is hozzájáruljon a bethleni történelmi mű minél gondosabb megalapozásához. Egyik volt alumnusa, a Heidelbergben tanult Bojthi Gáspár kapta ezt a feladatot, aki „De rebus gestis magni Gabriellis Bethlen” című írásában tett eleget ura óhajának.

Mikor Bethlen Gábor 1613 őszén erdélyi fejedelem lett, s hozzákezdett az erdélyi politika összekuszált szálainak kioldozásához, még szó sem lehetett nagyszabású országépítő munkáról, még kevésbé olyan hatékony diplomáciai tevékenységről, mely Erdélyt az európai politikában fontos szerephez juttassa. Meghatározó célja az lehetett, hogy zseniálisan kihasználja az európai helyzet nyújtotta lehetőséget, s a két nagyhatalom között folytatott egyensúly-politikájával megteremtse Erdély politikai függetlenségét és gazdasági önállóságát. Lényegében ez tette lehetővé Erdély „aranykorának” megteremtését. Alapjában véve az „aranykor” az ország politikai és gazdasági önállóságát szavatolta az igen kényes európai körülmények között. Bethlen államfői nagysága ennek az európai színvonalon álló államrendnek a megteremtése volt. Már saját korának társadalma is elismerte a bethleni országépítés területén elért sikereket, amik eredményeként Erdély méltó helyet talált a fejlett európai államok sorában. A nemzetközileg is elismert bethleni alkotás emléke 425 év után is tovább él az erdélyi magyarság körében.

Magyari András

II. Rákóczi Ferenc, az ember

A Rákóczi-szabadságharc 300. évfordulója alkalmából több tanulmány született különböző szempontokból. Ez a dolgozat Rákóczi jellemét próbálja elénk állítani. Természetesen, amikor jellemét megrajzolom, beszélnem kell vallásosságáról is, arról, hogyan formálta azt a hit. Választott témám tanulmányozásához elolvastam Emlékiratait és Vallomásainak három könyvét, segítségül hívva őt magát, másrészt elolvastam leghívebb szolgájának, kamarásának, bujdosótársának, Mikes Kelemennek Törökországi Leveleit. Nem olvastam el Rákóczi egyéb írásait, sem kortársainak róla szóló véleményét, emlékezéseit, de irodalomtörténészek és más tudósok munkáit sem, kivéve a kötethez Hopp Lajos által írt Utószót, melyben megtalálható Rákóczi egyéb írásainak rövid elemzése is.

Rákóczi 1715-ben visszavonult a franciaországi Grosbois-ba, a kamalduli szerzetesekhez. Ha a megtérést helyhez és időhöz lehet kötni, azt mondhatjuk, hogy itt és ekkor tért meg. 1716 decemberében kezdi írni Vallomásait Grosbois-ban, melynek III. könyvét 1719-ben fejezi be. Emlékiratait 1717 tavaszán már Törökországban írja, így mindkét mű a hívő ember visszatekintése. Isten kegyelmének fényében egész életét másképp látja. Csak egy példa: Rákóczi Magyarország leggazdagabb főura, Erdély fejedelme volt, akinek a császáriak minden kincsét elrabolták. Ezért is hálát ad Istennek: „...birtoklásuk talán ártott volna üdvösségemnek...”¹ „megfosztottál engem a vagyonommal való visszaélés lehetőségétől”.²

Rákóczi önjellemzésének és Mikes jellemzésének alapján a következő kép bontakozik ki előttünk.

Rákóczi jellemének alakulása gyermekségétől a szabadságharc kitöréséig

II. Rákóczi Ferenc 1676. március 27-én született Borsiban I. Rákóczi Ferenc és Zrínyi Ilona gyermekeként. Alig múlt el három hónapos, amikor édesapja meghalt. A gyermek úgy emlékszik vissza, hogy nagyanyja, Báthory Zsófia gyöngéden ragaszkodott hozzá. Íme mindenki-ben van valami jó! Anyja viszont szigorú szeretettel nevelte. Alig ötéves korában elkülönítette a női lakosztálytól és az asszonyi gondozástól.³ Ma ezt inkább ridegségnek mondhatjuk, de úgy látszik, nem vált kárára. A kislányt sokszor megbüntették, mert tanulás helyett háborúsdit szeretett játszani. Nővérétől gyakran hallotta mesélni azt az eseményt, amikor anyjuk a munkái várában két gyermekével fekszik az ágyban, s komornája hirtelen észreveszi, hogy egy kígyó mászik elő az asztal alól. Az anya felkapja a kislányt, s a kislányt otthagya kimenekül a szobából. Ferencet az ajtónállók szabadítják ki. Zrínyi Ilona ekkor már Thökölyhez készül férjhez menni. Rákóczi megjegyzi: „...az elkövetkező időkben valóban megtanultuk, hogy anyám férje személyében fogadott kígyót az ágyába, akivel mégis végső lehetőségig oly nagy türelemmel, alázatban (...) és szolgálai engedelmisséggel élt, hogy valóban jogosan volna méltó arra, hogy a házassági szentség erényeinek példaképekül állítsák.”⁴

Thökölyt sohasem szerette. A lakodalomból emlékezetében csak a nagy ivászat, dőzsölés maradt meg. Ferenc ekkor hatéves múlt. Kilencéves koráig nevelőapja magával vitte minden táborozásra, katonai megmozdulásra, ahol sokat éhezett, szomjazott és fázott. Komornyikját, Kőrösy Györgyöt rá akarták venni, hogy mérgezze meg a gyermeket, de az annál jobban vigyázott rá. Amikor a török Bécsét ostromolta, Ferenc Thökölyvel Pozsonyban volt, anyja Léván. A gyereket vérhas gyötörte, de nem hívtak hozzá orvost. Szerinte Thököly mindent megtett, hogy eltegye őt láb alól, hogy a birtokait megszerezhesse. A törökhöz is magával akarta vinni túszként, csak az utolsó percben változtatta meg elhatározását. Ez a nagy szigorúság és a sok viszontagság – úgy tűnik – megedzették a gyermeket. Munkács hároméves ostroma idején gyönyörködve nézte a csatákat. Szemtanúja volt, amikor a várfalon anyja mellett egy szolgának vitte el fejét az ágyúgolyó.

¹ *Rákóczi Ferenc: Vallomások.* Ford.: Szepes Erika. (Továbbiakban: V. I–III.) 25. old.

² V. I.: 26. old.

³ Uo.: 13. old.

⁴ Uo.: 16. old

Anyját úgy jellemzi, mint akit „mind bölcsesség, mind hősi lelkület tekintetében a neméhez illő átlagos képességeken felül ajándékozott meg Isten”.⁵ De nem hiányzott belőle a gyöngédség sem: a sebesülteket saját kezűleg kevert orvosságokkal gyógyította.

Ferenc tizenkét éves volt, amikor Bécsbe vitték, s elszakították anyjától és nővérétől. Csak pár nappal később engedték meg, hogy elbúcsúzzon tőlük. Anyját többé nem látta. Zrínyi Ilona 1703-ban halt meg Törökországban, pár hónappal a felkelés kitörése előtt. Halálos ágyán úgy emlékezett fiára, hogy az őt soha meg nem szomorította.⁶ Rákóczi a csehországi Neuhaus jezsuita kollégiumába vitték, tanítóját elküldték. Környezetével csak latinul tudott érintkezni. Egy hónap múlva a 4. osztályban kezdhetette meg a tanulást. Fogékony és igyekvő gyermek volt, szerette kutatni a láthatatlan dolgokat, és szeretett ritkaságokkal foglalkozni. Egyszer elcsent egy látsóvet, egyszer meg egy körzöt. Ezt nem érezte véteknek. Büszkesége nem engedte, hogy kérjen. Tanárai szerették. Olvasmányai kizárólag imádságoskönyvek voltak. Tizennégy éves korában megválasztották a Szűzanya kongregációjának előjárójává. Ahogy én nem tudom, mit jelent ez, ő se igen tudta: „Értettem a betűt, de nem értettem a szellemet” – írja.⁷ Neuhauson kívül tanult még Krumlovban, Prágában és Neisseben. „...mindenütt mindenki szeretett engem, és mindenütt szívélyesen fogadtak, mert nem szomorítottam meg senkit, és engem sem szomorított meg senki.” – írja.⁸ A prágai egyetemen filozófiát hallgatott, a jezsuita rendházban lakott, innen jelöltek ki vezetőt mellé, akit így jellemez: „Vezetőm higgadt ember, jó erkölcsű, egyszerű és az atyáknak nagymértékben alárendelt pap volt, aki nem volt alkalmas sem a vallás, sem az erkölcs, annál kevésbé valamely tudomány oktatására, ezért az egész időt saját dolgaival töltötte és én is az enyéimmel. Szerfölött nagy tudásvágy volt bennem, és ezért alkalmas időben hol építészeti, hol matematikai könyveket forgattam, festettem, mértani alakzatokat rajzolgattam, de minthogy senki nem magyarázta el őket, semmit nem érttem. A tanárokkal és az atyákkal folytatott biliárd volt legkedvesebb játékomban, és nagy gyönyörűséggel adtam át magam neki.”⁹

Kollonich Lipót bíboros őt jezsuitává, nővérét apácává akarta tenni, hogy birtokaik – örökös hiányában – a Habsburgokra szálljanak. A jezsuiták közt azonban voltak olyanok, akik őszinték voltak Rákóczihoz, és meggyőzték, hogy elhívása nem az igazi, és nem is Istentől származik. Nővére titokban férjhez ment, s bár az udvar egymás ellen akarta uszítani őket, Ferenc, otthagyni a jezsuitákat, hozzájuk költözött Bécsbe. Nővére házában része volt mindabban, amittől kezdetben természetes szeméremmel elborzadt (17 éves volt ekkor), de később megkedvelt: lakomákban, kártyajátékokban, színházi előadásokban, szerelemben. Ezután egy évre itáliai tanulmányútra ment sógora bátyával Borsheim bárója álnéven. Megmászta az Alpok stájerországi és karinthiai hegyeit, megcsodálták Itália templomait és palotáit, s a kirándulások mellett maradt idő a lovaglásra, vívásra, táncra, kártyázásra is. A firenzei herceg csodálta jámborságát, hogy nem jár a nyilvánosházakba, pedig csak undorodott a prostituáltaktól és félt a betegségtől.

1694-ben, nagykorúsítása után politikai megfontoltságból feleségül veszi Karolina (Sarolta) Amália hessen-rheinfelsi hercegnőt, egy kiemelkedő szépségű, de gyenge fizikumú, beteges ifjú hölgyet, akitől 3 fia születik. Az első, György, 4 éves korában meghal. A szabadságharc, majd a száműzetés idején hosszú évekig távol éltek egymástól. Rákóczi börtönben van, amikor a legkisebb fia megszületik, és 26 év múlva Rodostóban látja először. Családjáról így is igyekszik gondoskodni, de ez nem mindig sikerül, még kevésbé tudja gyermekeit nevelni. Mikes így ír a Rodostóba látogató György hercegről: „szép és eszes ifjú, de neveletlen és tanulatlan. Irni is csak rosszul tud. Magyarul nem tud, hiszen németnek nevelték. Szándékosan tartották tudatlanságban.”¹⁰ A fejedelem halála után a porta a bujdosók kérésére Rodostóba hívja Rákóczi idősebb fiát, Józsefet. „Vigasztalásunkra vártuk ezt az ifjú fejedelmet, de szomo-

⁵ Uo.: 21–22. old.

⁶ Uo.: 28. old.

⁷ Uo.: 36. old.

⁸ Uo.: 37. old.

⁹ Uo.: 37. old.

¹⁰ Mikes Kelemen: Törökországi levelei. (Továbbiakban: T. L.) Kiadta, bevezetéssel ellátta dr. Császár Elemér. (Továbbiakban: CS. E.) Bp. 1905. 148–149., 160. old.

rúságunkra jött” – írja Mikes. Rákóczira úgy emlékszik vissza, mint „kinek minden dolga okosságból, rendből és kegyességből állott.” Most „a rendet nagy rendetlenség követte, az okosságot a hebehurgyaság, a kegyességet a harag és az idegenség”.¹¹

Rákóczi Ferenc nagykorúsítása után pár hónapra hazajön, ekkor iktatják be Sáros megye örökös főispáni tisztébe. Fogadtatásáról így ír: „...a lakosok nagy, de a németek miatti félelemből igen titkolt tetszéssel fogadtak (...) azonban döbbenet csodálkoztak anyanyelvem elfelejtésén, idegen öltözékemen és szokásaimon, és azt hitték, hogy mindezt a nemzet megvételéből teszem.”¹² Házasságkötése után feleségével újra birtokaira látogat, de az 1697-es hegyaljai felkelés kirobbanásakor visszamegy Bécsbe. Tudja, hogy az udvar minden alkalmat megragadna, hogy őt bevádolva birtokaira rátegye kezét, ezért még a látszatát is kerüli, hogy köze lenne a felkeléshez. Ekkor még hű a császárhoz, és a németek pártján áll a törökkel és a lázadó jobbággyokkal szemben, azonban igazságérzete hamar felülkerekedik császárhűségén. A bécsi társaságokban az udvar praktikáit hamarabb és jobban megismeri, mint a magyar urak. (Például a peres eljárások során a hatóságok a magyar nemeselek birtokleveleit visszatartják, és egyszerűen elveszik birtokaikat.) Rákóczi tapasztalja a németek szőszegéseit, és látja kegyetlenkedéseiket. Rokonszenve hamar feltámad a nép iránt, és belátja: egyedül ő alkalmas arra, hogy a szabadságharc élére álljon egyrészt a magyarságnak az ősei iránt érzett tisztelete okán, másrészt a külföldi keresztyén fejedelmekkel való széleskörű kapcsolata miatt. Mikor Bercsényi Miklóssal megismerkedik, és szoros barátságot köt, az „nem minden csodálkozás és vigasz nélkül vette észre, hogy a német ruha alatt magyar és valóban hazafiúi szív dobog”.¹³ Addig senki sem mert vele beszélni az ország és a haza ügyeiről.

Életének fordulópontja letartóztatása 1701. április 18-án és a bécsújhelyi börtönben töltött fogsága május 29-től november 7-ig. Tizenegy hétig befalazott ablakú sötétzárkában tartották, amikor 11 napi böjtölés (éhségsztrájk!) után egy ablakos cellába vitték át. Ez olyan élmény volt számára, hogy ezt írta: „soha semmi kellemesebb nem történt velem életemben.” Ekkor már kapott papírt, tintát, könyveket, festéket, matematikai eszközöket. Itt szokott rá, hogy pontos napirendet készítsen, melyben a reggeli imától kezdve az olvasásnak, festésnek, rajzolásnak, a rabtartójával való társalgásnak és a cellában való sétálásnak az ideje is percnyi pontossággal be volt osztva. Ez tette elviselhetővé, sőt hasznossá számára a fogságot, és ezt a módszert követte törökországi bujdosása idején is. „Abból a gazdag (...) udvari életből, melyet Rákóczi Magyarországon folytatott, nem maradt meg más, mint a nagy rend és pontosság” – mondja a Törökországi levelekhez írt bevezetőjében dr. Császár Elemér.¹⁴ A több oldalról is érkező segítséggel megszervezték, de igen kalandos és veszélyes szökést végül is „rettenthetetlen szívvel és lélekkel” vitte végbe. Lengyelországba menekült, ahol találkozott Bercsényi Miklóssal. 1703. március-április folyamán találunk rá a tiszaháti népi kurucság küldöttei, akik hazahívják. Június 16-án lépi át a határt, „Mint Caesar a Rubicont”.

A szabadságharc

Az éles ész és a bölcsesség, a nyugalom, a fizikai és lelki bátorság, a józanság és igazságszeretet jellemzi már a fiatal Rákóczit is. 27 éves, amikor a szabadságharc élére áll, s ezek a tulajdonságai csak nőnek és elmélyülnek kora előrehaladtával.

Vallomásainak három könyvét Isten előtti bünvallásnak és hitvallásnak szánja. Így ír benne erről a korszakról: „Hazám felszabadításához saját gyötrelmeim és a szerencsétlen nép nyomorúsága miatt való fölindulásomban kezdtem hozzá... Ezenkívül azt hittem, esküm kötelez rá, hogy megtartsam a haza törvényeit, könnyítsek a nyomorultakon, szabadítsam meg a gyámoltalanokat és az árvákat (...) Távolság volt tőlem a törtéte és egy nagyobb méltóság vagy a korona megszerzésének vágya, mindazonáltal hajtott engem az önelégültség hiú vágya vagy inkább gyönyöre (...) Egész későbbi életem folyamán a vágy e hívságos ösztönzésétől hajtva igen sok erkölcsi erényt tanúsítottam, és az országot kormányozva többnyire az igazságosságot gyakoroltam. Jót tettem a szegényekkel, jámbor cselekedeteket hajtottam végre a külső

¹¹ Uo.: 216–217. old.

¹² Rákóczi: V. I. 59. old.

¹³ Uo.: 92. old.

¹⁴ Mikes: T. L. IX. old.

vallásgyakorlatban, távol tartottam magam a fényűzéstől (...) a balsorsot erős lélekkel viseltem (...) a közügyeket magánügyeim elé helyeztem (...) megvettem a gazdagságot (...) adott szavamat szentül megtartottam. De az erény mindezen hívságos bizonyosságai bűnök voltak a Te szemedben, hiszen abból a képmutatásból származtak, amelyet Te, ó Jézusom, tanításodban annyira elítéltél!”¹⁵

A szabadságharc történetét Emlékirataiban írja le. Nagyon szomorú kép tárul fel előttünk. A kurucok csapata a hadakozásban teljesen járatlan, rosszul felfegyverzett, szedett-vedett társaság. Ha győznek, nekiállnak fosztogatni, majd hazamennek a zsákmánnyal. Ha vesztenek, akkor is hazamennek családjukhoz. Szinte minden ütközetre újjá kell szervezni a sereget. A vezérek sem értenek a hadviseléshez. A parancsot nem hajtják végre. Torzszalkodnak, féltékenykednek, gyanakodnak egymásra, részegesek, erőszakosak, nem ismerik beosztottaik jellemét. Rákóczi néha enged a vezérek rábeszélésének, csak azért, hogy meggyőzze őket elgondolásai helytelenségéről. Az átállt német helyőrségek alkalomadtán elárulják a magyarokat. Ennek a seregnek a megszervezése, őrzése, ellátása, lelkesítése, féken tartása igazi hadvezéri tehetségre, józanságra, bölcsességre vallott. A fejedelem képes rá, hogy mindig mindenből tanuljon. „Ebben az első (nagyszombati) ütközetben megtanultam, hogy egyikünk sem ért a taktikához, hogy hadaim jó szándékúak, de azon túl, hogy rosszul vannak fölfegyverkezve, a tisztek sem tudják vezetni őket. Végül, hogy nagyon óvatosnak kell lenni a szökevény németekkel.”¹⁶

Tisztán látta az ország gazdasági viszonyait, azt az ördögi kört, amelybe belekerült: „A szabadság neve megmozgatta a nemes szíveket, sereglettek és fegyvert fogtak a szabadság visszanyerésére. De ez a szózat nem tudott a katonáknak zsoldot, ruhát, fegyvert és lovakat adni. A néptől kellett tehát kérnünk, hogy adni tudjunk neki. De ugyanez a nép volt katona is, mégis adókkal kellett volna terhelni, kényszeríteni, hogy élelmet szállítson, ne hagyja abba a föld művelését, és ugyanakkor elviselje a háború fáradalmait.”¹⁷

Nem adott teret a rágalmazásnak, nem ítélkezett elhamarkodottan: „Amikor (...) előre láttam, hogy a panaszok, még ha talán igazságosak is, híján vannak a törvényes bizonyítékoknak és a félelemtől és megvesztegetéstől ment tanúknak, nem tartottam helyesnek megindítani a törvényes eljárást, de nem mulasztottam el, hogy négy szemközti elég keményen és az érdekeltet érzékenyen érintő szemrehányásokat tegyek.”¹⁸ Jól látta, hogy a kezdeti kényszerű demokratikus intézkedések később bajt okoztak: „A táborba sereglett nép maga választotta vezéreit. Kanászok, gulyások, borbélyok, szabók parancsnoksága alá álltak aszerint, hogy ki nek a bátorságát tartották legtöbbre (...) Veszélyes, sőt, lehetetlen lett volna felváltani ezeket a tiszteket, és nem is lehetett jobbakat találni a helyükre.”¹⁹ De „az új zsákmányra kapzsi katonák megcsömörlöttek a hosszú egy helyben tartózkodástól és a tábori élet téltelenségétől. A katonai fegyellemmel járó őrségállás sem tetszett nekik. A jobban fölfegyverzetek elszökdöstek a táborból (...) Nagy fáradtságomba került ezt a bajt orvosolni olyan népi katonaság között, amelynek tiszteit ugyanolyan fából faragták, mint a katonákat, ezért nem tudtak és nem is mertek parancsolni nekik.”²⁰

Érdemes megfigyelnünk, hogyan lett úrrá a vallási ellentéteken. A protestáns I. Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna családjába menyük, Báthori Zsófia hozta be a katolicizmust. Fia, I. Rákóczi Ferenc az ő hatására tért át a katolikus vallásra, így unokája, II. Rákóczi Ferenc már a katolikus hitben nevelkedett. Ahogy már Vallomásaiból idéztem, vallásgyakorlata kezdetben külsőséges volt, azaz betartotta a formaságokat, és megvette az „eretnekeket”, ahogy ő a protestánsokat nevezte, de hamar átlátta a katolikus egyház és a politika összefonódását. „A káptalanok teljesen felhagytak az ifjúság oktatásával, különösen mióta a jezsuiták viselnek erre gondot. Ezt a körülményt nagyon ügyesen használta fel a bécsi udvari tanács. A magyar jezsuiták mindig ausztriai főnökeiknek engedelmeskedtek, s ezért az ifjúságnak min-

¹⁵ Rákóczi: V. I. 96. old.

¹⁶ Emlékiratok. Ford. Vas István. (Továbbiakban: E.) 283. old.

¹⁷ Uo.: 247. old.

¹⁸ Uo.: 244. old.

¹⁹ Uo.: 214–215. old.

²⁰ Uo.: 220. old.

dig nagy gyűlöletet sugalmaztak Kálvin és Luther követői ellen. Ennélfogva ezeket az elfogult és vakbuzgó elvekkel telített fiatalembereket a papi rend számára választották ki, és a jezsuiták közt tartották vissza azokat, akik tanulmányaikban kitűntek. A magyarok természetesen tisztelik papjaikat, akiknek nem volt nehéz ezt a keserű vakbuzgóságot a katolikus világiakba is átönteni. A klérus legjobb része azt hitte, hogy az ortodox (értsd: katolikus) vallás megőrzése az osztrák uralomtól függ, s ez ellen fegyvert fogni annyi, mint a katolikusok romlására törni és ipso facto egyházi átok alá kerülni. Ennélfogva e háború elején saját plébánosaink és papjaink annyira menekültek előlem, hogy sokáig lelkipásztor nélkül voltam (...) Mint-hogy a nép és a nemesség legnagyobb része eretnek vallásokat követett, a lelkipásztoroknak (értsd: katolikus papoknak) nem voltak híveik, s ezzel az ürüggyel nem prédikáltak, az ifjúságot sem oktatták katekizmusra, de szigorúan megkövetelték híveiktől a tizedet és az egyéb szolgáltatásokat, és pénzt halmaztak közrendű rokonságuknak.”²¹ „Az egész sereg – alig tizedrészét kivéve – kálvinista volt, s a papjaik iránt mutatott tiszteletlenség még a pártomat követő főurak szemében is az egyház rombolásának és üldözésének látszott. De minthogy a szabadság helyreállításáért fogtunk fegyvert, szigorúan végre kellett hajtani, amit a törvények rendeltek, és jó eszközökkel szabályozni és javítani azt, ami nem volt rendben. Amikor ilyen esetekben nem erőszakkal és indulattal léptem föl, vagy ha a lelkeket irgalomra és kölcsönös tülelemre buzdítottam, mert nem helyeseltam, hogy lelkiismereti kérdésekben erőszakot alkalmazzunk, azzal vádoltak, hogy a katolikusellenesek pártját támogatom, és hogy valásom csak színlelt és tettetett.”²²

A Supplicatoria, melyet a hat északnyugati vármegye írt a szécsényi országgyűlés jezsuiták ellen hozott szigorú intézkedéseinek visszavonása érdekében, Rákóczi a Responsioval válaszolt 1706–1707-ben, melynek lényege, hogy a jezsuiták veszedelmet hoznak a katolikus egyházra, a tudományra és az iskolákra. Arra inti a jezsuita rendet, hogy hagyjon föl az eretnek üldözésére tett esküjével, mivel az eretnek (protestánsok) kiirtása „a közbékét” veszélyezteti: „a különböző vallásúaknak háborítatlanul kell élniök egymás mellett.”²³

A vesztésre álló ügyet teljes őszinteséggel és lelkiismeretességgel vizsgálja, elemzi, keresi a kivezető utat, megtárgyalja a szövetséges rendekkel, s velük egyetértésben cselekszik: Lengyelországba megy még bízva a cárr és a francia király segítségével, míg folynak a békétárgyalások Károlyi vezetésével. Lengyelországból tovább kell menekülnie Franciaországba, ahol kezdetben szórakozások közepette éli a világiak életét. Leginkább a király (XIV. Lajos) társaságát kedvelte, és egyik legjobb barátja annak törvényesített fia, Toulouse grófja volt. Végül felülkerekedik benne a józan megfontoltság: „Elhatároztam, hogy kerülöm a mértéktelen és a király jótékonyágát meghaladó költsékezést, hogy megőrzöm rangom külső méltóságát, elkerülöm az illetlen és fiatal társaságot, a nőkkel folytatott botrányos kapcsolatokat, és úgy ápolom a hercegek barátságát és a főurak nyájasságát, hogy ne rontsam híretem.”²⁴ Egyre több időt tölt imádkozással és bibliaolvasással. Az ádventi ájtatosság ideje alatt jelen volt a királynak tartott prédikációkon, és ezek jobban hatottak rá, mint korábban. Vágyott a magányra, s mikor tudomást szerzett Grosbois-ban a kamalduli atyák remeteségéről, először három napra oda vonult el, majd vett egy kis házat a közelben, s mind több időt tölt velük imádkozva, elmélkedve. Örömet szerez neki a ház rendbehozatala, a kis kert művelése is. Már itt megmutatkozik gyakorlati érzéke, a fűrés-faragás szeretete, amellyel Rodostóban olyan sikeresen űzi el az unalmat.

A király halála után, amikor már innen sem várhat segítséget, a török szultán meghívására elindul Törökországba abban a reményben, hogy hazájának javát szolgálja.

A bujdosás

Rákóczit a törökök azért hívták Törökországba, hogy egy az osztrákokkal folytatandó esetleges háborúban kiváló diplomáciai és hadvezéri képességeivel, széleskörű kapcsolataival segítségükre legyen, és megígérték neki, hogy a magyar seregek élére állhat, valamint azt is, hogy békekötés estén figyelembe veszik az ő, azaz a magyarság érdekeit is.

²¹ Uo.: 240. old.

²² Uo.: 241. old.

²³ Utószó: *Hopp Lajos*. Bp. 1987. 864. old.

²⁴ Uo.: 517. old.

„Soha keresztény fejedelemhez a porta olyan hittel nem volt, mint őhozzája” – írja Mikes a fejedelem halála után. „Az ő tanácsát mind becsülte, mind követte (...) tudott is jó tanácsot adni.”²⁵ A gyakran változó vezírek egyikéről pedig így ír: „A(z) dicséretes ebben a vezérben, hogy az idegen országból való dolgokban gyakorta kér tanácsot a mi fejedelemünktől, aztot béveszi, és követi, akinek nagy eszét megüsmérte.”²⁶ Rákóczi latba vetette minden diplomáciai ügyességét, furfangját, baráti és politikai kapcsolatát a magyar ügy érdekében, de politikai kalandokba nem bocsátkozott, török, tatár és más idegen seregek élére nem állt.

„Harmadfél évig a szultán birodalmában sem volt a bujdosóknak nyugodt otthonuk, egyik helyséből a másikba rendelte őket az uralkodó, és arról a tervről, amely Rákóczit Törökországba vonzotta, hogy Ausztria ellen török sereget vezessen, szó sem esett (...) Az 1718-ban kötött passzarovici béke végleg megpecsételte sorsukat: mint bujdosók, s nem mint harcosok fognak a szultán oltalma alatt élni. 1720 márciusában megérkeztek Rodostóba. (...) Az államfő pártfogása jelentette számukra a nyugodt békességet (...), a korlátlan uralkodó kedvéért mindenki tisztelettel bánt Rákóczival és híveivel. Úgy tekintették, mint valóságos fejedelmet. (...) A porta pénzzel is ellátta őket, és bár fényűzésre nem tellett, annyiuk volt, hogy gondtalanul élhettek.”²⁷ Rákóczi naponta 60-70 tallért kapott, ezt házanépének ellátására, építésre és az egyháznak adta. Ruhára, drágakövekre nem költött. Hagyatékának szétszétadásakor tapasztalhatták, milyen csekély vagyon maradt utána: ezüst evőeszközök, 2 gyűrű, 2 zsebóra, 2 lószerszám és a maga kitalálta szétszedhető székek és asztalok, melyeket ládákba lehetett rakni, valamint 6-7 arany és 500 tallér.²⁸

Rákóczi Isten akaratában megnyugodva fogadta el Rodostót száműzetése végső helyeként. „A mi urunk, mint igaz keresztény fejedelem, csendes elmével vette ezt az izenetet” – írja Mikes.²⁹ „Amint fogyott a bujdosók reménye, akként lett egyre sivárabb a lelki életük (...) s mivel nem volt, ami lelküket elfoglalja, elúnták magukat.”³⁰ „...közülük csak igen kevés gondolt olyan megnyugvással a szomorú, színtelen bujdosó életre, mint maga a fejedelem és leg-hívebb belső cseléde, Mikes Kelemen.”³¹ „Mindkettőt a szívükben épen élő vallásos hit tartotta fenn.”³²

A fejedelem nem unatkozik. Mint a börtönben, itt is a magának kiszabott feladatok teljesítése foglalta le. A mise és az imádkozások órái között délelőtt olvas és ír, délután fű, farag, esztergál. „... Az ő gyönyörű szakállá sokszor tele forgáccsal, hogy maga is neveti magát. És úgy izzad, mintha munkája után kellene enni kenyerét. Őtet minden csudálja, ő pedig neveti az olyat, aki azon panaszkodik, hogy elúnja magát.”³³ Szórakozása a vadászat és az, hogy jó időben kimennek sátorozni a mezőre. Ez mutatja a tábori élet, a szabad levegő utáni vágyát. Mikes jóízú humorára jellemző a következő részlet: „Egy kis kutyám vagyon, az is már úgy tudja a rendet, valamint én. Mikor dobolnak, és misére megyek, reám se néz, de mihelyt ebédre dobolnak, azonnal felugrik s hozzám jő. (...) Csak arra vigyáz, mikor kimegyek a házból, hogy merre megyek: ha a fejedelemhez vagy a templomban megyek, meg sem mozdul, ha hívnám is, már tudja, hogy arra a két helyre nincsen szabadsága.”³⁴

A fejedelem míg él, nem adja fel a reményt, hogy hazájának szabadságát kiharcolja. Ha a politikai helyzetet kedvezőnek véli, igyekszik szövetséget keresni. „A szegény urunk, amit pennájával tehet, el nem mulatja. Eleget ír mindenfelé” – írja Mikes Kelemen. Ez a hivatása, ezt bízta rá Isten. „...úgy látom magam – írja vallomásaiban –, hogy mindig színed előtt és ér-

²⁵ Mikes: T. L. 208. old.

²⁶ Uo.: 36. old.

²⁷ CS. E. VIII.

²⁸ Mikes: T. L. 211. old.

²⁹ CS. E. 43. old.

³⁰ Uo.: IX.

³¹ Uo.: V.

³² Uo.: VI.

³³ Mikes: T. L. 160. old.

³⁴ Uo.: 144–145. old.

ted cselekszem, hogy beteljesítssem a művet, amelyhez hitem szerint Te szólítottál el, mert úgy tetszik, ezért a célért nem riadok vissza sem a nehézségektől, sem a természetemmel ellentétes dolgoktól, sem a gyötrelmekről, sem az ellentmondásoktól, de még magától a haláltól sem.”³⁵

Rákóczi stílusa

Rákóczi jellemzésekor nem mehetünk el szó nélkül szónoki és írói erényei mellett sem. Nagyhatású, tudós, mégis eleven szónoklatokat tartott az ország- és megyegyűléseken, a táborban, a sereg előtt. Ezekre írásban készült fel, és a kéziratokat megőrizte. Egyik kiváló példája szónoklatainak az 1705-ös gyömrői beszéd. Rövid, tömör, de velős, jól tagolt, hangja emelkedett, szívhez szóló. „... páratlan érzéke volt a színpadias előadásmódra. Előadása egyszerű, ünnepélyes vagy szenvedélytől átítatott, élt a szóalkazat élénkítő eszközeivel, hangáryalatokkal, a fölkiáltás, ismétlés, kérdés indulatfokozó nyelvi alkalmazásával (...) Beszédei-vel tűzbe hozta, érzelemfestő nyelvvel, hangjával könnyekig meghatotta hallgatóságát, akit képes volt az érzelmek minden fokozatán keresztülvezetni, s őszinte együttérzésre ébreszteni.”³⁶

Vallomásainak és Emlékiratainak nyelve – bár mindkettőt fordításban olvastam – a jó tollú íróra vall, tömör, logikus, gördülékeny, olvasmányos, érdekes, stílusa érzékletes. Egy példát emelek ki az Emlékiratokból, Erdély leírását. „Az országot kijövet ugyanúgy megfigyeltem, mint amikor bevonultam. A fejedelemséget hegyek veszik körül, amelyeknek legnagyobb részét az Alpokhoz lehet hasonlítani. Belül az, amit erdélyi Mezőségnek neveznek, fennsíkokból áll, melyeknek völgyeit tavak töltései szelik át. A hegyoldalakat bokrok és cserjék borítják, a talaj mindenütt bővelkedik gabonában és legelőben. Könnyen felázik, és az utak egyformán nehezen járhatók a hegyoldalokban és a fennsíkokon vagy a tavak töltései által szabdalta völgyek fenekén, mert a föld általában zsíros, agyagos. A fejedelemséget kettészelő Maros völgye sokkal kellemesebb a Szamosénál, amelyről már beszéltem. A nagyon tiszta vízű Marosba ömlik bele az Aranyos, amely a kalotai hegyekből ered, és azért nevezik így, mert aranyszemeket hord magával. Ezeket összegyűjtik és a fejedelmi kincstárba viszik azok a vándor csoportok, amelyeket közönségesen cigányoknak hívnak, s akiket erre a munkára hoztak be az országba és láttak el kiváltságokkal. Ez a két folyó nagy széles völgyeken folyik át, a partja mentén húzódó rétek között sokat kanyarog, fűzfásorok szegélyezik, és ezeknek a gallvaiból a lakosok rőzsekötegeket készítenek, mivel az erdők innen távol esnek. A népes falvak sűrűn következnek egymás után. Végül minden mosolygó és kellemes ezen a gyönyörködtetésre festett tájképen. Általában Erdélynek semmije sem hiányzik, csak egy jó fejedelem, népének atya, de hogy a fejedelemség teljes tündöklését visszanyerhesse, ahhoz két azonos szellemű, ugyanegy tervben dolgozó, egymást követő fejedelemre volna szükség, mert egyiknek életartama nem volna elég arra, hogy megjavítsa és megváltoztassa az Erdélyt alkotó három különböző nemzet szellemét és szokásait.”³⁷

Végezetül hadd idézzem a Vallomások II. könyvéből Rákóczi önjellemzését Isten színe előtt, mely mintegy összefoglalja az eddig mondottakat, és példa lehet rá, hogy mindnyájan Isten kegyelméből élünk, legyünk emberileg kicsik vagy nagyok, tehetségtelenek, vagy tehetségesek: „Találni fogsz bennem meglehetősen kiemelkedő származást, melyet hazám történelmében ünnepeltek, szerettek, és javadalmak birtoklásával teljesítettek ki; nemes jellemet, sokféle tudománnyal kiművelt erkölcsöket; megtalálod bennem a világi tisztségek és az erkölcsi erények követőjét, a barátságot és a közvéleményt nagy igyekezettel és fáradtsággal megnyerő hűséges barátot, a hazáját szerető polgárt, a haza szabadságának védelmezőjét, a koronák megvetőjét, az igazságszerető fejedelmet, a kincsek becsmérőjét, a jó tette vágyót, a büntől és nyilvános botránnyoktól idegenkedőt, a nép szeretetére pályázó és azt elnyerő politikust, a borsort nyugodt lélekkel tűrőt; találsz majd filozófust, ki megveti a rang változását, a trón elvesztését, a szegénységet, aki rettenthetetlen arccal és lélekkel viseli a száműzetést, az üldözést és a veszélyt; udvaroncot, aki bírta az uralkodó barátságát, kegyelmét és becsülését, akit irigység nélkül tisztelt és szeretett az egész udvar, akit senki nem sértett meg, és aki min-

³⁵ Rákóczi: V. III. 650. old.

³⁶ Utószó 848. old.

³⁷ E. 358–359. old.

denki tetszésének örvendett. Mit fogsz mondani, mi hiányzott nekem a világi gyönyörűségekből az emberi élet e különféle helyzeteiben?

Kendőzés nélkül fölfedtem sikamlós és érzéki szerelmeimet, a bőséges lakomákat, mulatózásokat, fényes udvaromat, seregeim nagyságát, a barátságokat, vadászatokat, játékokat, nagyszerű látványosságokat, a baráti és élcelődő társalgásokat, és ezeken kívül mi marad a világ csábításaiból? Mégis, mindeközben sem leltem meg nyugalmamat (...) nem azért írom mindezt, hogy engem megdicsérjenek, hanem hogy Te megdicsőülj. Mert úgy vagyok a Te műved, ahogyan vagyok (...) féreg, hamu, por és bemeszelt síremlék vagyok a Te színed előtt.³⁸

Hálát adhatunk Istennek, hogy történelmünk során ilyen kiváló vezetőket adott, akik kiemelkedő képességüket példamutató eredményekkel együtt a nép, a haza javára fordították, de nemcsak ezekkel, hanem hitükkel és a száműzetésben tanúsított helytállásukkal is példaképpül szolgálnak a következő nemzedékek számára. Bár nem volt lelkipásztor, életével az igét hirdette, ezért ideillőnek érzem a Zsid.13:7 versét: „Emlékezzetek meg a ti előljáróitokról, akik szólották néktek az Isten beszédét, és figyelmeztvén az ő életük végére, kövessétek hitőket.”

Dr. Grega Sára

Vörösmartyról, a romantikáról és a Csongor és Tündéről¹

Őszintén örültem, amikor megtudtam, hogy Vörösmarty költészete is téma lesz a honismereti akadémián. Megmondom, miért. Azért, mert a nyolcvanas évek közepén fellépő új irodalmárok egyike-másika olyan hírért költötte Vörösmarty Mihálynak, hogy nem is olyan nagy alkotó, csupán követője, epigonja a német romantikának. Akkorában még több irodalmi konferencián vettem részt, de nemigen lehetett vitatkozni velük, mert nem érveltek, mondták a magukét, ítélkeztek és minősítettek csupán.

Ez tehát régebbi élményem, a másik viszont, amit el akarok mondani, még egészen friss, azt is mondhatnám, mai. Arról van szó, hogy a Vörösmarty Színházat most újítják föl, készülnek a megnyitására, s ebből az alkalomból a városi kulturális bizottság úgy határozott, hogy a Csongor és Tünde bemutatásával nyissa meg kapuit a felújított színház. Úgy hallottam, a mostani igazgató egy kicsit berzenkedett a határozat ellen, majd igent mondott, de nyomban újabb probléma keletkezett. Nem talált megfelelő magyar rendezőt a darab színpadra viteléhez. És tudják-e, ki fogja rendezni a Csongor és Tündét a nyitó előadásra? Egy ukrán rendező, amit elég különösnek tartok, bár nekem semmi bajom az ukránokkal, németekkel, franciákkal vagy más nemzetbeli rendezőkkel, sőt örülök neki, ha valaki, aki nem hazánk fia, érti Vörösmarty drámáját, és örömmel vállalkozik arra, hogy színpadra viszi.

Ennyit bevezetés- és magyarázatképpen: többek között ezért örültem a mai programnak, a Vörösmarty-témának.

Úgy gondolom, hogy ebben a körben részletes életrajzot nem kell mondanom, mert akik itt vannak, jól ismerik Vörösmarty Mihályt. Azt azért elmondom, hogy 1800. december 1-jén született, mégpedig itt, a közelben – nem tudom, jártak-e ott –, az akkori Pusztanyéken, amelynek most Kápolnásnyék a neve. Meghalt 1855. november 19-én Pesten, a Váci utcai Káppel-féle házban, abban a házban, amelyikben a magyar romantika felejthetetlen vezére, Kisfaludy Károly hunyta le örökre a szemét. Temetése november 21-én volt. Ezen a napon gyászkeretben jelentek meg az újságok, a rendőrség viszont nem tisztelte agyászát, s elkobozta

³⁸ Uo.: 544-545. old.

¹ A X. Ifjúsági Honismereti Akadémián, Székesfehérvárott, 2004. november 4-én elhangzott előadás rövidített, szerkesztett szövege.

a gyászkeretes lapokat. Az utcán körülbelül húszezer ember kísérte a halottaskocsit. És amikor a temetési menet a Rókus-kápolnához ért, ahol a papok beszentelték a koporsót, a tömeg nem fordult vissza, ahogy az általában szokás volt. Vörösmarty koporsóját egészen a sírboltig kísérték.

Vörösmarty édesapja, Vörösmarty Mihály művelt, sőt latinos műveltségű, politizáló gazdatiszt volt a Nádasdyak Velence-tói környéki birtokán. Könyvtárában ott volt Cicero, Vergilius és Horatius is. Édesanyja, Csáty Anna nem volt különösebben művelt, viszont erős költői képzelőerővel rendelkezett. Sok mesét tudott, sokan gyűltek köréje, azután is, hogy férjét elvesztette. Gyógyító asszony hírében állt, ismerte a gyógyfüvek titkát, gyógyította a környékbeli parasztokat, akik bizalommal fordultak hozzá, ő pedig mindenkin szívesen segített.

A család népes volt, a szülők kilenc gyereknek, öt fiúnak és négy leánynak adtak életet. Vörösmarty Mihály harmadikként született, a fiúk között azonban ő volt az első.

Megemlítem még, hogy 1811-től 1816-ig Fehérváron járt iskolába, a ciszterciek gimnáziumában végezte el a négy grammatikai és az első humanista osztályt. A másodikat már Pesten, a piaristáknál járta ki, s ezután iratkozott a jogra. Fontos esemény az életében, hogy miközben tanult, a Perczel családban volt nevelő. A Perczel családdal való megismerkedésének történetét – Perczel Mór visszaemlékezései alapján – Rajnai László, a kitűnő pécsi irodalmár írta le a Vörösmarty életművét tárgyaló nagyszerű tanulmánykötetében. Ebből a könyvből olvasom most föl a következő részletet: „1817 októberének végén vagy novemberének elején a bonyhádi Perczel fiúk két négylovas hintón Simontornyán, Nyéken, Martonvásáron keresztül Pestre igyekeztek az új tanévre. A fiatal legényké (hatesztendő volt a legkisebbik) atyjukkal utaztak az iszonyú sárban, aránylag elég gyorsan, mert a „felmegyei”, még római korból való „csinál út” a legjobbak közé tartozott az országban. Az utazás második napján, elhagyva Nyéket, a martonvásári úton hajtottak éppen, amikor olyan jelenetre lettek figyelmesek, ami abban az időben elég gyakori lehetett. Egy boroshordóval megpakolt szekeret pillantottak meg, féloldalra dőlve a marasztaló sár közepén. Utasaink hamar megértették, hogy a szekér pórul járt gazdáinak magukban tehetetlenek és segítségre szorulnak. A derék földesúr kiadta a parancsot, és legényei meg a szekér kísérői, viribus unitis, hamarosan orvosolták a bajt.

Ismeretlen festő képe

A szekér személyzetének egyike egy igen egyszerűen öltözött és közömbös kinézésűnek tetsző, fiatal, alig tizenöt-tizenhat éves suhanc volt. Szépen megköszönte a segítséget Perczel Sándor úrnak, és viselkedésében nyoma sem volt szolgai alázatnak vagy hányavetiségnek. Az úr a suhanc nevét és állapotát tuda-

kolta: Vörösmarty Mihálynak hívták a megnyerő modorú fiatalembert, és éppen bort szállított Pestre, atyja megbízásából, ott ügyvédkedő nagybátyjának. Perczel Sándornak megtetszett az ifjú, és felszólította, legyen gyermekeinek nevelője Pesten. Vörösmarty beleegyezett. A földbirtokos meghagyta címét, kezét fogott a diákkal, és elváltak egymástól. Így lett Vörösmarty a Perczel fiúk nevelője.”

Szép és regényes történet ez, de nem azért idéztem, hanem azért, mert ez a véletlen találkozás sorsszerűen bizonyult Vörösmarty életében. Ez tette lehetővé, hogy megismerhesse élete első és egyetlen igazi szerelmét, a földesúr lányát, Perczel Etelkát. Tudjuk, reménytelen szerelem volt ez, és az óriási társadalmi különbségek miatt tulajdonképpen mindvégig közölhetetlen érzelem maradt, mégis ez lett Vörösmarty költészetének egyik legfontosabb ihletforrása.

Érték persze más hatások is a Perczel családnál. 1820-ban például a Tolna megyei Börzsöny-pusztára kellett költöznie a Perczel fiúkkal. De ez sem vált kárára, mert itt ismerkedett meg a egyszerű bonyhádi papokkal, Egyed Antallal és káplánjával, Teslér Lászlóval. Egyed a történelmi epikára, az eposzokra, Teslér pedig a klasszikus drámákra, Shakespeare, Tasso, Goethe, Schiller műveire hívta föl a fiatalember figyelmét.

Perczelék tisztelték és becsülték a fiatal nevelőt, de nemigen ismerték. A költő Vörösmarty Mihályt biztosan nem. Ezt bizonyítja, hogy 1825-ben, amikor Vörösmarty barátai előfizetőket gyűjtöttek a Zalán futása megjelenése alkalmából – Klivényi Jakab szerint – Perczelék visszatudasították a felhívást, nem fizettek elő Vörösmarty eposzára.

A Zalán futása egyébként is különös szerepet játszott Vörösmarty életében. Sokan dicsérték, de kevés haszna származott belőle. Beszéltek róla, de nemigen kapkodtak utána. Igaz, Kölcsyötől szép elismerést kapott, csakhogy ő elsősorban Kazinczy elismerését, dicséretét várta. Kazinczy viszont csak megkésve, egy rövid levélben ismerte el a Zalán költőit, poétikai értékeit. Levele szinte csak arról szólt, hogy a Zalán sorain tanítja gyermekeinek a magyar hexametert.

Kazinczy tartózkodásán nem csodálkozhatunk. Ő a klasszicista rend, tisztesség, stílus megszállott képviselője volt, s ízlésének nemigen felelt meg a romantikus képzelet, teremtő erő gazdag burjánzása. Ő nem fogadta el, amit Wilhelm Schlegel Jénában már megfogalmazott, ezt történetesen, hogy romantikus költő a káosz iránt érez vonzalmat, s ebből, tulajdonképpen a semmiből teremt világokat. Kisebb-nagyobb megszorítással ugyan, de végső soron a Zalánról is elmondhatjuk, hogy a semmiből született. Hexameteri viszont valóban gyönyörűek, Vörösmarty úgy használja ezt az időmértékes rendet, mintha a magyar nyelvnek, a köznap beszédnek ez lenne a természetes ritmusa.

A Zalán a kezdet, Vörösmarty ezután kapcsolódott be a magyar irodalmi és politikai életbe, és ezután bontakozott ki a hatalmas életműve is. Ezzel kapcsolatban sok mindenről kellene beszélni, ami természetesen lehetetlen. Le kell tehát szűkítenem a témát, s amit mondani fogok, azzal tulajdonképpen csupán egyetlen Vörösmarty-mű, a Csongor és Tünde problematikáját akarom megközelíteni. Ez a dráma régóta foglalkoztat engem, s bevallom kezdettől fogva zavart a tudós irodalmárok műfaji meghatározása, miszerint mesedráma volna Vörösmartynak ez a valóban különös alkotása. Vörösmarty csak azt írta a mű címe alá, hogy színjáték őt felvonásba. A műfaji megjelölés nem tőle származik. Igaz, a történet mesészerű, de ezzel még nem határozhatjuk meg sem a műfajt, sem a mű tartalmait. S ha már mindenképpen a tartalom felől közelítünk a műfajhoz, akkor a Csongor és Tünde elsősorban filozófiai mű, pszichológiai dráma. Témája pedig a boldogságkeresés, a földi menny megtalálása. Ezt a költői programot Vörösmarty elég korán megfogalmazta. A *Földi menny* című verse például ezekkel a sorokkal kezdődik:

*Mennyet kell a földön is keresni,
Mennyet, a föld úgy is elveszendő,
Elveszendők, aki rajta élnek.*

Úgy gondolom, ez elég világos ars poetica. Igaz, az 1830-as években bővül ez a program, a boldogságkeresés mellett a polgári átalakulás, a függetlenné válás reményei és kínjai is ihletői lesznek költészetének. Társadalmi programjával meghaladja Kölcsy eszményeit is, aki még a „haza és haladás”, a „szabadság és tulajdon” keretei között gondolkodott, Vörösmarty viszont a Pázmán című epigrammájában már arról beszél, hogy „legszenőbb vallás és haza és em-

beriség". Ez persze nem változtat a lényegen, költészetének ebben a vonulatában is eszmény marad a „földi menny”, s rajong, ha elérhetőnek látja a célt, s kétségbeesik, ha a valóság nem igazolja reményeit.

A teljességre törekedett ő is, mint minden nagy romantikus. Erről jut eszembe, hogy egy német szellemtörténeti munka (a szerző nevére nem emlékszem) így határozta meg a klasszicizmust és a romantikát: a klasszicizmus a tökéletesség, a romantika pedig a végtelenség. Ehhez az érzet még hozzá lehet tenni valamit. Történetesen azt, hogy a romantika sem mond le a tökéletességről, csak éppen a végtelenben keresi azt. A romantikus ember nem elégszik meg kertjének művelésével, mint Candide, hanem az isteni kertet, a Paradicsomot keresi. A mennyeit, a tökéleteset keresi tehát, ez motiválja gondolatait, cselekedeteit, ez viszi néha olyan kalandokba, amelybe a gyengék belepusztulnak, csak az erősek, a nagy tehetségek kerülhetnek ki belőle győztesen.

És a romantikus költő azt is tudja, hogy az ember maga is egy teljes, különös világ. Olyan, amilyenek a reneszánsz egyik nagyszerű képviselője, Pico della Mirandola is látta, aki szerint az ember a kisebbik világ, akiben megtalálhatjuk a földi salakból és az égi szellemből való keveredést; valóságos mikrokozmosz tehát.

A romantika szenvedélyesen kutatta ennek a kisebbik teljességnek, mikrokozmosznak a titkait is. És meglepő, hogy csupán a képzelet és az intuícizmus segítségével olyan területeket fedezett fel az emberi létben, ahová a tudomány csak egy évszázad múlva jutott el. Példa lehet erre Vörösmarty költészete is. Jól ismeri az ember, az „őrült sár és istenarcú lény” kétarcúságát, kettős természetét. Az emberek című versének az a meghatározása még drámaibb formát kap a híressé vált Előszóban, amelyben az embert már úgy mutatja be, mint „félíg istent, félíg állatot”, akitől teremtője, az Isten is „elborzadt”.

Ez a kettősség-élmény korán megjelent a költészetében. Már a Tündérvölgy bevezető szakaszában is erről beszélt:

*Mit tudtok ti hamar halandó emberek,
Ha lángképzelődés nem játszik veletek?
Az nyit mennyországot, poklot előttek:
Belenéztek ményen, s elámul lelketek.*

Neki megadatott a lángképzelődés képessége, s volt ereje önmagát is ennek a fényénél vizsgálni: felfedezni lelkében az égi, az isteni tulajdonságokat és a pokolba húzó erőket. Önmagából kiindulva a menny, föld, alvilág, a teljesség titkait kutatta. És ez a három kozmikus létszféra együtt jelenik meg nagy, filozófiai drámájában, a Csongor és Tündében. A kertbe visszatérő Csongor már a tündérfában is észreveszi ezt a hármasságot. Először azt mondja róla: „Csillag, gyöngy és földi ágból, /három ellenző világból / Új jelenség, új csoda.” Később más szavakkal ugyanezt ismételi meg: „Földben állsz mélygyökökkel, / Égbe nyúlsz magas fejeddel, / S rajtad csillagok teremnek.”

Ez a teljesség, aminek jelképe a Tünde által ültetett tündérfa, a szereplőkben külön-külön jelenik meg. Csongor, Ilma és Balga a földi, Tünde az égi, Mirigy és különös társasága, például az ördögfiak, az alvilágot képviselik. Mozgalmassá, kaotikussá, csodaszerűvé pedig az teszi a különben nagyon is egyszerű történetet, hogy a két főszereplő, Csongor és Tünde másra vágyik, mint amit eredetük, származásuk révén képviselniük kellene. Csongor a tökéleteset, az égi szépet keresi, Tünde pedig Tündérhonból, az örök szépség és fiatalság honából a földre vágyik, hogy a szerelemben értelmet nyerjen a létezése, az élete. Mindkettőjük mozgatója a vágy, a hiányérzet, a költő által megtapasztalt Etelka-szerelem. Csongor ezzel a hiányérzettel lép elének, amikor megjelenik a színen:

*Minden országot bejártam,
Minden messze tartományt,
S aki álmaimban él,
A dicsőt, az égi szépet
Semmi földön nem találtam.*

Nem tudja még, hogy létezik, akit keresett, és azt sem, hogy az a valaki éppen őt keresi, vele akar találkozni. Különös és beszédes mozzanata a műnek, hogy boldogságának ellenségé-

Kápolnásnyék, Vörösmarty emlékmúzeum

től, Mirigytól értesül erről. Találkozik is Tündével, s egy pillanatra boldogok lesznek, ám Tündének el kell hagynia a földet, mert szerelmük lelepleződik, amikor Mirigy meglopta az alvó Tünde aranyhaját. Csongor kétségbeesve könyörög, Tünde azonban távozik, és még a reményt is megöli Csongorban, amikor elmondja: ahová ő megy, oda Csongor nem követheti.

A vándorlás mégis elkezdődik, és a szereplők végigjárják a világot a hármas úttól a hármas útig, a Hajnal országától az Éj országáig, egyik éjféltől a másik éjfélig, hogy aztán mindnyájan visszatérjenek a kertbe, ahonnan indultak.

Vándorlás közben Csongor kétszer is fellép a hármas útra, ahonnan le és föl is vezethet az út. Itt találkozik a kalmárral, a Fejedelemmel és a Tudóssal, akiktől a boldogság útját, a Tündérhonba vezető utat tudakolja. Először gúny és megvetés éri, mert mind a három vándor földi értékekben, a pénzben, a hatalomban és a tudásban jelöli meg a boldogság forrását, s lenézik az álmodozót, aki Tündérhonba, egy álomvilágba vágyik, és a szerelemben akarja megtalálni a boldogságot. Másodszor aztán láthatja őket mindentől megfosztva, megalázottan, mégsem igazolhatja a sorsukkal magát, mert ő sem találta meg, amit keresett, a szerelem adta boldogságot. Keserű szavaiban – „Elérhetetlen vágy az emberé, / Elérhetetlen, tiúndér, csalfa cél!” – a teljes lemondás, a reményvesztettség beszél. Nem tudja még, hogy kitartása, hűsége ebből a mélységből, vándorlásának végén, mégis egy különös szférába, a földivel egyesült égbe emeli.

Közben Tünde is megjárta a maga útját, eljutott az Éj birodalmába, ahol a fenséges isten-asszony „az álmok partjain bolyong”, és meghallgatta különös szótátát. Ezt most felolvasom:

*Sötét és semmi voltak: én valék,
Kietlen, csendes, lény nem lakta Éj,
És a világot szültem gyermekül.
Mindenható sugárral a világ
Fölkelt ölemből; megrázkódtatá
A semmiségnek pusztaságait,
S ezer fejekkel a nagy szörnyeteg,
A Mind, előállt. Hold és csillagok,
A menny csodái lőnek bujdosók*

Kimérhetetlen légutakon.
 Megszűnt a régi alvó nyugalom:
 A test megindult, tett az új erő,
 S tettekkel és mozgással gazdagon
 Megnépesült a puszta tér s idő,
 Föld és tenger küzdve osztozának
 Az eltolt légnek ősi birtokán;
 Megszünteté a tenger habjait,
 S melyet haraggal ostromolt imént,
 Most felmosolyga mélyiből az ég;
 S mint egy menyasszony, szépen és vidáman
 Virágruhába öltözött a föld.
 A por mozogni kezdett, és az állat,
 S királyi fejvel a lelkes porond,
 Az ember lőn, és folytatá fáját,
 A jámbort, csalfát, gyilkost és dicsőt. –
 Sötét és semmi vannak: én vagyok,
 A fény elől bujdokló gyászos Éj. –
 A féreg, a pillantat buboréka,
 Elvész: idő sincs mérve lételének.
 Nem válnak meg, kérges büszke fát
 Letesznek századoknak súlyai.
 Az ember feljő, lelke fényfolyam,
 A nagy mindenség benne tükrözik.

Itt megállok, hogy elmondjam, mit jelentenek számomra ezek, az emberre vonatkozó sorok. Sem többet, sem kevesebbet, csak annyit, hogy bennünk kelt öntudatra a lét, s éppen mi vagyunk a világmindenség tudata. Szép felmagasztalása ez az embernek, a kisebbik világnak, a mikrokozmosznak. És ennél pontosabban talán senki sem jelölte ki az ember helyét, helyzetét a kozmoszban. Ugyanakkor tudomásul kell vennünk azt is, amit az Éj asszonya hozzátesz ehhez, amikor sorsunkat is kijelöli az örökkévalóságban:

Megmondhatatlan kéjjel föltekint,
 Merőn megbámul földet és eget;
 De ifjúsága gyorsan elmúlik,
 Erőtlén aggott egy-két nyár után,
 S már nincs, mint nem volt, mint a légy fia.
 Kiirthatatlan vággyal, amíg él,
 Túr és tűnődik, tudni, tenni tör;
 Halandó kézzel halhatatlanul...

Fontos megfogalmazás. Ez a sorsunk, az elmúlás; és ez a szerepünk, küzdeni, halandó kézzel is halhatatlanul cselekedni. Ennél, ha méltók akarunk lenni az ember névre, nem adhatjuk alább.

Tünde borzongva hallgatja az Éj asszonyának szavait, megretten az elmúlás gondolatától, s könyörögve kéri, térhessen vissza Tündérhonba. Az Éj asszony azonban így válaszol:

Ösmérlek, nyughatatlan lányka, te;
 Tündérházadba üdvnek századi
 Valának megszámlálva éltedül;
 De föld szerelme vont a szívedet,
 A fényházából földre bujdosál;
 S mert boldogságod ott is elhagyott,
 Segélyt keresni későn visszatérsz;
 De mindörökre számkivetve légy,
 Legyen, mint vágtyál, a kis föld hazád...

Tünde nem ellenkezik, vállalja a maga választotta sorsot, s reményvesztetten ugyan, de visszatér a kertbe, amely időközben elhagyatott és kopár lett. Majd az ördögifjak is, akik most már Tünde szolgálatába állnak, és megkötözik a szintén visszatérő Mirigyet, aki abban a hitben érkezik, hogy végérvényesen győzött. Végül megérkezik Csongor, s amikor Tündével újra egymásra talál, kivirágzik a kert, fénypalota emelkedik benne, amely olyan csodálatos, mint Coleridge híres költeményében Kubla kán palotája. Ezután nem következhet más, csak a nemtők éneke, miközben aranyalma hullik a tündérfáról:

*Éjjel van, az éj rideg és szomorú,
Gyászosra hanyatlak az égi ború:
Jőj, kedves, örlődni az éjbe velem,
Ébren maga van csak az egy szerelem.*

A kert tehát megújult, Paradicsomkertté változott megint, ahová a romantikus ember mindig is vágyott. És a szerelem hatására újult meg, amely világrendező erő volt a drámában, ugyanúgy, mint a görög kozmogóniában. Ha csupán ennyit mondunk, már ezzel is igazolhatjuk a többször megemlített Rajnai László megállapítását. Szerinte a Csongor és Tünde minden ízében korszerű mű. Alkotója „csodálatra méltó finomsággal, mágikus bűvölettel hozta színre a romantikus költészet minden ideálját; semmi sem korlátozta az író képzeletét, még a drámaírás műfaji kötöttségei sem, a tündérvilágot a szó szoros értelmében lehozta a földre, isteni tiszteletben részesítette a szerelmet, s a groteszk elemeket eddig nem ismert szabadsággal és leleményességgel használta fel.” Erről azonban, a groteszk elemek felhasználásáról, Vörösmarty humoráról, iróniájáról itt és most már nem beszélhetünk.

Román Károly

Kétszáz éve halt meg Fazola Lénárd egri vasműves

OrszágSZerte ismert Fazola Henrik egri vasműves neve, de testvéröccséről, Lénárdról a nagyközönség semmit sem tud. Ezért indokolt, hogy halálának kétszázadik évfordulóján megemlékezzünk róla.

Fazola Lénárd vasműves 1737-ben született a németországi Würzburgban. Henrik bátyja 1768 elején hívta Egerbe. Művészi képességei szerényebbek voltak bátyjától, nem volt benne annyi eredetiség. De jó eredménnyel alkotott művészi értékű kovácsolt vasműveket. Egerbe érkezése után megvásárolta a jelenlegi OTP épületét, benne Schwitzerin Jusztina özvegy lakatosmesterné két segédes műhelyét teljes felszerelésével együtt, a lakást pedig hat évre bérbe vette. Az 1785–1800 közötti években az Érsek utca 4. szám alatti házban lakott.

Három évtizedes egri működése szélesebb körre terjedt ki, mint bátyjáé. Alkotásaival a Megyeházán, a Püspöki rezidencián, az Érsek-kertben, a Líceumban és szerte a püspöki uradalom falvaiban lépten-nyomon találkozunk. Legtöbb alkotása a Líceumban (ma Eszterházy Károly Főiskola) maradt fenn. A Líceum minden lakatos munkáját Lénárd mester végezte. Itt 1769–1772 között évente 20–30 bécsi mázsa – 15 métermázsa – vasanyagból fali kötővasakat, kapcsokat, az állványzatokhoz vaskellékeket készített, a kőművesek, ácsok vasszerszámaikat javíttatta. 1773-ban aztán megkezdte az ajtók, az ablakok tömeges vasalását. A nagy tömegű és drága lakatos munka egy évtizeden keresztül minden évben 2000–2500 Ft jövedelmet nyújtott számára.

1773-ban az ajtó- és ablakvasalás kiterjedt a hatalmas épülettömbre, 126 ablakot, 12 szobaajtót látott el vasalással, a kilincsek, záruk, kulcsok sárgarézből való készítését ebben az évben kezdte el. Ugyanakkor kezdte meg a lépcsőkorlátok készítését is. Ezen kívül elvégezte 41 szennyvízcsatorna vasalását is.

1774-ben a csillagvizsgáló toronyban a sötétkamránál légfogót, öt erkélyrácsot készített, hat toronyablakot vasalt. Az év folyamán a pincéhez további hét vasrácsot alkotott. A szobákban kályharácsokat szerelt fel, valamint öt dupla ajtót vasalt. 1775-ben készítette el a sötét-kamra két ajtajának vasalását, a toronyban 9 egyszerű és 2 dupla ajtót, valamint 11 kéményajtót vasalt. Az épület további részében 23 nagy ablak, 2 erkély üvegajtó, 10 üvegajtó, 2 főajtó, 20 dupla ajtó vasalását készítette el.

1776-ban a csillagvizsgáló toronyhoz 6 vasajtót, 4 ablaktáblát, 9 kis ajtót vasalt meg. Számszámra készítette a vaskapcsokat, főleg a könyvtárhoz. Ezen kívül elkészült az éléstár két ablakrácsa, 24 ablakkeret, 4 téli-, 2 ajtó vasalása. 1777. évi munkájának eredménye: 44 ablaktábla, a konyhába ablakrácsok és ajtóvasalás, az ebédlőbe ablakrácsok, az épület más részére két nagy ablakrács, kályharostélyok, a pincéhez 8 rács, továbbá 22 ajtó, 13 kályhaajtó, 19 ablak, s további lépcsőrácsok vasalása. 1778-ban készült el az udvarra nyíló bejárati kapu vasalása, az igazgatói szoba 2 ajtaja, az ebédlő ablakainak és 2 ajtajának a vasalása és 13 kályharács készítése.

1779-ben készítette el a csillagvizsgáló torony forgókupoláját. Ezen kívül az obszervatóriumban létesített délvonalhoz 14 kisajtót vasalt, a toronyfeljáróhoz díszes ajtórácsot készített és 5 ablak vasalását végezte el, a toronyhoz tetőablakokat vasalt. Ugyanebben az évben az épület többi részében megvasalt 11 dupla ajtót, 15 kályhaajtót, 5 ablakkeretet. A könyvtárban elvégezte a szekrények vasalását. Az 1780-as évben készítette el a Líceum külső homlokzati erkélyrácsát és két erkélyablak vasalását. Ezen kívül 41 ablakot vasalt.

1781-ben a Líceum külső homlokzatának nagy kapuja, a mellette lévő 2 oldalajtó, s 24 ablak vasalását végezte el. Elvégezte továbbá a könyvtár még hátralévő vasalását, a kútnál szükséges vasalási munkákat, dolgozott a csillagvizsgáló torony qadránsának felszerelésén.

1782-ben fejeződött be a Líceum belső berendezése. Fazola Lénárd ekkor vasalta meg a kápolna és a díszterem ajtóit, ablakkereteit, az anatómiai konyha ajtaját, a fizikai múzeum 5 szekrényét. A következő években kisebb szerelési munkákat végzett a csillagvizsgáló toronyban és a színpadnál stb.

Nincsen az egri Líceumnak olyan szobája, folyosója, helyisége, amely ne őrizné Lénárd mester szerény, de fáradhatatlan alkotó munkáját. Líceumi munkáin egyéb alkotásaihoz hasonlóan, a gyakorlati használatosságra való törekvést háttérbe szorította az ornamentikát, de iparművészeti értékük mégis van.

A líceumi vasmunkákon kívül Fazola Lénárd nevéhez fűződik Egerben 5 kovácsolt vaskapu. Ezek közül legkiemelkedőbb az Érseki Palota főkapuja és az Érsek-kert főkapuja. Az Érsek-kertben még 3 vaskapu fűződik nevéhez. Az érseki rezidencia és az Érsek-kert főkapuja nagy méreteivel impozáns benyomást kelt. A fentiekben kívül az ő alkotása a nagypréposti palota erkélye, ablakrácsai, a kispéposti palota erkély- és ablakrácsai, a megyei levéltár két ajtaja, a megyei börtön két ajtórácsa.

Fazola Lénárd a püspökség megbízásából a püspöki uradalomhoz tartozó falvakban is nagy tömegű lakatos munkát készített. A kétemeletes hejcei püspöki nyaralót Eszterházy Károly 1774-ben építtette fel. Lakatosmunkáját mind Lénárd mester végezte. 1778-ban valamennyi ajtót és ablakot ő vasalt meg. Az ablakokhoz spalettákat készített. 1781-ben készítette el a kápolna 8 ablakrácsát. A besenyszögi templomhoz 1784–85-ben 2 sekrestyeajtót és 5 másik ajtót vasalt meg. Ezen kívül még 9 ablakot vasalt, toronykeresztet készített.

A bükkzsérci templomhoz 1775-ben vasrácsot készített, két ajtót és két ablakot vasalt. A következő évben két keresztet készített, két ajtót és ablakot vasalt. 1776-ban pedig a templom főhajójának vasalását végezte el. A plébánián pedig 1788–89-ben ajtó- és ablakvasalást készített. Az egerbaktai templomhoz 1774-ben toronykeresztet és a szentély feletti keresztet készíttette. Ezen kívül két főajtót és ablakokat vasalt. 1778-ban 9 vasrácsot készített. A plébánián 1790-ben ajtó- és ablakvasalást végzett, zárat készített.

A felnemeti plébániához 1780-ban két ablakrácsot készített, vasalta az udvari nagy bejárati ajtót és tíz ablakkeretet. A felnemeti kallóházhoz 1779-ben két ajtót és ablakokat vasalt. A helybeli majorházhoz tizenegy ablakrácsot készített. A füzesabonyi templom toronykeresztjét 1780-ban szerelte fel. 1771–72-ben ajtó- és ablakvasalást végzett, zárat készített. A helybeli tisztházhoz 1773-ban 2 nagy kaput, ajtókat és ablakokat vasalt. 1774-ben pinceajtót és az uradalmi börtön ajtaját látta el vasalással. 1775-ben ablakrácsokat készített.

A kápolnai templomhoz „783-ban toronykeresztet készített, ablak- és ajtóvasalást végzett. A sekrestyébe rácsot és zárat készített. A plébánián 1789-ben 15 ablakrácsot szerelt fel. A kerecsendi templomhoz 1772-ben ablakrácsokat készített, 2 főajtót, 2 sekrestyeajtót és a toronyajtót vasalta. 1773-ban pedig a kriptaajtó vasalását végezte el. A plébániához 1780-ban elvégezte az összes vasalási munkákat. A helybeli kocsmáépületen 1777-ben nyolc egyszerű rácsot szerelt fel. A keresztespüspöki iskolához 1785-ben nyolc ablakrácsot készített, a templomban 1789-ben gyóntatószéket és keresztutat vasalt.

A kiskörei templomhoz 1772-ben új toronykeresztet készített, két főajtót, két sekrestyeajtót és egy toronyajtót vasalt. 1775-ben a szentélybe keresztet készített. 1776-ban a sekrestyébe két rácsot készített, két ajtót és hat ablakot vasalt. 1777-ben a templom duplaajtóját és egy nagy ablaktábláját vasalta. 1778-ban végezte el a kriptaajtó vasalását. A kömlői templom szentélyébe 1781-ben vaskeresztet készített. Az iskolánál 1787-ben ablakvasalást végzett. A plébánián 1776-ban öt szobaajtót, egy kaput, két ablakot vasalt és tizenegy ajtórácsot szerelt fel.

A török által néptelenné tett Nagytályapusztát Eszterházy püspök 1772-ben elkezdte benépesíteni. Ekkor építették fel az uradalom gazdasági épületeit, az ispán házát, az uradalmi kocsmát. Fazola Lénárd az ispáni ház kilenc ablakát és három pinceajtóját vasalta, illetve látta el zárral. Az urasági kocsmához öt ablakrácsot készített. A magtárajtóhoz kovácsolt vasból művészi rózsacsokrot készített.

A pusztaszikszói magtárhoz Lénárd mester 1789-ben ajtóvasalást végzett. Az ottani uradalmi kocsmához 1778-ban harminc rácsot, a pincéhez két nagy rácsajtót, tíz pincerácsot készített, kilenc ajtót és két udvari kaput vasalt. A sarudi templom szentélyébe 1797-ben keresztet szerelt fel.

A borsodsziráki templomhoz 1778-ban száz font súlyú vaskeresztet készített a szentélybe. 1780-ban pedig egy új templomkeresztet szerelt fel. A tiszánánai plébániához 1776-ban egy kaput, négy ajtót, tizenegy ablaktáblát vasalt. A templomhoz négy nagy ajtó és két kisebb ajtó, három sekrestyeszekrény vasalását végezte el, valamint toronykeresztet szerelt fel. Az iskolához 1777-ben hat ajtót és három ablaktáblát vasalt.

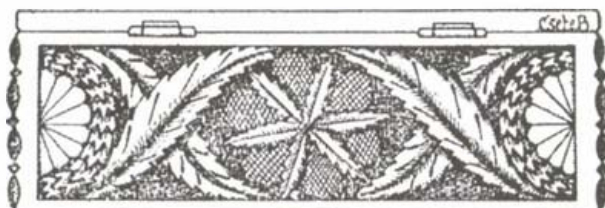
A tiszaoőrsi templomhoz 1782-ben vaskeresztet készített a szentélybe. Bevasalta a keresztutat. A helybeli urasági tisztházhoz 1777-ben tíz ablakot szerelt fel, öt ajtót és egy pinceajtót vasalt.

A tiszapüspöki templomhoz 1780-ban lépcsőrácsokat készített. A templomban három főajtót, két sekrestyeajtót, két toronyajtót és tizenegy ablakot vasalt. A várfenéki kocsmához hét vasrácsot készített és ablakvasalást végzett. 1804-ben végezte el az érseki sörház vasmunkáit, valamint a barokk-székesegyház lakatos munkáit.

Fazola Lénárd 1805. október 11-én bekövetkezett halála után lakatos műhelyét felszámolták. Lénárd két fia közül János élt meg felnőtt kort. Ő is lakatosnak készült. Fejlődése érdekében Bécsben is járt. A lakatosmesterséget azonban nem folytatta, mivel városi pénztáros lett. Első feleségének hozományául kapott emeletes házát a Harangöntő utca 1. sz. alatt, halálát követően is Fazola-házként említik. Így a Fazolák a XIX. sz. közepén egy évszázados alkotó tevékenység után eltűntek a város történetéből.

Szecsó Károly

Irodalom: Heves megye műemlékei. 1969.; Nagy József: Eger története, 1978.; Soós Imre: Fazola Henrik és Lénárd egri vasművesek. Művészettörténeti Értesítő, 1955.

Kodály első népdalgyűjtő útja

Százéves a magyar népzene tudomány

2005 augusztusában éppen száz éve volt annak, hogy a tudományos alapon végzett népzene kutatás kezdetét vette Magyarországon. A hivatásos muzsikuskok közül Kodályé az érdem, aki 1905-ben gyalogszerrel, hátizsákkal és az óradíjakból megtakarított pénzével felszerelve, elsőként vágott neki az úttalan utaknak. Célja nem kisebb volt, mint hogy a magyar zene történetét megírja, de nem az írott forrásokból, hanem – ahogyan ő nevezte –, az „élő könyvtárból”, vagyis az egyszerű falusi ember által évszázadokon át megőrzött hagyományból.

Kodály tisztában volt azzal, hogy zeneszerzői hírnevet szerezhetett volna a népzene tanulmányozása nélkül is. Zongorára és hegedűre írt, 1906-ban befejezett *Adagioja* még 1932-ben is az idehaza és külföldön legtöbbet játszott művei közé tartozott. A Nyugat-barátok körében akkor így vallott róla: „ez nagyon régi művem; abból az időből származik, amikor a népdalról semmit sem tudtam, nem többet, mint ami a levegőben volt és felszínre került – úgyhogy ebből következtetést lehetne vonni, hogyan írtam volna később. Ha folytattam volna, könnyebb és gyorsabb siker útjaira jutottam volna. De »az embert a vágyai vezérik«, és az én vágyaim oda vezértek, ahol nagyobb munkával kevesebb eredményt lehetett elérni.”¹

Kodályt a népdal nem csupán érdekelte, mint egzotikum, vagy mint a műzene megújításának lehetősége, amint ez több nyugati kortársára és kezdetben Bartókra is jellemző volt. Ő az elhivatottság elszántságával, módszeresen készült a tudományos munkára is. Az élő népdal kora gyermekkortól jelen volt életében. Esténként a környező falvakból való cseléd lányok aldatóul szánt énekét hallhatta; felfigyelt a galántai iskolatársak dalaira; sokszor egyetlen hallásra eltanulta a pályaudvaron várakozók énekeit, s még hasznát is látta tudományának: „Az eredeti népdalokat cseléd lányoktól és parasztoktól hallottam, akik vonatra vártak az állomáson, apám ugyanis állomásfőnök volt Galántán; ezekkel a dalokkal egész csomó aprópénzt kerestem, amikor énekeltek.”² A még akkor is híres galántai cigánybanda játéka – első zenekari élménye – mint kisfiút, valósággal elbűvölte: „...egy névnapi vacsorán, az előszobában muzsikált egy 4 tagú cigánybanda (a galántai állomásfőnöknek akkoriban teltett ilyesmire). Közeli hallgattam és néztem őket, sőt egy szünetben fölmasztam a bögőre.”³

Béd, Kodály 1906-os népdalgyűjtő útjának egyik állomása

¹ Kodály Zoltán: Visszatekintés (a továbbiakban Vt) 2. köt. 487. old.

² Vt 3: 526. (az írás kelte 1963.)

³ Kodály Zoltán hátrahagyott írásai (a továbbiakban KZH) 1. köt. 179. old.

A gyermekkori élményekre épültek rá a nagyszombati gimnazista ismeretei, aki a kiadott népdalgyűjteményeket tanulmányozta, bár éppen az igazi népdalokból ezek a kiadványok vajmi keveset tartalmaztak. Egyetemistaként pedig már ő maga jegyzett fel dalokat a faluról jött Eötvös-kollégista diáktársaktól.⁴ Amikor 1896-ban édesapjával két hétre Budapestre látogatott a millenniumi ünnepségekre, a 13 éves gimnazista még nem sejtette, hogy pár év múlva ennek a mozzanatnak meghatározó jelentősége lesz későbbi tudományos pályájára nézve. Itt olvasta ugyanis először Vikár Béla nevét. Vikár parlamenti gyorsíróként, elismert műfordítóként a magyar népdal elkötelezett kutatója is volt, aki elsőként készítette hangfelvételt magyar népdalokról. Bár egyike volt azon keveseknek, akik a dallam fontosságát felismerték, nem lévén zenész, gyűjtéséből elsősorban a szövegeket adta ki a Magyar Népköltési Gyűjtemény kötetiben. 1959-ben maga Kodály így idézte fel találkozását Vikár Bélával: „A millennium idején két hétig Budapesten lehettem. Legnagyobb benyomásom a kiállítási falu volt. [...] Egyik házban egy falitábla vonta magára figyelmemet. Fehér László balladája volt, vagy egy tucat különféle dallammal. Gyűjtötte Vikár Béla. Ott olvastam ezt a nevet először. Akkor még a nagy zene tanulmánya és a zeneszerzés annyira elfoglalt, hogy csak mellékesen foglalkoztam népdalokkal. De úgy 6–7 év múlva, mikor disszertáció-témán kezdtem gondolkodni, s a magyar népdalok minden megjelent gyűjteményét már átnéztem, eszembe jutott az a tábla, és fölkerestem Vikár Bélát 1903 őszén. Nem kellett messze mennem, mert a Csillag utcai Eötvös-Collegiummal szemközt lakott, ott volt a Néprajzi Múzeum is, a hengerekkel. Mikor jelentkeztem nála, mint kezdő diák, kinek munkájához szükséges megismerni az ő gyűjteményét, kissé bizalmatlanul fogadott. Azt hitte új elméletet akarok gyártani a magyar zenéről, ami akkoriban divatozott. Megnyugtattam, nem elmélettel foglalkozom, zeneszerzőnek készülök, ehhez is, de tudományos céllal is, tüzetesen meg akarom ismerni a népdal élő formáját, mert amit a kiadványokban találtam, nem elégít ki, s magam is gyűjteni szándékozik. Lassan fölengedett, eljött velem a múzeum kis udvari szobájába, ott voltak felrakározva a hengerei, s egy rossz kis zongora alig hogy elfért. Kértem, minek a zongora? »Hát Kereszty Istvánnak kell, ő dolgozik itt a hengerek lejegyzésén.« Megmutatta a fonográf kezelését, majd magamra hagyott. Abban a kis sötét udvari szobában sok boldog órát töltöttem. Felváltva játszottam fonográfon a népdalokat, és a zongorán a hatásuk alatt készülő szerzeményeimet.”⁵

Kodály tehát hallgatta a felvételeket és olykor lejegyzéseket is készített a dalokról. Készülő disszertációjához a könyvtárakat, kéziratárakat látogatva buzgón forgatta a dallam nélküli folklórgyűjteményeket is. Feltűnt neki, milyen csekély a dallammal kiadott gyűjtemények száma a pusztán szövegeket tartalmazó gyűjteményekhez képest. „Azidőben sokat olvastam a Magyar Népköltési Gyűjteményt, a magyar poézisnek ezt a csodálatos kincseit, amelyet oly kevesen ismernek igazán. Egyszerre elém ugrott a kérdés: hol a dallama ennek a tengernyi remek versnek, hisz ezt énekeltek! [...] A felelet önként kínálkozott. Ott feledtek, ahonnan a szöveget hozták! Oda kell menni érte.”⁶

A zenei régészetre vállalkozó Kodály első gyűjtésének színhelyül az egykori cselédlányok szülőhelyét, a Galántától délre fekvő Mátyusföld és Csallóköz vidékét választotta, ahol 1905 augusztus második hetében⁷ tíz helységet járt végig. Első állomása Galánta volt, ezt követte Taksony, Felsőszeli, Pered, Zsigárd, Vágfarkasd, Gútai szállások, Nászdég és Dercsika.⁸

Fonográfot akkor még nem vihetett magával: „Első utamra 1905-ben mégsem vittem fonográfot]. Egyrészt nem is adhattak, mert [Vikár] újra kapott pénzt a min[isztérium]tól, maga készült Erdélybe, másrészt szerződése volt a műzeummal (10 korona, ha legalább 3 dall[amot] hoz 1 napl)] [...] Nem remélhetve, hogy vala[ki] pénzt ad, elindultam a magam pénzén.”⁹ Egy naplószerű feljegyzés érzékelteti a kezdő gyűjtő tanácstalanságát is: „Hátizsákkal a vállamon, bottal a kezemben és száz koronával a zsebemben indultam el a Csallóközbe. Ott bolyongtam kialakult

⁴ Tizenötöt őriz ezekből a Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetének gyűjteménye. A kollégista társak között Csépe Andor, Német Gábor, Szabó Miklós, Szolár Ferkó nevét örökítették meg Kodály népdallejegyzései a tudomány számára.

⁵ Vt 2: 403. old. (Vikár Béla emlékezete, 1959.)

⁶ KZH 1: 144. old.

⁷ Az időpont az ekkoriban írt levelekből következtethető ki.

⁸ A térkép forrása: Szalay Olga: Kodály, a népzene-kutató és tudományos műhelye. Akadémiai K. 2004.

⁹ KZH 1: 168. old.

rendszer nélkül, embereket fogtam meg az utcán, hívtam énekelni a kocsmába és hallgattam az aratóleányok dalát. Legfárasztóbbak voltak a fiüstös kocsmai szeanszok éjszakánként. Idővel beláttam, hogy így nem lehet sokra menni. Először a gyűjtés idejét kellett tölteni, amikor a falusiaknak több ráérő idejük volt, majd Vikár példájára a fonográfot is bevettem eszközeim közé.”¹⁰

Kodály gyalogos vándorlásai során olykor emberrel alig találkozott, ellenben a táj szépsége olyan élménnyel ajándékozta meg, amely a gyűjtésével is vetekedett. Nádszegről Bauer Herbert (felvett nevén Balázs Béla) húgának, Bauer Hildának Párizsba címzett levele megsejtet velünk valamit abból a felszabadult örömből, ami a szülőföld szépségének látványa váltott ki: „Nem hittem, hogy ilyen gyönyörű a Csallóköz. Ezüst víz (Kis Duna), ezüstös fűz és nyárfák, ezüstös rétek (benőtte őket az az árvalányhajféle, bojtos növény) erős, mély zölddel aláfestve, hozzá az ég is egész nap ezüstsín volt. Azt hiszem ez szebb, mint Páris. Én úgy iszom és kurjongatok, mint a falusi legények: van is eddig dalom már 100-on felül. A nyelvem is visszaszokott a csallóközi beszédbe, amit hej de megrongált az a szerencsétlen városi idióma.”¹¹

Gyűjtésének állomásain öröm és szomorúság, siker és kudarc váltakozva éri. Galántán a vasútállomás öreg kapusa és jegyszedeje, Elek bácsi Béla nevű fiától jegyez fel tót dalokat. Ezt követően megy Taksonyba, ahol az egykori nagy dalos cseléd lányt, Vágovics Rozit már egészen másként látja viszont: „Kopott kis özvegy lett a hajdan (rangos) körülrajongott széplányból, s nem igen akart emlékezni semmire. Valamit mégis felmelegített, egy-két előhívott fiatalabb rokona segítségével.”¹² A Taksonyból Felsőszelibe vezető úton a baráti négyes két nőtagjának, Bauer Arankának és Hildának címezi tudósítását Lipcsébe.¹³ Úgy véli, eddig könnyen ment a gyűjtés, hiszen akinek már korábban ismeretsége van, avval könnyebben szóba állnak mások is a faluban. Egy nap alatt 20 dalt jegyzett fel. Ezek nem egyformán értékesek, hiszen – mint írja –, a nép nemigen tesz különbséget gyémánt és üvegláris között.

Felsőszeliben Lujza nevű cseléd lányukat kereste fel. Szükszavúan odavetett jegyzete tudósít sorsáról: „Lujza igen szomorú sors. Egy pincehelyen – falun ritka – lakott, ura elhagyta, nagy szegénységben él. Itt a zsidó kocsmáros adott szállást. Egy szobában virrasztottunk, mert búcsú volt, s a kocsmárosékat folyton felzavarták a legények borért.”¹⁴ A Bauer Hildának írt újabb levele kiegészíti

♩ = 132

Tö-rik már a ré-te-ket, ri-peg-ro-pog a já-rom,
 Ke-mény föld van fel-ső-sze-li ha-tá-ron,
 O-lyan ke-mény, még az e-ke sem jár-ja,
 Minden lánynak, re-cze-cze, szebb a ma-ga ba-bá-ja.

2. Megüzentem, reczece, a szeretőm anyjának.
 Fehér párnát csináltasson lányának;
 Fehér párnát, csipkés legyen a széle,
 Hogy a legény, reczece, ne vessen ki belőle.

Felsőszeli (Pozsony) [fiatalság]

¹⁰ Vt 3: 17. old.

¹¹ Kodály Zoltán levelei. Szerk. Legánj Dezso. Bp., Zeneműkiadó, 1982. (a továbbiakban KZL) 1: 16. old. 8. sz. (A levél kelte: Nádszeg, 1905. augusztus 13.)

¹² KZH 1: 168. old.

¹³ MTA Kézirattár Ms 5663/158. (A bélyegző: Felsőszeli, 1905. VIII. 8.)

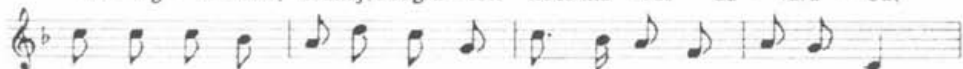
¹⁴ KZH 1: 168. old.

a helyzetképet: „most éppen egy falusi kocsmáros szép szobájában ülök, míg mellettem gyalázatosan muzsikál egy pár cigány.”¹⁵ Kodály talán a borért jövő legényektől is gyűjtött, mert énekeseiként a „fiatalság”-ot jelöli meg. E gyűjtéséből két dalt a Bartókkal együtt kiadott *Magyar népdalok* 1906-os füzetében is feldolgozott. Ma már könnyedén megállapíthatjuk, amit akkor még Kodály sem tudhatott: hogy mindkettő új stílusú dallam. A *Török már a réteket ABBA*, a *Ha felülök* AABA szerkezetű (1–2. sz.).¹⁶

♩=116

1. Ha fel - ü - lők, csuhaj, ha felü - lők kis pej lo - vam há - tá - ra,
Be - ug - ra - tok, csuhaj, beugra - tok kocs-má - ros ud - vará - ba,

Kocs - má - ros - né, szép csár - dás - né fe - ke - te ká - vét ad - jon,

Nem a - lud - tam tizenhárom éj - jel, gyó - gyít - sa meg a gyom - rom.

MNT VI. 405. sz.

Pereden Ágnes nevű cselédlányuk az ismeretség. Itt több katonadalt is gyűjt a helybeli fiatalságtól. Ötödik állomásán, Zsigárdon ezt jegyzi fel: „Zsigárdon nagy meglepetés ért. Kovács tanító úr közbe Pestre került, de itt a szülőhelyén vett házat és nyaralt. Mindenkit ösmert, nagy összejövetelt rendezett, késő éjjelig írtam a kocsmában, ő fizette.”¹⁷ A faluban 40 év körüli férfiakról gyűjt, és most először énekesei nevét is kezdi feljegyezni, ezért ismerjük Habár Lajos, Borbély József és Nagy Lajos nevét. Kodály Habár Lajostól jegyezte fel az *Azért hogy én huszár vagyok* kezdetű új stílusú dalt, amelyet az 1906-os *Magyar népdalok* egyik darabjaként is feldolgozott (3. sz.).

Tánczlépcső, ♩=126

Azért hogy én huszár vagyok, kin-csem, ró-zsám, galam - bom;

Ok - tó - ber - ben ab - fű - ru - lok, kin-csem, ró-zsám, galam - bom;

Sár - ga - réz sar - kan - tyús csiz - mám huszá - ro - san össze - pen - ge - tem,

De sok - szor meg - ö - lel - te - lek, so - ha el nem fe - led - lek.

Zsigárd (Pozsony) [Habár Lajos 40é]

¹⁵ KZL 16. old. 7. sz.

¹⁶ A kották forrása: Bereczky János–Domokos Mária–Olsvai Imre–Paksa Katalin–Szalay Olga: Kodály népdalfeldolgozásainak dallam- és szövegforrásai. Zeneműkiadó. Bp. 1984.

¹⁷ KZH 1: 168. old.

A következő falu a Halotti Beszédről nevezetes Deáki, ezt a nyitra megyei Vágfarkasd követi. Kodály a lejegyzésekből ítélve talán itt ébredt rá, hogy az idősebbek dallamanyaga és előadása régiesebb.

Első csallóközi állomásán a Gútai szállásokon egyetlen újabb balladát jegyez fel. Augusztus 13-án Nádszegről azt írja Bauer Arankának Lipcsébe, hogy utazása hamarosan végéhez ér. Az első napok jó eredménye után a gyűjtés lanyhult, sokszor hallani ugyanazt itt is, ott is. Levélében reméli, hogy az eddig gyűjtött 145 dalt az utolsó 25 km-es kitérő eredményeként 150-re növelheti.¹⁸ Utolsó gyűjtőhelyén, Dercsikán a vármegye-monográfiából kiolvasott szentivánéji tűzgyűjtás dalait nyomozza eredménytelenül. E szokás szép dallamaira csak a következő évi, zoborvidéki gyűjtéskor akad rá.

Kodály első gyűjtőútja, amelynek 113 darabját őrzi a Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetének gyűjteménye, értékét tekintve nem mérhető saját későbbi gyűjtéseire. Oka nemcsak a tapasztalat hiánya. A vidék is bizonyára kevesebb hagyományt tartott fenn. A dalok legtöbbje a népdalhagyomány területén élő, nagy tömegű új stílusú, népies vagy idegen eredetű dallam, régi dallam csak néhány akad közte. Kodálynak magának kellett rájönnie, hogy olyankor érdemes gyűjteni, amikor az embereket nem köti le a mezei munka, tehát télen, és Vikár Béla tanácsával ellentétben inkább az öregeket érdemes kérdezni, még ha nehezebben is idézik fel daltudásukat. Az előadásmód egyediségére ekkor még kevésbé figyel oda, ezért az énekesek nevét eleinte nem is jegyzi fel. Jobban érdekli, tud-e valami újat, esetleg régebbit az énekes, ezért az ismétlődő dalokat sem érdemesíti mindig a megörökítésre.

Kodály a népdalokat akkor még nem kis füzetekbe, hanem nagy kottaívekbe jegyezte, s nem is *g* záróhangra, ahogyan később, hanem változóan, legtöbbször *d* záróhangra. Későbbi munkájához a nagy kottaíveket dallamonként csíkokra vágva rendezte variánsok szerint. E díszítőhangok nélkül, a pontozást gyakran mellőző, egyszerű ritmusban, zászlózott nyolcadokkal, tizenhatodokkal lejegyzett dallamokból válogatott ki közreadásra 13-at az *Ethnographia* című, néprajzi folyóirat számára Kereszty István, Vikár gyűjtéseinek lejegyzője. Sem ő, sem Kodály nem figyelt fel akkor egy különös szerkezetű vágfarkasdi dallamra, amelyet Kodály később *A magyar népzene*-ről szóló tanulmányában publikált először, egy cseremiszi és egy csuvas dallampárhuzammal. A dallam szövege Czuczor Gergely Alföldi legény című költeményének egyik versszakát őrzi. A vers első versszaka jól ismert: *Fúj, süvölt a Mátra szele* kezdettel is. Az ereszkedő vonalú, ötfokú, kvintváltó dallam azonban a szövegnél nyilvánvalóan jóval régebbi keletű. A helyszínen feljegyzett *Kalapom a Tiszán úszkál* kezdetű dalt (4. sz.) Kodály később az Iskola Énekgyűjtemény anyagába építette be, és felhasználta a Bicinia Hungarica II. füzetéhez is (80. sz. alatt).

Farkasd (Nyitra)

Az első gyűjtőút legismertebb darabja Zsigárdról való. A dallamra utólag rátett *Szegény vagyok, szegénynek születtem* kezdetű zalai szöveggel a *Háry János* című daljáték nyomán terjedt el országszerte. Eredeti szövege ez: *Általment a Simonyics a hegyen / Nem ijedt meg magyaroktól igen. / Majd élébe állnak a huszárok, / Az alföldi ustoros betyárok.*

¹⁸ MTA Kézirattár Ms 5663/159. (A bélyegző: Dunaszerdahely? 1905. VIII. 13.)

A száz év előtti kezdetek felidézését egy másik zsigárdi dallal zárjuk, amelyet Kodály a *Bicinia Hungarica* sorozatában dolgozott fel *Csillagoknak teremője* kezdettel (5. sz.). A változatokban gazdag dallam régi stílusú, ereszkedő melódiájú dudanóta. Kodály énekese egy bujdosó énekekkel rokon hangulatú, talán régi műköltői szöveggel társította, amely a dal feszes, táncos karakterét is lágyabbá oldotta.

Egyenletes, vontatott előadás, ♩ = 100

Csil - la - gok - nak te - rem - tő - je,

Vi - gyázz min - den em - be - rek - re,

Ár - vák - ra és öz - ve - gyek - re,

Éj - jel boly - gó le - gé - nyek - re.

Zsigárd (Pozsony) [Nagy Lajos kb 40é]

Ma alig tudjuk elképzelni, hogy a nép között való gyűjtés akkoriban milyen szokatlan eljárás volt egy tanult zenész részéről. A fogadtatás jellemző légköre tükröződik Kodály egyik kéziratot feljegyzésében: „Az öreg Michalovich Ödön még azt kérdezte, minek töltöm időmet a helyett, hogy saját műveimet írom, olyan dalok gyűjtésével, amiket mindenki tud. Próbáltam megértetni vele, hogy éppen azokat keresem, amelyeket már majdnem senki sem tud. De ő és vele az egész hivatalos Akadémia haszontalannak tartotta ezt a munkát.”¹⁹

Tanulmányai befejeztével tehát Kodály két diplomával a zsebében visszatért a tanulatlan cselédlánnyokhoz, hogy megtanulja tőlük azt, amit máshonnan nem lehetett. Énekeseihez való viszonyát így fogalmazza meg egy jegyzetében: „A nagyszombati gimnazista már kissé lenézett a »tudatlan« parasztlányokra, de az első gyűjtőútján felkereste őket, mert tanulni akart tőlük. Növekvő tudománya ellenére újra egyenrangú embereknek érezte, akik tudják a magukét, és életük csakolyan érte, mint az övé.”²⁰

Népdalgyűjtésének e zsongéit Kodály később sokoldalúan hasznosította. Tizenhármat még a gyűjtés évében, tudományos közleményben publikált. Egyet összefoglaló tanulmányában keleti dallampárhuzamokkal adott közre. Három dallamát zongorakísérettel még 1906-ban kiadta. Négyet a bicíniumok pedagógiai sorozatában dolgozott fel, hatot pedig az *Iskolai Énekgyűjtemény* kötetibe vett fel.

Útja jelentőségét alábbi gondolatai összegzik leginkább: „Lehettem volna zeneszerző a klasszikus mesterektől tanulva is, s talán európai hírvé akkor is, ha sose találkoztam volna Galántával. De magyar zeneszerző, magyar zene szerzője nem lehettem volna soha a házunkban megforduló s élő szolgálóleányok nélkül, akiknek dancája először döbrentett rá: amit ők dalolnak, az a mi ismeretlen, történelmünk során tőlünk elidegenedett, de most újra megtalált saját zenei anyanyelvünk: az igazi klasszikus magyar zene világa.”²¹

¹⁹ KZI 1: 145. old.

²⁰ KZH 1: 172. old.

²¹ VI 3: 503. (az írás kelte: 1943)

A felderítő ásatás száz évvel ezelőtt tehát javarészt az egykori Pozsony vármegye honfoglalás kori településein kezdte Kodály, hogy azután a Felvidék peremét kirajzolva Nyitra, Bars, Hont, Nógrád, Gömör irányába folytassa, s a tízes évektől pedig a bukovinai, kászonai, csíki falvak keleti ívével egészítse ki. A folytatás lehetőségét a Nagy Háború végleg elsöpörte, és ma alig merünk belegondolni is, mit veszíthetett volna a magyar kultúra azzal, ha Kodály és vele Bartók a magyar nyelvhatárról való dallamokat nem gyűjtik össze éppen akkor és olyan színvonalon, mint ahogyan tették. Mi minden épült be ezekből a műveikbe, zenekultúránkba, zenei oktatásunkba amelyek a Kodály-nevezte Maradékszágot utóbb mégis zenei nagyatalommá tették!

Szalay Olga

A szatmári Tűzoltótorony száz éve

Két természeti elem, a víz és a tűz tartotta évszázadokon át rettegésben az emberi társadalmat. Az ember félve tisztelte a folyót, rettegett áradásaitól, a magas partokat kivéve egykor nem építkezett hozzá közel, így a nagyvizek csak ritkán okoztak katasztrofális károkat. A tűz viszont, amit legtöbbször maga az ember idézett elő, gyakori látogatója volt a városok, falvak épületeinek. A többnyire gyúlékony anyagból épült házakon a tűz főleg száraz időben gyorsan terjedt, amit megállítani csak nagy összefogással lehetett. Ez hívta életre már Augustus római császár idejében a 7000 fős Róma védelmét szolgáló rendőrtűzoltóságot. Az első mai értelemben vett szervezett tűzoltóság 1675-ben Párizsban szerveződött, az első önkéntes és kötelező tűzoltóság Németországban alakult 1846-ban. Magyarországon 1834 körül, Aradon fogott össze először a polgárság a tüzek megfékezésére. Széchenyi Ödön¹ gróf 1860-as években szervezte meg a budapesti önkéntes tűzoltóegyesületet, utána sorra alakulnak a vidéki városokban is az ilyen célú egyesületek.

Tűzfigyelés és tűzoltás Szatmáron

Szatmárnémetiben 1875. november 29-én Böszörményi Károly polgármesternek és Graboviczky Jusztin Leó Római Katolikus Főgimnáziumi tornatanárnak kezdeményezésére alakul meg az önkéntes tűzoltó egyesület, melynek elnökéül magát a polgármestert, alelnökké Kiss Gedeon² főkapitányt, a Kossuth-kert századvégi szervezőjét választották meg. Az egyesület főparancsnoka Graboviczky tanár úr, helyettese Hermán Mihály a későbbi polgármester lett. A katolikus egyház dr. Schlauch Lőrinc³ püspök személyében az egyesület anyagi támogatását vállalta. Az egyesületi élet erősítésére és a város szórakoztatására fúvós zenekart alakított, 1882. szeptember 24–25-én pedig kétnapos ünnepség keretében egyesületi zászló avatására került sor. A rendezvényre az ország északi részeitől számos önkéntes egyesület küldötte érkezett. A székesegyházban zajló avatáson a zászlóanya szerepét Domahidy Sándorné töltötte be. Az egyesület működőképességét bizonyítja, hogy 1885-ben már nagyszabású 10 éves jubileumi ünnepséget tartottak.

A tűz elleni védekezésre azonban jóval hamarabb berendezkedett a város. Ezt mutatja, hogy az 1760-as évek végén épült új, egyemeletes városháza (alapkövetét 1768.) központi részére, jóval az akkori városi épületek fölé emelkedő masszív tornyot építettek, melynek legfelső szobájába helyezték el az éjjel-nappal felügyelő tűzörtséget. Így a Tornyosház – ahogy a város lakói nevezték a városházát – nemcsak a városvezetésnek, hanem a tüzesetek azonnali jelzésének is helyszíne volt. Igencsak szükség volt az időbeni vészjelzésre, mivel a XVIII. század végén három épületet kivéve Szatmáron még minden épület fából volt, fedelük zsindeley, de szalmás is előfordult.

¹ Széchenyi Ödön gróf (1339–1922) Széchenyi István gróf legkisebb fia

² Kiss Gedeon (1823–1898), a város főkapitánya, a Ferenc József-rend lovagja

³ Dr. Schlauch Lőrinc (1824–1902) a Szatmári Róm. Kat. Egyházmegye püspöke (1873–1887)

Megépül az Őrtorony

Újabb tűzjelzési gondok akkor adódtak, mikor a Tornyosház elvesztette fő rendeltetését, vagyis mikor a XIX. század végén új városháza (1889) és új bírósági épület (1898) készült és a városvezetés elhatározta a Tornyosház lebontását. A tűzőrséget ekkor a Székesegyház jobboldali tornyának erkélyére helyezték át. Ezt azonban mindenki ideiglenes megoldásnak tartotta. A tűzoltóság a csendőrséggel együtt a Rákóczi utca 13. szám alatt működött, de egy rendeltetésének megfelelő megfigyelési hely mindig hiányzott a tűz elleni védekezés szakembereinek és önkénteseinek. Ezért Tankóczy Gyula főkapitány, a tűzoltók főparancsnoka Mészleányi Gyula⁴ katolikus püspökhöz fordult egy őrtorony felépítésének anyagi támogatásáért. A püspök úr felvállalta a teljes finanszírozást, még pedig saját jövedelméből. Jótékonyágát a Szatmári Püspöki Egyházmegye fennállásának centenáriuma és aranymiséjének emlékére ajánlotta. 1903 nyarán a torony elhelyezésén vitakoztak, végül azok szava döntött, akik az őrtornyot a tűzoltó őrtanya udvarán látnák jónak. Az építkezés 1903 őszén indul meg, s 1904 július első napjaiban a Szamos című lap már az őrtorony befejezésének közeledtéről adott hírt, melatva az építményt – „...városunk egy csinos építménnyel, a tűzoltóság pedig a legelső eszközével, célszerű tűzjelző toronnyal fog rendelkezni.” Július 6-án, a külső munkálatok befejeztével a tűzoltóság felügyelője Mónus Lajos az új építményre kitűzte a szokásos bokrétát és kitette a nemzeti zászlót. Az eseményen jelen volt az építető Mészleányi Gyula püspök, a polgármester Papp Géza, az építész Vajnay Lajos és az építő munkások. „Az őrtorony messze uralja a várost, még a legmagasabb épületekre is letekint.” – véleményezik a lapok. A városi tanács 328 korona költséggel fényt adó tűzjelzőt rendelt a villanyteleptől. A torony északi oldalára egy vészharangot helyeztek el, melynek félreverése adja hírrül a tüzet.

Az építkezés előrehaladottságának ismeretében az átadási ünnepséget augusztus 20-ra tűzték ki, de már a hónap elején látszott, hogy a munkálatok csúszása miatt az átadást halasztani kell. A 45 m magas csomakúp alakú torony négyzet alakú, 8 m magas alapon nyugszik, 174 lépcsős vas csigalépcső visz a 33,7 m magasan lévő kör alakú terembe, ahonnan egy körbefutó nyitott erkélyre lehet kijutni. A tornyot harangalakú süveg fedi, rajta a Tornyosházról származó városcímerrel. Ez egy 58 cm átmérőjű köralakú, áttört rézdomborítás, mely két egymásnak hátat fordított lapból áll. A címer közepén egy várfalon (40 cm) álló bástya (21 cm) helyezkedik el, melynek két oldalán egy-egy jegy (24 cm) és egy-egy bástyára néző, kivont kardú (170 cm) katona áll, a várfalon lévő kapu előtt pedig az erő jelképe, egy oroszlán fekszik. Az egészet két-két szembeforduló 12 leveles, két pár bogyós olajág övezi, melyek alulról és felülről találkoznak.

A háború idején az átvonuló katonák a címert céltáblának használták, amit 13 golyónyom bizonyít, kilenc a koszorút, három a fákat, egy pedig az egyik katonát érte, akinek kezéből ki-lőtték a kardot. A címer ily részletes leírása azért lehetséges, mert 2004. augusztus 26-án a városon végig száguldó vihar a torony tetején a címert úgy megdöntötte, hogy le kellett venni.

1904. szeptember 24., a Tűzoltótorony átadásának ünnepi napja

Az Őrtorony – ahogy akkor nevezték – felavatása az egész város ünnepe volt, mert a tűz jótévő, de retteget ellenség is, s mindenki tudta, hogy az időbeni jelzés életet, vagyont menthet. Ennek pedig letéteményese az Őrtorony. Az „ünnepeltet” zászlókkal, szalagokkal, címerekkel díszítették fel, az ünnepségek még 24-én, szombaton este kezdődtek, amikor is ezrekre menő résztvevővel lampionos díszfelvonulás volt a város főbb utcáin. A menet végül a püspökség elé vonult és az egyleti és egyházi dalárdák a honvéd zenekar kíséretében szerenád-ot adtak a püspök úrnak. Másnap, 25-én reggel 9-kor az Őrtorony udvarán gyülekeztek az ünnepelők. Az erre az alkalomra felállított emelvény asztalánál Tankóczy Gyula rendőrfőkapitány, Mónus Lajos tűzfelügyelő, Hajdú Károly tűzoltótiszt, valamint meghívottként id. Jékely Károly volt tűzoltóparancsnok és Thurner Albert alparancsnok foglaltak helyet, hátuk mögött sorakozott fel az önkéntes tűzoltóegység. A megnyitó szavakat követően jelentés hangzott el az 1904-es év első felélének tüzeseteiről, amivel a torony jelentőségét akarták alátámasztani, elmondván, hogy ez ideig 54 tüzeset történt, fele éjjel, 109 sérültnek kellett elsősegélyt nyújtani. Vázolták az Őrtorony születésének történetét; megemlítve Tankóczy Gyulának, mint indít-

⁴ Mészleányi Gyula (1832–1905) a Szatmári Róm. Kat. Egyházmegye püspöke (1887–1905)

A Tűzoltótorny az avatás előtt,
1904 szeptemberében

A felújított Tűzoltótorny az avatás napján,
2005. szeptember 13-án

ványozónak szerepét, Meszlényi Gyula püspök úr áldozatkészségét, aki 20 000 arany koronát adott az építkezésre, Dittler Ferencz budapesti műépítésznek az önkéntes egyeslet számára ajándékba készített toronytervét, valamint Vajnay Lajos építő-vállalkozó ingyenes munkáját. Mindezeket meghálálandó, három márványtáblát helyeztek el a torony bejárata fölött. A középső tábla szövege: „A szatmári egyházmegye száz éves fennállásának jubileuma alkalmából – Szatmár-Németi szab. kir. város javára és dísze – a tűzoltóintézmény nemes céljainak szolgálatára emelte ezen őrtornyot nméltóságú Meszlényi Gyula szatmári püspök 1904.” A tábla fölött a püspöki címer domborműve volt a falba elhelyezve. A baloldali tábla szövege: „Épült Papp Géza polgármester, Tankóczy Gyula főkapitány, tűzoltóparancsnoksága alatt.” A jobboldali tábla szövege: „Tervezte Dittler Ferencz, építette Vajnay Lajos építész.” A táblákat Thurner Albert méltató szavai mellett leplezték le. Az ünnepség keretében Meszlényi Gyulát az önkéntes tűzoltóegyeslet díszvédnökévé választották. Mivel a püspök nem volt jelen az ünnepségen, azért még azon dél-előttön küldöttség látogatott hozzá hírül adva az elhatározást. Délben fél 12-kor ezrekre menő közönség előtt tűzoltóiasztásra, bemutató gyakorlatra és a Zöldfa szálloda (helyén ma a Fehérház áll) épületének imitált tűzoltására került sor. Ezt követően a Kossuth-kert kioszkjában az egyesület 130 meghívottra szóló díszebédet adott. Részt vettek a tűzoltóság mellett: a város előljárói és jeles személyiségei, a Németi Iparos Dalárda, a Szatmári Dalegyesület. Pohárköszöntők hangzottak el: Bodnár Gáspár⁵ az ismert paptanár a tűzoltóságot, dr. Hantz Jenő⁶ tanár, a Szamos felelős szerkesztője, Jákó Mihály volt egyesületi elnököt, valamint Jékely Károly és Ferenczy János egykori főparancsnokokat ünnepelve emelte poharát. Dr. Fechtel János a püspök érdemeire való tekintettel azt javasolta, hogy az Őrtorny neveztesse Meszlényi-

⁵ Bodnár Gáspár (1860–1921) paptanár, a Magyar Földművelő című hetilap elindítója és szerkesztője.

⁶ Dr. Hantz Jenő (1864–1935) a Ref. Főgimnázium tanára, majd igazgatója.

toronynak. Este a tornyot lampionokkal, impozánsan kivilágították, a Deák-téren (Főtér) hatalmas tömeg sétált, gyönyörködött a toronyban, az erkélyen a honvédszenekar játszott.

Ere az ünnepi napra a városba érkezett Narten György német kinematográfus és bioszkóp tulajdonos (vándormozis), aki este a Főtéren egy nagy vászonra vetített, bemutatva: „A sevillai bikaviadal” című mozgófényképet – ahogy akkor a filmvetítést nevezték. Az est a Kossuth-kertbeni táncmulatsággal zárult. Narten György még egy pár napig a városban időzött, s esténként még bemutatta: „A londoni New York kávéház égése”, „Dráma a légben” című filmeket. De nemcsak vetített, hanem filmre vette a tűzoltó gyakorlatot, amit október 25-én a városba visszatérve mutatott be.

Az avatás után az őrtornyot időjelzővel látták el. Az őrnök – akit kétóránként váltottak –, minden órában fel kellett húznia az időjelzőt, amely negyedóránként 1, 2, 3 és 4 sípszóval jelezte az óra állását. Ehhez egészkor kürtzó társult. Az első jelzés szeptember 28-án, déli 12 órakor hangzott el.

Az őrtorony és a tűzoltóság hatékonyságát próbára teendő, Tankóczy Gyula a gőzmalomban görögtűz segítségével október 7-én este 11-kor áltűzet rendezett. Az őrszem azonnal észrevéve riasztott, megszólalt a kürt, a harang, s a lovakat befogva 10 perc alatt a helyszínen voltak. A riasztás nagy riadalmat keltett a városban, de végül mindenki megértette a próba szükségességét, és elismeréssel vette tudomásul a tűzoltóság gyors mozgósíthatóságát.

A tűzoltótorony hivatalos átadására Erdélyi István városi főmérnök és több szakértő jelenlétében 1904. december 15-én került sor. Az első világháború egy időszakában az őrséget szerb hadifoglyok adták, ekkor történt, hogy a torony teteje kigyúlt és leégett.

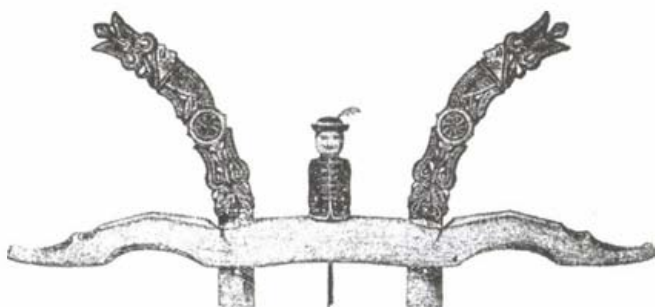
1920 után a márványtáblákat kivették a keretből, a püspöki címert pedig kivésték. Helyükre bádogra festett románnyelvű szöveges táblák kerültek a címer üregét pedig az eredetitől eltérő színű téglával falazták be.

A torony fennállásának centenáriuma alkalmából a városvezetés a torony tatarozását határozta el, ami 2005 májusában meg is kezdődött. A falak javítása céljából a tornyot beállványozták, a süveget rézlemezrel újra fedték, a címert restaurálták. Az eredeti állapottól annyiban tértek el, hogy az új márványtáblák kétnyelvű szöveget kaptak, a torony falán ütött 33 bombaszilánk nyomát a háború mementójaként meghagyták, valamint az erkély korlátját megmagasították, hogy biztonságosabb legyen, mivel a tervek szerint kis csoportokban látogathatóvá teszik az érdeklődők számára. Az ünnepélyes avatásra 2005. szeptember 13-án a város előjáróinak és a Szamos katonai tűzoltó alakulatnak részvételével a Román Tűzoltók Napján került sor.

A Tűzoltótorony ma már a város egyik jelképe. Egyre gyakrabban használják különböző kiadványok háttérképeként, így kártyanaptárokon, szórólapokon, plakátokon, képeslapon találkozhatunk vele.

Fazekas Lóránd

Források: Ciobota, Viorel, Duglau, Bujor: Pagini din începuturile luptei cu focul în zona sătmarului, Broșura 1996.; Heti Szemle, politikai és társadalmi hetilap, Szatmár 1900. febr. 28.; Szamos. Vegyes tartalmú lap, a Szatmár megyei gazdasági egyesület közlönye. 1885. december. 13., 1903. július–december., 1904. július–október.; Szatmár társadalmi és szépirodalmi hetilap. 1885. november. 28., december. 5.; Szatmári Hírlap. Társadalmi hetilap. 1903. február. 1.

Emlékezés Przemysl elestének 90. évfordulóján*

Az Osztrák–Magyar Monarchia (OMM) haditerve a központi hatalmak egyesített haditervéen alapult. Ennek az volt a lényege, hogy amíg a német hadsereg végez a franciákkal, addig az osztrák-magyar haderő német egységekkel együtt a keleti fronton feltartóztatja az orosz csapatokat.¹

Franciaország súlyos helyzetét az 1914-es augusztusi német támadás során mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy az oroszországi francia nagykövet több alkalommal is sürgette az orosz csapatok támadását a németek ellen a cárnál is, a főparancsnoknál is, a külügyminiszternél is illetve a hadügyminiszternél is.² A francia kormánynak a német hadseregtől való féltelmét mutatja, hogy még a marne-i győzelem után is olyan utasítást kap a francia nagykövet, amelyben az orosz csapatok közvetlen támadását kell neki sürgetnie Németország ellen a cári kormánynál.³ A keleti fronton a központi hatalmak 55 hadosztálya és 24 dandárja állott szemben az orosz hadsereg 97 és ½ hadosztályával.⁴ Olyan munkával is találkozottam, amelyben az szerepel, hogy Conradnak 500 ezer embere volt, az oroszoknak pedig 1,5 millió katonája 1914 augusztusában.⁵ Egy másik hadtörténeti munka szerint 1914 novemberében a keleti fronton 800 ezer osztrák-magyar és német katona állt szemben 1,6 millió oroszral.⁶

Az OMM hadvezetése 1914. augusztus 18-án megindította Lublin-Cholm irányában a támadó hadműveletét.⁷ Más szerző a támadás idejét augusztus 23-ra teszi.⁸ A cs. és kir. 1. hadsereg aug. 23–25. között győzött a krasniki csatában a 4. orosz hadsereg ellen. A cs. és kir. 4. hadsereg pedig augusztus 26 és szeptember 1. között szintén diadalt aratott a komarowi csatában az 5. orosz hadsereg ellen. A hadvezetés ezeket az orosz hadseregeket meg akarta semmisíteni, ezért a 3. hadseregtől jelentős erőt elvont és a 4. hadsereg alá rendelte, de ugyanakkor a 3. hadsereget is támadásra indította. Ugyanekkor a délkeleti szárny támadása, amit a 3. és a 8. orosz hadsereg ellen indított, összeomlott. Ez volt az első lebergi csata augusztus 26–30-ig.⁹

Augusztus 29-30-án a délkeleti szárny védelme összeomlott. Az orosz 3. hadsereg Lemberg irányú támadása és a 8. hadsereg áttörése súlyos helyzetet eredményezett. Vissza kellett vonulni a Weresica folyó mögé. Az ok: az orosz hadsereg anyagi és élőerő fölénye.¹⁰

* A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület elnökének, Dr. Csihák Györgynek a felkérésére tartottam egy előadást 2005. március 3-án Hódmezővásárhelyen. Ezután gondoltam arra, hogy a „Honismeret” olvasói számára írok egy ismertetést Przemysl 1914–15-ös ostromairól. Ez az erődrendszer Galíciában volt, jelenleg Lengyelországban található. Ismertetésemet négy témakör köré csoportosítottam. Az első témakörben az Osztrák–Magyar Monarchia csapatainak felvonulásáról és első harcairól írok. A második témakör Przemysl első ostromáról szól. A harmadik témakörben az erőd második ostromáról lesz szó. A negyedik témakör az erődrendszer harmadik ostromát, illetve visszafoglalását ismerteti.

¹ Liptai Ervin főszerk.: Magyarország hadtörténete II. kötet, Bp. 1985. 46. old (továbbiakban: *Liptai: Mo. hadtört. II. köt.*)

² Maurice Paléologue: A cárok Oroszországa az első világháború alatt. Bp. 1982. 40. old., 58-59. old. (továbbiakban: *Paléologue: A cárok Oroszországa*)

³ Paléologue: A cárok Oroszországa. 74. old

⁴ Liptai: Mo. hadtört. II. köt. 48. old.

⁵ Nowak Károly Frigyes: A katasztrófa útja. Ford.: Tonelli Sándor. Szeged 1919. 38. old.

⁶ Czékus Zoltán: Az 1914-18. évi világháború összefoglaló történelme. II. kötet Bp. 1926. 249-250. old.

⁷ Liptai: Mo. hadtört. II. köt. 50. old.; Ravasz István: Magyarország és a Magyar Királyi Honvédség a 20. sz-i vh-ban 1914-1945. Bp. 28. old. (továbbiakban: *Ravasz István: Mo. és...*)

⁸ Galántai József: Az I. világháború. Bp. 1980. 206. old. (A továbbiakban: *Galántai: Az I. vh.*) *Galántai: Magyarország az I. világháborúban 1914-18* Bp. 1974. 171. old. (továbbiakban: *Galántai: Mo. az I. vh.*)

⁹ Czékus Zoltán: Az 1914-18. évi világháború összefoglaló történelme I. köt. Bp. 1925. 88. old. (továbbiakban: *Czékus: Az 1914-18. évi... I. köt.*) *Liptai: Mo. hadtört. II. köt.* 50. old.

¹⁰ Liptai: Mo. hadtört. II. köt. 51. old

A szeptember 6–11. között tartó második lemergi vagy a grodek-rawaruskai csatát a kezdetben győztes osztrák-magyar seregeink kénytelenek félbeszakítani és visszavonulni a Kárpátok gerincére, mert az 1. hadsereget augusztus 26 – szeptember 10-ig az orosz 4. 9. és 5. hadsereg visszavonulásra kényszerítette a San folyó irányába. Szeptember 11: általános visszavonulás. Elveszett Galícia nagy része, továbbá Bukovina is. Csak Przemysl erődjé állt ellen. Szeptember 15-én körülzárta a 3. orosz hadsereg.¹¹ Csak érdekességgént említem meg, hogy Farkas Márton hadtörténész szerint katasztrofális vereséget szenvedtünk, a hadsereg az összeomlás szélére jutott.¹²

Valójában az osztrák-magyar hadsereg tevékenyen vett részt a keleti front 1915-ös támadó hadjáratában. 1916-ban a keleti fronton a veszteségek ellenére is megőrizte tartását az OMM hadserege, sőt az 1917-es orosz támadás után még ellentámadásra is futotta az erejéből. Ezen kívül 1915-ben német és bolgár segítséggel sikerült elfoglalni Szerbiát, majd 1916-ban Romániát is. 1915–1918 között az olasz hadsereggel szemben is sikeres volt a helytállás.

Bruszilov orosz tábornok adott tájékoztatást Emlékiratában az orosz hadsereg helyzetéről. Különösen az orosz hadsereg tűzérőéről és a lőszereiről festett meglehetősen lesújtó képet.¹³ Szazonov orosz külügyminiszternek 1928-ban magyarul megjelent Emlékirata, valamint Paléologue oroszországi francia nagykövet naplója is alátámasztja Bruszilov tábornok állításait.¹⁴ Ha egy orosz tiszt ilyen katasztrofális képet fest az orosz hadsereg felszereléséről, akkor az nagy valószínűséggel ilyen is volt. Vajon az orosz hadsereg felszerelési hiányosságai miatt nem szerepelnek egyik másik magyar hadtörténész munkájában?¹⁵

Az erőd első ostroma

A San folyó menti 30–55 km. területű erődrendszer központja Przemysl városa volt. A védelmi rendszer 8 védőkörletből állt. Az erődrendszer hadászati jelentősége a San és Visztula folyó vonalának és a galíciai vasúthálózatnak a lezárása volt, illetve az, hogy a Monarchia belső részei felé megakadályozza az orosz hadsereg támadását. Az első ostromra 1914. szeptember 17. és október 12. között került sor, amikor is az erődrendszer 9 és ½ orosz hadosztályt kötött le. A védők 65 és ½ gyalogzászlóaljjal valamint lovasszázadokkal, tüzéruitegekkel és utászszázadokkal rendelkeztek. A gyalogság többségét népfelkelők adták, így m. kir. 97. gyalogdandár, a cs. kir. 85. lövész- és 93. gyalogdandár a cs. kir. 111. gyalogdandár és a cs. kir. 108. gyalogdandár. A magyar legénységű szegedi m. kir. 23. honvéd gyaloghadosztály volt az egyetlen soralakulat. Ennek a parancsnoka Fogarassy Tamásy Árpád altábornagy. A vár parancsnoka Kusmanek Hermann gyalogsági tábornok.

Az erődöt a Ratko Dimitrijevič altábornagy parancsnoksága alatt álló 3. orosz hadsereg vette ostrom alá. A kitörések szétzilálták az ostromgyűrűt, sőt még a galíciai hadmozdulatokat is segítették. Az erődrendszer védői tizennyolc nagyobb kitörést hajtottak végre.¹⁶ Fontos tényező, hogy az őrség 60%-a magyar katona volt.¹⁷

Az orosz tábornok az emberáldozattal nem törődött, stratégiája az volt, hogy túlerejükre alapozott rohamokkal kimerítse a várőrséget. Az orosz tűzérő 15, 18, 21 és 24 cm-es mozsarakat és tarackokat vetett be voltak a vár ostroma során.¹⁸ Október 2-án az orosz parancsnokság magadásra szólította fel a védőket.¹⁹ Október 5–7-én tűzérő előkészítés után 72 óra al-

¹¹ Czékus: Az 1914-18. évi... I. köt. 89. old.; Liptai: Mo. hadtört. II. köt. 51. old.

¹² Farkas Márton: Az I. világháború és a forradalmak képei Bp. 1977. 115. old. és 122. old. (továbbiakban: Farkas: Az I. vh.). Kétségtelen a vereség, a veszteség is, de megítélesem szerint túlzás az, amit Farkas Márton állít.

¹³ A. A. Bruszilov: A cár árnyékában Bp. 1986. 58-59. és 61-62. (továbbiakban: Bruszilov: A cár)

¹⁴ Paléologue: A cárok Oroszországa. 117. és 120. old.; Sz. D. Szazonov: Végzetes évek, Emlékiratok. Bp. 1928. 319-320. és 328. old.

¹⁵ Farkas: Az I. vh., Szabó László: A nagy temető Przemysl ostroma 1914-15-ben. Bp. 1982. (továbbiakban: Szabó: A nagy), Liptai: Mo. hadtört. II. köt.

¹⁶ Ravasz István: Mo és... 27-28. old.

¹⁷ De Sgardelli Caesar: A világháború kézikönyve 1914-18. Bp. 1935. 270. old.

¹⁸ Lándor Tivadar szerk.: A nagy háború írásban és képen északon és délen. I. köt. Bp. 1915. 212. old. (továbbiakban: Lándor: A nagy háború... I. köt.)

¹⁹ Lándor: A nagy háború. I. köt. 211; Nónay Dezső: A volt m. kir. szegedi 5. honvéd gyalogezred a világháborúban Bp. 1931. 77. old. (továbbiakban: Nónai: A volt m. kir.; Szabó: A nagy...)

*Kuzmanek Hermann gyalogezred tábornok,
Przemysl várparancsnoka.*

*Poparussz Tivadar Árpád oltábornagy,
a przemysli várparancsnok, a magyar gyalogezred tábornok parancsnoka.*

talános roham indult az erőd ellen. Október 5-én a cs. kir. és m. kir. csapatok visszaverték ezt. Október 6-án földalatti munkával közelítették meg a várat az ostromlók, de ez a kísérletük is kudarcba fulladt. Október 7-én hajnalban az oroszok ismét rohamra indultak. Ennél a támadásnál egy orosz gyalogezred bejutott a külső erődök vonalába. Egyik zászlóaljuk behatolt az I/1. várműbe, ahol aztán a leghevesebb küzdelem folyt. Végül is a cs. kir., valamint a m. kir. csapatok kiverték az erődből az ellenséget.²⁰

Egyes hadtörténészek szerint az oroszok támadása október 5. és 8. között történt.²¹ Czékus Zoltán munkájában olvashatunk arról is, hogy a magyar katonák október 11-én és 12-én még egy kitérőt hajtottak végre, hogy az oroszok visszavonulását gyorsítsák. Az oroszok vissza is vonultak a San keleti partjára.²² Több hadtörténeti munka az oroszok veszteségét hetvenezer főben határozza meg.²³ Amikor Przemyslnél az oroszok nem akartak rohamra menni, hátulról géppuskákkal beléjük lövtek.²⁴

Olyan munkával is találkozom, amelyik az orosz csapatoknak az első ostrom alatti negyvenezer fős veszteségéről ír.²⁵ Szabó László hadtörténész 1982-ben megjelent művében 20–25 ezer fős veszteséget említ.²⁶ Természetesen lehetnek eltérések a veszteségek megítélésénél, ámde ekkora különbség azért elgondolkodtató. Bruszilov orosz tábornok egyáltalán nem ír a könyvében a veszteségeikről.²⁷ A mi veszteségünk Szabó László adatai szerint 1883 fő volt, ez az erődrendszer őrségére vonatkozik.²⁸

¹⁹ Lándor: A nagy háború. I. köt. 211; Nónay Dezső: A volt m. kir. szegedi 5. honvéd gyalogezred a világháborúban Bp. 1931. 77. old. (továbbiakban: Nónai: A volt m. kir.; Szabó: A nagy...)

²⁰ Lándor: A nagy háború... I. köt. 212. és 214. old.; Szabó: A nagy... 118. old.

²¹ Czékus: Az 1914-18. évi... II. köt. 223. old.; Nónai: A volt m. kir. 60. old.; Zsigány Árpád: A világháború története 1914-1915. I. köt. Bp. 443. old.

²² Czékus: Az 1914-18. évi... II. köt. 223. old.

²³ Czékus: Az 1914-18. évi... II. köt. 223. old. Lándor: A nagy háború... I. köt. 215. old. Ravasz: Mo. és ... 27. old.; Zsigány Árpád: A világháború története II. köt. Bp. 49. old.

²⁴ Habsburg József: A világháború, amilyenek én láttam I. köt. – Bp. 1926. 30 (továbbiakban: Habsburg József: A világháború... I. köt.)

²⁵ Nónai: A volt m. kir. 82. old.

²⁶ Szabó: A nagy... 121. old.

²⁷ Bruszilov: A cár ...

²⁸ Szabó: A nagy... 123. old.

Szabó László említett könyvében olvashatók a következők: „a városban ezrével tolongtak a különböző ezredekhez tartozó katonák, senki sem tudta hová, merre menjen. A napok óta éhezõ emberek tömegesen törtek be boltokba, lakásokba, ennivalót kérni, nemegyszer rabolni.” Továbbá: „Ezeknek a csapatoknak a harcértéke nagyon gyenge volt. Személyi állományuk zömmel idõs, erkölcsileg és testileg katonai szolgálatra alig alkalmas katonából állott. Parancsnokaik túlnyomó részben gyengén kiképzett népfelkelõ tisztek voltak, akik a megerõdített körzetekben folyó harc követelményeit hírbõl sem ismerték.”²⁹ Továbbá: „az erõdök löveganyaga a korszerû követelményeknek nem felelt meg”.³⁰ Megdöbbentõnek tartom, amit Szabó László megfogalmaz. Szerinte a várban káosz uralkodott, a katonák raboltak, fegyveres szolgálatra alkalmatlanok voltak a tisztek, gyengén voltak kiképezve, továbbá a lövegek sem feleltek meg a követelményeknek. Ezek az állítások vannak az egyik oldalon. A másik oldalon pedig a tények találhatók: az erõdöt 1914. szeptember közepétõl 1915. március 22-ig védtek a cs. kir. valamint a m. kir. egységek. Ez 6 hónapot jelent világháborús körülmények között. Ha ebbõl az idõbõl levonom az elsõ és második ostrom közötti idõszakot, amikor egységeink az erõdöt átmenetileg felszabadították, akkor is 5 hónapig tartó hõsi védelemrõl van szó. Ha ehhez még azt is hozzáteszem, hogy különbözõ belga erõdöket, pl. Lüttichet augusztus 5-tõl 16-ig védtek a belga katonák³¹, Namurt augusztus 21-24-ig³², Antwerpent pedig szeptember 28-tól október 10-ig³³, továbbá hogy Bruszilov tábornok adatai szerint Breszt-Litovszk harc nélkül megadta magát, Novogeorgijevszk pedig egy hétig védekezett³⁴, akkor az olvasóra lehet bízni annak megítélését, hogy mit jelent az erõd hat hónapig tartó hõsi védelme.

A vár ostroma alatt a német és osztrák-magyar hadvezetõség elhatározta, hogy megelõzõ támadással zavarják az orosz „gõzhengert”. Az volt a terv, hogy a 9. német hadsereggel Hindenburg tábornok Varsó és Ivangorod közt a Visztuláig tör elõre és megpróbálja az orosz DNY-i front jobbszárnyának bekerítését. Az 1., 4. és a 3. magyar-osztrák hadseregnek a Sanig kell elõtörnie a Kárpátokból, Lemberg felé pedig a 2. hadseregnek. Ez a támadás 1914. szeptember 28-án meg is kezdõdött és október közepéig sikeresen elõrehaladt. A németek Varsóig jutottak, az 1. osztrák-magyar hadsereg pedig fõlszabadította Przemyslt és kiverte az oroszokat Magyarországról. Az oroszok azonban négy hadsereggel ellentámadást indítottak. Ez november elejéig kiindulópontjára vetette vissza a támadókat, majd a várat ismét körülzárták.³⁵

Az erõd második ostroma

Ez az idõszak 1914. november 4-tõl 1915. március 22-ig tartott. Ez alatt az idõ alatt az erõd 10 orosz hadosztályt tartott lekötve. A gyûrû 30 ezer polgári lakos és 130 767 katona körül zárult be, akiknek 60 százaléka magyar katona volt. A 11. orosz hadsereg parancsnoka Nyikolaj Szelivonov tábornok nem sietett a támadással, elõbb több mint 3 hónapig tüzérséggel lõtte az erõdöt.³⁶

A védõk november 14-én nagyobb kitörést hajtottak végre. Ennek nem egyértelmû a megítélése. Szabó László szerint ez csak megzavarta az oroszok tervét. A Lándor Tivadar szerkesztésében 1915-ben megjelent kiadvány szerint azonban visszavetettük az oroszokat.³⁷ November 20-án ismét jelentõs erõk törtek ki, a 12. orosz hadosztály átcsoportosítását igyekeztek megzavarni.³⁸ Szabó László szerint a december 9-i és december 15–18-i kitörések eredménytelenek voltak.³⁹ Más feldolgozások a december 15–18-i kitörést eredményesnek és sikeresnek

²⁹ Szabó: A nagy... 110–112. old.

³⁰ Szabó: A nagy... 122–123. old.

³¹ Galántai: Az I. világháború. 178–179. old.

³² Galántai: Az I. világháború... 193. old.

³³ Galántai: Az I. világháború... 212. old.

³⁴ Bruszilov: A cár... 157–158. old.

³⁵ Galántai: Az I. világháború... 216. old.; Liptai: Mo. hadtört. II. köt. 54. old.

³⁶ Ravasz: Mo. és... 27–28. old.

³⁷ Lándor: A nagy háború. II. köt. 239. old.; Szabó: A nagy... 130. old.

³⁸ Szabó: A nagy... 130–131. old.

³⁹ Szabó: A nagy... 133–135. old.

tartják.⁴⁰ A 23. gyaloghadosztály keretében az 5. honvéd gyalogezredben nagyon sok vásárhelyi katona is szolgált.⁴¹

A katonák fizikai ereje lassan hanyatlott, mint ahogy a kellő lótakarmány hiányában az állati vonóerő is csökkent. Emiatt, valamint a húskészletek pótlására határozta el a parancsnokság, hogy a lovak egy részét levágatja. December 7-én kezdődött meg a lóvágatás, ezután szerepelt a lóhús a napi ellátásban. Karácsonykor hallgatólagos fegyvernagyvágás volt. Ekkor a katonák jobb ellátást kaptak.⁴² December 27-én újabb kitörést szerveztek, hogy megkönnyítsék a 3. hadsereg helyzetét. Először előnyomulás, majd orosz ellentámadás, és 28-án az oszt-rák-magyar csapatok visszavonultak.⁴³

1915 januárjában és februárjában a város kereskedései lassan kiürültek. Februárban már az egész városban éhínség dúlt. Az embereknek a kenyér hiánya, az állatoknak a takarmány hiánya volt elviselhetetlen. A katonák helyzetét a téli felszerelés hiánya jelentős mértékben nehezítette.⁴⁴ Az ostromló oroszok helyzete is hasonló volt, amit Bruszilov tábornok visszaemlékezéséből tudunk.⁴⁵

A honvédek hangulatának javításáért a „Tábori Újság” tett a legtöbbet. Először csak hadijelentések szerepeltek a lapban, később novellák, versek is. Rendszeresen megjelentek benne Gyóni Géza költeményei, többek között a híressé vált „Csak egy éjszakára” című.⁴⁶

Az orosz csapatok február 9–16, majd február 18–19-én illetve. március 13–16 között indítottak támadást az erődrendszer ellen. A védők, akiknek kétharmada magyar volt, ezúttal is hősiessen helytálltak, egészen addig, amíg volt mit enniük. Az oroszok csak néhány kisebb előtérállást tudtak elfoglalni.⁴⁷ Az utolsó kitörést 1915. március 19-én kísérelték meg, ám ez kudarccal végződött.⁴⁸ Lándor szerint az oroszok március 20-án, sőt még 21-én is támadtak, de sikerült visszaverni őket. Ezt követően a még megmaradt készleteket, ágyukat, erődöket, hidakat felrobbantották.⁴⁹ 1915. március 22-én adta meg magát a vár őrsége. 117 ezer katona valamint altiszt, 2593 tiszt és 9 tábornok került orosz hadifogságba.⁵⁰ Emelt fővel távozhattak. Ezt még az ellenség is elismerte.⁵¹ Van azonban olyan hadtörténeti feldolgozás, amely szerint „a sok száz milliót felemészítő erőd védelme nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, az orosz hadműveleteket lényegében nem befolyásolta.”⁵²

Realisabbnak látszik az a megközelítés, amely szerint a védők addig tartottak ki, ameddig élelmük volt, és négy hónapig lekötöttek egy teljes orosz hadsereget. Késleltették az orosz hadvezetés tervének végrehajtását, oly mérvű veszteséget okoztak az ostromlóknak, hogy ez is segített a sikeres gorlicei áttörés végrehajtásában.⁵³ Bruszilov tábornok visszaemlékezésében olvashatjuk a következőket: „Március 9-én Przemysl megadta magát. Rögtön könnyebb lett a helyzetünk a Kárpátokban.”⁵⁴ Ez a két mondat bizonyítja azt, hogy az erőd hat hónapig tartó hősi védelme mégis jelentős hatással volt az orosz hadműveletekre.

Mi volt a tét ennek az erődrendszernek az ostromakor? – tehetjük fel a kérdést. Az oszt-rák-magyar hadsereg szempontjából elmondhatjuk, hogy az erőd elzárta a Galícia keleti és

⁴⁰ Makó Imre: Életünket és vérünket! Az első világháború hódmezővásárhelyi áldozatai, Hódmezővásárhely, 2004. 23. old. (továbbiakban: Makó: Életünket és ...) Nónai: A volt m. kir. 100-101. old.; Ravasz: Mo. és... 28. old.

⁴¹ Makó: Életünket és... 23. old.

⁴² Szabó: A nagy... 136-137. old.

⁴³ Nónai: A volt m. kir. ...151-152. old.

⁴⁴ Dombi Kiss Imre: Pokoljárásom – Bp. 1983. 36. old.; Szabó: A nagy... 140-142. old.

⁴⁵ Bruszilov: A cár ... 115. és 131. old.

⁴⁶ Szabó: A nagy... 143-144. old.

⁴⁷ Ravasz: Mo. és... 28. old.

⁴⁸ Nónai: A volt m. kir. 175. old.; Szabó: A nagy...156-157. old.

⁴⁹ Lándor: A nagy háború... II. köt. 244. old.

⁵⁰ Habsburg József: A vh. I. köt.; Ravasz: Mo. és... 29. old.; Szabó: A nagy... 7. old.

⁵¹ Szabó: A nagy... 5.; Lándor: A nagy háború... II. köt. 244. old.

⁵² Liptai: Mo. hadtört. II. kötet 62. old.

⁵³ Ravasz: Mo. és... 8. old.

⁵⁴ Bruszilov: A cár... 130. old.

nyugati részeit összekötő utak és vasutak egy részét. Megnehezítette az oroszok előnyomulását a Dunajec, illetve a Duklai-hágó felé. Ezen kívül a vár nagy helyőrséggel, és sok hadianyaggal rendelkezett.⁵⁵ Az oroszok szempontjából pedig az volt a tét, ha rögtön el tudják foglalni az erődöt, akkor ez megszilárdítaná Kelet-Galícia birtoklását, és lehetővé tenné, hogy akadálytalanul, nem pedig ellenséges erőddel és hadsereggel a hátukban nyomuljanak előre.⁵⁶ Az erőd elfoglalásának a következménye viszont az volt, hogy elveszett a vár helyőrsége, az összes hadianyag és a körülzáró ellenséges csapatokat másutt tudták felhasználni.⁵⁷

Események a fronton a második ostrom alatt

A központi hatalmak megelőzték az orosz támadást, 1914. november 11-én a 9. hadsereg Mackensen tábornok vezetésével csapást mért az oroszok jobbszárnyára, az 1. hadseregre Lódz irányába. A december 17-ig tartó harcokban az oroszok nagy veszteséget szenvedtek, de az arcvonalakat felgöngyölíteni nem tudták. Ezzel egy időben az osztrák-magyar hadvezetés a Kárpátokból a 3. hadsereggel támadott az orosz 8. hadsereg ellen, elérték a Dunajec folyót, de Przemyśl felmentése nem sikerült. Orosz ellentámadás során Lódz városát elfoglalták, de a támadás kifulladásig. Ugyanígy a támadó 3. orosz hadsereget Limanova-Lapanovnál megállították (december 17.) Ezekben a harcokban a magyar katonai egységek kiváló harci eredményekről tettek tanulságot. Különösen 3 magyar hadosztálynak voltak nagy harcai: 5. és 14. magyar királyi közös honvéd és a 10. lovashadosztálynak.⁵⁸

Az 1945 és 1990 között készült hadtörténeti munkák egy része tendenciózusan ír az osztrák-magyar hadsereg vereségéről, illetve veszteségeiről.⁵⁹ Kétségtelen tény a visszavonulás, jelentősek voltak a veszteségek is, de a kép sokkal árnyaltabb, ha arra is tekintettel vagyunk, hogy a Monarchia csapatai a központi hatalmak egyesített haditervét hajtották végre.⁶⁰ Az 1914-ben a K-i fronton rendelkezésre álló orosz csapatok kétharmada zúdult az Osztrák-Magyar Monarchia haderejére.⁶¹ 1914 végére Franciaország, az Osztrák-Magyar Monarchia és Oroszország) vesztesége meghaladta az 1 millió főt, Németország 800 ezer katonát veszített.⁶²

Az orosz cári hadvezetés 1915-ben döntő tavaszi csapásra készült. Ezt keresztezte az osztrák-magyar csapatok 1915. január 23-án induló támadása.⁶³

A szakirodalom egy része szerint csapataink elképzelhetetlen nehézségek közepette a főcsapás irányában elfoglalták az Uzsoki-hágót, de az előretörés a méteres hóban elakadt.⁶⁴ Sikert csak Bukovina jelentős részének visszafoglalása hozott. Ez a kisegítő csapás január 30-án indult és február 7-én Csernovic visszafoglalásával végződött.⁶⁵

Az osztrák-magyar erők február 27-én újra támadtak. A főcsapást mérő 2. hadsereg támadó csoportját Tersztyánszky tábornok parancsnoksága alá helyezték. Feladata az volt, hogy törje át az orosz frontot és mentse föl Przemyśl-t.⁶⁶ Az újabb támadás kegyetlen időjárási viszonyok között az orosz védelem tüzeiben összeomlott. Tersztyánszky tábornok azért hajszolta előre katonáit, mert tisztában volt vele, ha nem érik el az erődöt, az elesik.⁶⁷

⁵⁵ Lándor: A nagy háború... II. köt. 245. old.

⁵⁶ Brusilov: A cár... 102. old.

⁵⁷ Lándor: A nagy háború... II. köt. 245. old.

⁵⁸ Galántai: Az I. világháború. 216-217. old.; Liptai: Mo. hadtört. II. köt. 56. old.

⁵⁹ Farkas: Az I. világháború; Liptai: Mo. hadtört. II. köt.

⁶⁰ Galántai: Az I. vh. 172. old.

⁶¹ Czékus: Az 1914-18. évi... II. kötet, 7. számú vázlat; Galántai: Az I. világháború... 169. old.

⁶² Galántai: Az I. vh... 230. old.

⁶³ Liptai: Mo. hadtört. II. köt. 62.; Lándor: A nagy háború... II. köt. 225. old.; Szabó: A nagy... 103. és 106. old.

⁶⁴ Galántai: Az I. vh. 254. old.; Liptai: Mo. hadtört. II. köt. 62. old.; Szabó: A nagy... 106. old.

⁶⁵ Liptai: Mo. hadtört. II. köt. 62. old.; Szabó: A nagy... 106. old.

⁶⁶ Ravasz: Mo. és... 29. old.

⁶⁷ Liptai: Mo. hadtört. II. köt. 62. old.

Az ellentámadás során Mezőlaborc környékén kegyetlen harcok folytak, ami súlyos helyzetbe hozta a 3. osztrák-magyar hadsereget. Március 22-én Przemysl megadta magát.

Április elején az orosz csapatok elérték a Kárpátokat és a hegységen való áttörésre készültek. Kegyetlen harcok után április végére súlyos veszteségek árán sikerült az orosz csapatokat kivenni Magyarország területéről.⁶⁸

A kárpáti csatában 1915 januárjától április végéig az osztrák-magyar csapatok 800 ezer főt veszítettek. Az orosz csapatok vesztesége hasonló méretű volt.⁶⁹

A gorlicei áttörés, Przemysl ostroma és az erőd visszafoglalása

1915 tavaszán a német vezérkar elhatározta, hogy elhalasztják a nyugati támadást és egy újabb, de nagyobb erejű támadást indítanak a keleti fronton. Erre 1915. május 2-án Gorlicénél került sor. A keleti fronton a központi hatalmak 1,3 millió katonájával szemben 1,8 millió orosz katona állt.

Az áttörési szakaszra összpontosított katonák számát tekintve azonban eltérés figyelhető meg a szakirodalomban. Galántai József hadtörténész szerint 357 ezer szövetséges katonával szemben 219 ezer orosz katona állt.⁷⁰ Ravasz István hadtörténész szerint a főcsapás irányában 191 ezer katonánk volt, velük szemben 219 ezer orosz katona állt.⁷¹ Ugyanakkor egy másik hadtörténeti munka szerint a „főcsapás irányában Tarnów és Gorlice között 1915 április végén a központi hatalmak tizenkét gyalogos-, három és fél lovashadosztálya állt a 3. orosz hadsereg tizenöt és fél gyalogos-, s két lovashadosztályával szemben”⁷²

A központi hatalmak csapatai jelentős tűzérési fölényrel rendelkeztek, különösen nagy volt ez a fölény a nehéztűzérés terén.⁷³ A keleti fronton első ízben került sor négy órás tűzérési előkészítésre. A 11. német és a 4. osztrák-magyar hadsereg 11 osztrák-magyar hadosztály és 8 német hadosztály lendült támadásba August von Mackensen vezéreztetésével parancsnoksága alatt. A másik oldalon a 3. orosz hadsereg állt, Ratko Dimitrijevič altábornagy parancsnoksága alatt.

Az orosz védelem kulcspontja a Pustki-magaslat volt. Ezt a magaslatot a cs. és kir. 12. hadosztály 23. dandárja rohamozta meg és foglalta el Metz Rezső vezérőrnagy vezetésével. Május közepére az orosz arcvonalat sikerült 150 km-rel visszavetni a San folyó vonaláig, így a harcászati sikert hadműveletileg fejlesztették. Május 14-20 között került sor a jaroslavi csatára, ami a Sanon való átkelésel kezdődött. Május 16-án a 3. osztrák-magyar hadsereg Przemysl irányába fordult. Ehhez csatlakozott 24-én a német 11. hadsereg is. Május 16. és június 3. között került sor a 3. przemysl-i csatára. A várat, illetve ami megmaradt belőle, a cs. és kir. 3. és a német 11. hadsereg június 3-án visszafoglalta. Június 22-én csapataink visszafoglalták Lemberget. Június végére Galícia és Bukovina csaknem teljes területét sikerült visszafoglalni. 1915 nyarán és őszén az orosz hadsereg kiűrtette még Lengyelországot és a Baltikum egy részét is. Az orosz csapatoknak rendkívül súlyos volt a veszteségük. Az egyik hadtörténeti munka 2 millió 200 ezer főre teszi a véres veszteséget. Az OMM vesztesége 500 ezer fő volt.⁷⁴ Egy másik munka az orosz hadsereg veszteségét úgy adja meg, hogy a háború kezdete óta 3,5 millió orosz katona pusztult el. A mi veszteségünket az 1915-ös tavaszi és nyári hadjáratban ez a munka is 500 ezer főben határozza meg.⁷⁵

Meg kívánom említeni, hogy a 46. közös gyalogezred, az 5. népfelkelő gyalogezred, az 51. honvéd gyaloghadosztály, a 20. honvéd gyaloghadosztály és 101. közös gyalogezred részt vett a kárpáti csatában és a gorlicei áttörésben is. Ezekben az egységekben nagyon sok hódmezővásárhelyi katona is harcolt.⁷⁶ Együttal tisztelettel emlékezem apai nagyapámra, Pintér Andrásra, aki Przemyslben esett orosz hadifogságba.

Pintér István

⁶⁸ Liptai: Mo. hadtört. II. köt. 62. old.

⁶⁹ Galántai: Az I. vh. 254.; Galántai: Mo. az I. vh. 174. old.

⁷⁰ Galántai: Az I. vh. 255. old.

⁷¹ Ravasz: Mo. és... 29. old.

⁷² Liptai: Mo. hadtört. II. köt. 64. old.

⁷³ Galántai: Az I. vh. 255. old.

⁷⁴ Ravasz: Mo. és... 29-30. old.

⁷⁵ Galántai: Az I. vh. 258. old.

⁷⁶ Makó: Életünket és... 19., 25-26., 29-30. old.

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Bálint Sándor:

Advent

Advent, másként *ádvent*, *ádvent*, a félegyházi nép ajkán *ádvent*, Istensegíts székelyei körében *edvent* (adventus Domini, ieiunium Spiritus Sancti) az Egyház tanácsa szerint *szent idő*; az előző évszázadokban még, négyhetes böjti előkészület karácsony ünnepére, a Megváltó érkezésére.

Igen jellemző, hogy a középkor hazai liturgikus gyakorlatában advent első vasárnapjának evangéliuma – eltérően a Missale Romanum előírásától – Jézusnak a számár hátán való jeruzsálemi bevonulásáról emlékezik meg. E jellemző megfontolások szerint a *századok Királya* vonul be az új egyházi évbe, amely a polgári esztendőtol eltérően adventtol adventig tart. Áttekintésünk is, éppen úgy, mint a jeles napokhoz fűződő európai hagyományvilág, természetesen ehhez a liturgikus esztendőhöz igazodik.

Csopak hajdani templomtitulusa *Jézus jeruzsálemi bevonulása* volt.¹ A búcsúnap a fentiek értelmében nyilvánvalóan advent első vasárnapjára esett.

Advent: így nevezetnek – írja Bod Péter² – „a mostani rendtartás szerént a karácson előtt való négy hetek. Régen voltanak hat hetek a Szent Márton napjától fogva, aholott kezd most is a görög ekklezsia a maga böjtit. De idővel a deák ekklezsiaában négy hetekre szorítottatott ilyen fundamentumon: mert a Krisztusnak négy adventussa, eljövelele vagyon. Midőn a testben megjelent. Midőn a szívbe be száll és az embert megtéríti. Midőn halála óráján elmegyén az emberhez. Midőn eljő az utolsó ítéletre.

Rendszerint kezdődni szokott Szent András napján. Minthogy ezek a napok a Krisztus testben eljöveteléről való szent elmélkedésekre készülő napok voltak, kezdették ezeket megböjtolni.”

Bod Péter magyarázata a középkor szimbolikus szemléletét idézi föl. Eszerint az advent négy hete csakugyan Krisztus négyféle eljövetelét jelképezi: III. Ince pápa fogalmazása szerint megjelenik a test felhőjében, a kegyelem harmatában, a halál tusájában és az ítélet tűzében.

Az adventi időszak az előkészület, várakozás, reménykedés ideje, amelyet régebben böjttel is megszenteltek. Ezért emlegetik a szegedi öregek *kisbűt*, tápaiak *ádventbűt* néven. Szerdán és pénteken szigorú böjt volt, szombaton pedig húsételtől való megtartóztatás. E böjtöket az ország több vidékén, az öregje, így a bokortanyák evangélikus tírják népe is tartotta.³ A zajos mulatságtól is tartózkodott, csak a disznótorok családi hangulatában olvadt egy kissé föl.

Régen ádvnt kezdetét éjfél harangszóval jelezték, amelyet hazánkban egyes helyeken (így a budai cisztercita plébániatemplomban) felújítottak.

Az advent igazi szakrális ízét, meghitt hangulatát a *hajnali mise* vagy *angyali mise*, a régiségben *aranyos mise*, liturgikus szóval *roráté* adja meg, amely még a középkori hazai liturgia maradványa. Így él Ausztriában, Horvát-, Cseh-, Lengyelországban is, ami páratlan kedveltségét

¹ Péhm József: Padányi Bíró Márton élete és kora. Veszprém 1934. 461. old.

² Bod Péter: Szent Heortokrates, avagy szívét vidámító, elmét élesítő, kegyességre serkentő, rövid kérdések és feleletekbe foglalt dolgok, amelyek mind az hasznos idő-töltésre s mind az épületes tanulságra egybe-szedegettetvén ki-botsátattak B. P. által. Nyomattatott MDCLX esztendőben, 31. old.; *Somogyi Élek*: Idvességes Multság 1792 24. old.

³ Márkus Mihály: A bokortanyák népe. Bp. 1943. 239. old.

mutatja. A rítuskongregáció készséggel hozzájárult e közép-európai liturgikus hagyomány életbenmaradásához. A hitújító Szkhárosi Horvát András szellemeskedésnek szánt szójátékkal így gúnyolja:

„Fegyverrel őrzi pápa ő szentségét,
Nagy karácsony előtt agyaras miséjét.”⁴

Az Evangéliumi kenyér Morzsalélok és Apostoli Búza kalászkok egyik prédikációjában Bíró Márton így szól: „Most ezekben a szent napokban, egyéb időknek szokásán kívül, még napfelkölte előtt, hajnalban a Názáreti Mária Szent Szíznak anyagi üdvözléséről avagy az Isten Fiának megtestesülendőségéről szentmisét hallgatunk, melyet is mi magyarok az ő nagy tiszteletéért és méltóságáért aranyos misének nevezünk.

Esztendő által való innepek napján – rendelkezik⁵ a révkomáromi magyarszabók céhregulája – és egész adventban az arany misék idején ifjabbik a mesterek között tartozik a gyertyákat meggyújtani.”

A hívek a hajnali sötétben várják a napfényt, a messiást, mint hajdan a próféták. Hagyományörző helyeken alig veszik észre, ami pedig egyébként nehezükre esik: a korai fölkeléssel, a hóval, faggal járó áldozatot. A havat különben még a templomba menés ideje előtt illik elsöpörni, de ezért e korai munkáért sem zúgolódik senki. Nagyzsámon (Jamul mare, Ro.) adventben a gyerekek hajnali harangszóval kelnek. Megjelölt helyen gyülekeznek a házról házra járva költögetik csengővel és énekszóval az alvó híveket, hogy edejében odaérjenek a hajnali misére. Utolsó nap mindenütt kapnak valami ajándékot, amelyen aztán igazságosan megosztznak. Nagymányok (Baranya megyei) német faluban a hajnali misékre kirendelt ministráns és orgonafűjtató fiúk az iskolában háltak, hogy a korai szolgálatot el ne aludják.⁶

A katolikus Cskban régebben a betlehemes játékot is előadták a hajnali misén. Csak így indultak a falu házaiba betlehemezni.⁷

A hajnali mise sejtelmes varázshoz még a századforduló táján is sok hiedelem fűződik. Számos erdélyi magyar helyen⁸ azt tartják, hogy rorátétemplomozás alatt be kell zárni minden ajtót, ablakot, különösen pedig az ólat, mert ilyenkor a boszorkányok állati alakot öltve, a rendkívüli időben történő harangozás elől emberi és állati hajlékokba húzódnak és ott kárt okoznak. Főleg a teheneket szokták megrontani.

A fiatalságot is megfogja a hajnali miséből kicsendülő bizakodás, hiszen az ifjú szívek várakozása és advent hangulata között olyan nagy az egyezés. Az Alföldön ha rorátéra harangoznak, cukrot vagy mézet eszik a lány, hogy édes legyen a nyelve, és így minél előbb férjet édesgessen magához. Máshol az első hajnali misére való harangozáskor a férjhez menendő lány a harang köteléből kis darabot igyekszik szakítani és azt a hajfonó pántlikájába varrja, s a hajában viseli, hogy farsangkor sok kérője legyen.⁹

A szerelmi varázslat igazi ideje, hathatós napjai: Szent András, Borbála, Luca, Tamás, beköszöntőül Katalin szintén adventba esnek, amely egyúttal a téli napfordulat időpontja, a természet újjászületésének előkészítése, az embersors folytonosságának kozmikus szolgálata.

Az advent népszerű szentjeihez fűződő profán hiedelmek jó részének semmi köze az illető szent életéhez, legendájához. Az éjszakák mostanában a leghosszabbak, tehát ez az időszak varázslatra a legalkalmasabb. Minthogy pedig az Egyház ajánlja a szentek segítségül hívását: a néphit a maga mágikus várakozásait vonatkozásba hozza az említett napok szentjének nevével és hatalmával, azonban nemcsak a vallás tanítása és ajánlása szerint kéri közbenjárását, hanem mágikus hatalmat is tulajdonít neki.

(Ünnepi kalendárium 1. Szeged 1998. 16-19. old.)

⁴ Régi Magyar Költők Tára II. 1877. 183. old.

⁵ Padányi Bíró Márton: Evangéliumi kenyérmorzsalélok. Győr 1756. 3. old.

⁶ Tudományos Gyűjtemény 1826. 6., 57. old. idézi Csefkó Gyula: Szótörténeti adatok és magyarázatok. Nyelvőr 1949. 340. old.

⁷ Bland György: Nagymányok története. Pécs 1936. 300. old.

⁸ Domokos Pál Péter baráti közlése.

⁹ Wlislackiné Dorfler Fanni: Templom és templomszerek a magyar néphitben. Ethn. 1895. 45.

A néphagyományok őrzése a csepregi óvodában¹

Az óvodai munkáról szeretnék elmondani néhány gondolatot. Csepregi óvodánk története 1918-ig nyúlik vissza, amikor is szerzetes nővérek működtették a helyi óvodát. Ez a Kossuth Lajos utcában, a zárda épületében volt, ahol a szerzetes nővérek éltek a napi életüket, ott működött az első óvoda, mellette egy kis Katalin-templom van. Tehát 87 éves történelemre tekint vissza a mi óvodánk.

Az 1950-es években aztán két intézmény alakult, mert Csepregen van felsőváros és alsóváros. Az alsóváros az a főtértől lefele nyúló része a településnek, a főtértől fölfele húzódó része pedig a felsőváros volt. A felsővárosiak megirigyelték, hogy az alsóvárosnak van óvodája és az 50-es években ott is alakult egy intézmény, egészen 1987-ig, a jelenlegi óvoda épüléséig két intézmény működött a településen. Ez nagyon meghatározó esemény volt, hiszen akkor a két intézményt összeboronálták, hogy így mondjam, és egy hatszorosított óvoda jött létre a településen 150 férőhellyel. Ezt sokáig meg is tudtunk tölteni gyermekekkel, sajnos két éve azonban a megcsappant gyereklétszám miatt egy csoportot meg kellett szüntetni.

Jelenleg 125 a férőhelyünk és 125 gyerekünk is van beíratva. Mellette működik még egy bölcsődei csoportunk, ahova kétéves kortól jöhetnek a gyerekek, mert egyébként a megfelelő ellátásuk kisebb korban nem biztosított. Itt 18 férőhely van, de mire eljön a nyár általában 20 kisgyermek éli ott a napi életét.

Nyolcvanhét éves múltunk és az óvoda története arra ösztönözte a nevelőtestületünket, hogy foglalkozunk komolyabban és mélyebben a néphagyományokkal és különösen a csepregi néphagyományokkal, népszokásokkal. Nagyon-nagyon jól jött az nekünk, hogy ismét megjelent új kiadásban Farkas Sándor a *Csepreg mezőváros története* című könyve, illetve Rajczai Mária Metilda nővérnek egy doktori disszertációja, amelyben Csepreg irodalmi múltját és népköltészeti hagyományait méltatta, illetve elevenítette föl. Mi, az óvoda nevelőtestülete ezekből merítünk, ezek alapján próbáltunk anyagot gyűjteni, és sok-sok kutatás után kialakult a nevelési programunk, amely most a hagyományápolásban nyugszik.

Csepreg mezőgazdasági település volt, a paraszti élet mélyen beivódott az itt élő emberek tudatába, és úgy gondolom, hogy ez valamilyen módon kell, hogy folytatódjon és erre mi a hagyományápolásban, a népszokások felelevenítésében lehetőséget láttunk. Hiszen az a célunk, hogy a gyerekeket már kis korban megismertessük a hagyományokkal, hogy gyakoroljuk és megszokják, mert úgy gondolom, hogy a gyökértelenség az egyik legborzasztóbb dolog. Ha a mi magyar gyerekeink gyökereiket nem érzik, akkor bizony elvesznek.

Ebből a gondolatból kiindulva próbálkoztunk, és úgy látjuk, hogy nagyon-nagyon szépen igazolódott törekvésünk. Hiszen ha elgondolom azt, hogy a kolleganőimnek ismerniük kell a helyi népszokásokat, hagyományokat, mindenféle mondókát, népi rigmust akkor ebben nagyon sokat segített Rajczai Mária könyve. De természetesen felhasználjuk az ismert magyar mondókákat, rigmusokat, a magyar népmeséket, a magyar népdalokat. Ez nagyon-nagyon fontos, és úgy gondolom, hogy ebből bőségesen lehet választani a megfelelő életkori sajátosságokat figyelembe véve az óvodás korosztály számára. Van is bőségesen irodalmi anyag ehhez. Szívesen is foglalkoznak ezzel a kolleganők, aminek eredményeképpen ez már az óvodában beépült a nevelésbe, a közösségünk ezt elfogadta, és nagyon szívesen, sok szeretettel próbálják nevelgetni a gyerekeinket ennek szellemében.

Szeretném elmondani, hogy időszakokhoz, évszakokhoz kötjük ezeket a hagyományokat. Mivel ősszel indul az élet az óvodában egy kis nyári szünet után, ezért az őszi időszakban a szüreti vígasságokkal kezdjük. Ennek során a gyerekeink, elsősorban a nagycsoportosok, lovas szekérre ülnek, végigéneklük a települést, kimegyünk a szőlőhegyre, és ott szüretelünk közösen. Mustot iszunk, préselünk, mindent kipróbálhatnak, ami ezzel kapcsolatos. Ez nagy élmény a gyerekeknek. Oly sokáig emlegetik, hogy természetesen a kisebbeket sem lehetett

¹ Előadásként elhangzott 2005. július 29-én, Csepregen, az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtők országos találkozásánál. (Szerk.)

kizárni, így aztán bent az óvodában is tartunk egy táncházat, azt is szüreti vigasságnak hívjuk, ahol táncolunk, mustot iszunk, préselünk, tehát a picik is megízlelhetik ennek a vigasságnak a hangulatát.

Aztán az őszi munkákat folyamatosan figyelik a gyerekek, akár a kiskertekben, akár kint a földeken, hiszen még szerencsére maradt azért ebből látnivaló. Az őszi időszakot az Andrásnapi disznótör zárja, ahol is minden csoportban ott van a disznótörös tízóra; a gyerekek megkóstolhatják a kolbászt, a hurkát, a szalonnát, a töpörtyűt. Ez Vas megyében így szokás, és ehhez is egy kis vigasság társul: énekelnek, táncolnak, mókáznak.

Aztán elérkezik a karácsonyi ünnepkör, az Advent ideje, ahol készülődünk, maga az Advent is készülődést jelent. A gyerekek koszorút fonnak az óvó nénik segítségével, vagy pedig készen vesznek. Napirenden van a gyertyagyújtás, elmélkednek, ilyenkor tulajdonképpen ajándékkészítés folyik, amit a szülőknek majd karácsonykor átadnak. Pásztorozást tanultunk, amikor szintén a helyi hagyományra építettünk. Hadd mondjam el, hogy ezt nagyon-nagyon szeretik a gyerekek. Nagyon aranyosan adják elő, egy kis ízelítőt adok csak ebből.

A pásztorok úgy mennek be: „A kendtek ajtajába akkorát zikkentem-zökkentem, hogy a hét mázsás lelkem majdnem kiszakadt.” És akkor megkérdezik, hogy szabad-e pásztorozni. Természetesen szabad, és ilyenkor a pásztorok elfekszenek és elalusznek. Mikor felébred az egyik pásztor és azt mondja, hogy: „Jaj, keljetek föl, milyen szépet álmodtam!” „Hát mit álmodtál pajtás?” „Hát én azt álmodtam, hogy akkorra szünyogot fogtam a szakállamban, mint egy teknősbéka.” „Hát te pajtás mit álmodtál?” „Hát én azt álmodtam, hogy akkora kolbással kínált meg a gazda, hogy az egyik végét én rágtam, a másik végét a tömördi kutya.”

Tömörd község nem messze van Csepregtől, pár kilométerre. Szóval ilyen kedves aranyos kis verseket tanulnak, és ezzel próbálunk előkészülni az igazi karácsonyra. Nálunk nem szűnt meg az, hogy közösen ünnepelünk. Ezt nagyon sokan nehezményezik, mert azt mondják, hogy a karácsony igazából családi ünnep, és azt hagyjuk meg a családnak. De mi úgy vettük észre, hogy nagyon-nagyon várják a gyerekeink, sőt a szülők is. És ezzel példát is tudunk adni a szülőknek, hogy igazából mit is lehet csinálni egy karácsony alkalmával. Hogy nem az a fontos, hogy mekkora ajándékokat kapnak a gyerekek, hanem, hogy mennyire szeretettel készül az a kis ajándék, amivel akár a szülőt, akár a testvért vagy a család bármely tagját megajándékozzák.

A mikulásozás most már igazán nem dívik itt, Csepregen, de azért jön Mikulás, és a templomban szokták a gyerekek a kis csomagot megkapni az iskolásokkal közösen. Azután következik Luca napja, amikor nagyon aranyos csepregi szöveget mondanak a gyerekek. Nemcsak az óvodán belül lucáznak, hanem elmennek a környék intézményeibe is. Aztán a karácsony elmúltával jön az új esztendő, amikor újév köszöntők hangoznak el.

Ezt a farsang követi, amikor nagy vigasság van. Előbb azonban készülődéssel telik az idő. Hagyománnyá lett nálunk, hogy az igazi táncos mulatságunkat húshagyó kedden tartjuk, amikor is az óvoda apraja nagyja maskarába öltözik. A felnőttek is, a gyerekek is; nagy vigalom van, mindenki táncol. Megpróbáljuk elkergetni azt a csúnya telet, hogy minél hamarabb beköszöntsön a jó idő, a tavasz. Ebben az évszakban fontos helye van a húsvét várásának, amely locsolkodással jár.

Aztán eljön a május, felállítjuk a májusfát. Szerencsére itt Csepregen ma is szokás még, hogy a lányok házaiknál májusfát állítanak, és május végén azt kitáncolják kiveszik. Ilyenkor szokás, hogy megkínálják a májusfa állítókat, táncolnak, énekelnek. Ez az óvoda udvarán nálunk is így zajlik; a gyerekek népdalokkal, körjátékokkal köszöntik a májust, a végén pedig kitáncolják.

Közben beköszönt a pünkösöd, ami szintén egy nagyon szép ünnepkör. A pünkösödöt el-
éneklük a kislányok. Egy négy sarkán tartott kendő alatt van a kis királykisasszony, akit kislányok társaság kísér. A fehérbe öltözött királykisasszony és kísérete énekel:

*Elhozta az Isten, piros Pünkösöd napját,
Mi is meghordozzuk a királykisasszonykát.
Hej, borsó-borsó, csicseri borsó,
Kovács Ilinkó, pecsenyesüttő.*

És akkor sorolja, hogy kinek mi jár: az öregasszonyoknak bársony fejkötő, öregembereknek csutora borocsksa, a végén pedig ráengedik a kendőt a királykisasszonyra. Fölemelik, hogy akora legyen a királykisasszony, háromszor felemelik és a végén azt táncolják csárdásban, hogy:

*Gyere be rózsám, gyere be,
Csak magam vagyok idebe.*

A gyerekek kis kosarakat szoktak vinni, abba a háziak ajándékot tesznek – ma már legtöbbször pénzt, aminek nem igazán örülünk -, az jobb, hogyha valami kis tárgyhoz kötődik ez a dolog.

Így zajlik nálunk az óvodában az élet. Minden alkalommal különböző tevékenységeket végeznek a kolleganők a gyerekekkel, amivel felkészülnek az ünnepekre Mindegyik tevékenységhez kapcsolódik valamilyen kézműves foglalkozás. És ahol csak természetes módon lehetséges, megpróbáljuk a néphagyományt belevinni. Hiszen ezen kívül az óvodában még sok minden más is történik. Elsősorban játszunk, aztán nagyon sokat mozgunk, tornázunk, énekelünk, aztán verset mondunk, aztán kézimunkázunk. Ez mind, mind hozzá tartozik az óvodai tevékenységhez.

Zárszóként azt had mondjam el, ami a programunkban is benne van, hiszen Madách Imrétől vettem, aki Az ember tragédiájában írja:

*Vagy nem messiás-e minden gyermek?
Mely fénylő csillag, aki feltűnt a családban.*

Úgy gondolom, hogy ezeket a fénylő kis csillagokat, a kisgyerekeket mi a nevelő munkánkkal próbáljuk tovább fényesíteni, miközben igyekszünk az utókornak átadni, amit mi tudunk.

Horváth Gyuláné

Az ifjúság honismereti gyűjtőmunkája Csepregen¹

Tizenöt éve tanítok a csepregi általános iskolában, tehát közel tízéves munkáról tudok beszámolni Önöknek. Nagyon örülünk annak, hogy az óvoda ilyen szépen őrzi a hagyományokat, így az iskolába kerülve a gyerekek már ezeket nem újdonságként kapják meg, és ünnepeinken mindig tudunk erre építeni: karácsonykor, a húsvétkor, osztályfőnöki órán. Ezek mind gyermeki emlékeként idéződnek fel a tanulóknál.

Jeles tanárelődök tanítottak itt az általános iskolában. Csepregen a hagyományörzés, a múltnak a felelevenítése mindig is nagyon fontos volt. Vellner Lőrinc, az iskola tanára kezdte el a Falumúzeum anyagának az összegyűjtését. Az iskola tanára volt Sudár Lászlóné, aki szintén a csepregi hagyományok őrzésében egykor is és ma is nagy szerepet vállalt. A régebbi időszakot igazán ők tudnák Önöknek szépen elmondani, én csak az utolsó 10-15 év munkájába próbálok egy kis betekintést adni Önöknek.

Az általános iskolában a nemzeti alaptanterv közel négy éve hozta be újra a *hon- és népismeret*-et. Gondolom, akik tanítanak ismerik azokat a tankönyveket, amelyeket erre a célra készítettek. A mi általános iskolánk az Apáczai Könyvkiadónak a hon- és népismeret könyvét használja, amelyet 5. és 6. osztályban egy-egy félévben tanítunk heti egy órában és két munkafüzet tartozik hozzá, amely tényleg eléggé munkáltató, interaktív formában próbálja a gyerekeket bekapcsolni ebbe a tanulásba. Voltaképpen gyűjtőmunkába. Azok a kis feladatokat,

¹ Előadásként elhangzott 2005. július 29-én, Csepregen, az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtők országos találkozásánál. (Szerk.)

amelyek benne találhatók, ezt célozzák. A tanulók nagyon szívesen végzik akár szorgalmi feladatként, sőt észrevettük, hogy a szülők is szívesen segítenek a gyerekeknek ezekben a feladatokban. Szívesen ülnek le beszélgetni a régi időről, a régi szokásokról, hagyományokról, gyerekkorukról. Ezt a tananyagot általánosan tanítjuk az 5-6. osztályban felmenő rendszerben.

Emellett a gyűjtőmunkában, pályamunkák készítésében is részt veszünk. Egyrészt a Vas Megyei Honismereti Kör pályázati tevékenységéről illetve műhelymunkájáról szeretnék beszélni, másrészt pedig a saját pályázatainkról, a honismeret terén végzett munkánkról.

A Vas Megyei Honismereti Kör munkájába 1997-ben kapcsolódtunk be, és nagyon örülünk annak, hogy minden évben gondolnak az általános iskolás korosztályra is. Sajnos 2000 óta, mióta Szakály Ferenc már nem a történelem szaktanácsadó, ezek a szájak megszakadtak, tehát csak 2000-ig tudtuk ezeket a tevékenységeket folytatni.

1997-ben *A bölcsőtől a sírig* címmel az emberi életnek a nagy eseményeit, szakaszait dolgoztuk fel. Ez a munkánk megyei első helyezést kapott. Van gyűjtéseink között 60 oldalas is. Tesék belegondolni, hogy az egy általános iskolásnak az egyéves munkája volt, ami természetesen a környezetének is adott nem kis feladatot! 1998-ban és 1999-ben, az 1848-as 49-es szabadságharcnak az emlékére volt, tehát ezekben az években mindkét alkalommal ezt az eseményt, a szabadságharc helyi emlékeit dolgoztuk fel. 1998-ban ismét megyei első helyezett lett az iskolánk, 1999-ben pedig a második helyet szereztük meg. 2000-ben Csepreg műemlékeit és műemlék jellegű épületeit dolgoztuk fel, ez szintén megyei első helyezést kapott, tehát nagyon szép eredményeket mondhatunk magunkénak.

Mivel megszűntek megyénkben ezek a pályázati felhívások, úgy gondoltuk, hogy ha ezt a hagyományörzést, ezt a múltörzést tovább akarjuk vinni, akkor itt helyben kell megteremteni annak feltételeit. És a Vas Megyei Köznevelésért Közalapítvány ekkor kezdte el meghirdetni azokat a pályázatokat, amelyek ezt a gyűjtőmunkát segítették, és ekkor kapcsolódtunk be abba mi is. Ennek a folyamatnak már az ötödik événél tartunk.

Az első alkalommal, 2001-ben *A család szerepe régen és ma* címmel próbáltuk összegyűjteni a régi emlékeket. 2002-ben *Néphagyomány a településemen* címmel végeztünk gyűjtőmunkát. 2003-ban az *Iskola régen és ma* című téma került a középpontba, talán ez állt a legközelebb a gyerekekhez. Arra törekedtünk, hogy világossá tegyük az Európai Unióba való belépés után, mit örizzünk meg, hogy a gyermekek számára mi a fontos, milyen értékeket megmaradását tartják fontosnak. És most, 2005-ben a *Szüülőföldemen* című pályázatot hirdettük meg, erről még nem tudok beszámolni, ez a következő tanévnek lesz a programja.

A kiállított anyagban is próbáltam egy kicsit illusztrálni azt, hogy tulajdonképpen milyen munkák érkeztek, de hát a tér szűkös volt, nem fért el minden. Inkább kedvébresztőnek próbáltam ezeket elhelyezni, kirakni. Az első nagy munkánk a Vas megyei honismereti pályázaton a *Bölcsőtől a sírig* feldolgozása volt. Jeles csepregi emberekkel – özv. Taródi Lajosnéval, Németh Imre bácsival – dolgozhattunk még akkor 1997-ben. Sajnos már ők nem élnek, de a hangjuk megvan hangszalagon, írásaik begyűjtve megvannak és úgy gondolom, ha ezt egy általános iskolás gyerek készítette is, akkor is a helyi értékben nagyon nagyot teljesítettek. Balogh Jánosné dr. Horváth Terézia ugyancsak kezdettől fogva segítette a munkánkat, itt is szeretném megköszönni a már több évre visszamenő segítőmunkáját. Anyagainkat a következő rendben mutattuk be: a születés, a keresztelezés, a gyerekkor eseményei, az ifjúkor, a regruta katonaság időszaka, az esküvő és a lakodalom, a felnőttkor, az öregkor, a halál, a temetés. Ez mind családi fotókkal is kiegészül, amit a gyerekek hoztak illusztrációként az otthoni fotóalbumokból összegyűjtve és bizony század elejéről való anyagaink is gyűltek össze.

Németh Imre bácsinak ekkor került elő a gyermekvers-gyűjteménye, amit szintén felajánlott és ezekben a tanulmányainkban le is írtuk, összegyűjtöttük, tehát itt őrződött meg nagy részben. Nagy örömről szolgált, hogy amikor az idősök otthonába ellátogattunk, akkor egy nagyon szép délutánt töltöttünk ott. A gyerekeket nagy szeretettel fogadták az idősök. És ott leülve szinte alig akartak elengedni, annyi élményük volt, annyit meséltek az életükről, a sorsukról, és bizony ennyi évesen már nagy tapasztalattal rendelkezik az ember. A regruta, a katonaság életének bemutatásában pedig Balogh Jánosné dr. Horváth Terézia munkáját használtuk fel. Ezek a tanulmányok azt is segítik, hogy a gyerek kezébe is lehet olyan tudományos munkát adni, amiből kiindulva megtanulja hogyan kell összeállítani egy szakmai munkát,

hogyan kell hivatkozni, hogyan kell használni a forrásokat. Örömmel veszem, hogy Pájer Lajosnének a kalácsa is megjelenik itt, hiszen tőle tanultuk meg, hogyan kell készíteni a lakodalmi kalácsot, az elkészítésének a módjába akkor ő beavatott minket.

A 48-as munkánk tehát két évet töltött ki. Az első év anyagában egy 6. osztályos kislánnyal indultunk el a feldolgozásában. Ebben a témában Sági Ferenc segített nekünk sokat. Hiszen ő felnőtteként ezt a korszakot kutatta, és ő odaadta nekünk is a dokumentációját, amit a soproni levéltárból hozott ki, így ezeket is fel tudtuk használni. Az ő kérésére próbálgattuk már a második évben felkutatni a 48-as, 49-es nemzetőröket, illetve azokat a személyeket, akik esetleg itt nyugodhatnak a helyi temetőben. Szomorú tapasztalat volt az, hogy amikor bementünk az önkormányzathoz, mert szeretnénk volna megtudni, hogy a temetőben ki hol van eltemetve, hol nyugszik, azt mondták, még azt sem tudják megmondani, hogy tíz évvel ezelőtt kit hova temettek, nemhogy azt, hogy több mint száz évvel ezelőtt. Ez azóta is gond, bár voltak törekvések ennek a feltérképezésére. Egyelőre azonban csak feltevések vannak, és ezeket a feltevéseket a családok felől próbáltuk igazolni. A gyerekek otthon érdeklődtek, miután hasonló nevű sírokat találtunk, hogy hozzátartozik-e a rokonsághoz, tudják-e, hogy ki mellé ki temetkezett. Ez egy nagyon nehéz munka volt és mondhatom, hogy most sincs ez befejezve, lezárva és talán nem is lesz ennek alapján, mivel ez a feltérképezés hiányzik a csepregi temetőben. De ez is lelkesítő feladat volt a gyerekek számára, sőt egy kicsit meg is mozgatta a csepregieket.

A Falumúzeumban a belépésnél van egy vitrin, ami az 1848-49-es emlékeket tükrözi. Sajnos az igazi nagy emlékek nem itt vannak, de mi ezeket is nagy örömmel őrizzük. Becses számmunkra akár egy kiskanál, akár egy ágyúgolyó, akár egy atilla, ami a hasonló korszakból származott, és most itt van nálunk, tehát a mai gyerekek szembesülhetnek vele.

Hadd mondjam el – egy nagyon kicsit visszakanyarodva –, hogy az általános iskolai nevelőmunkában mindig is nagy segítség volt az, hogy Vellner Lőrinc évről-évre megjelent, minden osztályt ősszel és tavasszal is kézen fogott, elvitt bennünket a múzeumba. Bemutatta azokat a régi emlékeket, amik már több éve porosodnak ott, de az évről-évre bekerülő újdonságokra is mindig felhívta a figyelmet. Sajnos két éve ez már nem történik meg, visszavonult, de bízunk abban azért, hogy ez a Falumúzeum egy idő után újra az osztályoknak, az iskolának lesz az otthona, visszatérhetünk oda ismételtelen az osztályok.

A dolgozatnak bizonyos értelemben előnye volt, hogy mostanáig Csepregen 1848-as emlékhely nem volt. Az emlékünnepeket mindig az első és második világháborús emlékműveknél rendezték meg. Itt is köszönetemet kell kifejeznem az általános iskola vezetőségének, hogy amikor megkerestük őket, lehetőséget adtak arra, hogy az évforduló alkalmából egy kopjafával emléket állítsunk a csepregi 48-asoknak, akkor ez megvalósulhatott. 1999 óta kopjafa őrzi a csepregi nemzetőröknek a névsorát, amelynek összeállításában szintén Sály Ferenc segített nekünk. A kivitelezésben pedig a helyi mesterek. Azóta tehát van Csepregnek is emlékhelye, ami ennek a kutatómunkának is részben az eredménye.

Csepreg műemléképületeivel foglalkozott az utolsó Vas megyei pályázat, amelyet el tudtunk készíteni. 25 épületet, az egyházi, polgári és paraszti életnek az épületeit gyűjtöttük akkor össze. Ezeket mind le is fényképeztettük Bán Zoltánnal, aki egy kiváló fényképész, tehát nagyon szép kiállítási anyag került ebből ki. Ehhez a pályázathoz készült, de később, amikor a művelődési ház vezetője meglátta az anyagot, akkor ezt kinagyíttatta, bekereteztette, és ma a polgármesteri hivatalban, az okmányirodában, itt vagy a művelődési házban végigsétálunk, ezek a fotók díszítik az épületeket. Ez is ennek a kezdeményezéseként indult el.

Azt mondtam, hogy a műemlékeket, illetve műemlék jellegű épületeket kerestük, beleveztettük magunkat a munkába, és amikor összeállt az egész és utánanéztünk, akkor derült ki, hogy ezek az épületek nem is lettek védetté nyilvánítva, nem kérte az önkormányzat egyetlen épületének sem a védetté nyilvánítását. Egyedül az Eperjessy-kert volt, ami műemlékként szerepelt a nyilvántartásban. Ez azért szomorú, mert Csepregen elmondható, hogy már nincsen meg az a kis paraszt-barokk ház, ami itt volt a posta mellett, és ha időben kapnánk észhez, akkor még nagyon sok épületet meg tudnánk menteni. Ennek a gyűjtésnek az eredményeként derült ki az is, hogy az épületeknek a 90%-a lepusztult állapotban van. Tehát a városnak tenni kellene valamit mielőtt ezek az épületek összedőlnek... Örömteli azért, hogy a Szent Katalin-kápolna nagyon szép formát kapott, hiszen tavaly az idős otthonával együtt felújították. Hálásak vagyunk érte, hiszen nagyon szép látványt ad a csepregi arculatból. Nem

tudjuk még, mi lesz a Nádasdy-kastélynak a sorsa, az új iskola építésével kapcsolatban, ez sem dőlt el.

Az iskolai pályázatokat, mint már említettem, akkor kezdtük el, amikor sajnos megszakadt a kapcsolat a Vas Megyei Honismereti Körrrel. Az iskolánkban évről évre egy olyan pályamunkát próbáltunk létrehozni, amellyel megmozgatjuk a gyerekeket, és gyűjtésre ösztönözük őket. Mondhatom – és örömmel mondom –, hogy az eltelt időszak óta közel 200 gyereket sikerült bevonni ebbe a témába. Ezt a munkát a közalapítvány mellett a Csepreg Oktatásáért Alapítvány és a Csepreg Kultúrájáért Alapítvány is segíti, így tehát szép jutalmakat is tudunk adni a gyerekek számára.

2001-ben *A család régen és ma* anyagának gyűjtése során nagyon jó volt megfigyelni, miképp látják magukat a gyerekek, és hogyan látták régen a szülők önmagukat. Tehát a régen és a ma összeállítása került középpontba: milyen volt egy régi család, és milyen formában jelenik meg a mai család. Szembesülnek sajnos azzal, hogy megjelentek a csonka családok, hogy csak hárman ülnek már az asztalnál, az apuka, az anyuka együttléte helyett két gyerek és vagy az anyuka vagy az apuka. Sok helyen nem jelennek meg már a nagyszülők. Tehát az ő kis szemükkel mutatják be az ő világukat, hogy hogyan hullik szét a nagy család, és hogy lesz egyre kisebb, ez végigkísérhető volt.

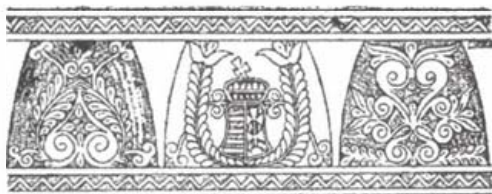
2002-ben a *Néphagyomány településemen* témakörben már irodalmi munkát is elindítottunk, próbáltuk fejleszteni a lehetőségeket. Ténylegesen így tudtunk ennek a tudományos igényű munkának újabb lehetőséget adni a Vas megyei pályázatok elmaradása után. A régi szokásoknak, a feledésbe merült foglalkozásoknak képeit is itt láthatjuk a kiállítás képein. Ennek alapján fel tudták dolgozni hagyománykincs egy-egy időszakát, jelenségét. A néphagyományok gyűjtése során le kellett ülni a nagypapával, nagymamával, aki elmondták visszaemlékezéseiket. Mind a rajzoknál, mind az irodalmi munkáknál komoly gyűjtőmunka kellett ahhoz, hogy eredményre jussanak. Nem csak az kellett, hogy valaki jól tudjon, szépen tudjon fogalmazni.

A pályázatokhoz kapcsolódva a gyerekek számára kirándulásokat is szerveztünk, és ezeken mindig olyan helyeket céloztunk meg, amelyek szintén a hagyományok megismerése felé segítettek minket, és így jutottunk el Kapuvárra, az ottani környék megismerésére. Aztán elvittük őket az Őrségbe a következő évben, tehát ezeknek a pályázatoknak a sora végigkísérte a gyerekeket. Örömteli volt, hogy a néphagyományra vonatkozó pályázaton maguk a tanítónők – Filinger Antalné és Bodorics Ernőné – összegyűjtötték a gyerekeket, egy tollfosztót találtak ki ahol a feltárt hagyományokat megpróbálták feleleveníteni, és maguk is részesei voltak ennek a kis jelenetnek. Jó volt azt látni, hogy a gyűjteménytár meg is elevenedik.

Az iskolatörténetről még hadd mondjak el végül néhány gondolatot. Kiadtunk egy jubileumi évkönyvet amelyben összegyűjtöttük az 1948 és 1998 közötti ötven év történetét. Sikerült az ebben az 50 évben elkészült tablók 95%-át összegyűjtenünk. A névsorokat, az osztályok és a tanárok névsorát azért sikerült még teljességgel megőrizni, mert az iskolának van egy levéltára, és ebben ennek az 50 évnek a dokumentációja megtalálható, sőt még az elemi iskola időszakából is. Itt találtuk meg például Farkas Sándor aláírását. Egy dokumentumon megőriztük Rajczi Máriaának az előmenetelét itt az általános iskolában.

A tíz év folyamán tehát igen nagy mennyiségű dokumentáció gyűlt össze, aminek gyűjtését főként gyerekek végezték tanári irányítással. Most már ez az anyag egy olyan felnőtt kutató munkájára vár, aki tényleg tudományos igénnyel és úgy tudja feldolgozni, hogy a későbbiek során is hasznos legyen számunkra.

Hetyésy Katalin

Helytörténeti kör

a makói József Attila Gimnáziumban

Minden polgár számára fontos a lakóhelyéhez, a régiójához való kötődés. Sorra készülnek a településmonográfiák, amelyek a kutatások során feltárt gazdag ismeretanyagok rendszerezésével mélyebb áttekintést nyújtanak az érdeklődőknek. Az iskolai oktatásban helyet kapott a hon- és népismeret tantárgy, amely időkeretet és lehetőséget nyújt a helytörténet intézményes és minden fiatalra kiterjedő megismertetésére. Hogy ez megvalósulhasson, olyan könyvek szükségesek, amelyek a különböző iskolás korosztályok számára feldolgozható módon közvetítik lakóhelyük múltjának történetét, hagyományait, gazdasági, építészeti, kulturális örökségét, bemutatják kiemelkedő személyiségeit. Mivel a mai történelemtanítás alapvetően a legszerencsésebb, leghitelesebb és legérdekesebb, ha olyan helytörténeti olvasókönyvek segítik a nemes célt, amelyekben a levéltárakban fellelt források mellett közérthető kommentárok, változatos, kreatív feldolgozásra inspiráló kérdések és feladatok, bővebb tájékozódást segítő irodalomjegyzék is van. Makón az általános iskolásoknak Kovácsné Bodzsár Zsuzsanna *Az én városom Makó*, a középiskolás és a fiatal felnőtt korosztálynak pedig Gilicze János és Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna szerzőpáros *Város a Maros mentén* című helytörténeti olvasókönyve ad gazdag anyagot a tájékozódáshoz. Makó város önkormányzata 2002 óta minden tanév megnyitásakor átadja a város valamennyi ötödikes és kilencedik osztályos tanulójának ezeket a könyveket, így a településen és a környékén évről évre egyre több család ismerkedhet a város történetével.

A helyi vonatkozások jobban kötik az embereket az egyetemes és a magyar történelem eseményeihez. Ezért Makó legnagyobb, ebben az évben 110 éves gimnáziumában az 1991-től kialakult iskolai alkotópályázatok meghirdetésének rendszerén belül történelemből évről évre helytörténeti témák kutatását és megírását kapják feladatul a diákok. Iskola- és családtörténet, Makó vagy a környező kistelepülések kiemelkedő személyiségei, a város és a megye műzeumi, levéltári, könyvtári, művelődési házai, Makó szobrainak és emléktábláinak történeti vonatkozásai, a Makó szellemi életében meghatározó szerepet játszó Espersit János munkásságának és baráti körének, valamint a József Attila nevét viselő városi intézmények történetének feltárása sok diákot ösztönzött kutatásra, az idősebbekkel az elmúlt időkről történő beszélgetésre, fotózásra, albumok összeállítására. Az idén kiírt pályázati téma a régi és mai diákélet összehasonlítása szintén sokak érdeklődésére tarthat számot. Az elkészült pályázatok minden évben a gimnázium aulájában kialakított alkotópályázati kiállításon lehet megtekinteni, amelynek ünnepélyes megnyitóján a legjobbak díjakat is kapnak.

A honismeret kedvelőiként 1996 óta vesznek részt a makói gimnazisták a Honismereti Szövetség által megszervezett történelmi-művelődéstörténeti versenyeken. Sok-sok munkát, tudást és szép élményt adott nekik az *Emese álma*, a *Felkelt a napunk*, *A tudás forrásai* és a *Hős Rákóczi népe* versenysorozat, amelyeken többször a területi és az országos döntők dobogós helyeire jutottak. Közben csapataik kis közösségekké kovácsolódtak, barátságokat kötöttek, bejárták az ország különböző tájait és városait, életre szóló útravalókat szereztek nemcsak a magyar hazáról, hanem a hasznosan tevékeny életéről, az emberi kapcsolatok léleképítő erejéről is.

Ilyen szellemiséggel működik gimnáziumunkban 2002 szeptemberétől a *diákok helytörténeti köre*. Az első tanévben a helytörténeti olvasókönyv anyagainak feldolgozása kezdődött meg heti egy órában. Makó és környéke őstörténetével, a Maros vidékének talajviszonyaival, növény- és állatvilágával, a környék régészeti anyagainak megismerésével, az államalapítás korának a Maros mentén kialakult viszonyaival foglalkoztak részletesebben a tanulók. A következő évben a Csanád nemzetség századainak, tavaly pedig Makó török kori forrásainak tanulmányozása jelentette a foglalkozások fő anyagát. Közben felvetődött egy gyűjtőmunka ötlete, ami 2004 tavaszán az iskolánkban egy jelentős helytörténeti gyűjteményes kiállítás összeállításához vezetett. A kör tagjai családjuknál, szomszédoknál, ismerősöknél kutattak régi tárgyak, pénzek, írásos dokumentumok, könyvek, fényképek, népi kézműves eszközök, játékok, képeslapok, újságok stb. után, rendszerezték, cedulázták azokat, leírták előkerülésük, esetleg készítésük rövid történetét, keletkezésük, tulajdonosaik adatait, és nagy sikerű, látványos kiállítást rendeztek az iskolában, amelyet – elismerésüket kifejezve – városi érdeklődők, szakemberek is megtekintettek.

A 2004–2005. tanévben új programokkal bővült a helytörténeti kör munkája. A városi önkormányzat által meghirdetett *városismereti versenyen* több csapattal is részt vett a kör. Ezen kívül kirándulásokat szerveztek a szomszédos településekre. Karácsony előtt az apátfalvi Szigetházba látogattak el, ahol a népi kézművesség remekeiből készített kiállításban gyönyörködhettek, régi népi berendezések és eszközök használatával, a kézi szövés és fonás rejtelmivel ismerkedtek meg, még a karácsonyi szalmacsillagok és díszek készítését is megtanulhatták. Januárban a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület tagjainak meghívására a szegedi Móra Ferenc Múzeumban velük együtt megtekintették Bálint Sándor néprajztudós életéről, munkásságáról szóló, a hagyatékából összeállított gyűjteményes kiállítást. A „legszőgedibb szögedi” elnevezéssel illetett Bálint Sándor igen színvonalas emlékkiállítása, a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület tagjai részéről a szíves fogadtatás nagy lelkesedéssel töltötte el a fiatalokat. Élményeikről a JAG – Világ című iskolaújságban is beszámoltak, más diákok érdeklődését is felkeltve ezzel a kör tevékenysége iránt. A következő hónapokban a kiszombori tájház gyűjteményének és a Rotundának a meglátogatását tervezik, azután Mezőhegyesre utaznak, ahol az ottani nevezetességeket a kör egyik tagja mutatja majd be. Érdekes lesz a ménes és az egykori majorság, illetve uradalom megtekintése is.

A gimnázium és a helytörténeti kör diákjai számára igen fontosak a külső kapcsolatok, a város és a megye tudományos igényű rendezvényei. Több éve sokan rendszeresen meghallgatják a Megyei Levéltári Napok makói előadásait, ahol az ország legjobb történészei, levéltárosai, muzeológusai, helytörténeti kutatói ismertetik új kutatási eredményeiket. 2002 novemberében a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület éves záró közgyűlését a József Attila Gimnáziumban tartotta. Évek óta részt vesznek tanulók iskolánkból az Ifjúsági Honismereti Akadémián, ahol korreferátumokkal is szerepelnek. A helytörténet iránt érdeklődő diákjaink írásai, tanulmányai megjelennek a *Marosvidék* című időszaki kulturális folyóiratban, a versenyeken elért eredményeikről rendszeresen tudósít a *Délvilág* és a *Makói Hírek*.

A kör munkájának és kapcsolatainak bővítésében még vannak lehetőségek. A makói civil szervezetekkel lehetne együttes programokat szervezni. Jó lenne még távolabbi régiókba eljutni kirándulásokon, hagyományőrző csoportokkal együttműködni, jó előadókat vendégül látni, elmélyedni lokális történelmünk megőrzésre méltó rejtelmeiben, és feltárva azokat megőrizni, tovább adni még több, gyökereihez kötődő fiatalnak. Ezért érdemes.

Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna

Tisztelt Olvasónk!

Bizonyára észrevette, hogy a Honismeret ára és előfizetési díja évek óta változatlan maradt, miközben körülöttünk úgyszólván mindennek növekedett az ára. Van aminek nagy viták és indulatok közepette, más dolgoknak halkan és lopakodva emelik az árát – inflációra hivatkozva, vagy éppen inflációt gerjesztve. Nehéz is elválasztani egymástól kiszolgáltatott életünknek eme kíméletlen sorscsapását.

Mi, a Honismeret folyóirat készítői sem tehetünk mást: hajszoltan futunk a költségek növekedésének mókuskerekében, miközben sajnos csak menekülünk a bajtól, anélkül, hogy véglegesen megmenekülnénk. De ha még csak nem is futnánk a sarkunkban lihegő veszedelem elől, még reménytelenebbé válna a sorsunk. Papírköltségek, nyomdaköltségek, terjesztési költségek, postaköltségek növekednek s növesztik egymást, amit már az sem tud ellensúlyozni, hogy egyre több szerzőnk mond le a tisztelet-díj második részéről – a *díjról*, amiért természetesen, mind nagyobb hangsúlyt kap a szövegszerkesztés első tagja – a *tisztelet!*

Szemlesütve, s előfizetőink, olvasóink megértését kérve be kell tehát jelentenünk, hogy a Honismeret évi előfizetési árát 2006-tól – kényszerűségből – 1980 Ft-ra (fél évre 990 Ft) emeljük, az egyes számok ára pedig 396 Ft lesz. Előfizetőink számára továbbra is megtartjuk azt a kedvezményt, hogy *évenként egy számot ingyen kapnak* meg. Reméljük, a Honismeret kedvelő és használó olvasók tekintettel lesznek arra, hogy a 7-8 ív terjedelemben, változatlanul gazdag tartalommal megjelenő folyóirat még így is az „olcsóbb” lapok közé tartozik majd, s továbbra is hűségesekek maradnak a magyarságtudatot és a szülőföldismeretet szolgáló folyóiratunkhoz.

Halász Péter
szerkesztő

EMLÉKEZZÜNK

A pápasalamoni termelőszövetkezet megalakulása

Papp Lajos (Pápasalamon, 1910. február 28. – Veszprém, 1989. július 6.) apja Papp János földműves középparaszt, anyja Herbat Mária pápasalamoni lakosok. A családban kilencen voltak testvérek Lajos volt a legfiatalabb, 6 éves volt amikor édesanyja meghalt. Az elemi iskolát szülőfalujában végezte, szeretett volna továbbtanulni, de erre a körülmények miatt nem volt lehetősége. A családot később is sújtotta a sors amikor három nővére meghalt az 1918. évi spanyolnátha járványban. 1927-ben önként jelentkezett katonának és a pápai huszároknál szolgált, itt lehetősége lett volna a felemelkedésre, de özvegy édesapja kérésére leszerelt és hazament, folytatta a paraszti munkát. 1933-ban megnősült. Négy gyermeke született de az első fiú – Tibor – 1934-ben pár hetes korában meghalt. A három leány: Irma (1935), Mária (1936), Gizella (1938) ma Veszprémben élnek.

Leszerelése után aktívan részt vett a falu közösségi életében, vezetője lett a Hangyaszövetkezetnek, megalapította a Tejszövetkezetet s ennek ügyvezető elnöke, később a Hitelszövetkezet vezetését is átvette. A katolikus egyházközségnek évtizedeken keresztül gondnoka volt. Erősen szociális érzelmű ember, minden nagyobb ünnepen saját gazdaságából készített ajándécsomagot küldött a falu rászoruló család-jainak. A háború alatt munkaszolgálatos katonaként Sárváron szolgált. Hazakerülése után folytatta a gazdaság vezetését, de bekapcsolódott a politikai életbe is, a Kisgazdapárt helyi szervezetének a vezetője és a megyei közgyűlés tagja lett. Ötven volt, amikor a tsz megalakult a községben. A falu gazdátársadalma a szövetkezet elnökének akarta, de ezt nem vállalta. Később a felsőbb vezetés két éves mezőgazdasági iskolára küldte Kőszegre, ahol jeles eredménnyel végzett. Mikor hazajött már újabb fordulat történt és csak takarmányosként dolgozhatott. Mikor „dívatba jött” a melléküzemágak létrehozása mint betanított munkás a költőgyártásban dolgozott. 1973-ban szívbetegsége miatt rokkantsági nyugdíjba került, majd – felesége betegsége miatt is – 1977-ben Veszprémbe költözött legfiatalabb leányához. Itt az Országos Oktatástechnikai Központban dolgozott mint kisegítő munkás. Közben a felesége meghalt, 1984-ben csípőműtétet végeztek rajta. Ezután már csak odahaza olvasgatót, de mindennap rendszeresen eljár a templomba. Visszaemlékezéseit dr. Körmendy József felsőörsi prépost biztatására vetette papírra.

Tóth Dezső

1959 január második felében jöttek a hírek, hogy a megyében itt-ott járnak a falvakban a tsz-szervezők és alakítják a tsz-eket. Február hónapban mind közelebből, Pápasalamon környékén úgy hírlett, hogy Pápakovácsin, Tapolcafőn és máshol is alakítják a tsz-eket.

Pápasalamon lakossága, abban a tudatban, hogy náluk a nagyüzemi gazdálkodásnak nincsenek meg semmilyen feltételei: mint épületek, hiszen mind 5–10 holdas kisgazdák, egy-két 15–20–25 katasztrális holdas nagygazda lakja, a határ is elég gyenge talajú, talán nem is szervezik be, hanem kihagyják, illetve meghagyják maszeknak, értem alatta: magán gazdának.

Egy péntek kora délelőtt szólt a dob, a kisbíró verte. Köz hírré tétetik, a községbe megérkeztek a tsz szervezők, minden ember menjen a Tanácsházhoz az irodába aláírni a belépési nyilatkozatot. Valahogy úgy hatott ez a falura, mint az Egri csillagokban Eger váránál a török közeledése. A falu olyan volt, mint a megbolygatott hangyaboly.

Az igazsághoz tartozik az is, hogy mint minden községben, nálunk is volt olyan nehezen gazdálkodó, aki, bár nem mondta, várta a tsz-szervezőket. Ezek nem szerették sem a munkát, sem a földet. Ha nem is mondták ki, de bennük élt: te se légy külön, mint én, így legalább egyenlők leszünk. Nektek sem lesz több, mint nekünk, minden közös lesz.

Ezek mentek is aláírni, utána a kisbíróval hívták a gazdákat. A sok tsz-szervező járta a falut kettesével-hármasával, persze ezek kirendelt tisztviselők, tanítók stb. voltak, akik távolmaradásuk miatt nem akarták, hogy nyilván legyenek tartva. Legtöbbjük olyan lett beosztva, akit személyesen nem ismert. Járták a házakat házról-házra, és agitálták a népet, hogy milyen jó lesz a parasztságnak a tsz. Így volt ez minden faluban.

A parasztság nagyon idegenkedett, mert 1948-ban már egyszer elkezdték alakítani a tsz-eket a volt uradalmi nagybirtokokon, amit korábban kiosztottak az új gazdáknak. Ezek főként az ott élő volt cselédek voltak, akik rendkívül nehezen tudtak megindulni főleg fogat hiányában. Ezeknek a földszerető volt cselédeknek szinte hihetetlen erőt adott az a tudat, hogy a maga kis földjén dolgozhat. Számtalan esetben, ha valahogy egy kis tehénre szert tudott tenni, látni lehetett, hogy az igában egyik felén a kis tehene, a másik felén ő maga húzta nyakában az igát, a felesége meg fogta az ekét, vagy így húzták a szekeret. Istenem, a lét, a függetlenség, a föld szeretete mire nem teszi képessé az embert. Avval az emberfeletti szorgalommal elég hamar kezdtek megerősödni, helyre rázódni. Boldogok voltak, hisz amilyük volt, mindért nagyon megküzdöttek, verejtékeztek.

Persze volt ennek a cselédrétegnek egy másik, ellenkező rétege is, mondjuk, aki nem szeretett dolgozni.

A szorgalmas cselédreteget ismét közösbe szorították. Igaz, hogy itt nem cselédnek szólították, hanem termelőszövetkezeti gazda volt, vagyis tsz-tag lett a neve. Igaz, itt nem is volt oly fegyelem, mint a cselédéletben. Beszélhetett a gazdaság dolgaiba, tsz-gyűlésen részt vehetett, sőt vezetőségbe is be lehetett választani. Persze itt meg átestek a ló másik oldalára. A fegyelmet, ami nélkül közösség egészségesen nem lehet, szorgalmas, becsületes embernek ez nem is nehéz, felváltotta a rendtelenség, mindenki kritizált mindent és mindenkit. Főleg, mint szokott lenni, a kevésbé szorgalmasak voltak a legnagyobb szájaújak, nem törődve sem tartalékkal, sem holnappal. Ez az állapot elvette még a szorgalmas tsz-tagok kedvét is a munkától, és visszavágyták a kisczarda függetlenségüket.

Ez a helyzet volt a szomszédos Nagyalásonyban Barcza Dezső egykori kb. 300 kh majorjában, oda is felvettek tagnak cigányt, közsőrűst, nem ismerve szorgalmát. Borzasztó kiábrándító volt látni a gazdáknak azt az állapotot, ami ott volt. Az a tiszta, rendes major a rendtelenség helye lett. A tsz-asszonyok le szoktak jönni Salamonba koldulni hozzánk is, főleg télen. Szánalommal és szégyenkezve néztünk reájuk, a lukas bakancsból, cipőből kilátszott a lábuk, borzalmasan silány, kopott ruhában voltak, látszott, hogy nincs rajtuk alsónemű, a silány szoknyájukon átlátszott a testük, dideregtek, vacogtak a fűtött tűzhely mellett. Persze mi, salamoniak ezt láttuk, és ilyennek képzeltük a többi tsz-t is. Valami igazság volt is benne, mert ha távolabb jártunk, ehhez hasonló látványban ott is volt részünk. Érthető, hogy a szorgalmas, takarékos, beosztó, mindig a holnapra, a gyermekeire, az öregkorra gondoló parasztság, így a salamoniak is irtóztak a tsz-től.

A tanácsházától kb. 100 méterre lévő általános iskolában volt felállítva egy négytagú tsz-tag nevelő brigád. Az erőteljes fiatal emberekből egy az ajtón álló volt, három a kis szertárszobában nevelt. Ide azok lettek idézve, akik nem akartak bemenni a tsz-be az agitálásra. Este felé szállt a hír a faluban, hogy azt az embert is megverték az iskolában, csak úgy írta alá a belépési nyilatkozatot; ezt az idős, 60–70 év közötti úgy vágták mellbe, hogy hanyatt esett; a másik idős embert úgy vágták arcul, kiköpte a fogát stb. Érthető volt a zajlás a faluban, főleg az asszonyok között, akiknek az uraik az irodán tartották, a tanácsház előtt csoportosultak. Félelem, lelki zaklatottság alatt élt a falu. Így persze egymás után írták alá a férfiak a belépési nyilatkozatot. Nagyon zaklatott három nap volt.

Engem vasárnap reggel 8 órára idéztek, hogy 300 forint büntetés terhe mellett jelenjek meg, de nem a tanácsházhoz idéztek, hanem az iskolába. A feleségem elment a 8 órási misére. Azt mondtam neki, én nem írom alá, Jolán, bármi lesz. Ő azt mondta, tegyek, ahogy akarok, de ne hagyjam össze törni-verni magamat, lássam be, a hatalommal nem lehet szembe menni. A jó Isten addig is mindig megsegített, ezután sem hagy el bennünket. Ezzel elindult a Szentmisére. Feleségemet aggasztotta az is, a kisbíró bizalmasan azt mondta, rápillantott a névsorra az irodában, Lajos, a te neved piros ceruzával alá van húzva, nem tudom miért. Csak vigyázz, engem el ne árulj! Persze, ha szesztilalom volt is, tudta, ha valamilyen hivatalos ügyben jön, neki kijár a két vagy kétszer két deci bor. Jó ivó volt a kisbíró Pista.

Tudtam azt, ha bemegyek és nem írom alá, mi lesz a sorsom, és el sem engednek. Ezért úgy gondoltam, elmegyek előbb a 10 órás Szentmisére, és csak azután megyek be. Ugyanis a vásárnapi vagy ünnepi Szentmisét, ha csak valami rendkívül súlyos ok nem volt reá, sohasem mulasztottam el. Szentmise után, kb. 11 órakor bementem. Az ajtónálló fogadott, felül civilben, alul csizma, nadrág, ami az ávósokra emlékeztet. A bent lévő három fiatalember ugyanígy volt öltözve. Illően köszöntem neki „Jónapot”, nem fogadta el, úgy nézett reám mint egy apagyilkosra. Nem szólt semmit, csak a kezével a kis szertárszobára mutatva, tekintetével szigorúan utasított. Kopogtam, egy nagyon erélyes férfihang szólt, lehet. Beléptem „Jónapot”, elfogadták, elég erélyesen „Jónapot”. Mondtam, idézve lettem, megjelentem. Az egyik felém lépett, és úgy nézett reám (a másik kettő is) mint aki már a szemével is meg szeretne ölni. Rám kiáltott, talán a templomba volt?! Én meglepődtem erre a durva, nevetetlen fogadásra. Valami dac szállt belém, ha kissé lejjebb is, odaszóltam: Nemcsak templomban voltam, hanem Szentmisén is. Erre mind a hárman egyszerre léptek felém, és magukból kikelve, szinte ordították: hát nem mindegy?! Én: Nem! Ők: Miért?! Én: Mert templomba akkor megyek, amikor akarok, Szentmisére meg csak akkor mehetek, amikor a pap Szentmise-áldozatot mutat be.

Teljesen megvadulva ugrottak nekem, le nem írható, borzalmas Isten-káromlásokkal nyomtak le az ajtó mögött lévő székre. Egyik a két vállamat, a másik a két kezemet fogta, a harmadik a kezemen az ujjakat nyitotta ki, és tette bele a tollat, hogy írjam alá a belépési nyilatkozatot. Én: Nem írom alá; Ők: Miért? Mert előbb elolvasom. Elolvasás után én: Nem írom alá; Ők: miért? Egy tenyér vagy kézfej nagyságú kis papír volt, sem rendeleti szám, sem paragrafus, csak többek közt „kérem felvételemet” a termelőszövetkezetbe. Ilyen durvaság után borzasztóan sértette az önérzetemet az emberi méltóság és szabadság megcsúfolása. Én: Húzzák ki belőle, hogy önként kérem a felvételemet a tsz-be; Ők: Nem húzzák ki; Én: Nem írom alá. Magukból kikelve, ocsmány káromkodásokkal ismét a kezembe nyomták a tollat. Én: Nem írom alá, ha megölnék sem, az életemet elvehetik, meghalok, de nem írom alá.

Nyílt az ajtó, egy ismerős fiatalember lépett be rajta, amint meglátott, meglepett arcot mutatott. Mi az Lajos bácsi, maga itt? Én ám Feri! Valószínű jelzett nekik, én zavaromban nem vettem észre, mint a rendreutasított ebek úgy sompolyogtak el tőlem. A nevezett Feri mondván: Lajos bácsi, menjünk be a tanterembe. Bementünk, kettesben elbeszélgettünk, igyekezett velem megértetni az idők szavát. Ne menjek szembe, itt is megtalálhatom a helyemet a vezetésben, itt is szorgalmas, becsületes, jellemes emberre van szükség. Mondtam neki, Feri, nem tudom megemésztetni, hogy akarattunk ellenére hajtanak be bennünket. A legnagyobb meglepetésemre azt mondta, Lajos bácsi, csak gondolkozzon, maguk kérték. Láttá meglepődésemet. Azt mondta, Lajos bácsi, az ősszel voltak a választások, gondoljon vissza a Hazafias Népfront plakátjára, biztos látta és olvasta! „A Hazafias Népfrontra szavazok, mert nagyüzemi gazdálkodást akarok!” Lajos bácsi leszavazott? Láttá meglepetésemet, csak annyit tudtam mondani: Ilyen gazemberséget, ennyire becsapni a parasztságot, nem mondani meg neki, hogy mi a szándékuk. Nyugtatózott szeretettel, nyugodjak meg. Ha sehogy sem megyek be, mi lesz a sorsom? Kitagósítanak, a határ legtávolabbi, legrosszabb földjére, agyon terhelnek kifizetésekkel stb. És ami talán a legrosszabb lesz, az egész falu gyűlöl, irigyl, hogy én nem megyek köztük. Mondván, az ő községük már bement (szomszédos község volt Salamonnal). Ipam is a legnagyobb gazdák egyike volt, Lajos bácsi jól ismeri, már túltette rajta magát. Az ő jóvoltából még ebédelni is eleresztettek, persze kísérettel.

Este 6 órakor átkísértek a tanács házhoz, már csak három vezető volt ottan, meg egy markáns fiatalember, aki átkísért. Nagyon udvariasan fogadtak, illedelmesen közölték velem, hogy a község lakosságának 93%-a bement a tsz-be, csak egy-két öreg munkaképtelen és egy-két föl nélkül marad ki. Kértek, lássam be, hogy nincs semmi értelme a további ellenkezésnek. Ők is erre a szomorú sorsra figyelmeztettek, ami vár rám, ha kint maradok. Láttam, nem a csalás, becsapás beszél bennük, hanem valóban azt látták, és az is az igazság, hogy ez is lett volna a sorsom. Beláttam, talán jobb lesz együtt lenni a lakossággal. Persze ehhez az egész napos izgalom, feldúlt lelkiállapot is hozzásegített. Kértem, engedjenek haza egy órára, hogy a feleségemmel ez ügyben beszéljek, mert reggel abban állapodtunk meg, hogy én nem írom alá. Ők vonakodtak megengedni; végül is, hogy kíséréssel elengednek. Ez ellen tiltakoztam, mondván, nincs olyan bűnöm, hogy felügyelet alá helyezzenek, meg a család, illetve a házastársak szuverén joga, hogy idegenek jelenléte nélkül beszélhessek a feleségemmel, illetve a családdal. Kifogásolták, hogy ehhez eddig senki sem ragaszkodott. Mondtam: én feltét-

len ragaszkodok hozzá, mert a feleségem nem cselédem, akinek nincs joga beleszólni az ügyeimbe. Feleségem viszont megesküdött velem, és velem kell lennie ezután is jóban és rosszban, feltétlen megérdemel ennyi megbecsülést, és aláírással a megkérdése nélkül beviszem az ő vagyonát is, amit szüleitől örökölt. Láttam rajtuk, azon aggódnak, hogy nem jövök vissza. Becsületszavamat adtam, hogy egy óra múlva visszajövök, akár aláírom, akár nem.

A tanácstikár közbeszólt, igaza van a Lajos bácsinak, tessék haza engedni. Figyelmeztették, vállalja-e, hogy visszajön? Azt mondta, vállalom, én ismerem a Lajos bácsit, tudom mit jelent neki a becsület, így eleresztettek. $\frac{3}{4}$ 7-kor már ott volt a kisbíró (írodaszolga), hogy várnak, menjek. Persze ivott pár pohár bort. Eredj Pista, mondd meg nekik, egy órát kértem, élek vele, 7 órákor lejár, akkorra ott leszek.

Abban állapotunk meg, hogy aláírom. 7 órákor elindultam. Amint kiléptem az utcára a kapun, elkondult a kis templomunk nagyharangja esti Űrangyalára. Én keresztet vetettem, és elkezdtem imádkozni az Űr anygala köszönté Szűz Máriát, és méhébe fogadá Szentlélektől Szent Fiát... Utána egy Miatyánkot a tisztító tűzben szenvedő lelkekért. Mire a tanácsházhoz értem, épp befejeztem.

Belépve az előszobába jött egy gondolatom: Mégsem adhatom oda az életem szorgalmát, örökségemet szó nélkül. Kopogam, „lehet”, beléptem. Jó estét! Jó estét! – fogadták; Meggyöttem. Jól van Lajos bácsi, meggondolta? Meg. Aláírja? Aláírom. Megkönnyebbültek. Jól van, legalább legyünk túl rajta. Ezek elibém tették a belépési nyilatkozatot és a tollat aláírásra. Én a toll helyett a jobb kezemmel a kabátom jobb zsebébe nyúltam, láthatóan meglepődtek, a markáns fiatalember gyorsan odalépett hozzám. Akkor gondoltam arra, hogy ezek mire gondolnak, miért mentem haza. Kezemet kivéve a zsebemből láthatóan elcsodálkoztak, a Rózsafüzérem volt a kezemben, a négy ujjamra akasztva függött alá a kereszttel. Szinte önkéntelenül mutattam: nekem nem olyan fegyverem van, ami öl, hanem ami él. Nekem ez a rózsafüzér a fegyverem, én ebben, illetve a Rózsafüzér Királynéjában bízom. Eddig is ebben a rózsafüzérben, illetve a Rózsafüzér Királynéjában bíztam, és még soha nem csalatkoztam, hanem mindig győztem. Azután megeredt a szó az ajkamon, és mondtam, ahogy jöttek a gondolatok a szívemből. Sorsomat most is a Szűzanyára bízom, családomét, közösségemet, ezen a néhez keresztűten reá bízom sokat szenvedett édes magyar hazámat. Ne hagyja magára orszá-gunk parasztságát, óvja s védje édesanyjai szeretetével. Szent István király, tekints le reánk ezen az új, ismeretlen, nehéz úton, esdd ki a Jóistennél, hogy parasztságunk tudjon kitartani, és tudjon annyi kenyert termelni, hogy bőséggel jusson édes magyar hazánk minden becsületes lakójának. Azután még mondtam egy kicsit tovább szinte önkénytelenül. Befejezőül: Magyarok Nagyasszonya, légy velünk! Bort, búzát, békességet. Dicsértessék a Jézus Krisztus mindörökké, ámen.

Utána aláírtam a belépési nyilatkozatot. Ők nagyon meglepődve, és láthatóan meghatódva szó nélkül hallgatták. Búcsúzóul keményen kezét szorítottam velük, mondván a szívemben nincsen harag, egyébként is az én szívemben nincsen helye haragnak, magukat megbízták ezzel a feladattal, és maguk elvállalták. Az a becsület, amit elvállaltak, teljesítsék. Hogy jó lesz-e, majd a történelem fogja igazolni. Nekem nem sok reményem van hozzá! Jó éjszakát! Eltávoztam.

Hazafelé menet úgy éreztem, mint aki egy rossz álmából ébred, szinte nem tudtam, ez álom vagy valóság. Meg-megálltam a sötét estében. Elgondolkoztam. Istenem, hát ennyit érnék a földi javak? Mindig azt hallottam az öregektől, nincs biztosabb a földnél, jöhet az ellenség akár keletről, akár nyugatról, azt nem tudja elvinni, az megmarad. És íme, egy kis cédula aláírásával elfújta az idők szele.

A házunktól kb. 5–600 méterre van egy földem, annak a végében egy fakereszt, előtte vezet el a Pápa–Somlóra vezető út. Gondolatban és lélekben oda zárandokoltam, letérdepeltem a tövébe, átöleltem, a halántékomat hozzá szorítottam. Azon vettem észre magam, hogy potyognak a könnyeim. Ezen az úton jártam a Somlóra kocsival, gyalog, télen, ha nagy hó volt, lóháton, de legtöbbit kerékpárral. Ugyanis szép nagydarab szőlőnk pincével volt a Somlón. Eszembe jutott, ha jó barátokkal összejöttünk esti munka után, hányszor jöttem haza szívvi-dámsággal ezen az úton dalolva, énekelve. Ezen az úton tudtam mindig a legérzékenyebben, a legszebben énekelni a Jézus szíve, Mária szíve énekeket, az éjszaka csendjében az orvadászok legnagyobb bosszúságára a dobai erdőben. Ehhez a kereszthez közeledve mindig

megcsendesedtem, odaérve néha meg is álltam egy-két percre. Ha kerékpárral jöttem, néha-néha letámasztottam a kerékpáromat, és bementem s letérdepeltem a keresztfá tövében, megköszöntem az Úr Jézusnak, hogy haza segített, és kértem, áldja meg a napi nehéz munkámat. Ha meg nem álltam is, halkan mindig elénekelttem egy nagyböjti éneket, legtöbbször a Hozsanna imakönyv 70. számú éneket, Jézus világ megváltója, üdvöz légy, élet adója... Ez a legkedvesebb nagyböjti éneke.

Eszembe jutottak a lovaim, milyen sors vár rájuk a tsz-ben? Ha anyalovaim voltak, a kis csikók nélkül a napi nehéz munka után, késő este kieresztettem őket az anyalovakkal az udvarra, egy véka abrakkal odacsalogattam magamhoz, én a farönkön ülve egy üveg borral az ostonnal el pattintottam őket, mily vidáman csilingelve a csengővel a nyakukban ugrándoztak mint egy gondtalan gyermek, néha éjfél utánig is.

Vége ennek a kemény, munkás, független paraszti életnek. A Barcza Dezső majorja jutott az eszembe, és a tsz. Én is ily szegényletes ruhában járok, nyomorban tengődik a családom? Úgy éreztem, nem tudok bemenni az utcáról a kapun a házunkba. Egy hang szólalt meg a lelkiismeretemben: Nézd az ég madarait, a mezők virágait! Mennyivel több vagy te ezeknél! Imádkozzál és dolgozzál, a többi hozzáadatik neked!

Valami lelki béke szállt rám, megcsókoltam lélekben a keresztet, és elindultam hazafelé, s azon vettem észre magam, hogy dudorászva, halkan énekelek. Az örökké jó kedvű Szent Ferenc jutott az eszembe, halkan, csendben elénekelttem a Hozsanna 48. számú énekét, Isten áldjon, tünde játék, te világi élet, tied voltam, megtagadlak... Teljesen megnyugodva a Jóisten akaratában, megbékélve mentem be a kapun.

A napi Rózsafüzér a nap izgalmaiban elmaradt, ugyanis az Élő Rózsafüzér Társulatnak fiatalember korom óta tagja vagyok, és a Rózsafüzér elimádkozása szinte elmaradhatatlan minden nap. Megszokásom az is, hogy este, ha lefekszem, egy rövid lelkiismereti vizsgálatot tartok, nem tettem-e olyant, amivel a Jóistent, a Szűzanyát vagy embertestvéreimet megbántottam. Ha valahol hibáztam, elhatározom, hogy holnap jobban vigyázok, hogy ebbe a hibámba vissza ne essek. Kezembe veszem a rózsafüzéremet, a feszületen megcsókolom a töviskoszorús Jézus arcát, őt Szent Sebét, utána a jobb kezembe szorítom a rózsafüzéremet, és úgy alszom el. Ezt úgy megszoktam, már ennélkül el sem tudnék aludni.

Istennek legyen hála!

1959. február 25-én vagy 26-án Magyar István VB titkárral eljöttek hárman vagy négyen a lakásunkra, és kértek, fogadjam el a tsz elnöki tiszteletét. Én nem vállaltam, vallásos életemre hivatkoztam. Ők igyekeztek megnyugtatni, hogy ez nem jelent semmi akadályt, ők tudják, mert a tsz-szervezők elmondták Pápán a tanácsban és a pártban is, és Veszprémbe is eljutott a híre, a megyére és a pártbizottságra. Nekik épp oly elnökökre van szükségük, aki kiáll a meggyőződése mellett, és minden tekintetben megbízható, stb. Nem vállaltam, bár nagyon kértek, hogy tudják, nagy szövetkezeti ember vagyok, ne hagyjam el ezen nehéz álláson a községet. Ugyanis korábban a Hangyaszövetkezet igazgatója, a Tejszövetkezet megszervezője és alapító ügyvezető elnöke voltam. Arra gondoltam, itt megint egy emberfeletti, nehéz keresztet kell a vállamra venni.

Mindenki előtt ismeretlen ez az út, a nagyalásnyi tsz igen rossz emlékü. Nekem vas keménységgel kellene fellépnem, hogy munkafegyelmet tudjak tartani, de tisztességes, jól megérdemelt fizetést nem tudok majd adni, csak munkaegységet, amiért a boltban nem kap semmit. Elszámolás után meg, ha nem lesz megfelelő értéke, engem okolnak, szidnak. Ez megláztítja majd a munkafegyelmet is és elősegíti a lopást. És én leszek mindennek az oka, mert imádkozom, és a templomba megyek vasárnap a Szentmisére, még a tagok előtt is, nem csak a felsőbb szerveknél, akik kívánják, hogy vasárnap is dolgozni kell, aratni, csépelni, vetni. Ez összeférhetetlen volt a lelkiismeretemmel. Másokat hajtsak munkára a tsz-ben, vasárnap!? Azt meg éreztem, hogy a vasárnap és ünnepnap Szentmisét semmilyen agyonfizetett tsz-elnöki állásért sem hagyom el. Persze a tagok közül azok szidtak volna a leghangosabban, akik a Templomba a Szentmisére se jöttek volna el, hanem elmentek volna kaszálni a háztáji állatnak, vagy a háztáji földet kapálni, vagy a háztáji szőlőbe.

Mindezek átszaladtak az elmémen s nem vállaltam a tsz elnöki tiszteletét. Hála legyen érte a jó Istennek és a segítő Szűz Anyának, hogy lelkiismeretem szaván keresztül azt tanácsolták, ne fogadjam el.

Akkor arra kértek, hogy Gizella leányom, aki 1955-ben végzett mezőgazdasági technikumot, és utána a bakonypölsökei állami gazdaságban dolgozott, legyen a tsz főkönyvelője. Elvállalta, a közgyűlés 1959. február 28-án egyhangúlag megválasztotta. De egy év után kérte a közgyűlést engedje el, nem bírta azt a rendetlen állapotot, ami a tsz-ben volt. Főleg az öregek nagyon kérték, ne hagyja el őket, hisz úgy szerette őket, ahogy csak tudta, mint az édesanyja, úgy védte őket, ha valami lehetőség nyílt, hogy adhatott nekik valamit.

Valóban úgy lett, mint ahogy elgondoltam. Az elnök nem tudott fegyelmet tartani, a közügyek vezetésében is teljesen járatlan volt. Nagyon józan életű ember volt, ezért is javasoltam helyettem elnöknek, megígértem, hogy mindenben mellette leszek mint tanácsadó, de nem jött hozzám, kissé fejébe szállt a dicsőség. Később mind gyakrabban az italtolt felé tartott tanácsadóival.

A munkaegység értéke nagyon alacsony volt, voltak ragadós kezűek, akik a szabadság nevében maguk közt munka közben azt az elvet mondogatták: aki dolgoztat, az fizessen, fizessen az állam, minden azé, ki bírja. Nekünk nem kell a tsz, legyen az államé, ha egyszer elvette a földünket. Ha nem fizet, elvisszük, amit tudunk, elvégre azt mondjuk, a mienk a tsz, mienket lopjuk jogosan, mert nem fizet. A városiak akarták, hogy tsz legyen, most jöjjenek ki dolgozni a tsz-be. Ne fűrődjenek, nyaraljanak, tévézzenek, hanem jöjjenek ki a tsz-be egész nap kapálni, még vasárnap is munkaegységért. Majd meglátjuk, milyen kedvvel dolgoznak. Lehetne még tovább sorolni. Persze, hogy az ilyen névtelen, földvégen üldögélő beszélgetésnek milyen erkölcsi hatása volt, mondanom sem kell.

Csak egy példa a sok-sok közül. Első éven úgy határozott a vezetőség, mindenki arassa le még a gabonával bevetett földjét, és megkapja rá – nem az aratórészt gabonából, hanem – az érte járó munkaegységet. A falu végéhez nem messze volt az egyik földem, este jó késő volt, mire az aratással végeztem. 28 kereszt búza lett rajta (1 kereszt 14–16 kéve). Reggel megyek arra, 1 kereszt és 5 kéve maradt rajta, a többi mind ellopták.

Pártvonalon jöttek minden nap agitálni a tsz-tagokat, hogy dolgozzanak. 20–40 év közötti erőteljes fiatalberek, és nézték, hogyan dolgoznak 60–70 éves öreg összetört, roskadozó öregek, mert tsz-tag első években csak 70 év után mehetett nyugdíjba, akkor is csak 160 forintot kapott havonta, mikor 1 kg sovány hús 40–50 forint volt. Ezt kapta két személy, férj és feleség egy hónapi megélhetésre.

Ezzel emlékezősemet be is fejezem. Ha írásom és fogalmazásom hiányos is, tekintsek el, én csak elemi iskolás voltam, és a foglalkozásom a kapa, kasza és az eke szarva volt. Nehéz volt, de nagyon szép volt minden reggel a pacsirtaszó mellett „Dicsértessék a Jézus Krisztus! Mindörökké, ámen”-nel kezdeni meg a napi munkát és este fejezni be a földvégen. Ilyenkor oly közel éreztük magunkhoz a jó Istent, hisz egész nap mindig néztünk munka közben is valamit, vagy egy szép csendes esőt, vagy egy szép napos időt. A földműves ember feltett az égbolt a tető, és ki van téve az időjárás viszonytagságainak, szárazság, eső, fagy, jégeső, stb. Ezért volt a parasztság oly szerény és Isten hívő és Istenben bízó, mert életében mindig érezte, hogy sorsa jó Isten kezében van.

Papp Lajos

Elkészült a Budapesti Helytörténeti Portál **www.bpht.hu**

Megtalálhatja rajta a főváros legfrissebb helytörténeti híreit; a Kapcsolódó oldalak menüjében a legrovidebb utat a hazánkban kiadott történettudományi, levéltári, hadtörténeti, irodalom- és nyelvtörténeti folyóiratokhoz, múzeumokhoz, elektronikus újságokhoz, honlapokhoz; a legtöbb információt a fővárosi és kerületi helytörténettel foglalkozó civil szervezetekről, közgyűjteményekről; a Városunk (Budapesti Honismereti Híradó) összes eddig megjelent számát és repertóriumát; valamint a legfrissebb fővárosi helytörténeti bibliográfiát.

Benkő József és a Transsilvania Specialis

A XVIII-i századi Európában a történetírás területén új szemlélet jelentkezett: az államismereti iskola. Ez a szellemi irányzat kilépett az egyházi keretből és a világi tudományosság területére lépett, több ismeretágot egyesített, a történelmi források gyűjtésén, rendszerezésén túl azokat szigorú kritikával illette és az események száraz felsorolása helyett a dolgok okozati összefüggéseit, belső logikáját kereste. Magyarországon az államismereti irányzat legjelentősebb képviselője *Bél Mátyás* (1684–1749) volt, Erdélyben fő reprezentánsa *Benkő József* (1740–1814), aki *Transsilvania* címmel megírta a század erdélyi honismereti irodalmának legjelentősebb alkotását.

Ennek a latin nyelven írt munkának második úgynevezett *Specialis* részét azonban akkor mellőzték, hosszú ideig kéziratban hevert és csak a XX. század végén fordította le magyar nyelvre Szabó György kolozsvári egyetemi tanár és jelent meg a kincses városban. Ismerkedjünk meg Benkő József életművével és a honismereti irodalomnak ezzel a kitűnő alkotásával!

Benkő József életműve a felvilágosodás eszmekörében született, abban az időszakban, amikor Erdélyben az irodalom és a tudomány szellemi pezsgésnek indult (ekkor rakták le a tudományos kutatás korszerűbb alapjait), új pedagógia eszmék hatoltak be az iskolákba, folyóiratok láttak napvilágot, tudományos társaságokat, gyűjteményeket alapítottak.

Benkő József 1740-ben az udvarhelyszéki *Bárdócon* látta meg a napvilágot, apja nemes Benkő Mihály középpajtai református lelkipásztor, anyja Hermányi Diénes Judit volt. Tanulmányait Nagybaconban, Székelyudvarhelyen és a nagyenyedi főiskolán végezte. A tehetséges ifjú már korán elkezdett a tudományokkal – történelemmel, nyelvészettel, botanikával és irodalommal – foglalkozni.

Diákévei befejezése után, 1767-ben apja örökébe lépett és a *középpajtai gyülekezet lelkésze* lett. Rövidesen a vidék egyik legismertebb egyházi személyiségévé válik, lelkipásztori, szónoki képességeit gyakran bizonyította: például 1773-ban a miklósváriak őt kérték meg, hogy az Erdővidéken átutazó II. Józsefnek tolmácsolja hódolatukat és sérelmeik miatti panaszait. A kitűnő lelkipásztort 1785-ban *Erdővidék esperesévé* választották.

1771-ben, Középpajtára letelepedve megírta első jelentős munkáját: a *Filius Posthumus*-t az erdővidéki református egyházmegye történetét. Ez a mű bemutatja az erdővidéki esperességet, részletesen ismerteti az espereseket, a papokat, az egyházközségek történetét, nevezetességeit. Sok érdekes művelődéstörténeti adatot tartalmaz, például először ismerteti a székely határőrség szervezését, beszámol a mádэфalvi vérengzés eseményeiről. A kényes kérdések sorában elmondja, hogy 1769-ben a nagyszebeni hatóságok betiltották Bod Péter híres munkáját a *Magyar Athenás*-t, mert úgymond az „sérti” a római katolikus hitet. A Filius Posthumus sajnos szintén kéziratban maradt fenn, de adatainak jelentős része beépült későbbi nagy művébe a Transsilvaniába, így annak előtanulmányként is értékelhető. Iskolatörténeti dolgozata, az 1773-ban írt *Udvarhelyi Novitius Deák* is a Transsilvania részlettanulmánya.

Első olyan munkája, amely külföldön is megbecsülést szerzett Benkőnek az 1774-ben elkészült Hollandiában latinul megjelent természettudományos mű, amelynek magyar címe: *Az Erdélyi Nagyfejedelemség mindaddig jórészt ismeretlen, csodálatos barlangjainak képe*. Benkő először

ismertette Erdély barlangjait a tudományos világgal, érdemei elismeréseként a Haarlemi Tudós Társaság tagjainak sorába választotta.

Benkő József főműve a *Transsilvania sive magnus Transsilvaniae principatus...* (Erdély, avagy Erdély Nagyfejedelemsége...) általános része Bécsben, 1778-ban két kötetben látott napvilágot. A szerző az előszóban öntudatosan hangsúlyozta, hogy a Transsilvania a tudományos irodalomban nagy úrtölt be, mert előtte még senki nem tárgyalta Erdély földjét ilyen alaposan. Valóban művét a tudományos kutatás igen gyakran használta, 1833–1834-ben Kolozsvárt – mivel nagy volt iránta az érdeklődés – második kiadásban is megjelent. Műve a korabeli tudományos kutatás igényeinek megfelelően a természet világát éppen úgy felölelte, mint a társadalom jelenségeit.

Benkő József tudatában volt annak, hogy milyen hatalmas munkára vállalkozott ezért kora ifjúságáról kezdve mindent kijegyzetelt, Erdély különböző vidékeiről rengeteg frott dokumentumot, ritka emléket gyűjtött össze. Tudományos kutatása során leginkább két segédeszközt vett igénybe: a *gyaloglást* és a *levelezést*. Bejárta Erdély városait, falvait, hegyeit és völgyeit és ahová nem jutott el leveleket menesztett. Több mint ötszáz tudakozó levelet írt. Levelező társai elsősorban lelkészek voltak, akik rendszerint igen pontos válaszokat adtak Benkő szabatosan megfogalmazott kérdéseire. A legtöbb levelet Erdély története elbeszélő forrásainak felkutatása céljából írta: érdeklődött a vármegyei, székí, városi, családi levéltárak helytörténeti anyaga felől, különböző névtárak, adatsorok összeállítására kérte fel ismerőseit. Munkáját jelentős mértékben elősegítette nagy nyelvtudása, a magyaron kívül kitűnően beszélt latinul, románul, cigányul, jól értett németül, franciául, törökül, örményül, görögül és héberül.

A *Transsilvania Specialis* Erdély településeinek történelmét úgy adja elő, hogy politikai, köz-történeti, művelődéstörténeti, néprajzi, közigazgatás és jogtörténeti adatok mellett számba veszi a gazdasági termelés adatait is, majd ismerteti az altalaj kincseit, a növénytakarót és az állatvilágot.

Munkáját három részre osztotta: előbb a *vármegyéket, székeket, distriktusokat* tárgyalja, ezek általános földrajzi leírását adja. A megyék területén lakó nemes családok birtokuk szerinti felsorolásával folytatja, majd közli a főispánok, alispánok, főbírók, jegyzők névsorát. Általában minden rendelkezésre álló adatot hasznosítani akar, emiatt nem dolgozik egységes szempontok szerint. A legerjedelmesebb rész a *Barcaság*, majd ezt követi *Alsó-Fehér, Kolozs, Hunyad, Felső-Fehér vármegyék és Fogaras vidékének* leírása.

Ezután következik a *vármegyék helységeinek* bemutatása a szabad királyi városoktól a mezővárosokon át a falvakig. Kitér a nevezetes épületekre, a település életének fontosabb eseményeire, a helységek jeles szülöttéire. Külön fejezetet kapnak az *egyházi ügyek*, amelyeknek tárgyalását mindig az akkor uralkodó katolikus vallással kezdi. Ez követik a *művelődés kérdései*, az iskolák, végül a *katonai ügyek*. Ez utóbbi részben beszámol arról, hogy melyik vármegyében állomásozik székely vagy román határőrezred.

A *Transsilvania Specialis* adatainak többsége pótolhatatlan, mert írója még számos olyan krónikát, oklevelet, íratott forgatott, ami 1849 januárjában, az erdélyi tudományosság egyik központjában a nagyenyedi kollégium könyvtárában annak felégetésekor megsemmisült.

A *Transsilvania* második részének mellőzése nem vette el munkakedvét, hamarosan új művel jelentkezett: *Milkovia, avagy az egyházmegyéjének legnagyobb részével hajdan Erdély földjére áttérjél régi milkovi püspökség bemutatása* 1781-ben, Bécsben, két kötetben jelent meg. Benkő hatalmas okleveles és irodalmi anyagra támaszkodva írta meg az V. századtól a XVI. századig fennállott püspökség alapítását és egyházközségeinek múltját. A Milkoviában példát mutató történelem, a helytörténet művelői számára, a tudományos mércét igen magasra helyezve hangsúlyozta, hogy minden adatot forrásokra, oklevelekre hivatkozva kell bizonyítani és segítségükkel minden homályt el kell oszlatni.

Ezt a művét alighogy befejezte, botanikai és nyelvészeti kutatásai alapján összeállította és kiadta a *Nomenclatura Botanica* (Pozsony, 1783) házagpótló szakszótárát, amelyben 113 lapon keresztül ismerteti a növények latin, német és francia neve mellett, azok magyar elnevezését. Kedvenc témája közé tartozott az etimológizáló helynévkutatás, az élő nyelv és okleveles anyag alapján elsőként foglalta rendszerbe a magyar nyelv jövevényszavait *A magyar és török nyelv, mely keveset edgyezzen...* sajnos szintén kéziratban maradt munkájában.

Ugyancsak hatalmas okleveles anyagot használt a székelyek történetéről írt művében is. Az *Imago Inclitae in Transsilvania Nationis Siculicae historico-politica...* (Az Erdélyországi nemes székely nemzetnek képe) Szebenben, 1791-ben jelent meg. Magyarul Kolozsváron 1806-ban adták ki. A maga korában a székelység történetéről alapvető munkának számított.

Benkő Józsefet az ország gazdasági kérdései is foglalkoztatták. Középjait magányában felfedezte, hogy az Erdélyben honos ecetfa (más néven szkumpia) kordován bőr előállítására alkalmas. Eddig a szkumpiát Havasalföldről, Moldvából és Bulgáriából importálták, ami az országnak jelentős összegű valutába került. A *Közép-Ajtai Szkumpia, vagy esmertebb néven etzetfa és annak kordován bőr készítésére való haszna* című, Kolozsváron, 1796-ban megjelent munkájában rámutatott az erdélyi termelés lehetőségeire. A könyvet csakhamar németül is kiadták, az erdélyi kormányzat elismerte felfedezésének fontosságát, munkáját aranyéremmel honorálta.

Erdély kutatásának egyik fontos kézikönyve is Benkő József nevéhez fűződik. Összeállította az erdélyi országgyűlések határozatait; amely *A diéták, avagy helyesebben az erdélyi országgyűlések és azok határozatai* címmel, 1791-ben, Bécsben, latinul jelent meg. Ez a könyv csaknem egy évszázadon keresztül, az *Erdélyi Országgyűlési Emlékek* megjelenéséig, historikusok, jogászok, politikusok forrásanyagául szolgált.

Benkő József tervei között szerepelt Erdély történetére vonatkozó forráskiadás megszervezése és elindítása. Bethlen Farkasnak az erdélyi történelemről írott hatkötetes munkáját a *Historia de rebus Transsylvanicis*t először ő közölte teljes egészében (Szeben, 1782-83).

Elképzelését a magyar nyelven írott erdélyi források közzétételére *Erdélyi Históriai Székény* címmel foglalta össze. Nagyívű tervének megvalósítására azonban sajnos nem maradt ideje. Tervezetét később felhasználták az erdélyi nagy forrásközlők: Kemny József és Nagyajtai Kovács István *Erdélyország Történeti Tára* című sorozatuknál, majd Mikó Imre az *Erdélyi Történelmi Adatok* kötetében.

Benkő rendkívüli fontosságot tulajdonított a tudományos ismeretterjesztésnek és 1780-tól kezdve a *Magyar Hírmondó* és a *Magyar Kurír* hasábjain számos népszerűsítő cikket, tudósítást közölt. Írásaiban beszámolt Erdély neves könyvtáiról, jeles iskoláiról, többször írt az ország florájáról, tudósított az év jelentős eseményeiről és családtörténeti adatokkal látta el azokat, akik hozzá fordultak.

1787-ben új szakasz kezdődött Benkő József életében: kinevezték a Székelyudvarhelyi Kollégium tanárává, ahol szónoklattant, teológiát, történelmet, földrajzot, természetismeretet és nyelveket tanított. A tanári katedra azonban nem hozta meg számára a tudományos munkához nélkülözhetetlen nyugalmat, sőt az emberi irigység és rosszindulat egyre nehezebbé tette számára a kollégiumi életet. A nagy tudású professzort irigyei, „pipázgató” tanártársai kiutalták a kollégiumból, végül elérték eltávolítását.

1793 és 1798 között Köpecen lelkipásztorkodott, de a székelyudvarhelyi megaláztatás után újabb bajok szakadtak reá, még egyházával is összekülönbözött. A rászakadó sokféle gond alaposan megviselte idegrendszerét, sokféle bűját-bajját az alkohol mámorával igyekezett feloldani.

Benkő József hatalmas tudományos munkásságát, teljesítményét azonban sokan fölébe helyezték keserűségből fogant gyarlságának. Az anekdota szerint, mikor 1799-ben egyik enyedi professzor Angliába utazott és felkereste az oxfordi püspököt, a tudós egyházfő megkérdezte: Mit csinál a ti Benkőtök? Mire az enyedi tanár rosszindulatúan azt felelte: „Mindig iszik!”. Erre a püspök elővette a Transsilvania bécsi kiadását és csak annyit mondott: „Nos hát ti, akik nem isztok, ilyesmit miért nem írtok?”

Benkő Józsefet 1814-ben *Középjátn* hírtelen érte a halál. Tudományos életművét az erdélyi nagyfejedelemség egyik távoli falujában, szűkös anyagi körülmények között, gyakran gáncsoskodások közepette írta, de az utókor értékelése szerint – a legtöbbet nyújtotta, amit tudós akkor és ott nyújthatott. *Kazinczy Ferenc* az *Erdélyi Levelekben* így emlékezik róla: „Akik őt ismerték, tisztelettel szólanak felőle, s nagy dicsérete neki, hogy lelke sugallása ellen soha nem szóla ...Vég esztendei szomorúak valának, de dicsősége nagy láng lobbanásával aludt el”.

Sebestyén Kálmán

Pillanatképek a Gyálpusztai Szőlőkről az 1929. évből

Illés Péter 1919. augusztus 10-én született Piski községben. 1921-ben kellett elhagynia Erdélyt. Édesapja vasutas volt és nem esküdött fel a román királyné. Ebben az esküben meg kellett volna tagadni a magyarságát. Akkor 24 órát kaptak arra, hogy felszámolják lakásukat, és ami egy vagonba belefér, azt elvigyék. Kecskeméten laktak kb. négy évig, vagonban, utána bérlakásban. Gyálra 1929-ben költöztek. Az édesapa a Markó utcai bíróságon volt altiszt alkalmazásban. A gyermekek, három fiú már Gyálon nevelődtek. Az édesapa korán meghalt. Az anyuka egyedül nevelte fel a három fiút. Illés Péter a második világháborúban többször bevonult. 1945. augusztus végén került haza, kilenc hónapos hadifogság után. Ekkor már nő volt, 1942-ben egy szolgálati szabadság ideje alatt nősült. Az ő házasságából két leánygyermek született. Gyermekkorában vasesztérgályos és lakatos szakmát szerzett, felnőtt korában pedig felsőipari iskolát végzett, ami a mai felsőfokú technikusként felel meg, 1942-ben került a Fővárosi Csatornázási Művekhez. Először szakmunkás, utána művezető, majd osztályvezetőként végezte pályafutását. Ezen a munkahelyén csaknem ötven évet dolgozott. Tollat is azért ragadott, hogy ennek a munkahelynek a történetét megörökítse, nekik akart szolgálatot tenni az emlékezéssel. Ennek a munkának eredményességét látva kedvet kapott Gyál város kezdetének a megörökítéséhez is.

Hefler Gábor

Bukovinai székely családból származom. A sors különös szeszélye folytán szüleimet ide sodorta az élet. Mindketten a gyáli temetőben alusszák örök álmukat. Itt szeretnék én is végső nyugalomra térni, ezért kezdettől fogva ezt a kis községet hazámnak tekintem.

Az 1929-es évben Gyálon 73 lakóház volt, és azokban 80-85 család lakott. A lakóházak közül vagy 25-öt nyugodtan földkunyhónak lehet nevezni. Az akkori utcák még nem voltak elnevezve. A vasútállomást egy vagy 3x6 méteres, deszkából készült helyiség pótolta.

A település közigazgatási szempontból a 10 km-re fekvő Alsónémedihez tartozott. A hatóságokkal a kapcsolatot Kurucz Pál kisbírón keresztül lehetett tartani, aki hetenként egyszer kerékpáron járt át Alsónémédire, és intézte el a lakosság hivatalos ügyeit. A közbiztonságot a Soroksár-Péterin (ma Pestimre) székelő csendőrs 2-3 naponkénti járőrözéssel biztosította – nem is rosszul –, ezenkívül a település közpénzen tartott egy éjjeliőrt (baktert), Király János személyében.

Iskolaépület nem volt. Erre a célra Réti Jánostól egy nagyobb szobát béreltek, ahol az első elemítől a negyedik osztályig, egy műszakban tanította a nebulókat Halas Emil tanító úr, aki egyébként albertben lakott. A vallási életet az 1928. évben felszentelt, és a mai Közösségi Ház helyén felállított, két gyönyörű harang jelentette, nagyon ökomenikus módon. A harangokat közadakozásból vásárolták. A községben soha semmiféle vallási villongás nem volt. Aki a vallását gyakorolni akarta, annak Soroksár-Péterire kellett templomba mennie. Ebben az időben építették meg ott a római katolikus, és református templomot.

A településen élő lakosság munkaképes rétege – kivéve a 2-3 földtulajdonnal rendelkező családot – megélhetését a közeli fővárosban és a környező településeken találta meg, mint gyári munkás vagy közalkalmazott. A jelentős számú föld- és munkanélküli lakosság a Soroksár-Péter határában lévő szemétbányában, az ún. Cséri-telepen való guberálásból élt. Főleg a koksztáradékot válogatták ki a szemétből, és azt a hátukon cipelték haza 5-6 km távolságból. Az így hazaszállított ún. csérikokszt a környékeliek között értékesítették. Egy zsák csérikokszt ára 1 pengő körül mozgott. A lakosság viszonylag jobban élő rétegei az állami alkalmazottak és a nyugdíjasok voltak, mégpedig azért, mert biztos jövedelemmel rendelkeztek. Ezeknek a fűszeresek és a kocsmárosok szívesen adtak hitelt.

A közlekedés, főleg munkába járás céljából, csak vonattal történhetett. Naponta négy vonat ment Pest felé, és négy Lajosmizse felé. Ezek szállították a munkába járókat és néhány középiskolába járó diákot Kiszepre, valamint Ócsára. Az természetes volt, hogy Soroksár-Péterire és a Ganz-telepre (a mai pestlőnczi Béke tér) gyalog jártak az emberek. A gyaloglásnak elsősorban nem a közlekedési eszköz hiánya volt az oka, hanem inkább az emberek pénztelensége. A településen 5-10 kerékpárnál nem volt több, autó egy sem.

Az orvosi ellátást a Soroksár-Péterin lakó Pintér doktor úr nyújtotta, aki a lakosok körében nagy tiszteletnek örvendett. Készségesen jött éjjel-nappal, az időjárástól függetlenül, egylovas, ütött-kopott fiakerén a kb. 120 kg-os testsúlyával. Erős szociális érzékenysége utalt, hogy a megírt recept mellett sokszor a gyógyszer árát is ott hagyta a szegényebb betegeknek.

A lakosság életkörülményeit megkönnyítendő, nagy érdemei voltak a közelben lévő Jálcs, valamint gróf Károlyi uradalomnak. Aki rászorult, az minden évben vállalhatott harmados kukoricát vagy burgonyát. Ez azt jelentette, hogy az elvállalt egy vagy fél hold földet az illető kétszer megkapálta és a termés egyharmadát megkapta. A felszántás és a bevetés az uradalom dolga volt. Ezen kívül az idénymunkák esetén a község lakóiból sok napszámost – még gyerekeket is – foglalkoztattak, viszonylag tűrhető napszámért. A fentiekén kívül, mintegy szokásjogként, Szent Mihály napja után szabad volt a határ, vagyis amit a gazdák a termőföldeken kint hagytak, azt büntetlenül el lehetett vinni. A lakosság nagy része így gyűjtötte be a télire való burgonyát, kukoricát, káposztát.

A település fejlődése még ebben az évben nem indult meg, bár az építési telek viszonylag olcsó volt (hozzávetőleg 2 pengő négyszögölenként). Az a néhány letelepülni szándékozó valahogy összekuporgatta a telek vételárát és épített egy földkunyhót (putrit), vagy a maguk verete vályogból egyszerű házakot, ahol meg tudták húzni magukat. Így a drága lakbértől megszabadulva, a lakbér árából lassan fejleszteni tudták a hajlékukat.

A gyermekek szórakoztatásával nem nagyon foglalkoztak az emberek. Inkább kemény munkára fogták őket a ház körüli kertekben. Az üres telkeken fűvet gyűjtöttek az állatok részére, mert majdnem minden család tartott magának egy-egy malackát, néhány baromfit, nyulat, kecskét és egyebet, amivel segítette a gazdasága helyzetét. A munka mellett azért jutott idő a kanálisparti nagy csavargásokra, rossz kosárral való halászásra, ürgeöntésre és egyéb kópéságokra is. Az már minden jóval felért, ha véletlenül sikerült vasárnap délután Soroksár-Péteren elkutyagolni a moziba. Ezek a mozilátogatások gyakran végződtek jó kis verekedésekkel a soroksár-péteri gyerekekkel.

A leventekorú fiúknak (12–20 év) minden vasárnap 8-tól 12 óráig levente-foglalkozáson kellett megjelenni a gróf Károlyi László uradalom iskolájában, ahol Nagy Károly igazgató úr, mint főoktató és Kurucz Pál kisbíró, mint leventeoktató próbálgatták a fiatalságot valamilyen katonás, fegyelemre nevelni, megjegyzem nem túl nagy sikerrel. A levente-foglalkozáson legfontosabb volt a megjelenés, mégpedig azért, mert 3–4 igazolatlan hiányzás esetén a csendőrök büntetésből Dabasra vitték a vétkeseket, a mai „futkosóhoz” hasonló büntető-foglalkozásra. Dabaszról viszont csak akkor engedték el őket, mikor már az utolsó vonat is eljött, úgyhogy a 25 km-es távolságot gyalog kellett megtenni. Emiatt a fiatalság igyekezett a foglalkozásokon rendszeresen megjelenni.

Jellemző a településen élő családok többségének szegénységére, hogy az uradalmakban élő mezőgazdasági munkások, béresek, komenciósok a maguk viszonylagos biztonsága miatt a Gyálpusztai Szőlőket „koplalónak” hívták. A közösségnek még postahivatala sem volt. A levelek a gyálpusztai vasútállomásra érkeztek, és úgy kerültek a címzetthez, hogy ha valaki a településről arra járt, az állomásfőnök a kezébe nyomta a leveleket s az kézbesítette ki a címzetetteknek. A közösség összetartását mutatta, hogy soha egy levél sem tűnt el. Az ország minden szögletéből összegyűlt lakosság viszonylag békességben élte az egyszerű, szegényes életét.

„Akik az emlékezet rostáján fennakadtak”

A következőkben azokról az emberekről szeretnék néhány, jellemző történetet elmondani, akik az emlékezetemben olyan nyomot hagytak, amit szívesen idézek fel több évtizedes távlatból is. Nem voltak hősök, csak egyszerű hús-vér emberek, de az életükkel rászolgáltak a megörökítésre, mert nagy hatást gyakoroltak a település fejlődésére.

Ging bácsi

Ősz hajú, kefefrizurás, morcos, idős ember volt, fodrázmester. A műhelye a Kőrösi úton állt. Azon ritka fodrászok közé tartozott, akik csak nagyon keveset beszéltek. Az elmélete szerint a gyerekeknek minden évben legalább egyszer kopaszra kellene vágni a haját, és akkor

idősebb korára nem fog megkopaszodni. Elméletét bizonyítandó, minden iskolaév végen minden iskolás gyereknek ingyen kopaszra nyírta a fejét. Lett is a dologból nagy botrány. Az egyik nyolc-tíz éves kislánynak szép szőke haja volt, és a szülei hosszú, lányos frizurát növesztettek neki. Meglátta egyszer Ging bácsi a fiúcskát.

– Hogy nézel te ki? – förmedt rá. – Fiú létedre úgy nézel ki, mint egy lány! Ül ide gyorsan!

A kislány leült. Ging bácsi kapta a nullásnépet és a gyerek öt perc múlva kopasz volt.

Szederkovics néni

Idős asszony volt, hatvan-hetven éves? Mi béeltük a házat s a kertjét. A kert két utcára nyílt a Kőrost útra és a mai Iglói utcára. Az Iglói utcai oldalon öt darab gyönyörű eperfa volt. Nyári időben, eperérés idején az egész környék gyerekei odajártak. Abban az időben (1929–1930) ez az eprezés nemcsak gyerekes szórakozásnak számított, hanem a táplálkozás egyik formáját jelentette. Gyakori volt az olyan eset, hogy egy-két gyerek estefelé megjelent egy darab kenyérrel, és megkérdezte, hogy fel szabad-e menni az eperfára vacsorázni. Amennyiben a Szederkovics néni a környéken volt, biztos, hogy elzavarta őket.

Egyszer édesapám megkérdezte, hogy miért zavarja el az epret szedő szegény gyerekeket. Szederkovics néni a következő történetet mesélte el: – Volt egyszer egy gyönyörű kis foxi kutyám. Nagyon játékos és nagyon szép volt. Különösen szerette, ha egy követ vagy bármi mást eldobtak, azt ő rögtön visszahozta. Ezt a kedves kis kutyámat bűdös kölykök úgy végezték ki, hogy mikor jött a vonat, akkor dobálták neki a követ a vonat alá, és a vonat levágta a két első lábát. Így agyon kellett lövetni, s ezért utálom én ezt a sok bűdös kölyköt.

Arra a kérdésre, hogy melyik volt a bűnös, nem tudommal felelt. Édesapám a problémát úgy oldotta meg, hogy a gyerekekkel szereztetett egy kis kutyát, és azt a gyereksereg ünnepelesen átadta a Szederkovics néninek. Ezzel megoldódott a Szederkovics néni lelki bánata és szabad utat kapott az eprezés.

Csehi Pali bácsi

Amikor 1929-ben Gyálpusztai szőlőkre kerültem Kecskemétről, tíz éves lehettem, és a falusi gyermekszínházban igen járatlan voltam. A szomszédunkban lakó Csehi Pali bácsi húszegynéhány éves legényember volt, nagyon szerette a gyerekeket, neki is volt három unokaöccse. Egy alkalommal összeszedett öt-hat gyereket, hozzám hasonló korúakat.

– Na gyerekek most ürgéöntő versenyt rendezünk.

A mostani Gyál-Felső vasútállomás mögött – az akkori ú. n. OFB-földeken (ma sem tudom mit jelentett az OFB), ahol nagy búzatarlók voltak – lehetett jól ürgézni. Mindenki fogott egy vödört és elindultunk. Minden gyerek megmerítette vödörét a sóderbánya pocsolyáiból. Az óriási tarlón csak úgy futkostak az ürgék. Akkor döbbsenem rá, hogy én nem tudom, hogyan kell az ürgét kiönteni a lyukából. Mondtam a Pali bácsinak, hogy én bizony nem tudom, hogy kell ezt csinálni.

– Na, figyelj, ott futott be a lukba egy ürge.

Odafutottunk, ő beleöntött a lukba egy félvödör vizet, egy kicsit vártunk és máris bújt kifelé a teljesen elázott kis ürge. A Pali bácsi már el is kapta két ujjal a nyakát, és már benne is volt a szegény kis állat a nagy bádogdobozban, aminek jól záró teteje volt. Nosza, futottam én is a legközelebbi ürgelyukhoz, amibe belebújt az ürge, és azonnal öntöttem a lyukba a vizet. Vártam az ürgét, ami jött is kifelé. Dehát én elég figyelmetlen voltam, és szemben álltam az ürgelyukkal. Mikor kibujt az ürge, odakaptam, szegény kis ürge beleharapott a hüvelykujjamra, de úgy, hogy lógva rajta maradt. Én meg visítottam, mint akit nyúznak, és ráztam a kezem. Végre leráztam az ürgét, el is futott, viszont a mai napig viselem az ürgeharapás nyomát. Az ürgéöntőversenyben én lettem az utolsó, összesen 15 ürgét öntöttem ki a társaság. Hazatérve Csehi Pali bátyámnak – aki egyébként hentes volt – megölte és megnyúzta a 15 ürgét (én közben kétszer elájultam), megfőzte pörköltnek, és a társaság vidáman belakmározta. Én sajnos egy falatot sem tudtam enni belőle. Így ért véget. Gyálon az első és utolsó ürgéöntőverseny, amit soha nem fogok elfelejteni.

Nagy Mihály kocsmáros

A Nagy-korcsma a gyálszőlői vasútállomással szemben volt, a Körösi úton. Általános szokás volt, hogy az ingázó emberek – akik vonattal jártak a pesti munkahelyekre dolgozni – reggelenként egy-egy féldecire betértek. Különösen szokássá vált ez a téli időben, amikor az időjárás zimankósra fordult. Voltunk néhányan gyerekek, akik vonattal jártunk Ócsára vagy Kispestre a polgári iskolába. A gőzmozdonyos időkben, bizony gyakran előfordult, hogy a 25-30 fokok hidegben a vonatok 1-2 órát is késtek. Na ilyenkor a 10–13 éves gyerekeket az Isten hidege majdnem megvette. Ekkor mutatkozott meg a Nagy bácsi gyerekszeretete. Gyorsan fel tett egy nagy fazék vizet a petrofor-kályhára, és minden gyerek kapott egy bögre forró teát. Hogy ez a gesztus milyen jól esett annak a néhány agyongémberedett gyerekeknek, arra az a bizonyíték, hogy hatvan év távlatából is nagyon kellemesen emlékszem vissza Nagy bácsi kocsmájára.

Az Öreg Cowboy

Az 1930-as évek elején a hozzám hasonló korú gyermekek életében nagyon fontos szerepet töltött be a mozi, ami helyileg Saroksár-Péterin volt. A filmek közül különösen a westernfilmeket részesítettük előnyben. Szórakozásainkban is előkelő helyet foglaltak el a vadnyugati játékok. Ezeket még, tetézték az olcsó western-könyvek amelyeket rongyosra olvastunk. Közülük is a Max Brand-könyvek vitték el a pálmát. Minderről azért kell beszélnem, hogy érzékelhetővé tegyem, ez az élményanyag mennyire átjárta az életünket.

Lakott a településen egy idős asszony, Hopka néni. Volt neki egy testvére vagy rokona, egy 50 év körüli korú bácsi, aki a soroksári határban volt csősz. Egy gyönyörű szép fekete lovon járt. Lehet, hogy a western-filmek hatására, mi ezt a lovat a világ legszebb lovának láttuk. El is neveztük a bácsit Öreg Cowboy-nak és Old Shatterhand-nak. Olyan volt a megjelenése, mint egy vadnyugati hősé. Volt neki egy óriási farkaskutyája is. Arról a kutyáról az a hír járta, hogy ha a soroksári határba egy tolvaj beteszi a lábát, a kutya rögtön abba az irányba indul. Ennek lehetett is valami alapja, mert bármikor, ha a kanálshoz mentünk fürödni és átmentünk a patok soroksári oldalára, ott vicsorított az Öreg Cowboy kutyája.

Ha megjelent az Öreg Cowboy Hopka néninél, a lovat sosem kötötte ki. Ott állt a szomszéd telken és a kutya vigyázott rá, mi meg tisztes távolságból gyönyörködtünk benne. Egy ilyen alkalomkor, mikor jött az Öreg Cowboy és meglátta, hogy Kurucz Pityu is köztünk van, fülöncsöpte és a ló elé állította. Azt mondta neki, hogy ez a múltkori csibészességért lesz. A lovához meg így szólt:

– Pejko, fenéken rúgni!

És a szánk tátva maradt, mert a ló az első lábával fenéken billentette. A Kurucz Pityu bögre elrohant, az Öreg Cowboy pedig azt mondta:

– A Pejko olyan különleges ló, hogy az első lábával is tud fenéken rúgni.

Ezzel felpattant a lovára és elvágtatott.

Ábel bácsi

Ábel bácsi a falu végén az utolsó házban lakott. Azt hiszem lakatos volt a szakmája, mert mindenféle vasmunkát meg tudott csinálni. Ezenkívül valóságos közéleti személyiségnek számított a faluban. Lelkes műkedvelőgárda-szervezőként emlegették. Azt gondolom, hogy bizonyos vonatkozásokban baloldali beállítottságú, más vonatkozásban darutollas, magyar hazafi volt. A településen élő székelyeket nem nagyon szívelte, azt hiszem kicsit jogosan.

Egy alkalommal ott lábatlankodtam körülötte, mire ő rám mordult:

– Mit akarsz itt? Ki vagy te?

Mondom a nevemet, azt kérdezi erre:

– Ugye te székely vagy?

Mondom igen. Erre ő:

– Akkor menj a fenébe!

– Ábel bácsi miért haragszik maga a székelyekre?

– Azért, mert azt hiszitek, csak ti vagytok a magyarok, a többi meg mind a Szvatopluk csicskása.

Ennek az alapját ott kell keresni, hogy a Gyálszőlőre bevándorolt néhány székely család nagyon összetartott, és állandóan a magyarságát hangoztatta. A régebbi lakosoktól teljesen elkülönítették magukat. Annál is inkább, mert a legtöbb székely állami alkalmazott vagy nyugdíjas volt, és így bizonyos létbiztonságot élvezett. Ez a húszas évek végén és a harmincas évek elején komoly előnyökkel járt.

Ábel bácsi személyével kapcsolatban egy érdekes eseményt szeretnék még elmondani. 1932-ben – amikor Szent-Györgyi Albert felfalta a C-vitamint – kezdett elterjedni Magyarországon az a fogalom, hogy WC. Addig ezt a helyiséget 00-val jelölték, és tájanként másként, jobb helyeken illemhelynek hívták. Egy műkedvelő-előadás alkalmával, ahol Ábel bácsi volt a konferanszié hazafias felbuzdulásból kötelességének érezte, hogy Szent-Györgyi felfedezését a nagyérdeműnek bejelentse a következő szavakkal:

– Nagy örömmel jelentem be a Kedves Közönségnek: tegnap értesültem a rádióból, hogy hazánk tudós fia, Szentgyörgyi Albert felfalta a WC-vitamint. Megkérem a Kedves Közönséget, hogy egyperces néma felállással tisztelegjünk hazánk tudós fia előtt!

Ez megtörtént. Utána még óriási tapsvihar is következett. Jellemző a közönség tudományos felkészültségére, hogy senki sem tudta, mi a különbség a C-vitamin és a WC között, de mindenki szívből üdvözölte a nagy magyar felfedezést.

Berkes úr

A mai Iglói utcában lakott. Azt gondolom, nyugdíjas katona vagy csendőr volt, legalábbis a modora, megjelenése, mozgása arra engedett következtetni. Ősztől tavaszig bőrkabátban járt, de az a bőrkabát mindig olyan fényes volt, hogy csak úgy ragyogott. A Jálícs-gazdaságnak valami mezőbiztosa volt, ő felügyelt a határban történő szállításokra és nagyobb munkákra. Ő volt a dézsmamester is. Ez azt jelentette, hogy a lakosság által művelt harmados kukoricát és burgonyát ő „dezsma”-lta, vagyis ő választotta ki az urasági részt. Jellemző volt, hogy mindig az uraság részére választotta a kisebb kupacokat. Szigorú arccal, de mindig a szegény ember javára döntött.

Kurucz István

Ő is a mai Iglói utcában lakott. Eredetileg mezőőr, vagyis csősz volt, de úgy gondolom, hogy többet tartózkodott valamelyik vendéglőben, mint a határban, és ezért a mezőőri állása hamarosan megszűnt. Utána napszámos munkával kereste a kenyerét. Az volt a baja, hogy nagyon szerette a pálinkát. Elindult ő rendes időben ásóval vagy kapával a napszámba, de legtöbbször csak a Nagy kocsmájáig jutott. Ott majdnem mindig akadt egy-két cimbor, aki megszánta néhány féldecivel és bizony, ha az már bent volt, fuccs lett a napszámnak. Ha nem került ivócimbor, akkor szépen elment napszámba, és becsülettel végigdolgozta a napot. Nagyon szerette a gyerekeket. Ha megvolt a megfelelő feltöltés, maga köré gyűjtött néhányat és csodálatos katonakalandjait mesélte. Lehet, hogy a fele sem volt igaz, az is lehet, hogy nem is volt katona, de mi tátott szájjal hallgattuk és nagyon élveztük a történeteit.

Szegény nagyon csúfosan végezte. Egy délelőtti féldecizés alkalmával valakinek azt mondta, hogy ő most úgy érzi, még egy csatos üveg pálinkát is meg tudna inni. Akkoriban csatos üvegnek hívták a 1,5 l-es kristályvizes üveget. Rögtön akadt egy ivócimbor, aki fogadást ajánlott. Ha megissza a Kurucz a csatos pálinkát, akkor ő kifizeti az árát. Kialakult még néhány fogadás, majd megvették a másfél liter pálinkát. Az öreg Kurucz nekiült és rövid félóra alatt megitta az egészet. Először még csak nevetgált, de néhány perc múlva iszonyatos görcsökben fetrengett. Akkor döbbentek meg az ivócimborák és futottak az orvosért. Mire Soroksár-Péteriből kiballagott a Pintér doktor úr, már csak a halálát tudta megállapítani. Az egyik ivócimbor megjegyezte: – Szépen a halálába itta magát.

Kaszás bácsi, a másik kocsmáros

Nagyon egyszerű, alacsony, kövér ember volt, szerette a jó falatokat. Érdekes módon a vendéglőjében nagyon ritkán volt verekedés. Néha, ha kezdődött is valami, az öreg Kaszás

két-három anyázással rendet csinált. Rendkívül jó érzékkel intézte az üzleti ügyeit, és szépen gyarapodott. Új vendéglőt épített, strandfürdőt létesített. A kultúra iránt is rendkívül jóindulattal viseltetett. A műkedvelő előadásokhoz – a próbákhoz is – ingyen adta a helyiséget a világitással együtt. A rossz nyelvek szerint a vagyona onnan eredt, hogy mikor az első háború végén Budapestről menekültek Szamuely bőrkabátos legényei, az ő vendéglőjében fogták el őket a románok és a nagy csetepatéban egy táskában az asztal alatt maradt a pártvagyon egy része.

Volt neki két fia, akiket úgy fogadott örökbe. Mindkettővel polgári iskolát végeztetett, és zenére is taníttatta őket. A fiatalabb fiát egy Szent István napi éjjelen, tűzijáték nézése közben, elütötte a vonat. Az esemény nagyon megrázta Kaszás bácsit, évekig szomorkodott utána, attól kezdve a másik fiát még jobban szerette. Szikvízgyártó üzemet is épített a részére. Azonkívül olyan lakodalmat rendezett a fia számára, hogy még olyat azóta sem láttam. Nagyon sok vendéget hívtak. A falu összes gyereke ott lehetett egész nap, és két asszonynak más dolga nem volt, csak a gyerekeknek hordta az óriási buktákat és egyéb finomságokat. Ez a fia örökölte volna az összes vagyonát, ha a kommunizmus közbe nem jött volna. Ezt már a Kaszás bácsi nem várta meg, előtte csendesen meghalt és eltemették az általa építtetett családi kriptában. Egyébként ő építtetett a faluban először családi kriptát.

Kurka bácsi

A falu egyetlen cipésze volt, afféle falusi foltozó varga. Olyan szegény volt akkoriban a falu lakossága, hogy új cipőt senki sem csináltatott. Egy alkalommal arra járt lóháton a Jálícs nagyságos úr és valami baj esett a lószerszáma körül. Megkérdezett egy utcabeli gyereket, hogy nincs-e a közelben egy suszter. A gyerek megmutatta a Kurka bácsi földkunyhószzerű putriját, amelyben lakott. Kerítés nem volt, hát a nagyságos úr belovagolt a kunyhó elé és kihívta a Kurka bácsit, hogy megtudná-e varrni a kengyel szíját. Kurka bácsi a feladatot gyorsan megoldotta. Úgy látszik a nagyságos úrnak tetszett a szép iparos munka, mert azt mondta:

- Ügyes ember maga, talán még új cipőt is tudna csinálni?
 - Tudnék bizony, mert az én szakmám úri és női cipész.
 - Akkor miért nem írja ki?
 - Minek – legyintett a Kurka bácsi – mikor csak foltozásra van kuncsaft.
 - No, ha csinál nekem egy pár cügos cipőt, én festetek magának egy cégtáblát.
- A cügos cipő és a cégtábla is elkészült, és büszkén hirdette, hogy:

Kurka Márton úri és női cipész

A dicsőség nem tartott sokáig, ugyanis a hatóság levetette a cégtáblát, mert a Kurka bácsinak nem volt iparendélye. Maradt továbbra is foltozó varga, de azért évenként két-három pár új cipőt csinált a Jálícs nagyságos úrnak, aki azt gavallérosan ki is fizette.

A Kurka-családról még azt kell tudni, hogy volt vagy hét-nyolc gyerek, akik mint az orgonasípok, úgy követték egymást. Általában úgy szokott lenni, ahol nagy a család ott nagy a zsivaj. Ők viszont úgy szerették egymást, hogy közöttük soha egy hangos szó el nem hangzott. Amikor a cégtáblát el kellett távolítani, minden gyerek sírt, még a Kurka bácsinak is csillogott a szeme. Az egyik kislány sírva kérdezte, hogy „Papa, maga már nem úri és női cipész?” A Kurka bácsi azt felelte: „– Attól még én úri és női cipész vagyok, csak a táblát tesszük be a kunyhóba, hogy ne áztassa az eső.”

Az első halott, akit életemben láttam

1929–1930 körül történt, a mai Gyál-Felső állomás mögött egy délután. Lehattunk ott vagy tizen, és nagy rabló-pandúrijátékra készültünk. A neveket is leírom emlékül: Tóth Rudi, Vízi Imre, Szobolics Béla, Baji Sanyika, Kurka Marci, Poóc Pista, Góczy Pista, Nagy Bandi meg Berec Imre és jómagam. Azon a részen egy jó nagy kukoricatábla állt. Késő őszi idő volt, s mi már előre örültünk a nagy rohangálásnak, ami várt ránk. Nagy ricsajjal vonultunk arra a területre, ahol még a kukoricaszár nem volt levágva. Ahogy átvágtunk a síneken, megláttuk a Szabó Ilonkát, amint két tehenet legeltetett. Leguggolva, csendesen olvasott valami könyvet, míg a tehenek békésen legelésztek. A nagy ricsajozásunkra riadt fel, hogy mit ordítunk,

menjünk a dolgunkra. Tréfálkoztunk még vele, hogy jöjjön velünk rabló-pandúrt játszani vagy ellopjuk a teheneit. Ő elküldött bennünket a fenébe. Mi megválasztottuk a két rablót. Sapkából sorsoltuk ki a Vízi Imrét és a Tóth Rudit. A feladat az volt; hogy a rablóknak el kellett bújniuk a kukoricásban, a többieknek pedig meg kellett őket keresni. A két rabló el is tűnt a kukoricatáblában. A többiekkel megbeszéltük a haditervet és elkezdtük a kutatást. De alig telt el néhány perc, fut az egyik rabló:

– Srácok, a Szabó bácsi ott alszik a kukoricában!

– Bolond vagy – mondtuk – hát miért itt aludna!

– Biztos be van rúgva.

– Az nem lehet – kardoskodott a Vízi Imre, mert a Szabó bácsi nem szokott soha berúgni. Én tudom, mert ott lakunk náluk és még sosem láttam részegen.

– Akkor menjünk és nézzük meg! – született meg a határozat.

Odalopakodtunk, ahol békésen feküdt, és teljesen úgy nézett ki, mintha aludt volna. A Tóth Rudi volt a legbátrabb és megrázta a Szabó bácsit, hogy keljen fel, mert megfázik. Az bizony meg sem mozdult. Ekkor megfogta a kezét és azt mondta, hogy ez meg van halva. Döb-bent csend következett. Végül Berec Imre meg Tóth Rudi elfutott szólni Szabó néninek. A többiek csak álltak a megdöbbenéstől földbe gyökerezett lábbal.

Engem nagyon megrázott ez az élmény. Rövid életemben ilyen közlel még sohasem találkoztam a halállal. Baji Sanyika egyszer csak megszólalt, hogy mikor a nagypapája meghalt, akkor az anyukája azt mondta neki „Ne sírj kisfiam, egyszer mindenkinek meg kell halni.”

Én ezen nagyon mélyen elgondolkodtam, és utána még sokáig bánkódtam. Nemsokára megérkeztek a felnőttek és bennünket elküldtek a helyszínről. El is oldalogtunk. Útközben megláttuk Szabó Ilonkát, ugyanúgy guggolva, de már keservesen zokogva.

– Ugye nem igaz! Képzeljétek, ez a bolond Berec azt mondta, hogy meghalt a faterom, ott fekszik a kukoricásban. Próbáltuk vigasztalni, de ő csak zokogott. Egy idő múlva jött a nővére, aki szintén nagyon sírt, de átvette tőlünk az Ilonkát. Mi meg nagy szomorúan hazahajtottuk a teheneiket.

Egy lány, aki „lefordította” Petőfit

Azt hiszem 1930 nyarán történt, akkor láttam Gyálszölön az első műkedvelő előadást. Azelőtt két-három színházi előadást láttam csak Kecskeméten. Nem is tudtam elképzelni, hogy egyszerű, hétköznapi emberek is csinálhatnak színházat. Az előadás előkészületei nem nagy csinnadrattával folytak, de azért a falu apraja-nagyja tudott róla. Az előadás napján a Nagy Mihály vendéglőjének nagytermét feldíszítették és színpadot is csináltak. Este 8-kor kezdődött a műsor. Valami egyfelvonásos színmű, néhány tréfás jelenet és egy szavalat került előadásra. Nekem az egész nagyon tetszett, különösen azért, mert akik játszottak, azokat mind ismertem. Valamennyien – bár egyszerű emberek voltak – át tudtak lényegülni, és ki-ki a tehetségéhez mérten igyekezett a legjobbat nyújtani.

Különösen tetszett egy lány, aki lehetett vagy 14-15 éves. Petőfi Nemzeti dalát írta át és szavalta el „Lányok dala” címmel:

Talpra lányok, hív a konyha...

...A magyarok istenére esküszünk,

Esküszünk, hogy ügyes asszonyok leszünk!

Nem volt ebben az átköltésben semmi szentségtörés, semmi bántó nemzetünk nagy költőjével szemben. Inkább a nagy nemzeti fellángolást asszonyi hivatástudattá változtatta át, ami 14–15 éves lányoknál igen dicséretes. A lánykát Szabolcs Macának hívják és még ma is él. Innen kívánok neki hosszú boldog életet és jó egészséget. Így éltem meg én életem első műkedvelő előadását. A későbbiek során magam is lelkes színjátszóvá váltam.

A Nagy Példakép

Az 1930-as évek elején első vagy második polgáriba járhattam. A munkanélküliség javában dühöngött. A település lakosságának életkörülményei nagyon nehezek voltak. Családunkon belül több esetben szóba került az én jövőm is, vagyis hogy engem milyen pályára indítsanak.

Édesapám akkor már meghalt és anyám özvegyi nyugdíja 52 pengő volt havonta. Az bizony három árva eltartására csak nagy beosztással volt elegendő. Egy napon édesanyám nagy lelkesedéssel jött haza és mesélte, hogy találkozott a Kozik nénival, aki örömmel újságolta, hogy két hete szabadult fel a fia és ma már nyomdászsegéd, 50 pengőt keres hetenként és még a munkanélküliség sem fenyegeti, mert a nyomdász-szakszervezet olyan erős, hogy nem enged meg, hogy az állásából valakit is elbocsássonak. Náluk a mai naptól vége a nélkülözésnek. Abban az időben vált slágerré az a dal, hogy „Havi 200 pengő fixszel az ember könnyen viccel.” Ettől a naptól szilárdan elhatároztam, én bizony csak nyomdász leszek, hogy az én családomnak ne kelljen nélkülöznie. Mondanom se kell, hogy a sors egész másként rendelkezett. Mire valóban elérkezett a pályaválasztásom ideje, a nyomdászszakma annyira telített lett, hogy nyomdásztanoncként elhelyezkedni semmi esélyem sem volt, életem egész más irányba fordult és a Nagy Példakép ábrándja szertefoszlott.

Réti Úr, az örök építkező

Réti úr a mai Kassai utcában lakott. Arról volt nevezetes, hogy örökké építkezett. Alighogy valamit nagy nehezen felépített, néhány hét múlva már hozzá is fogott az átalakításához. Azonkívül sok egyébvel is foglalkozott, volt fűszeres, fakereskedő, pék, sőt még sertésenyésztő is. Semmi nem jött be neki igazán. A fűszerüzletben mindenkinek adott hitelt, persze sokan nem fizették ki a tartozást. Amikor fakereskedő volt, egész télen nem ment a hőmérséklet fagypontra alá, és a környékbeli szegény emberek alig fűtöttek valamit. Azt is hitelbe vették a Réti úrtól, amit aztán vagy kifizettek, vagy nem. Egyszer épített egy elég nagy termet, és azt bérbe adta iskola céljára. Mit tesz Isten, még abban az évben elkezdték az új iskola építését, úgyhogy az iskolabiznisz is befuccsolt.

Pékségépítési időszakában kezdte édesapám is építeni a mi kis házunkat. Réti úrnál ki volt írva, hogy használt ajtók és ablakok eladók. Édesapámmal elmentünk hát Réti Úrhoz ajtóvásárlás ügyében. A felesége azt mondta, hogy hátul van, építi a kemencét. Átmentünk a hátsó épülethez, a bejárat ajtóra már ki volt írva, hogy:

Pékség

Beléptünk a helyiségbe, sehol senki, csak nagy káromkodást és kiabálást hallottunk a kemencéből. Mint később kiderült, a következő történt. A Réti úr a kemenceajtót akarta körülfalazni, de az kívülről sehogyan sem sikerült. Fogta magát és berakta a kemencébe a téglát, máltert meg amire szüksége volt, és ő maga is bemászott oda. Ott aztán annak rendje-módja szerint körbefalazta a kemenceajtót. Igen ám, de tudvalevőleg a kemenceajtó olyan keskeny, hogy azon egy ember nem fér ki, így Réti úr bennszorult a kemencében. Édesapám segített a falat kibontani, majd az ajtóvásár is megkötött. Hogy a kemenceajtónak mi lett a sorsa, az nem ismeretes, de az biztos, hogy a pékségből sem lett semmi.

Volt még szegény Réti úrnak egy másik dobása is. Egy időben nagyon olcsók voltak a malacok, vett is gyorsan Réti úr vagy ötven darabot. Tekintve, hogy éppen egy aszályos év volt, nagyon drága takarmánnyal nevelte őket addig, amíg vágósorba nem kerültek. Akkorra viszont valamilyen importrendelkezés következtében a sertéshús olyan olcsó lett, hogy Réti úr kénytelen lett volna áron alul eladni a sertéseket. Fogta magát, hívott egy hentest és két héti, disznótor volt Rétiéknél. A horkát és a belsőséget elkótyavetyélte jó olcsón, a húst meg felfüstölte, de füstölve sem tudta eladni. Egy részét a környék szegényei között szétosztogatta, a másik része pedig a pincéjében megromlott. Amikor a környéken már a bűzt nem lehetett elviselni, a maradék pár mázsát elásta. Azt, hogy Réti úr ezeket az üzleti nehézségeket hogyan tudta elviselni, senki sem tudta. Azt beszéltek abban az időben, hogy Amerikában volt egy jó módú rokona és az támogatta őt.

Még egy kedves emlék Réti úrral kapcsolatban. Réti úrnak egyik üzleti vállalkozása egy barackos telepítése volt. Körülbelül 500–600 négyszögöl telekrészen alakította ki válogatott barackfajtákból a kertjét. Gondos ápolás és művelés eredményeképpen néhány év alatt termőre is fordult a gyümölcsös. Lassan kezdte meghálálni a ráfordított munkát, és Réti úr pénzfelgyűjtésnek kezdett a barackosból. A baj akkor kezdődött, mikor a környék vásott kölykei rákaptak a baracklopásra. Bizony attól kezdve Réti Úrnak nem sok pénzt hozott a barack, mert amit nem loptak el, annak nagy része a szakszerűtlen tépázás miatt elpocsékolódott. A baracklopá-

sokat nagy mértékben elősegítette az a körülmény, hogy a barackos mellett volt egy üres, bekerítetlen telek, amit a környéki gyerekek focipályának használtak. Így a barack közelsége a gyereksereget nagyon inspirálta a lopásra. Réti úr úgy próbált ezen az áldatlan állapoton segíteni, hogy barackérés idején egész nap a kertben tartózkodott. Egy ilyen focizás alkalmával a rongylabda beesett a barackosba, én meg a hevenyészett kerítés alatt bebújtam a labda után. Felkaptam a rongyabdát. Réti úr meg elkapta a fületem és lekent két rendes pofont a következő szavak kíséretében:

– Nem szégyelled magad, még nem is érik a barack és te máris lopni akarod?!

Kölyökfejjel nagyon meg voltam sértve, kifutottam a kertből és azt kiabáltam vissza:

– Megálljon, ha megnövök, visszakapja a két pofont!

Múltak az évek, szegény Réti úrnak a barackosa is tönkrement. Gyálon a barack öt-tíz éves kornál többet nagyon ritkán ér meg. Én ugyan egy-két hónapig úgy haragudtam a Réti úrra, hogy nem is köszöntem neki, de aztán elmúlt a haragom. Egyszer, lehettem már vagy 20 éves, találkoztunk az utcán, illedelmesen köszöntem neki. Megszólított:

– Uram, mikor kapom meg a két pofont?

Nagyon elszégyelltem magam, bocsánatot kértem. Az eset épp egy vendéglő előtt történt, meghívtam egy pohár sörré és örökre kibékültünk.

Nagy Mihály, a székely magyar

Az 1930-as évek elején élt Gyálszőlőn 10-12 székely család, akik a trianoni békeszerződés után menekültek Erdélyből Magyarországra, családonként 3-4 gyerekkel. Ezek között az idegbe szakadt családok között a székelységük volt az összekötő kapocs.

A székelyek kis csoportjának a vezéralakja Nagy Mihály, nyugdíjas vasutas volt, aki rendelkezett a székely ember minden találékonyságával. Erősen túltengett benne a magyarságtudat, minden lehetőséget megragadott arra, hogy egy-egy hazafias szónoklatot megeresszen. Ezekből a szónoklatokból csakúgy folyt az irredentizmus, a „Csonka Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország”, a „Nem, nem soha” és a „Lesz még szőlő, lesz még lágy kenyér”. Nagy Mihály leghűségesebb hallgatói az erdélyi székelyek voltak, a lakosság többi része el volt foglalva saját gondjával-bajával. Ha a székelyek közül valaki bajban volt, akkor Nagy Mihály volt az első, aki a szervezést megkezdte a segítségnyújtásra, és a munkában is tevékenyen részt vett. A székely kalákában – mint negatív hős – egy alkalommal én is részt vettem. Valami módon tudomására jutott Nagy Mihály bátyánknak, hogy a sertésöl alatt patkány tanyázik. Összejött hát a székelység a patkányirtásra. A munka megkezdése előtt körbejárt a pálinkásüveg, de én nem kaptam belőle, mondván, kölyöknek nem jár. Azért én is fogtam egy jókora husángot. A haditerv az volt, hogy hat markos ember megemeli a sertésőlat (olyan volt a kialakítása, hogy ezt meg lehetett tenni) a többiek körbeállják, valaki alápiszkál az ólnak és ha kifut a patkány, a körbeállók közül valaki agyonüti. Az előkészületek megtörténtek és hórúkk vezényszóra a hat ember fölemelte az őlat. A patkány kifutott, pont a Nagy bácsi lába felé, aki ösztönszerűen rá akart lépni. Én meg a husángommal rácsaptam egy nagyot a Nagy bácsi lábára. A patkány elszaladt még a környékről is, én viszont legalább egy fél évig nem mertem a Nagy Mihály bácsi szeme elé kerülni. Ő meg legalább hat hétig gipszben járt.

Reisz Jóska, a rőfös

Reisz Jóska rövidáru- és textilkereskedő volt, az akkori időknek a legideálisabb kereskedője. Egy kb. 4x4 méteres üzlethelyisége volt, ami csak egy héten egyszer, hétfőn délután volt nyitva. Egyébként egész héten kerékpáron járt a környéket, egy nagy kofferral. Ebben a kofférban minden volt, a cipőfűzőtől az öltönynek való szövetig. Mindent árult, az akkori gazdasági helyzetnek megfelelően, kedvező részletfizetési lehetőségekkel. Ha valaki vásárolt 10 pengő értékű árut, azt heti 2 pengős részletre fizethette és a részletéért Reisz Józsi személyesen elment minden héten. Egyébként rendkívül udvarias ember volt, és úgy gondolom, hogy nagyon jó kereskedő is, mert 10 év alatt jó anyagi körülmények közé került. Saját háza, szép nagy üzlete lett. Aztán jött a háború, deportálás és családotól az auschwitzi gázkamrákban végezte.

Serester Lajos

A község egyetlen szabómestere volt. Bátran állíthatom, ilyen ügyeskező szabómesterrel még nem találkoztam. Oly gyönyörű öltönyöket készített, hogy vetekedett bármelyik belvárosi szalon munkájával. Az igen magas szakmai tudása mellett volt egy kis hibája, ugyanis egy kicsit lustácska volt. Csak akkor dolgozott – ahogy ő szokta volt mondani – „ha fogytán volt a kenyér”. Gyönyörű hangja volt és nagyon szépen tudott tamburázni. Így aztán nap-hosszat üldögélt egy rossz fotelban az eperfa alatt, és tamburaszó mellett énekelgetett. A kuncsaftokat sokszor idegbaj kerülgette, mert amikor odamentek reklamálni, hogy mikor készül már el a megrendelt ruha, ő udvariasan leültette őket, kiselőadást tartott az idegesség ártalmairól és eljátszott nekik egy szép dalt.

Egy alkalommal valamelyik gyálszőlői fiatalember szerzett vagy 10 nadrágra való, gyönyörű, fehér burett anyagot. Abban az időben nagy divat volt a fehér burett nadrág. A legénynek gyorsan kitaposták Serester Lajosból a 10 nadrágot. Lajos olyan ügyesen szabott, hogy egy nadrág neki is jutott, örült is nagyon. Örömeiben két hétig nem dolgozott. Egy idő múlva a fehérnadrágos, gyáli fiúk Soroksár-Péterin, a katolikus kultúrházban nagy verekezésbe keveredtek. Csak annyit tudtak róluk, hogy Gyálszőlőről jöttek és fehér nadrágban voltak. A csendőrök Gyálszőlőn járőröztek. Szegény Serester éppen kimosta a burett nadrágját és szépen kiterítette száradni. Az arra sétáló csendőrök meglátták a száradó fehér nadrágot, s megkérdezték Serestert, kié az a nadrág. Serester büszkén mondta, hogy az bizony az övé és ő is varrta.

– Na, akkor holnap reggel 3-ra jöjjön be a csendőrsre!

Megjelent másnap Serester a csendőrségen, ahol előbb jól kipofozták, aztán ő szépen felsorolta a fehérnadrágosokat, akiket később a csendőrök összeszedtek, és „homokfegyvelmezőt” tartottak a részükre. Ezenkívül még az okozott kárt is velük térítették meg.

Szalánczi bácsi

A mai Kassai utcában lakott egy szegényes földkunyhóban négy tagú családjával. Lakatosként az Északi Főműhelyben dolgozott. Hadirokkant volt, erősen sántított, mert hiányzott az egyik lábfeje. A koponyácsontja állítólag ezüstlemezzel volt kifoltozva, az is lehet, hogy más, de az biztos, hogy ha megkopogtatta a fejét, fémes hangot adott. Azonkívül még a tüdejében is volt egy puszkagolyó. Csodálatos hőstetteket mesélt az első világháborúból. Hol egy egész orosz századot géppuskázott halomra, hol tizenhét ellenséget semmisített meg egyedül szuronyrohammal. Vagy egy lövéssel lőtt le egy vadászrepülő, vagy ő robbantotta fel a Piave hídját, de olyan is volt, hogy több esetben sziklarobbantással semmisített meg több száz olasz katonát. Nagy „Háry János” volt a kisöreg. Mi, tíz év körüli kölykök élvezettel és csodálattal hallgattuk hőstetteit, melyeket nagyon színesen és még nagyobb átéléssel mesélt el.

Munkájáról annyit, hogy amint mesélte volt, ha a gyárban valami géppel probléma akadt, akkor mindig őt hívták, és ő egy-két mozdulattal rendbe hozta a dolgot. Egy alkalommal egy repülőgép szállt el a falu felett igen alacsonyan, ami nagy feltűnést keltett a lakosság körében. Este, mikor a munkából hazatért, a családja nagy izgalommal mesélte neki az alacsonyan szálló repülőgép esetét. Ő rögtön kész volt a történettel, hogy egy újfajta repülőgépet hoztak a katonaságnak, és őt bízták meg a gép kipróbálásával, mint hozzáértő iparost. Állítólag a próbarepülésre még egy seprűt is vitt magával, hogy azzal majd rácsap egy jó nagyot a saját kunyhójuk keményére, de repülés közben meggondolta magát, nehogy baja essen a seprűnek. Azt hiszem, hogy ezt már ő sem hitte el.

Illés Péter

Két hímzett mintakendő Tarcáról

Több családban fennmaradt a dédnagymama, nagymama iskolai hímzésoktatás során készített mintakendője, melyet a család nemzedékeken keresztül őrizget, majd jobb esetekben múzeumokba, helytörténeti gyűjteményekbe kerülnek ezek a becses darabok.

A közelmúltban a Tarcali Helytörténeti Gyűjtemény két ilyen mintakendővel gazdagodott. Az 1881-ben és 1902-ben hímzett darabokat Komlóssy Sándor tarcali lakos ajándékozta a gyűjteménynek édesanyja hagyatékából. A család emlékezte szerint, a Borsod megyei Kondóráról telepedtek át Tarcára, s onnan hozták magukkal e mintakendőket.

Ha máshonnan nem is, egy-egy jól megformált Jókai regény nyomán született magyar filmből ismerhetjük a felső-közép-osztály nőtágjainak gazdag, sajátos szokásvilágát, közép-pontjában a lakásdíszítéssel. E díszes középnemesi (majd pedig a polgári) otthonokban színes textiliák, művészi alkotások szerepelnek. Következésképpen hozzátartozik a mindennapok hangulatához a hímzőasztal(ok) előtt ülő, s dolgozó hölgykoszorú, amint hímzőkeretekkel kezükben trécselnek.

A mintakendő ritkaszővésű textil alapanyagra, különféle öltéstechnikákkal hímzett minták összessége. Ahogyan a neve is mutatja, a különböző minták és öltéstípusok megjegyzésére, fejben tartására szolgál. A kézimunkázó lányok így tanulhatták meg, hogyan hímezzék nevüket a kelengye darabjaira.

A fontos munkákat a XVII. századig leginkább csak a családban oktatták és hosszú folyamat volt, mire iskolai tantárggyá lett. Magyarországon először (1762-ben) Mária Terézia rendelte el az oktatását, egy sajátos iskola típusban. E rendelet kimondja, „... a növendékek tanuljanak kézimunkát, varrást, kötést, fonást, eperfa-művelést és selyemtenyészést”.

A népiskola kötelező tantárgyai közzé 1905-ben került. A felső-népiskolák 1868-ban, a polgári iskolák 1869-ben, Eötvös József törvénye alapján vették tantervükbe kötelező tárgyként. A tanmeneteket úgy állították össze, hogy a lányok fokról fokra sajátítsák el a kötést, a horgolást, a varrás alapjait. Ehhez azonban szükség volt megfelelő szemléltetésre is. A szemléltető eszközök fontos csoportját alkották a kész textilmunkák, amiket általában a tanítónő készített el. Ezek a tananyagnak megfelelően horgolt, kötött és hímzett munkadarabok, mintakendők voltak.

Hazánkban elsősorban a néprajz szakemberei foglalkoznak a hímzés mintakendők gyűjtésével és bemutatásával. Verebelyi Kincső adatgazdag leírásában arról szerezhetünk ismereteket, hogy a mintakendők száma a XVII. századtól gyarapodott. Minden jel arra utal, hogy könyvnyomtatással párhuzamosan terjedt el széles körben. Az természetes, hogy egy nagyobb közgyűjteményben tucatszám őrzik ezeket a mintakendőket.

Ezen kendők formakincse többnyire megegyező. Uralkodó motívumként az abc jelenik meg. A betűsorok nagy- és kisbetűket, különféle betűtípusokat vonultatnak fel. A betűket többnyire arabszámsor követi egytől kilencig, a sor végén 0 áll. A hímzés középső része a különféle mintáké. Ezek lehetnek virágok, indák, apró állatkák, templom, kereszt vagy éppen emberi alak. A fenti alakzatok mellett megjelenhet még a saját monogram, iniciálé-szerű betűk, évszámok. A kendőt gyakran különféle bordűrminták szegélyezik, ezeket mindig keresztaszemes öltéssel hímezik. Eme jellegzetességek figyelhetők meg a mi gyűjteményünkbe került mintakendőkön is.

Kérdés, hogy milyen kapcsolata volt vagy lehetett a középkorból örökölt hímzőskultúrának a gazdag, magyar népi díszítő-művészettel. Kétségtelen, hogy a keresztaszemes hímzőskincs rokonságot mutat a mintakendők formavilágával.

A mintakendők alkalmazását a polgári iskola tette általánossá az oktatásban. Ez az iskolatípus a kiegyezést követő társadalmi fejlődés eredményeként jött létre. A polgári iskola megalkotásában jelentős szerepe volt Csengery Antal reformkori politikusnak, aki úgy vélte, hogy a polgári iskolával „egy kis egyetemet” hoz létre „a nép számára”, kiküszöbölve ezzel a gimnázium és a reáliskola közötti választás kényszerét. Elképzelései szerint a polgári iskola elégíti ki azoknak az igényeit, akik nem akarnak felsőfokú képzésben részesülni, de az elemi ismerteknél azért többre vágyanak.

Apponyi Albert kultuszminiszter 1918-ban kiadott polgári iskolai tanterve szerint: „A polgári iskola feladata, hogy növendékeit gyakorlati irányú általános műveltséghez juttassa, ezzel őket egyrészt közvetlenül a gyakorlati életre, másrészt a művészet szeretetére a vallásos, erkölcsös és nemzeti szellemű nevelés külön hangsúlyával.” Az iskolai tanterv gondoskodott arról, hogy a lányok már az iskolában tegyenek szert olyan ismeretekre, amelyekre a háztartásvezetés és a gyermeknevelés során szükségük lesz. Emellett nagy jelentősége volt a nemzeti szempontok érvényesítésének. A művészeti tárgyak feladata az volt, hogy lányok megszokják a szép értését és szeretetét, képesek legyenek szép tárgyak előállítására. Mivel a kézimunka az akkori családok életében nagyon fontos szerepet játszott, ezért kellett a polgári iskolában tanítani a kézimunkát. Tananyagát úgy osztották be, hogy általános tudást nyújtson a lányoknak, így biztos alapot kaptak a további önképzéshez. Másik fontos célja a tárgy oktatásának az ízlés nevelése, az önálló helyes bírálatra való oktatás.

Orosz Andrásné

Irodalom: Bencsik János: A polgári iskola. in: Bencsik J. (szerk.): Tokaj. Vároستörténeti tanulmányok III. Tokaj, 2002. 127. old. – Fényes Elek: Magyarország Geográfiai Szótára, Pest, 1851. I. 245. old. – Káth György: Az iparművészet könyve Bp. 1912. III. 273. old. – Nagy Károly: A putnoki állami Polgári Fiú- és lányiskola története, 1916–1948. Putnok, 1991. – Verebelyi Kincső: Jegyzetek a hímzés mintakendők történetéhez. Palóc Múzeum Évk. Balassagyarmat, 1999.

Ezúton is köszönöm a HOM munkatársainak a szakmai segítséget.

Kós Károly házainak nyomában*

Hol volt, hol nem volt...

Az egész úgy kezdődött, mint a mese. Útnak eredt három legény, hogy fényképezzenek. Az volt a céljuk, hogy megörökítsenek olyan épületeket, amelyeket Kós Károly tervezett, épített.

Miért indultak el?

A közelmúltban megjelent egy könyv Kós Károly építészeti munkásságáról.¹ S a három férfi – a Wekerle-telep lakosai, szerelmesei – abból megtudta, amit addig csak sejtett, hogy micsoda hatalmas építész-életművet hagyott is ránk a nagy erdélyi polihisztor. S látták azt is, hogy az abban lévő képanyag itt-ott bizony hézagos. Elindultak hát, hogy – legalább saját maguk számára – kipótolják a hiányokat.

A három ember egyike, e sorok írója, azokat az élményeket vetette papírra, amelyek vándorlásaik során érték őket. Társaival, Nagy Tamással és Tóth Pállal hálásak a sorsnak, hogy részesei lehetnek ennek a kalandnak.

Budapestről indulunk, kora reggel, hogy hosszú legyen a nap. Az egész út során esik az eső. Csucsán megállunk, szerencsére nem kell keresgelnünk a házat, tudjuk, hol áll a főúton. Most nemcsak kívülről fényképezzük le – mint korábban egy másik út alkalmával –, de bemelegszünk az udvarára is. Gazos, elhanyagolt, sehol egy lélek. Érdekes ellentmondás, hogy az épület maga lakottnak tűnik, nincs elhanyagolva. Kik lakhatják? Magyarok, románok, idegenek?

Bánffyhyunadra érvén csak intünk a református parókia felé – ahol Kusztos Tibor lelkes és felesége, Ildikó bizonyára örülnének, ha rájuk nyitnánk az ajtót, de erre most nincs idő –, s már kanyarodunk is az ellenkező irányba, Kispetri felé.

Ahol még mindig esik az eső. Itt a román templomot kell megkeressük. Egy faluban a templom megtalálása általában nem okozhat gondot. Ám ez egy dombhajlat mögött áll és igen aprócska. Szekér dőcög arra, a rajta ülő ember magyar, s mindjárt ugrasztja is a bakon mellette kuporgó legényt, hogy „hívd csak Pintye bácsit!” Hamarosan jön is. Román ember, de elég jól tud magyarul. Sőt, beszélgetésünkből az derül ki, hogy erősen magyar érzelmű... Azt meséli, hogy a görög katolikusok visszakaphatnák a templomukat az ortodoxoktól, de már nincs aki

* A cikk megírását a Magyar Kollégium segítette.

¹ Anthony Gall: Kós Károly műhelye. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó. Budapest 2002.

A gyerekvásárhelyi községháza (Nagy Tamás felvétele)

kérje, elfogyott a román gyülekezet. Kispetri szinte teljesen magyar falu. Bárkit szólítottunk is meg, mindenki tudja, hogy a kis fatemplomot a sztánai románok adták el Kispetriben élő hit-sorsosaiknak, amikor Kós Károly újat tervezett Sztánára.

„Hát először is Sztánán építettem a románoknak templomot. Volt nekik egy kicsi fatemplomuk, azt eladták a kispetrieieknek. Azt is én szedtem rendbe s építettem hozzá tornyot.”²

Szemerklőd esőben indulunk visszafelé, hogy megkeressük Nagypetriben a református parókiát. A látványtól nem várunk sokat, hiszen a Gall-könyv is csak ennyit ír róla: *„Egyszerű egyszintes L alakú épület. A terv módosításokkal épült meg.”*³ A „módosítás” szó ez esetben alighanem a terv kiherélését jelenti. Ha nem tudatosan, fénykép alapján keressük a lelkési hivatalt, el is megyünk mellette, olyan mindennapos. Kós Károly bizonyára nem ilyennek képzelte el a házat. Hanem hát a lelkész! Kőrösi F. László szívélyesen fogad, mindjárt beinvítál a házba, leültet. Bort, pálinkát, süteményt hoz. Mintha csak ránk várt volna. Megmutatja az új közösségi házat, lelkesedve beszél az egyre erősödő faluturizmusról, amely sokak számára nyújt kereset-kiegészítést. Szívesen maradnánk, de nincs időnk. Így, hát minden jót kívánván Neki és a falu népének, továbbindulunk. Azért előtte még felkapaszkodunk a dombra és megnézzük a templomot, meg a haranglábat. Éppen dióérés van, s a lehullott dió nagyon finom. De az épületek is szépek. A templomot éppen renoválják.

Ketted a következő állomás. Itt aztán nem kell keresgélni. Gyönyörű, impozáns a templom, amely az országút mentén, egy kis dombon áll. Szépen rendbe van téve, akárcsak a református parókia. Messziről látszik, hogy itt igényes ember lakik. A lelkész, Bálint Zoltán fiatal ember, aki kis türelmet kér, amíg befejezi a villanszerelést. Hamarosan megjelenik, kinyitja a templomot – természetesen tudja, hogy azt Kós Károly tervezte –, és szeretettel beszél a faluról, annak népeiről. Elmondja, hogy néhány évvel ezelőtt, amikor átvette a parókiát és a templomot, azok silány állapotban voltak. Több éves munkával azonban rendbe hozták az építményeket.

² „A legszebb élet, amit magamnak el tudtam képzelni” Benkő Samu beszélgetései Kós Károllyal. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest 1978. 84. old.

³ Idézett mű 470. old.

Bosszúsak vagyunk, mert az eső csak nem akar elállni. Hogyan fogunk így fényképezni?

Este Szabó Zsolt, a Művelődés című folyóirat főszerkesztője vár bennünket Kolozsvárott. Megbeszéljük vele, hogy mi mindent próbálunk belesűríteni a holnapi napba.

Reggel még mindig borús az idő, de legalább nem esik az eső. Első utunk a legtávolabbi célpontba, *Fejérd* faluba visz. Az út bizony elég rusnya, s a faluban hiába nézelődünk, a templomot nem látjuk. Itt mindenki csak románul beszél. Még jó, hogy velünk van Zsolt, aki megkérdezi, merre kell mennünk. Nagyon kíváncsiak vagyunk a templomra két okból is. Egy korábbi utazásunk alkalmával – amikor Válaszút felől akartuk megközelíteni a falut – már el szerettünk volna jutni ide, ám ez akkor a silány útviszonyok miatt megghiúsult. A templom igen érdekesnek kínálkozik. Anthony Gall ezt írja róla: „... a kis templom valójában a kolozsvári ortodox katedrális pályázatára 1921-ben benyújtott terv miniatűr változata. Kós Isztambulban töltött két évének (1916-1918) egyedülálló tanúságtételeként ez a terv az erdélyi ortodox templomépítéssel lehetőségeit fogalmazza meg.”⁴ Bár a templom egy dombon van, a környezeti viszonyok miatt csak akkor láthatjuk meg – s akkor is csak – a tornyát –, amikor már egészen közel érünk hozzá. Megközelíteni lehetetlen! A hozzávezető út pedig járhatatlan, mélyen sáros. A szomszéd telken lakó román ember azonban látván küszködésünket, mosolyogva hív bennünket: udvarán keresztül könnyedén feljuthatunk a templomhoz. Itt-ott már oszladozik a felhő is, a nap ki-kibukkan mögüle. Lépkedünk is felfelé szaporán, és végre ott állunk az egyetlen, Kós Károly által tervezett ortodox stílusú templom előtt. Nem is olyan kicsi! Mekkora lett volna akkor, ha az eredeti megépül Kolozsvárott?! Körbejárjuk. A szívélyes román embernek köszönhetően be is juthatunk, szabadon fényképezhetünk. Megjelenik két kisgyerek is, majd egy másik ember, meg egy asszony. Nincs tudomásuk arról, hogy a templomot ki tervezte. De szeretik, védik, éppen felújítási munkálatok folynak a külső falfelületeken. Sajnos ez nehezíti a fényképezést. Pedig végre süt a nap!

Fejérdről visszafelé menet Tamás azt mondja, hogy jövet itt az árok mellett alighanem őri-áspótfeteget láttott. Megállunk átfésüljük a mezőt. Zsolt össze is szed néhány kisebb gombát, én pedig megtalálom azt, amit Tamás fedezett fel: egy tököt. Betesszük az autóba, jó lesz az valamikor ebédre.

Kolozsvárra érve először az *Iris*-telep épületeit szeretnénk lefényképezni. Sajnos, sehogyan sem férünk hozzájuk, a telep zárt, kívülről – más épületek miatt – nem látható. Zsolt azt mondja, hogy, ha akarjuk, egy következő túránk alkalmával szerezhet belépőt a telepre, meg fényképezési jogot. Ezen majd még elgondolkodunk. Az épületek ugyanis semmitmondóak, és sajnos az egyetlen jellegzetesnek mondható víztornyot is átépítették. Így hát átmegyünk az utca túlsó oldalára, hogy egy igen jellegzetes Kós-épületet lássunk, az *Iris*-telepi református templomot. Itt Nagy Leventének hívják a lelkészt és örülünk, hogy találkozhattunk vele. Először kicsit tartózkodó a tiszteletes úr, de később mesélni kezd és kiderül, mindent tud a templomról. Azt mondja, ez a templom az utolsó keresztény imaház, ami a kommunista diktatúra alatt épült. Valóban, 1948 és 1955 között készült el. A tiszteletes úr sorolja, hogy a karzatot Muradin Katalin tervezte, míg a tornyon lévő kakast Végh Sándor. Azt is elmondja, hogy Kós Károly annak idején otthagyta az építkezést, amikor meglátta, hogy a főbejáratot szögletesre építették, pedig ő boltívet tervezett oda. Történeteit szívesen hallgatnánk tovább is, de indulnunk kell tovább. Még lelkünkre köti ha Kolozsvárott lesz kiállításunk, feltétlenül hívjuk meg rá. Persze, hogy megígérjük.

Az *Iris*-telepet elhagyva folytatódik kolozsvári bolyongásunk. Először *Viola Kornél lakóházához* megyünk. Furcsa épület. Először nem is gondolnánk, hogy Kós Károly tervezte. Ám közelebb menve azonnal szembeötlenek a megszokott motívumok. Valami cég (Euromedia) „lakik” most a villában, így nem mehetünk be. Kár, mert szívesen megnéznénk belülről is. Kós Károly ugyanis szerette ezt a tervét.

„A tordai házak különösen tetszettek nekem, s mint jól mondd, ennek a szemközti háznak a tervezésekor felhasználtam ott megkedvelt vonalakat.”⁵

Ha már itt vagyunk a Rákóczi úton, megnézzük az öreg mester utolsó kolozsvári otthonát is, ahol az előbbi nyilatkozat is elhangzott. Valójában semmi különös nincs rajta, mégis meghatottan állunk itt. Élete alkonyán ezt az utat taposta, a kertben álló a diófának a terméséből ehetett.

⁴ Idézett mű 337. old.

⁵ Idézett mű 72. old.

ONCSA-ház Kolozsváron a Györgyfalvi negyedben (Nagy Tamás felvétele)

Az Iris-telepi református templom (Romhányi András felvétele)

Zsolt édesanyja itt lakik a közelben, bekukkanunk hozzá. Szentimrei Judit néni szívesen fogad bennünket. Mi pedig püsszenés nélkül hallgatjuk történeteit az egykori sztánai életéről, a sztánai vasúti alagút felrobbantásáról, majd a magyar családok menekülését a nádasi fosztogatók elől. Szembesülünk a sors fintorával: a Kós és a Szentimrei család, akik a környék románságának csak jót tettek, éjszaka, gyalogszerrel lopakodtak Kolozsvárra, hogy mentseék pusztá életüket. Judit néni mindezeket nem keserűen meséli nekünk, inkább némi derűvel. Azt mondja: vagyonának egy jó részét Nádason őrzik. Elhatározzuk, egyszer úgy látogatunk majd ide, hogy hosszabb időt tölthessünk Nála.

Most azonban indulnunk kell, mert vár bennünket a *kolozsmonostori* templomdombon álló *harangláb*. Korábban százszor is elmentem mellette és nem is gondoltam, hogy annak alkotójában is Kós Károlyt tisztelhetjük. Falához kerékpár támaszkodik, ajtaját nyitva látjuk, s örülünk, hogy így talán be is mehetünk. Ám csalódnunk kell, a tornyocskából kijövő ember gyorsan bezárja az ajtót, valami kifogást mond, és dolgára siet. Magyarul beszél, alighanem a templomszolgá. Kővé meredve állunk ott, tartózkodását nem értjük.

Régen várt találkozó következik: az *ONCSA-házak*. Mi, akik wekerleiek vagyunk, szeretettel sétálunk a kis kolozsvári házak között, mintha csak otthon járnánk. Kós Károly is talán a Wekerle-telepre gondolt akkor, amikor mintegy 30 esztendővel a telep építése után megtervezte ezeket a házakat. Otthon is érezzük magunkat, meg nem is. Ezek a házak ugyanis meglehetősen elhanyagoltak, szegény emberek élhetnek itt. Akik meglehetősen bizalmatlanok is. Az utca népe nem barátságos. Egy román asszony jön oda hozzám, s azt magyarázza, hogy itt tilos fényképezni. A felesleges szöszaporítást elkerülendő csak annyit mondok neki, hogy nem értek románul, s hátat fordítok neki. Hamarosan izgatott beszélgetés veszi kezdetét, majd egy férfi jön ki az egyik házból fényképezőgéppel és lefényképez – bennünket. Rendben: így 1:1 az állás! A kis házakon kívül itt, a telep két sarkán igazi „kóskárolyos”, egyemeletes épületeket is emeltek. Ezek egyike sajnos félig leégett, a teljes pusztulás állapotában van. A másik fele viszont lakott.

Az Országos Nép és Családvédelmi Alap (ONCSA) egyébként nemcsak itt a Monostor negyedben, de Kolozsvárott a Györgyfalvi-negyedben és Nagyiklódon is építtetett ilyen egyszerű családi házakat. Az előbbieket még ma látni fogjuk, az utóbbiakat majd egy másik út alkalmával vesszük sorra.

Most azonban irány a *Műcsarnok*! A – most téglavörösre festett, szépen rendben tartott – épület Kolozsvár Városligetében, a Sétatéren áll. Címe: – nem fogják elhinni – Arany János utca 2. Gyönyörű délután van, süt a nap. Fiatalok sétálnak arra. Aligha tudják, hogy mi miért járkaljuk körbe az épületet.

Négy rövid epizód van soron. Zsolt három olyan házat is megmutat, amelyekben Kós Károly valaha Kolozsvárott lakott. Az első szíven üt. Egy borzalmas, hosszú blokképület a Szamos partján. Úristen! Kós Károly, aki mérnöki munkája során mindig hajlékot tervezett, aki a funkcióból indult ki, amikor a formát alakította, ebben a házban lakott!? Hogyan érezhette magát? Oroszlán a ketrecben? A második ház a református teológia mellett, amelyben gyermekkorát töltötte azonban elragadó. Kedves *kicsi épület*, klinkertéglából, szép állapotban. A *harmadik ház* a Majális utcában is elfogadható állapotú és kinézetű. Tábla, mely a nagy polihisztor emlékéét örökítene meg, azonban egyiken sincs. Útba ejtjük még a *Toldalagi-Korda palotát* a Király utcában, ahol az Erdélyi Szépművészeti Céh székel, amelynek Kós Károly megalapítója és igazgatója volt.

S innen máris irány a Györgyfalvi negyed! Először dr. Kovács László lakóházához megyünk az Ady Endre utcába. A ház takaros. Hála Istennek semmit sem rontott rajta az, hogy két szobát még hozzátoldottak.

„...Kovácsék házáat én terveztem. Egyik legkedvesebb munkám. Az íróember otthonát iparkodtam megvalósítani, úgy, hogy annak mennél bensőségesebb hangulata legyen. Általában úgy rendeztem el a belsőt és a hangulatos tornácot, hogy a ház munkára és pihenésre egyaránt alkalmas legyen. Amilyen-nek kell lennie az otthonnak.”⁶

Végre megint az *ONCSA-házak*! Itt, mintha kedves wekerlei házaink között járnánk; mert a környezet itt is – leszámítva a közelben épített blokkházakat – telep-szerű. Többen is megszólítanak, s róluk kiderült – magyarok. Volt, aki azt hitte, valamilyen hivatalos ember vagyok,

⁶ Idézett mű 102. old.

azért fényképezek. Mások csak arra kíváncsiak, miért kellene nekünk ezek a fotók. A beszélgetéssel elszalad az idő, mennünk kell, mielőtt lemegy a nap.

A tekintélyt parancsoló *Folyóvíts-villa* a Zrínyi utcában azonnal megmutatja, ki is építette. Magabiztosságunk azonban tovaszáll, mert a mellette álló épület is nagyon „kóskárolyos”. Ám nincs értelme töprengeni ezen, választ itt úgysem kaphatunk. Elfogadjuk hát a címet, amivel Anthony Gall beazonosítja. Bemegyünk a házba, s most már nem is csodálkozunk olyan nagyon, mikor látjuk: lépcsőháza pontosan olyan, mint bármelyik egyemeletes, falépcsős wekerlei házé. Hát akkor ide is hazaérkeztünk!

Este Pillich Lacit látogatjuk meg. Jó barátunk a kolozsvári Heltai Gáspár Könyvtári Alapítvány ügyvezető igazgatója, most esett át súlyos betegsége, lábadozik. Örömmel fogad bennünket! Hála Istennek jókedvű, munkakedve töretlen. Sokáig azért nem maradunk. Szállásunk felé hajtván átutazunk a Bocskai téren. Elképzeli: milyen is lett volna, ha Kós Károly kicsinyített fejről temploma eredeti méretében itt épült volna meg!...

Másnap már a harmadik nap virrad ránk, a szó szoros értelmében: hála Istennek valóban kék az ég. Gyorsan elszaladunk *Kolozskarára*, mert a református parókiát ott is Kós tervezte. Bizonytalanok vagyunk ugyan a dolgunkban, mert a Gall-könyv csak annyit ír róla, hogy megépült. Akikkel a faluban találkozunk, azok mind román ajkúak, de szívesen útba igazítanak, így a templomot hamar megtaláljuk. A papi lakot azonban nem. Éppen istentisztelet van, így nincs kitől kérdezősködni. Dolgavégezetlenül fordulunk vissza. Nem vesztegethetjük az időt, mert Kós András bácsi (Kós Károly még élő fia) vár bennünket.

Nagy szeretettel köszöntenek bennünket, s kínálnak, marasztalnak is, de mi emlékezünk még András bácsi korábbi szavaira: „a műterem megtekintésére legalább fél napot szánjatok!” Így most mi sürgetjük az idős szobrászt, menjünk már. Ahová megyünk nincs messze, talán két kilométer, bár az út vége hegynek felfelé visz. Ezt az utat András bácsi naponta gyakorolja. Az apró *műterem-házat* Kós Károly tervezte. Nem tudjuk, milyen lehetett, amikor megépült, de most nem szép, s bizony elég siralmas állapotban is van. A fal meg van repedve, több helyen is hullik a vakolat. András bácsi mégis itt érzi magát jól. Ez az ő alkotóháza. Nézelődünk, beszélgetünk, s valóban úgy elmegy az idő, hogy alig vesszük észre. Pedig még vár ránk néhány kaland! Hazavisszük kedves házigazdánkat, majd irány az út.

Magyarkapus a következő állomás. Itt a „régí” *református iskolát* kell megkeresnünk. Ez nem okoz nehézséget, lévén a falu magyar ajkú. Nézelődünk, fényképezünk, amikor megszólít bennünket egy asszony. Kiderül, hogy ő a helyi tiszteletes, Sebestyén Ferenc felesége. Férje lelkési tanácskozáson van Kolozsvárott, de ő szívesen segít nekünk. Beszélgetünk vele, természetesen tudja, hogy Kós Károly terve alapján épült az iskola. Ám mivel az idő sürget, indulnunk kell tovább.

Győrővásárhelyen a községházát tervezte Kós. Hosszasan kell bemennünk a faluba, mire elérjük a közepét. Magyar falu, de gyakori a román szó is. A *községháza* szokatlanul nagy épület egy ilyen kis faluban, de az előtte lévő nagy tér miatt nem aránytalan, odaillik. Szép is. Bejáratánál fiatalok hangoskodnak, románul. Elkerüljük őket. Megnézzük az épület hátsó traktusát is. Éppen valamilyen vezetékét fektetnek, mert föl van túrva a föld. A hátsó ajtó tárva-nyitva. Bemegyek. Fölóvatoskodom a padlásra is a korhadttal falépcsőn. Hát bizony az épület itt meglehetősen elhanyagolt! Visszatérve a központi térre egy igen magas asszony szólít meg. Kérdi, miért fényképezünk. Both Borbála is tudja természetesen, hogy ki volt Kós Károly, és azt is, hogy a községháza az ő munkája. De hosszabb beszélgetésre nincs idő, már berreg is a gép alattunk.

Erdőfalva kis görög katolikus templomát nem kell keresni. Még el sem érjük a falutáblát, máris feltűnik az út jobb oldalán. Az első ház „szakállszárlójában” három öregasszony ül. Románok, de az egyik tud magyarul is. Beszélgetünk velük egy kicsit, aztán irány a templom. Az eredeti kis templomot Kós Károly átkészítette.

„Erdőfalván is én alakítottam át a román fatemplomot.”⁷

Az épületen jól látszik a mester keze nyoma. A helyiek rendben tartják. Környezete és a közelében lévő temető is rendezett. Továbbutazván még intünk a beszélgető öregasszonyoknak. Most már nincs pardon, a nap bizony leáldozóban van, tehát irány *Magyarkapus*.

⁷ Idézett mű 84. old.

Bánffyhungyadnál elkanyarodunk, s amíg a sorompó nyitására várunk Tamás meglát egy igen karakteres cigányembert nagy karimájú kalappal a fején. Pali rögtön kiszáll az autóból és beszédbe elegyedik vele, elterelve a figyelmét arról, hogy fényképek készülnek róla. Ahogy elmegy a vonat, elbúcsúzunk tőle és indulunk tovább. Nagyon rusnya úton araszolunk a völgyben meghúzódó kicsi falu felé. A templom már messziről látszik. Hatalmas tornya uralkodik a tájon.

*Bikalon kitoldottam a régi református templomot, s új tornyot építettem hozzá.*⁸

A lelkész, Ferencz Árpád. Kevés ideje van, mert éppen lelkészi tanácskozára indul Kolozsvárra. Annyi időt azért tud ránk szakítani, hogy beengedjen bennünket a templomba és el is mondja véleményét a Kós Károly-féle átalakításról. Mi most először találkozunk olyan emberrel, aki kritizálja (ez esetben erősen) Kós valamely munkáját. A fiatal lelkész okosan érvelve mondja el, hogy ő bizony nem ért egyet az átalakítással. A kis középkori templomhoz aránytalanul nagy tornyot illesztett a mester, mely torony félig benne van a templomhajóban. Ez nemcsak nem szép, de sajnos rossz is: az elégtelen alapozás következtében a süllyedő torony magával húzza a templom elejét is. Értjük az érvelést, bizonyára sok igazság is van benne, nekünk mégis tetszik. Bizonyára elfogultak vagyunk. A tiszteletes úr – persze – azt is elmondja, hogy ő nagy tisztelője Kós Károlynak, ismeri is munkásságát, csak éppen ezzel a munkájával van baja. Azután bocsánatot kér, indulnia kell. Édesanyjával még elbeszélgetünk kicsit. Amikor pontos címüket kérdezem, azt válaszolja: mondjon csak annyit, hogy „a papékat” keresi.

Erősen sötétedik, indulunk haza, Budapestre. Az úton felelevenítjük a kalandokat, a házak-nyújtotta szépséget, s felidézünk az embereket, akikkel találkoztunk. S hálásak vagyunk az öreg mesternek, aki – tudtán és akaratán kívül – összehozott bennünket.

És nem mondjuk azt, hogy itt a vége, fuss el véle, mert – remélhetőleg – folytatása következik.

Romhányi András

ONCSA-ház Kolozsváron a Monostori negyedben (Nagy Tamás felvétele)

⁸ Idézett mű 84. old.

Szabó Ferenc köszöntése Orosházán

Az Orosházán született Szabó Ferenc – a Békés megyei Múzeumok Igazgatóságának és a Békés Megyei Levéltár egykori igazgatója, a Honismeret szerkesztőbizottságának tagja 2005 márciusában ünnepelte 70. születésnapját. Köszöntése szinte az egész esztendőben tartott. Augusztus 19-én kapta meg a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának *Móra Ferenc-díját*. Az orosházi Táncsics Mihály Gimnázium és Szakközépiskola augusztus 31-i tanévnyitó ünnepélyén vehetett át – a hagyományörzés és az értéktisztelet jegyében dr. Becsei József egyetemi tanárral együtt – szép elismerést annak emlékére, hogy ötven esztendeje a gimnázium diákjai közül ők ketten nyerték el az Országos Középiskolai Tanulmányi Verseny első díját. Szeptember 22-én a Szántó Kovács János Múzeum rendezett egész napos konferenciát dr. Szabó Ferenc köszöntésére. Sorban érkeztek tiszteletére múzeumigazgatók, történészek, levéltárosok... barátok és tisztelők. Köszöntötte őt *Fetser Sándor* polgármester, országgyűlési képviselő, *Kósa László* akadémikus, valamint az egykori és jelenlegi munkatársak. A köszöntők hangsúlyozták Szabó Ferenc Orosháza, Békés megye és az egész Dél-Alföld érdekében való munkásságát és erőfeszítéseit.

Tudományos konferencián előadást tartott *Erdmann Gyula*, *Makk Ferenc*, *Blazovich László*, *Bezdnán Sándor*, *Szilágyi Miklós*, *Juhász Antal*, *Erostyák Zoltán*, *Mód László*, *Simon András*, *Krupa András*, *Tóth Álmos*, *Dénes György*, *Bárdos Zsuzsa*, *Hévízi Sándor*, *Zilahi Lajos*, *Erdész Ádám*, *Tóth Ferenc*. Az elhangzott előadások anyaga Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága Múzeumi Évkönyvének 9. számában lesz olvasható. Ez az Évkönyv lesz az első, amelyben Szabó Ferencnek egyetlen tanulmánya sem fog megjelenni, ám a kötet az ő munkásságán keresztül Békés megye, a Dél Alföld legújabb kutatási eredményeit mutatja majd be.

Orosháza városa méltó módon köszöntött egy kitűnő orosházit.

Fabinyi Gáborné

Köszöntjük a nyolcvanesztendős Varga Sándort

A dél-zalai Göntérházán, 1925. november 10-én született Varga Sándor, aki a mai napig kétségtelenül a legtöbbet tárt fel a szlovéniai magyarság helytörténetéből.

Mint a kisebbségbe szorult értelmiségiek közül mindazok, akiknek nem közömbös a közösségük megmaradása, életútja során ő is a legkülönbözőbb őrhelyeken tette a dolgát. *Pozsony Mária* tanárnő, a ljubljana-i országgyűlési képviselője írta róla: „Varga Sándor egy közülünk, a mienk, vidékünk szülötte (...) Félő szeretet fűzi szűkebb hazájához, Muravidékhez, amelynek fejlesztésére szánta életét. Elválaszthatatlan szálak fűzik vidékünk múltjához, jelenéhez. Abban gyökerezik, belőle meríti erejét (...) A régi falu képei, a falusi élet, az egyszerű, szívtisztá emberek és a hetési népszokások élményével serdült ifjúvá ott a szoknyás harangláb árnyékában. Ultravalója a paraszti faj szívóssága, igaz embersége, tiszta élelslátása, egészséges logikája, mély emberismerete és a hazai rög szeretete.”

Mik voltak e tisztas életút legfőbb állomásai? Az elemi iskolát szülőfalujában végezte, s fejezte be 1939-ben. Mivel nyolcgyermekes, kisbirtokos családban nőtt fel, továbbtanulásra akkor nem gondolhatott. A felszabadulásként megélt 1941-es magyar bevonulás utáni években

– földjeihez hasonlóan – mezőgazdasági idénymunkára szegődött Komárom és Veszprém megyébe. A gyermekfejlesztéssel megélt kapálás, aratás-cséplés robotja, az intézői és csendőrnőnkény, télen pedig az otthoni fakitermelés egyfelől fizikailag megedzette, másfelől viszont a szociális igazságérzet és az öntudat is kifejlődhettett az ifjúban. Útépítő munka, katonai szolgálat következett ezután csaknem Hamburgig, majd kalandos hazatérése 1945 tavaszán-nyarán, végül a szülőföld ismét Jugoszláviához csatlakozása, valódi és álpártizánok garázdálkodásaival.

A fiatal kora ellenére már számottevő élettapasztalattal rendelkező Varga Sándor 1946-ban a göntérházi ifjúsági szervezet megalakításával és vezetésével lépett a nemzetiségi közélet porondjára. Rövidesen Alsólendván járási, az 50-es években pedig járásbírói tisztségviselő, emellett különböző szintű népfő- és pártfunkciókat is betölt. Mint a „tanítómesterének” vallott Vlai Lajos munkatársa, létrehozta a kisebbségi önszerveződés korabeli első formáját: a Magyar Közművelődési Bizottságot. 1963-ban átveszi oklevelét a ljubljana-i újságírói és szociológiai főiskolán. 1964–1972 között a lendvai képviselőtestület alelnöke, utána két évig elnöke. Egyidejűleg meghatározó szerepet játszik a szlovéniai magyar tömegkommunikációban: 1968-tól két évtizeden át a *Népújság* című hetilap és a magyar nyelvű rádióműsorok felelős szerkesztője. Közéleti munkásságának csúcsát az 1972–1982-ig tartó időszak jelentette, amikor is a szlovén parlament képviselőjeként, az ott működő nemzetiségi bizottság alelnöki, utóbb elnöki posztját is betölthette.

Varga Sándor és Székely András Bertalan
Alsólendván, 1990-ben

Varga Sándor a népből a hatalom által kiemelt „káderek” azon ritka fajtájából való, akik nem könyöklés, hanem valós teljesítmények, kemény munka és kérlelhetetlen szókimondás révén jutottak vezető szerephez. Sohasem felejtette el, honnan jött: a kisebbségi magyar falusi szegényemberek közösségéből. A felsőbbsség által diktált politikai viszonyokba sem belesimult, hanem – sokszor konfliktusok árán – próbálta alakítani azokat. Ott volt a kétnyelvű közigazgatás és oktatás kidolgozásánál, gyakorlatba ültetésénél. Az anyanyelvű értelmiségképzet fontosságát felismerve, számos fiatalot irányított hazai és anyaországi egyetemekre.

A nyugdíjban töltött eddigi tizennyolc esztendeje alatt kiteljesítette a már az 1970-es években elkezdett politológiai és helytörténeti munkásságát. Tucatnyi önálló vagy társszerzővel írott kötetben örökíti meg szülőföldje településeinek, vallási közösségeinek, civil szervezeteinek történetét. A teljesség igénye nélkül: *Göntérháza*, *Dobronak*, *Hosszúfalu*, *Csente* kismonográfiája, a lendvai és dobronaki plébánia, valamint az alsólendvai zsidóság története, a lendvai tűzoltóság, a lendvahegyi bortermelés krónikája, a szlovéniai magyarok műkedvelésének évtizedei, a muravidéki bankok és takarékpénztárak történeti áttekintése jelentik Varga Sándor *honismereti* köteteinek főbb tárgykörét.

Emellett önálló tanulmányt szentel a példaképének tekintett Vlai Lajos életútja bemutatásának, az idén szintén kerek számú születésnapját ünnepelt *Hajós Ferenc* jogással kisebbségpolitikai cikkekből, dolgozatokból további könyvet ad ki, az e sorok szerzőjével folytatott életút-interjúját pedig szintén kötetben olvashatjuk. Az 1999-ben átesett szív műtété óta kímélőbb életmódra kényszerült: inkább rövidebb írásokat közölt a szlovéniai magyarok évkönyvében. A már idézett Pozsonc Mária szerint Varga Sándornak „a kutatómunkához való hozzáállá-

sa sajátos. Módszerében egyesül a tárgyilagos szemlélő és az odatartozás érzelmi átfűtöttsége. Effajta műveit az emberek szeretettel fogadják. Önmagukat találják bennük.”

Varga Sándor életműve – gyakorlati munkássága és írásai – megkerülhetetlenek mindazok számára, akiket érdekel egyik legkisebb határon túli nemzetrészünk: a szlovéniai magyarság története. Tanúja volt a XX. század háromnegyedének, népe „mindeneseként” egy sorsot élt azzal a közösséggel, amelyből vétetett. Kiemelkedvén közülük, egész életét a kisebbségi jogok bővítéséért folytatott küzdelemnek, a muravidéki magyarok és szlovének önismerete fejlesztésének szentelte. Munkássága a saját és a következő nemzedékből nem egy értelmiségit – Pozsonc Máriát, Pivar Ellát, Kercsmár Rózsát és másokat – ösztönzött népismereti dolgozatok közreadására. Az általa lerakott alapokon léphetett további lépcsőfokokra a táj társadalomkutatóinak újabb generációja, hogy csak a legkiválóbbakat említsen: Bence Lajos, Göncz László, Kovács Attila, a Kepe-házaspár, Halász Albert és Zágorec-Csuka Judit.

Adjon Isten még sok termékeny évet, jó egészséget Sándor bátyáinknak, hogy újabb adalékokkal gyarapíthassa a muravidéki valóságirodalmat!

Székelly András Bertalan

Főhajtás II. Rákóczi Ferenc előtt

A Jubileumi Rákóczi Évek (2003–2011) keretében a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság, közösen a Királyhágómelléki Református Egyházkerülettel, emlékutat szervezett szeptember 24–25 között Ónod–Eger útvonalon, II. Rákóczi Ferenc Magyarország vezérő főjelelemmé választásának 300. évfordulója tiszteletére.

Szombat délelőtt Ónodon az Ónodi Lorántffy Zsuzsanna Honismereti Egyesület tagsága, élén dr. Ágoston István elnökkel, fogadta a társaságot. A program nyitó áhítattal kezdődött a református templomban, Victor Anna lelkipásztor szolgálatával, majd dr. Ágoston István üdvözölte a partiumiakat, Dukrét Géza, a PBMEB elnöke köszöntötte a helybelieket. Megtekintették az ónodi várat, ahol Tomka Gábor régész ismertette a vár történetét és a most zajló régészeti kutatások és restaurálások eredményeit. Megtudtuk, hogy a várat a Czudar család kezdte építeni az 1390-es években. Az 1500-as években a Perényiek kezébe kerül, majd Rákóczi Zsigmond vásárolta meg 1603-ban. Itt volt várkapitány I. Rákóczi György, aki majd, mint fejedelem tovább építette a várat. 1639-ben a törökök megrongálják, de Lorántffy Zsuzsanna, később Thököly Imre kijavíttatja. 1688-ban a krími tatárok felgyújtják, s ezzel katonai jelentősége megszűnt. Az 1707-es ónodi országgyűlést, amely kimondta a Habsburg-ház trónfosztását, már a várfalakon kívül tartották. Az ásátások három sarokbástyát, várfalakat és belső épületeket tártak fel. A délkeleti sarokbástyát restaurálták.

Ezután meglátogattuk a helyi tájház gazdag gyűjteményét. A déli harangszó elhangzása-kor ünnepélyesen megkoszorúztuk Lorántffy Zsuzsanna szobrát. Emlékbeszédet dr. Ágoston István egyháztörténész tartott. A római katolikus templom látogatása után Bacsó Sándor polgármester díszbédre hívta a társaságot, az egykori Török-kastélyba, ahol mindenkinek átadta Ónod monográfiáját. Ebéd után megcsodáltuk az óvoda gazdag berendezését és ízléses felszerelését, majd elindultunk Eger felé, ahol dr. Kádár Zsolt esperes várt minket a Kálvin Házban. Ismertette a református egyház helyzetét a városban, az Egervölgyi Református Egyházmegyét, valamint a Kálvin Ház történetét és szerepét. Ezután városnézésre vitt bennünket, bemutatva a város központját. Vacsora és szállás a római katolikus kollégiumban volt.

Vasárnap 10 órától ünnepi istentiszteleten vettünk részt a református templomban. Ezen jelen voltak lelkipásztorok, a Szent György Lovagrend tagjai, fertálymesterek, cserkészek, valamint meghívott vendégek a Partiumból, Ónodról, Szécsényből és az Egyesült Államokból. A vendégeket dr. Kádár Zsolt esperes köszöntötte, ígét olvasott Csűry István főjegyző. Igéhir-detés előtti ének után Tőkés László püspök hirdetett ígét, kiemelve a vezérő fejedelem, II. Rákóczi Ferenc önfeláldozó harcát a szabadságért. Majd rámutatott arra, hogy nemzetünk rohamosan fogy, az utóbbi időszakban egymillióval csökkent a magyarság, többel mint amennyi elpusztult a második világháborúban. Ezt meg kell állítani. A cserkészek köszöntése után az

amerikai vendégek részéről Cecil Coulverhouse üdvözölte a gyülekezetet. Réti Árpád színművész szavai után a Himnusz elénekelésével zárult az ünnepi istentisztelet.

12 óraker emléktáblát avattunk a Kálvin Házban. Dr. Kádár Zsolt esperes és Tőkés László püspök bevezetője után Dukrét Géza tartotta az avató beszédet. Éneklés közben Tőkés László püspök leleplezte II. Rákóczi Ferenc tűzzománc emléktábláját, majd a partiumi küldöttség nevében Dukrét Géza helyezte el a kegyelet koszorúját. Ezután állófogadás következett a Kálvin Ház nagytermében, ahol Tőkés László püspök köszöntötte az egybegyűlteket.

15 órától ökumenikus istentisztelet volt az Egri Bazilikában. Dr. Seregély István egri érsek és Tőkés László püspök szolgáltak. Mindketten kiemelték a Rákóczi-szabadságharc jelentőségét, nemzetünk mai problémáit, az ökumenizmus fontosságát, a magyar nemzet egységét, hárak felett. Majd közösen énekeltek a magyar és a székely himnusz. A rendkívül bensőséges istentisztelet az is mutatta, hogy a megjelentek nagy része sírt a meghatottságtól. Ritkán lehetünk szemtanúi egy ilyen megnyilvánulásnak a magyarországiak és erdélyiek közösségében, ökumenikus keretek között.

Rendezvényünk tudományos ülészekkel folytatódott az egri vár gótikus püspöki palotájában. Az egybegyűlteket dr. Petercsák Tivadar, a Dobó István Vármúzeum igazgatója üdvözölte. Dukrét Géza, a PBMEB elnöke bevezetőjében ismertette a Jubileumi Rákóczi Évek programját, s beszámolt az eddigi rendezvényekről, majd a következő előadások hangzottak el: dr. Csohán János professzor: II. Rákóczi Ferenc vallásügyi politikája; dr. Ágoston István egyháztörténész: II. Rákóczi Ferenc vallásossága; Kupán Árpád történész: Biharmegye és Várad a Rákóczi-szabadságharc idején. Ezután megnéztük a gótikus palota emeletén lévő vármúzeumot, ahol megismerkedtünk a vár, a város történetével, melyből kiemelkedik az 1552-es török-ostrommal szembeni hősi ellenállás Dobó István főkapitány vezetésével, az egri nők hősi harca, amit Gárdonyi Géza híres könyvéből, az Egri csillagokból, már gyermekkorunkban megismertünk. Eger volt II. Rákóczi Ferenc szeretett városa. 1705. január 2-án nyitotta meg a vár kapuit a kurucok előtt. A Nagyságos Fejedelem február utoljára érkezett a városba és ott tartózkodott június 28-ig. Főhadiszállása lett a nagy múltú vár lábánál elterülő püspöki székhely, amiként ő nevezte: „az ország közepe”. Itt alakult ki, mintegy az ország nemzeti királyságának ígéretként a maga korában is fényes fejedelmi udvara. Itt fogadta XIV. Lajos francia király követét, nagy reményeket fűzve a „legkeresztényibb király” nyújtotta segítséghez. 1708. május 15. és június 14. között újra itt tartotta udvarát, majd 1708. augusztus 11-től szeptember 26-ig tartózkodott a városban. Ekkor fogadta I. Péter orosz cár követét, miután a franciák segítségébe vetett reménye véglegesen megghiúsult. A vár 1710. december 1-jén kapitulált a császári hadak előtt. Ezután a vár emberöltőn át omladozott. A vár megbecsülésének legjelentősebb „apostola” a szomszédságban lakó Gárdonyi Géza volt, aki az Egri csillagok című regényével a millenniumtól kezdve napjainkig a legelevenebb serkentője a vár kultuszának. Sírja is itt található a várban. A földszinten találjuk a Hősök termét, itt helyezték el Dobó István vörösmárvány síremlékének fedőlapját, amely a páncélba öltöztetett hőst ábrázolja. A síremléket két oldalt hat nagyméretű szobor veszi körül. Kiss István szobrászművész alkotásai az 1552-es várvédelem szereplőit szimbolizálják: a végvári katonákat, a tiszteket, a kovácsot és az egri nőket. Ma az egri vár, Budapest után, a leglátogatottabb turisztikai objektum. Ma talán nincs olyan magyar ember, aki életében legalább egyszer nem zárandokolt volna el ide, a hazaszeretet kegyeleti helyére.

Megemlékező utunk a várbeli ünnepi fogadással végződött.

Dukrét Géza

Herencsényi keresztállító palóc búcsú

A Nógrád megyei Herencsény mintegy 700 fős palóc település a Cserhát közepén. 2005. szeptember 24-én, szombaton délelőtt, határon innen és túlról, ezrek érkeztek ebbe a kis faluba, hogy részt vegyenek a keresztállító palóc búcsún.

A Kanadából hazatérő Dienstmann Tamás ötlete volt, hogy a palócok összefogásának, összetartozásának jelképeként fel kellene állítani egy Vigyázó Nagykeresztet. Az ötlet megvalósítását a herencsényi székhelyű Palócföld Alapítvány kezdeményezte. Ahhoz, hogy ez a nagyszerű esemény létrejöhesse, szükség volt az égiek segítségére is, mivel augusztusban a rossz idő miatt egyszer már el kellett halasztani a rendezvényt. A vendégek köszöntésével, majd ünnepélyes zászlószenteléssel vette kezdetét a búcsú. Bauer Edit, Szlovákia uniós képviselője lett a zászlóanya, aki az együvé tartozás jeléül egy nemzetiszín szalagot is átadott Herencsény polgármesterasszonyának, Jusztin Józsefnének. Az illusztris vendégek között ott láthattuk Pásztó polgármesterét, Sisák Imrét és politikustársát, dr. Nagy Andort.

A falu határában emelkedő Gyűrky-hegyre nyolc magyar ökör húzta fel a jelképes keresztet. Miután mindenki felért, egy daru segítségével felállították a 12 méter magas feszületet, majd Erdélyi Géza, Felvidék református püspöke megáldotta a Palócok Vigyázó Nagykeresztjét, amit a délután folyamán szentmise keretében Beer Miklós váci megyéspüspök szentelt fel. Ugyanezen a helyen egy Szent István-kápolnát is építettek, amely a jövőben a palócok zarándokhelyévé válhat. A mise után Csáky Pál, a Szlovák Köztársaság miniszterelnök-helyettese mondott ünnepi beszédet. A politikus, aki maga is a Palócföld szülötte, kifejtette, hogy az Európai Unióban a régiók szerepe erősödőben van, és fontos, hogy legyen egy palóc euróregió is. „Palócföld megmozdult” – utalt ezzel arra is, hogy ezen a napon bebizonyította a palócság: „igényeli” az összetartozást és magáénak érzi ezt az eseményt is.

A Lillum Aurum Könyvkiadó hasonló formában erre az alkalomra jelentette meg Szeder Fábrián három alapvető tanulmányát (A' Palóczok, Tudományos Gyűjtemény 1819.; A' Palóczokról eredetekre, Pannóniába való jövedelmekre nézve, uo. 1821; A' Palóczokról, uo. 1835.) A' *Palóczokról* (Dunaszerdahely, 2005. 122 old.) címet viselő könyvből szerkesztve, amelyhez a kísérő tanulmányt Csáky Károly írta.

Reméljük, hogy amit Trianon szétválasztott, azt most az emberek ereje újra összeforrasztja, s e példa reményt ad majd az erdélyieknek, a délvidékieknek és a kárpátaljaiaknak egyaránt!

A palócok Vigyázó Nagykeresztjének képe a Honismeret első borítóján látható.

Máté György

A X. Ifjúsági Honismereti Akadémia

Örömteli, szép napokat hozott számunkra november első hete, ugyanis egyesületünk lehetett a házigazdája a november 3-tól 6-ig tartó X. Ifjúsági Honismereti Akadémiának.

A témaválasztás: Majorságok társadalmi, gazdasági élete – némi felnőtt befolyásolásra – talán történt a IX. Akadémián, Edelenyben. A helyszínválasztást ez indokolta, hiszen Fejér megyének a nagybirtok, az uradalmi gazdálkodás volt a jellemzője.

A programot a hagyományoknak megfelelően építettük fel.

Három felnőtt: Demeter Zsófia történész, Lukács László néprajzkutató és Halász Péter, a Honismereti Szövetség elnöke előadásában felvázolta a témakört az alábbiak szerint:

Demeter Zsófia: Az okszerű gazdálkodás kialakulása egy uradalmi gazdaság szerkezetében (az enyingi Batthyány uradalom);

Lukács László: A puszták népének mindennapi élete és ünnepi szokásai (családtagok visszaemlékezése, egyetemi kutatások, olvasmányok alapján);

Halász Péter: A közbirtokosság mint a közösségi tulajdon sajátos formái (erdők, rétek, legelők stb. közös használata, főleg Erdélyben).

Hallottunk még egy előadást „Emlékezés Vörösmarty Mihályra” címmel a költő születésének 205. és halálának 150. évfordulója alkalmából Román Károlytól, aki városunk legjobb irodalomtanára. Ez a téma is előadást kíván Fejér megyében, hiszen Vörösmarty Mihály a Fejér megyei Kápolnásnyék, korábban Pusztanyék szülőtte, a fehérvári ciszter gimnázium diákja. S itt, a fehérvári Számmar nyomdában jelent meg a Csongor és Tünde, amiről az előadás főleg szólt.

Az alicsútdobozai tanulmányi kiránduláson József nádor és József főherceg mintagazdaságának maradványait, a kastély parkját, a mai arborétumot, a kastély főbejárati portikusát, a kápolnát és az egyik uradalmi majort, Göböljárás-pusztát látogattuk meg, ahova a híres plátánsorral szegélyezett út vezet. Láthattuk a gazdasági épületeket, istállókat, magtárakat, halastavat, a lepusztult- vagy még jó állapotban lévő cselédházakat. Megtekintettük a Helytörténeti Kör 15 éves fennállásának megünneplésére készült kiállítást, amelynek vannak az uradalom életére utaló elemei is.

Végül is nem igazolódtak az aggályoskodások sem a témaválasztást (kevésbé ismert, nem kutatott), sem az időpontváltozást illetően (az eddigi akadémiák szorgalmi időben, szeptember utolsó hetében voltak, az idej az őszi szünetben).

Az Akadémiára 51 tanuló jelentkezett, 17 egyetemi-, főiskolai hallgató, 39 középiskolai tanuló, közülük 6 erdélyi. A felnőtt résztvevők a helyi szervezőkkel együtt 15-en voltak, közülük 7 fő volt a diákok kísérője. A jelentkezők között 17 fő a tavalyi akadémián is részt vett. Korreferátumra 21 diák vállalkozott, 11 a témakörhöz kapcsolódóan, 10 más témában.

A jelentkezettek közül 43 érkezett meg (akárcsak tavaly), 4 egyetemi hallgató tanulmányi, 4 középiskolai tanuló családi okok miatt maradt távol.

A témához kapcsolódó korreferátumok uradalmakat (Károlyi uradalom), majorságokat (Keresztmajor, Jutaspuszt, Mezőhegyes), közbirtokossági formákat (kilyénfalvi székely közbirtokosság, csíki magánjavak), nagybirtokos családtörténeteket (négyesi Szepes család, gyergyószárhegyi Lázár család), iskolatörténeti kutatást (Pusztai iskola élete) vonultattak fel.

Az egyéb témákban hallottunk népművészetet (A Sárret népi építészetének faragóművészete), helytörténetet (Szülőfalum, Tordaszentlászló, Ketesd, egy kalotaszegi kis falu, Gönc története), népszokásokat (Aratási népszokások Abán a két világháború között), hagyományokat (Ismerkedés és lakodalom Gyimesfelsőlokon és Komjáton, Egy kunszentmártoni vőfély munkássága), hiedelmeket (Hanság szeszélyei) bemutató előadásokat.

A Honismereti Szövetség emléklapját kapta Nagyfalusi Ágnes végzős néprajzszakos egyetemi hallgató, aki kilencedszer vett részt ifjúsági honismereti akadémián, és intim témájú – Tisztálkodási szokások változása a II. világháborútól napjainkig Csanádpalotán – friss kutatásáról számolt be.

Technikai eszközt használt előadásához 11 diák, előadásukat digitális adathordozókon rögzítették és tökéletes biztonsággal használták, mások fotókkal, egyéb dokumentumokkal szemléltették.

A fiatalok pontosan kihasználták a rendelkezésre álló időt, az előadások tartalmasak, lényegretörők, értelmesek, legtöbbször élményszámba menők voltak. Szinte minden előadásban érezhető volt a helyhez, a családhoz, a hagyományokhoz való kötődés, ragaszkodás.

Egy negatívumot nem hagyhatok szó nélkül. Több esetben tapasztalható volt beszélt nyelvünk romlása (szavak közti szünetek elhagyása, ragok elharapása, rossz hangsúlyozás, öö-zés, éneklés). Ugyanakkor dicsérendő, hogy az előadó diákok megjelenésükkel, öltözetükkel is megadták a tiszteletet diáktársaiknak és a rendezvénynek.

Mindent összevetve, az akadémiákon rendszeresen jelenlévő felnőttek véleményét is figyelembe véve megállapíthatom, hogy a fiatalok komolyan veszik ezt a találkozást, bátran vállalkoznak a megnyilvánulásra, nagy figyelmet fordítanak a felkészülésre, egymásra, kedvesek, vidámak, kulturáltak. Nekünk, felnőtteknek kötelességünk, hogy továbbra is megteremtjük a lehetőséget számukra, és gondoskodjunk arról, hogy felnőttek is tovább folytassák kutatásaikat, helytörténeti, honismereti tevékenységüket.

Az Akadémia zárásakor megtörtént a téma-, helyszín-, és időpontválasztás a következő évre. Javasolt téma: 1956 településemen. Javasolt helyszín: Budapest. Időpont: őszi szünet.

Végezetül egy kis statisztika a résztvevők földrajzi megoszlásáról

Érkezett	Résztvevők száma	Korreferálók száma
Baranya megyéből	2	–
Békés megyéből	4	2
Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből*	11	3
Csongrád megyéből	4	2
Erdélyből	6	6
Fejér megyéből	2	2
Győr-Moson-Sopron megyéből	1	1
Hajdú-Bihar megyéből	5	–
Heves megyéből	3	–
Tolna megyéből	2	2
Veszprém megyéből	2	2
Zala megyéből	1	–
Összes:	43	20

* Megjegyzés: más megyék ki nem használt kerete felhasználásával

Megköszönöm a munkáját a megyei honismereti egyesületeknek, a tanároknak és mindazoknak, akiknek közreműködésével a fiatalok hozzánk eljutottak, a fiataloknak pedig azt az élményt, amit a velük való együttlét jelentett.

Nagy Éva

XI. Partiumi Honismereti Konferencia

A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság szeptember 9–11-e között szervezte meg a XI. Partiumi Honismereti Konferenciát, Temes megyében, Zsombolyán.

Az ünnepi megnyitó közös volt az ugyanitt megrendezett Magyar Polgármesterek Találkozójával. A Szózat eléneklése után *Dukrét Géza*, a PBMEB elnöke üdvözölte a tagságot, a meghívott vendégeket és a polgármestereket. Bessenyei István, nyugalmazott lelkipásztor rövid áhítatot tartott, majd köszöntötte a konferenciát *Kaba Gábor*, Zsombolya polgármestere, mint házigazda, *Magyar Attila*, az RMDSZ helyi szervezetének elnöke, *Törő T. Tibor*, RMDSZ parlamenti képviselő, *Halász Péter* a Honismereti Szövetség elnöke, *Káldy Gyula*, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal osztályvezetője.

A Fényes Elek-díjak ünnepélyes átadása következett. Díjat kapott *Kupán Árpád* történész, *Kordics Imre* helytörténész Nagyváradról és *Ujj János* történész Aradról. Az idén rendhagyó módon, díjat kapott *Balazsi József*, Érsemjén polgármestere, példamutató hagyományörző és hagyományteremtő tevékenységéért. Szent László emléklapokot kapott *Halász Péter*, a Honismereti Szövetség elnöke, a két egyesület közötti kitűnő kapcsolat ápolásáért. Tízen kaptak emléklapot a helytörténeti kutatásban és a szervezeti életben kitűnt tevékenységért.

Az első előadást *Kaba Gábor* tartotta Zsombolya történetéről és jelenéről. Ezután külvándorok polgármesterek. Majd a következő előadások hangzottak el: *Vicze Károly*, temesvári tanár a Bánság történetét, *Krestyán Ilona* tanárnő Zsombolya kistérség gazdasági viszonyait ismertette a XX. században, *dr. Blazovich László*, a Csongrád Megyei Levéltár igazgatója érdekfeszítő előadást tartott a magyarországi településhálózat változásairól, különös tekintettel a Dél-alföldre és Aradra.

Ebéd után a következő előadásokat hallgattuk meg: *Kordics Imre*, Nagyvárad, Bihar megye pusztuló műemlékeit, *Bara István*, Szatmárnémeti, Szatmár megye már elpusztult és pusztuló műemlékeit ismertette, *Velcsov Margit*, Nagyszentmiklós, a Révai Miklós obeliszk történetét, *Ujj János*, Arad, az újaradi szentháromság-szobor és keresztek szomorú sorsát mutatta be.

Maksay Ádám, kolozsvári építész vitaindító Pusztuló templomaink című előadását, a szerző jelenléte hiányában Dukrét Géza olvasta fel, amely valóban heves vitát váltott ki a műemlékvédők körében.

Este látványos műsort mutatott be egy sóvidéki táncsoport.

Szombat délelőtt a következő előadások hangzottak el: Fazekas Lóránd (Szatmárnémeti) a szatmári tűzoltó-torony száz évét ismertette, dr. Wagner Péter (Budapestről) a széki népi építkezést, valamint az erről készült kiállítását mutatta be. Ezután könyvbemutatók következtek: Jancsó Árpád: Temesvár régi ábrázolásai, valamint Krestyán Ilona: A temesvári iparoktatás kezdeteiről című köteteket Jancsó Árpád aradi építész ismertette. Dukrét Géza: Emlékművek, emléktáblák Bihar megyében című kötetet Nagy Aranka, Nagyvárad, Érmihályfalva – Barangolás múltban és jelenben című kötetet Kovács Rozália (Érmihályfalva), Dukrét Géza: Hegyköz, történeti monográfia című kötetét Kupán Árpád (Nagyvárad) mutatta be. Lázár Éva (mezőfelei tanítónő) a gyékény feldolgozását ismertette, mint élő népi kismesterséget. Puskel Péter (Arad) Boros Béni mérnök, a helyi érdekű vasutak megálmodója és megépítője munkásságát ismertette. Pávai Gyula (Aradról) egy elfelejtett aradi költő, Csécsi Nagy Erzsébet költészetéről értekezett, Vessélnyi Tibor (Nagyvárad) Bihar megye kisiparának metamorfózisát mutatta be a XX. század derekáról. Székely Sára (nagykárolyi néprajzos) a nagykárolyi képfestés titkaiba vezetett be, majd Pászti Ottó, (Nagyvárad) a váradi szemkórház és a Grósz család történetét ismertette. Dr. Dávid Gyula (a Debreceni Egyetem tanára) előadást tartott a magyar nyelv múltjáról és jövőjéről.

Ebéd után Deák József (Borossebes) a borossebesi civilizáció történetét, Székely Antal (Ombod) a 240 éves ombodi iskolát mutatta be, Kupán Árpád, (Nagyvárad) a filmgyártás próbálkozásait és sikereit sorolta fel a XX. század első évtizedeiből. Érdekes előadást tartott Besenyei István (Segesvár) a keresztény naptár kialakulásáról. Az előadásokat közgyűlés követte, amelyen a rövid beszámoló után az egyesület időszerű problémáit tárgyalták meg. A közgyűlés tisztújítással zárult, a régi elnökséget újra megválasztották: elnök Dukrét Géza, alelnök Bara István (Szatmár), titkár Nagy Aranka (Nagyvárad) lett.

A harmadik nap szakmai kirándulással telt: Csatádon (Lenauheim) megtekintették a Lenau-émlékmúzeumot és szobrot, Nagyszentmiklóson a Nákó-kastélyban levő Bartók Béla Emlékmúzeumot, a római katolikus templomot, Csanádon a hajdani püspöki székesegyházat.

A több mint hetven résztvevő számos új ismerettel gazdagodva és lelkileg feltöltődve tért haza. A jövő évi konferenciát Szilágycseben szervezik meg.

Dukrét Géza

Kazinczy Ferenc Tápiógyörgyén

Szerencsés falu vagy város az, amelyik írókat, művészeket, közéleti embereket vallhat „fogadott fiainak”, kortársakat, akik átéltek, vállalják a megismert, megszeretett helységek örömeit és gondjait. Mellesleg az ilyen kapcsolatból felbecsülhetetlen haszna származik bármelyik helységnek, hiszen a „járt-kelt” jeles férfiak és nők életrevaló tanácsokat adhatnak, ha kátyúba esik a szekér... És ha a „fogadott” barát immár a szellem-házából figyel rájuk, gondolkodik rájuk, akkor a hajdanvolt jó viszony azt jelenti, hogy az örökségből nekik is jut egy rész. Olyan örökség ez, amely nem töredezik szét, ha többfelé oszlik, hanem erősödik, terebélyesedik.

Így tekintenek a mai Tápiógyörgyén egykori szellemi istápjukra, Kazinczy Ferencre, a költőre, a nyelvújítás bajnokára, a társadalmi haladás harcosára. Nem veszem elő a térképet, anélkül is tudom, hogy Bihar megye meg a Duna-Tisza köze, a Tápió völgye messzire esnek egymástól. De ezt az utat nem földi kilométerekkel kell mérni, a szellem birodalmában más-milyenek a távolságok. Ezeken a láthatatlan országutakon az akadály nem a kilométerek sokasága, hanem a feledékenység, a hálátlanság. Ady Endre fájdalmas korholással intette kortársait az elhanyagolt Kazinczy-kultuszra. Az adta kezébe a tollat, hogy Érsemjénben – a költő, nyelvi forradalmár szülőfalujában – nem a közélet, nem a politika élharcosai, nem a hivata-

los Magyarország emelt szobrot Kazinczy Ferencnek, hanem a népszerű nótaszerző, Fráter Lóránd, aki szintén Érsemjénben látta meg a napvilágot. 1907-ben vagyunk, hetvenhat évvel a széphalmi költő halála után. A magyar szellem kemény harcban igyekszik felszabadítani önmagát a gúzsba kötő dualizmus, a gáncsoskodás, a maradiság béklyóiból. És akkor, éppen azokban a lázas időkben felejtik el az igen szépnevű provinciában a megújulás előfutárát, a „könyörtelen újítót, a nemzedékét ostromozó európai szellemet, a szociális forradalmárt” (Ady jellemzése).

Ezt a feledékenységet próbálta már Kazinczy életében szétörni Tápiógyörgye is, mikor az íratlan emlékezetben számon tartotta a költő személyes kapcsolatait a faluval, a Prónay családdal. Bizonyára nem tévedünk, ha e viszony kialakulását Kazinczy börtönéveire tesszük. A jakobinus összeesküvőnek fogságában rabtársa volt Hirgeist Ferenc, báró Prónay Simonné bátyja, akit a költő „börtön éve alatt testvérévé fogadott”.

Kazinczy kapcsolata Tápiógyörgyével ennél a börtönbeli barátságnál is tartósabb volt. A széphalmi költőt és a Prónay családot eszmei vonzódás, együttgondolkodás kötötte össze. Immár a dogmatikus bénaság oldódása után, a község története, a múzeumigazgató Bihari József méltóképpen jellemezheti a nagybirtokos Prónayékat. „Prónay Sándor a magyar evangélikus egyház egyetemes felügyelője, történelemmel foglalkozó főnemes, később a Magyar Tudós Társaság igazgatósági tagja. Prónay László csanádi főispán, nyelvünk és irodalmunk pártfogója. Kazinczy neki ajánlotta 1790-ben Hamlet-fordítását. A családban hagyomány volt a nemzeti nyelv és irodalom, művészet pártolása, tudósokkal, művészekkel való kapcsolat-tartás, a haladó hagyományok anyagi támogatása. Az anyakönyv szerint többször tartott keresztvív alá györgyei újszülöttet, értékes emléktárgyakkal gazdagította a Szent Anna templomot.”

Kazinczy látogatásai Tápiógyörgyén a korabeli tudományos szellemi élet epizódjai. Az irodalom, a kultúra nem annyira egy-egy központ körül szerveződik, mint napjainkban. A mecénás birtokosok kastélyai, udvarházai éppen úgy vonzották magukhoz a gondolkodás, a toll bajnokait, mint az egyetemek, híres kollégiumok. Joggal érvelt Tápiógyörgye közvéleményének egyöntetű javaslata mellett Nagy Zoltán, a helybeli iskola igazgatója, hogy iskolájuk vegye fel Kazinczy Ferenc nevét. Érvelt pedig azzal, hogy Kazinczy mindenkor jó kedvvel visszatérő vendége volt Györgyének, akit szeretettel fogadtak a barátai. A költő bekapcsolta Tápiógyörgyét a magyar nemzeti irodalom vérkör-áramába, „hiszen leveleiben az itt töltött napokról híven és örömmel megemlékezik. A Tápió-parti séták testét-lelkét pihentető és szívének is érzékeny emlékeit hordozva tér meg innen többször is széphalmi otthonába”.

2005 tavaszán a tápiógyörgyei iskola homlokzatára felkerült Kazinczy Ferenc neve. Személyes látogatásain aligha felejtette el, hogy benyisson a falu iskolájába. Léven az iskolaügy buzgó irányítója. És mivel már létezett Györgyén a most 225 esztendő tanoda. Sőt, nagyjából egy időben kezdte meg működését az új iskola Tápiógyörgyén, és Kazinczy Ferenc iskola-felügyelő úr a gondjaira bízott tíz vármegyében. Gazdag és irodalomtörténeti fontosságú írói, tudósi – nyelvtudósi – tevékenysége eltakarta a későbbi korok előtt a tanfelügyelő Kazinczyt, pedig ezen a téren is igen eredményes tevékenységet fejtett ki. Hadd emlékeztessék itt most arra, hogy 79 iskolát vett át 1786-ban, öt esztendeig töltötte be tisztségét, s mikor leköszönt, 124 iskolát adott át utódjának. Tehát dicséretesen fejlesztette a népnevelést. Az új iskolák alapításán túl, jó néhány fontos reformot vezetett be, amikkel korszerűsítette a magyar köznevelést. Így például 19 olyan iskolát hozott létre, amelyekben különböző felekezetű növendékek együtt tanultak, ami szokatlan volt akkoriban. Sok vitája támadt emiatt Kazinczy iskola-felügyelő úrnak. De állta a csatákat, noha ez a reformja saját hitbeli feleivel is szembeállította. Kazinczy gondja kiterjedt a tanítás, nevelés minden oldalára. Egyik rendeletében a jó tanítót úgy jellemezte, mint aki „tanítványainak nemcsak az emlékező, hanem az értelmi tehetségét is kifejleszti”.

Emlékeztetéssé tették a tápiógyörgyei névadást azzal is, hogy példásan igényes külsejű emlékkönyvet jelentettek meg Kazinczy Ferenc és a község egykori kapcsolatairól, a költőt ide kötő emlékekről. Ez az emlékkönyv sokkal több alkalmi kiadványnál. A Varró István polgármester felelősségével kiadott könyv helytörténeti és irodalomtörténeti antológiának is beillik. Nagy Zoltán iskolaigazgató a tanintézet szerepét érzékelteti a helység művelődésében. Kazinczyról, az íróról Fried Istvántól, a szegedi egyetem tanáráról kértek elmélyült, szeretettel meg-

írt tanulmányt. Bihari József nyugalmazott múzeumigazgató a Györgyéhez fűződő Kazinczy-epizódokat vette számba. De nem elégedtek meg ennyivel, a Kazinczy család más, jeles tagjai is bemutatták. Így Kazinczy Lajost, a költő fiát, a szabadságharc tábornokát, akit 1849. október 25-én, az aradi vár sáncárkában az osztrákok kivégeztek. Méltó tisztességgel, a „tizenharmadik aradi vértanúnak” szokták nevezni.

Filológiai alaposságra vall, hogy a Kazinczy család egyik „oldalhajtságát”, az író, politikus, könyvkiadó Kazinczy Gábort, a nyelvújítás óriásának unokaöccsét sem „felejtí el” az ízléses kötet. Fehér József tanulmánya mértéktartással mutatja be a – nagybátyja fénykörében – befutott pályáját, mint tudós, lapszerkesztő, a Kazinczy-levelezés egy részének, Apor Péter emlékiratának kiadója. A maga korában megbecsült szellemi ember; Petőfi verset írt hozzá.

Belső címlapján a kiadvány eligazít, hogy az anyagot gyűjtötte és szerkesztette Bihari József. Szerintem ennél jóval többet végzett: az egész kötet magán viseli „szellemi ujjlenyomatát”. Nyugdíjazása előtt a Pest megyei múzeumok igazgatója, még előbb Tápiógyörgyén pedagógus; lakhelye Szentendre, lelki otthona Györgye. A több ezer lakosú, fejlett nagyközség „író-deákja”. Hat „györgyei kalendáriumot” adott ki, folytatva az egykori hagyományokat. Emlékkötetet jelenet meg a millenium tiszteletére, a györgyei történelemről. Most készül egy újabb kiadványa a Györgyei Vöröskereszt Egyesület 125. évfordulójára, ami a történelmi Magyarország falvai között elsőként itt alakult. Györgye mai népe azzal fejezte ki egyetértését és tiszteletét, hogy Bihari Józsefet a község díszpolgárává választotta.

Igazi huszadik századi alapállásként, Bihari József szemlélete és felelőssége átfogja a Kárpát-medence valamennyi magyar kisebbségi közösségét. Volt egy időszak Erdélyben, mikor az irodalomalapító Kós Károlynak, az írás és az építészet mesterének a nevét sem volt szabad leírni, kimondani. Maga az „uralkodó család” gondoskodott, személyesen, a tilalom ellenőrzéséről. Iskolai tankönyveket kellett bezúzni, mert szerepelt bennük Kós munkássága, demokratikus közéletisége, a népeket testvériségbe összefogó humanizmusa. Ezt a döbönt csendet egy váratlan pesti kiadvány is segítette megtörni. Kós Károly születésének századik évfordulóján művészi kivitelű, tudományos értékű emlékkönyvet adott ki a Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, Bihari József és Sas Péter összeállításában. Baráti vallomások, tisztelegő emlékidézések irodalomtörténeti eszmefuttatások, pótolhatatlan adatközlések sorakoztak, páratlan rajzokkal, fényképekkel együtt, az emlékező könyvben. Magyarországi és erdélyi írók, tudósok, építészek idézték fel felejthetetlen alakját.

Bihari József jó közvetítő: Tápiógyörgyéhez a világot és a világhoz Tápiógyörgyét hozta közelebb.

Beke György

„Perőcsény az szép helyen van...”

750 esztendő múltjára emlékezett a Börzsöny-vidéki település

A községet jól ismerők, kedvelők a dalban is megörökített kedvező természeti adottságain kívül azt is tudják, hogy gazdag történelmi emlékekkel és néprajzi sajátosságokkal rendelkező helység Perőcsény. Az Alsó-Ipoly menti község történetét tárgyaló tudományos munkák egyaránt 1254–1259-re teszik a község legkorábbi írásos alakban történő említését.

A jubileumi rendezvények az elmúlt évben kezdődtek. 2004. szeptember 25-én községi címer- és zászlóavatással, ünnepi műsorral, hagyományörző szüreti felvonulással, környékbeli vendég együttesek, valamint a helyi hagyományörző csoport „Perőcsényi fonó” című előadásával, szüreti mulatsággal emlékeztek meg a település háromnegyed évezredes fennállásáról. A nap programja keretében lehetőség nyílt a népi mesterségeket, a háziipart még gyakorlók bemutatkozására. A községi rendezvényre a helyi önkormányzat településismertető füzetecskét jelentetett meg *Perőcsény – a 750 éves település* címmel (szerzők: Darányi László, dr. Koczó József és Pásztor Csaba). Még korábban, 2004 nyarán Henzel Lajos felvételeiből elkészült egy perőcsényi életképeket bemutató színes fotóalbum. Ugyancsak Henzel tanár úr alkotásaként

2005 februárjában megjelent *A mi falunk gyermekkorunk idején* című képzelt riportregény első része.

Perőcsény is azon alsó-Ipoly-völgyi települések közé tartozik, melynek, lakossága az elmúlt évtizedekben megfogyatkozott, generációk váltak városi lakosokká. A rendezvény hazacsalogatta az elköltözötteket, s azok leszármazottait, de megjelentek azon a városról a falusi nyugalomra vágyó, helyi lakással, hétvégi házzal, üdülővel rendelkezők és az elmúlt évtizedekben a községben megtelepedő hollandok is. Az ünnepség különböző helyszínein a község állandó lakosságát (mely a 2001. évi népszámlálás szerint 393 fő) jóval meghaladó számban vettek rész az érdeklődők. Az igazi népi ünnepély forgatagában folytatott beszélgetésekben már akkor megfogalmazódott – a szervezők eredeti szándékával egybeesően –, hogy 2005-ben is meg kell rendezni az évfordulós megemlékezést (ami az okleveles feljegyzések szerint 2009-ig „jogos” törekvés lehet).

A jubileum jegyében 2005. január 29-én mintegy 80 érdeklődő jelenlétében irodalmi estre került sor. A községben élt, élő, illetve a településről elkerült perőcsényiek, kedvtelésből alkotó költők verseit: *Csomor Nándor, Lukács István, Lengyel József, Gembolya János, Tóth Zoltánné Koczó Márta, Henzel Lajos és Pásztor Csaba* alkotásait hallhatta a hálás közönség a szervezők: *Henzel Lajos, Pásztor Csaba, Varga Ágnes, Gembolya Irma* polgármester asszony, valamint *Csenki Csilla* tanuló tolmácsolásában. A tájversek, életképek, bordalok, a község szeretetét megéneklő versek nyújtotta művészi élményt a *Hévér* testvérek: *Mária és Hajnalka* zenei- és énekkísérete tette teljessé.

Az idei szeptember végi rendezvényekkel a Művészeti és Szabadművelődési Alapítvány 2005. évre kiírt *Hagyományos közművelődési tevékenységek, kulturális előadások, képzések támogatása* pályázat segítségével ismeretterjesztő előadásokkal a település helytörténetének, kulturális

Zomborka Márta múzeumigazgató előadását tartja

értékeinek a bemutatásához, valamint a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány Karácsony Sándor emlékére szakalapítványának támogatásával a település hagyományainak, a perőcsényi születésű Együd Árpád néprajzkutató emlékének ápolásához kívántak a szervezők hozzájárulni.

2005. szeptember 23-án, pénteken este *Gembolya Irma* polgármester asszony nyitotta meg a rendezvényt. Ezt követően „*Perőcsénytől Afrika tetejéig...*” címmel *Varga József* (Joe) helyi hegemászó, alpinista és barátai – *Tóth László* és *Árva Balázs* – diavetítéses előadása hangzott el a 2004. évi Kilimandzsáró-expedícióról. A „*Hegyek Ura*” immár második alkalommal jutott el a majd 6000 m magas Kibo-ra. Előadásában nem csupán a magas hegyek mászásához szükséges fizikai-pszichikai kitartásról, a hegemászókra leselkedő veszélyekről, a táj szépségeiről, s a csúcsrajutás felemelő érzéséről beszélt, hanem a hallgatóság elé tárta a távoli földrészt kulturális érdekességeit, Kelet-Afrika életmódjának és élővilágának jellegzetességeit is.

2005. szeptember 24-én, szombaton a református gyülekezet imatermében a község történetéről, néprajzáról tartott tudományos konferenciával folytatódott a program. *Ordasi János* református lelkész köszöntőjének elhangzása után *Henzel Lajos* vezette a konferencia munkáját. Elsőként a helyi származású *dr. Szabó Géza*, a Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Karának tanszékvezető egyetemi docense tartott fotókkal, térképekkel illusztrált előadást a Börzsöny fejlődéstörténetéről és természeti értékeiről. Perőcsény középkori történetéről *Horváth Lajos* történész-levéltáros beszélt a fennmaradt oklevelek alapján. Előadásának nagy érdeklődést kiváltó részében *Perőcsény* és a középkorban már pusztává vált *Országny* helynevek eredetével foglalkozott. *Salgóvár* nevének hallatán a várak iránt érdeklődést mutató emberek szinte kivétel nélkül a magyar-szlovák határon fekvő nógrádi Salgóra gondolnak. Pedig Perőcsény határában, a Börzsöny erdősegeiben is található egy ilyen nevű vár, melyeket még a szak- és honismereti irodalomban is néha összekevernek. A honti Salgóvárról *dr. Csorba Csaba* régész-történész, az ELTE docense tartott előadást.

Dr. Csáky Károly ipolysági etnográfus Perőcsény hiedelemvilágáról és halottkultuszáról szóló előadásában beszélt a holdat és napot fogyasztó *pajod*, a perőcsényi *tüzesember*, a tudós emberek vagy a természetfeletti erejű lények közé sorolható *tündéres* ma is élő hiedelméről. Foglalkozott hiedelemlényeink közül – az Ipoly- és a Garam-vidék több településének népi gondolkodásában jelenleg is fellelhető – *lidérccel*, amit hol *lidérccsirkének*, hol *bózsiknak* említe-

Dr. Csorba Csaba a fiatalok között

nek az adatközlők. A perőcsényi halottkultusz közelmúltig élő szokásáról, a halottsiratásról ugyancsak saját gyűjtései alapján beszélt az előadó. Az Ipoly mente közismert néprajzkutatóját közelgő 55. születésnapja alkalmából egyik kedves adatközlője, Pásztor Csaba saját versével köszöntötte.

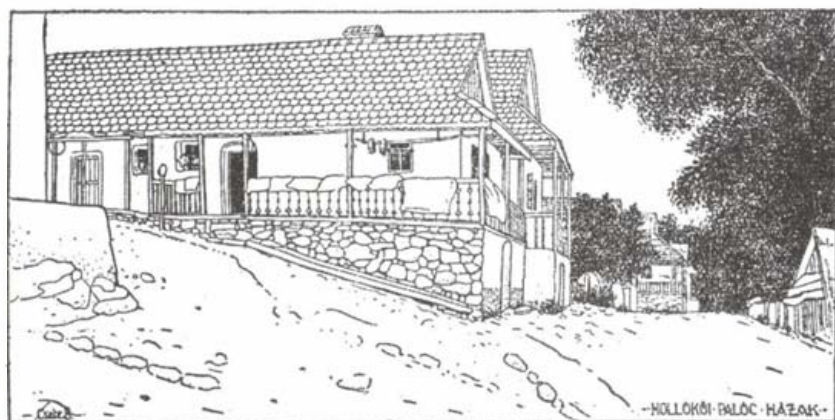
Perőcsény tárgyi néprajzáról – elsősorban a népi építészet, viselet, ékszerek sajátosságairól – Zomborka Márta muzeológus, a váci Tragor Ignác Múzeum igazgatója tartott előadást. Néprajzi gyűjtéseim Perőcsényben: eredmények és emlékek címmel dr. Hála József, az ELTE adjunktusa, a Magyar Állami Földtani Intézet főmunkatársa az Ipoly mente földrajzi neveinek 1970-es évekbeli regisztrálásától, a kömegmunkálás technikájának és eszközeinek áttekintésén keresztül, az emberi erővel mozgatott kerek és csúszó járművek bemutatásáig ívelő kutatómunkájáról adott számot. A református egyházközség régmúltjáról – az első írásos említéstől a pozsonyi vértörvényszék és a Rákóczi-szabadságharc utáni megpróbáltatások bemutatásán keresztül a XVIII. századvégi templom- és iskolaépítésekig terjedően – e sorok írója beszélt. Perőcsény XX. századi híres szülöttének, Somogyországban tekintélyt szerzett néprajzkutató-muzeológus Együd Árpád életéről és munkásságáról dr. Matyikó Sebestyén József, a síófoki Kálmán Imre Múzeum igazgatója tartott előadást.

Zárszót dr. Druzsinsz Ferenc, az ELTE rektori tanácsadója, irodalomtörténész mondott. Rövid méltatásában megemlítette, hogy Perőcsény lakossága a bahtyni értelmezésben vett ünnepet ült ezen a napon: nem piros betűs ünnepet, hanem olyat, amelyet a nép szervezett magának. S nem hiányzott az ünnep karneváli eleme sem, hiszen a konferencia zárásával egy időben kezdetét vette a szüreti felvonulás.

A színes forgatag Együd Árpád egykori lakóházánál, a néprajzgyűjtő emléktáblájánál állt meg. Rövid emlékbeszédében Hanekamp Lambertus Johannesné – dr. Kovács Sebestyén Vera, lelkes-tanár arra figyelmeztetett, amire a község jeles szülöttének életútja az utókor számára is tanulságként szolgál: ne hagyjuk elveszni kulturális értékeinket. Az emléktáblán elhelyezte koszorúját a község polgármestere, Együd Árpád Csaba nevű fia, valamint Svédországban élő húga, Ágnes, a síófoki Kálmán Imre Múzeum igazgatója és a helyi általános iskola helytörténeti szakköre. Az emlékünnepeken a főtí Németh Kálmán Általános és Alapfokú Művészeti Iskola kórusa dalsokkal emlékezett a Palócföldről indult néprajzkutatóra.

2005. szeptember 25-én, vasárnap a Duna-Ipoly Nemzeti Park szakmai támogatásával, Darányi László örkerület vezető irányításával került sor a Perőcsény–Salgóvár (középkori romok) – Holló-kő (középkori jelzőrendszer?) – Jancsi-hegy (késő bronzkori földvár) – Perőcsény útvonalon szervezett börzsönyi történelmi túrára. Mintegy 40 érdeklődő – köztük az általános iskola helytörténeti szakkörének 23 tagja – vett részt a 10–12 km-es kiránduláson. Csorba Csaba tanár úr a helyszínen a gyerekek előtt is beszélt a középkori magyar várépítés jellemzőiről és a perőcsényi Salgóvár rövid, sok tekintetben rejtélyes történetéről. Darányi László a Holló-kő és a Jancsi-hegy geológiai és régészeti tudnivalóin kívül a helyi néphagyományban fellelhető érdekességekről is szólt. A kirándulás résztvevői több órán át csodálhatták a Börzsöny egykori vulkánjának kráterét, hiszen útvonaluk az egykori tűzhányó kalderájának peremén vezetett.

Dr. Koczó József

Baráti találkozó – Erdély búvöletében

Donkóné Simon Judit magyar szakos tanárnő az érdi Körösi Csoma Sándor Általános Iskolában. Harmincöt év óta él ebben a Pest megyei városban, ahol, jórészt neki köszönhetően, Erdély nem csupán egy távoli földrajzi térség, hanem a magyar szellemi építkezés, tudatformálás hatékony forrása, összetevője, közvetlen élményanyaga. Erdély a Haza a magasban részeként élő bizonyosság lett azok számára, akik az általa vezetett Erdélyi Kör tagjai, annak szellemi vonzáskörében élnek. A több mint egy évtizede kezdeményezett erdélyi honismereti barangolások közösséget teremtettek, oly közösséget, amely az évek során szélteben-hosszában bebarangolta Erdélyt, eljutott a moldvai csángók földjére is. Két csodálatosan szép nyomdai kivitelben megjelentetett kiadvány – *Erdélyi honismereti barangolás Nagy váradtól a Hargitáig*, *Erdélyi honismereti barangolás Szatmártól Aradig* – jelzi, szép versekkel, remek képekkel illusztrálva azt az útvonalat, amelyet az utóbbi években bejártak.

Ez a közösség gyűlt egybe baráti találkozóra október 1-én a budapesti Magyarok Háza Bartók-termében, ápolni az együvé tartozás szép közösségi érzését, gondolatban újraélni a sok-sok élményt, amelyet az utakról magukkal hoztak. A találkozó vendége volt P. Jáki Sándor Teodóz OSB győri bencés szerzetes-tanár, aki az utóbbi harminc év során százegyszer járt Erdélyben és nyolcvanegyszer a csángók közt, Moldvában. Élményeinek töredékét közölte az immár harmadik kiadást megért *Csángókról, igaz tudósítások* című, csodálatos lelkiséggel, szeretettel és őszinte, mély ragaszkodás érzésével telített könyvében. Vele tartott dr. Cs. Varga István az ELTE Tanárképző Főiskolájának tanára, aki 2002 nyarán, az atya kíséretében, maga is ellátogatott Erdélybe és Moldvába. Az Erdélyben és Csángóföldön tett szellemi utazás tanulságait *Rokonföldön* című könyvében osztotta meg a magyarországi olvasókkal. A kettejük párbeszéde, egymás szavába vágó, lendületes gondolatfűzése nyomán tárult elénk a csángóság megannyi erkölcsi, hitbeli, emberi példaélete, századok mostoha viszontagságos körülményei dacára töretlen ragaszkodása hagyományaihoz és nyelvéhez. Az atya tapasztalata szerint a háromszázéves csángóság egyharmada elvesztette magyar nyelvét és identitását, harmadrésze hűen őrzi azt, harmadrésze válaszüton van – rajtunk is múlik, hogy merre billen a mérleg nyelve. A hetvenhatodik életévét betöltött bencés szerzetes útjai során több ezer vallásos népéneket jegyzett le, számosat épp az ő igyekezete mentett meg a nemzet közlemlekeztének. Mindenütt szeretettel és bizalommal fogadják. A Páter – ahogyan a csángók szólítják –

második otthonaként vallja Moldva csángó falvait. Alig akad olyan helység, amelyben ne járt volna. E találkozóra magával hozta győri tanítványát, *Kertészné Simon Juditot* – maga is zene-tanár, két gyermek édesanyja –, aki tőle tanulta meg, sajátította el a csángó népdalokat, népe-
énekeket. Csángó népviseletben, mély átéléssel, lelki azonosulással énekelt ezen a találkozón is.

A rendezvényen jelen volt a Budapesten tanuló *Iancu Laura* magyarfalui csángó költő – *Pár csángó szó* című kötetét a Hargita Kiadóhivatal jelentette meg 2004-ben –, aki verseiből olvasott fel. Amellett bemutatta a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézete kiadásában megjelentetett *Magyarfalui emlékek* című fotódokumentum-kötetét. Újabb hiteles ablak arra a világra, amely ma is a magyar nemzettest részének vallja magát.

Donkóné Simon Judit, akit november 2-án az erdélyi kultúra népszerűsítéséért a Bethlen Gábor Alapítvány Tamási Áron-díjjal jutalmazott, nem csupán házigazdája volt e szép összejövetelnek. Horváth István és Dsida Jenő szép verseivel maga is hozzájárult ahhoz, hogy lélekben magunk is vele tartsunk az általuk bejárt, a lélektől lélekig vezető erdélyi utakon. A találkozóra elhozott CD-ken csángó gyermekek énekelnek – a lemezeket téglajegyekként árusítja a Bőjte Csaba által megálmodott Béke Királynője moldvai csángómagyar iskolaközpont javára. A Dunaprint Budapest Nyomda által készített kartonlapon élénk tárl a jövőbeni központ makettje. Kísérő szövegében olvashatjuk Csaba atya buzdító szavait: „Álljunk ki melléjük, vállaljunk szolidaritást velük! Osszuk meg mindazt a szellemi anyagi értéket, melyet Isten nekünk adott, de ugyanakkor alázatos szívvel tanuljunk is tőlük, hisz csendes elzártságukban, a megmaradásért vívott névtelen harcukban olyan értékeket birtokolnak, mely az egész magyar nép újjászületésének alapja.”

Teodóz atya arra buzdította a hallgatóságot, hogyha betérnek egy erdélyi vagy csángóföldi templomba, ott négy dologért imádkozzanak: azokért akikre Isten rábízott bennünket – szüleinkért, tanárainkért; azokért, akiket Isten miránk bízott – gyermekeinkért, tanítványainkért; imádkozunk a határokon túli testvéreinkért; imádkozzanak végül azért, hogy oda még visszajuthassanak.

Az emlékidézések sorából nem hiányozhatott Csíksomlyó sem. A találkozón is felidéztek Hajdú István gyergyói főesperes úrnak az idei búcsún elhangzott csodálatos prédikációját, amelyet a budapesti Trezor Kiadó ez év nyarán kiadott *Régi új retorika – A szóképek és a szónoki beszéd* című kötetében Mádl Ferenc köztársasági elnöknek a Magyar Állandó Értekezlet 2004. november 12-én *A történelem egy nemzetbe rendezett minket...* címmel elhangzott beszédével együtt *Az év beszéde* fejezetben közölte, eljuttatva annak üzenetét az egész magyar nyelvterületre.

Csodálatos órák voltak. A jelen levők magukkal vihették annak melegét, bensőséges hangulatát. „Azzal váltak el egymással, hogy Jövő évben Dél-Erdélyben...”

Máriás József

In memoriam

Kovách Géza

Ismét kidőlt a partiumi magyar történelmekutatás egyik sajátos terhet tartó oszlopa. Mind-azok, akik személyesen ismerték dr. Kovách Gézát vagy csupán művei nyomán tartották számon, a magyar tudományosság oszthatatlanságának bizonyágtevéjeként értékelték. Tanulmányai, népszerűsítő cikkei harminc magyar, román és német nyelvű szakfolyóirat, havi- és hetilap hasábjain láttak napvilágot.

Székelyudvarhelyen született, a Szilágyságban nevelkedett, és a Részeken, közelebbről Aradon teljesítette ki munkásságát. Házassága révén nevezték ki ide tanárnak. Jómagam a frissen alakult Bolyai Tudományegyetemen, Kolozsvárott ismerkedtem meg vele, ahol történelem és néprajz szakos hallgatóként a nagy hírű Jakó Zsigmond és Gunda Béla tanítványa, sőt utóbbinak gyakornoka, majd tanársegéde lett. E minőségben kerültem a „keze alá”. Noha egyazon esztendőben születtünk, én háromévi késéssel iratkozhattam be a Bolyaiba, és néprajzos „golya”-ként lebilincsel a szemináriumvezető tudása, szakmai tájékozottsága.

1951-ben mindkettőnkét Aradra nevezték ki, s ő az oktatói munka mellett azon nyomban kapcsolatot teremtett a múzeum, a könyvtár s a levéltár román, magyar és német nemzetiségű munkatársaival. Kutatói kötődései, majd ezek kiterjesztése más levéltárak, közöttük a magyarországiak felé, lehetővé tette az elsősorban történeti búvárkodása eredményeinek önálló művekben való megtestesülését. Erdélyben mindenekelőtt ezeket tartjuk számon: A zilahi céhek története (1958.), A céhes élet Erdélyben (1981.), A mesterségek elterjedése Arad megye községeiben a XVII–XIX. században (románul, 1974.), Erdélyi jobbágyság panaszlevelei (1971.), Ahol Dózsa és Horea hadai jártak (1976), Magyar élet a régi Bukarestben (1996.). Elkészítette Arad megye létező és elpusztult településeinek repertóriumát, de ezt sajnos már nem sorolhatjuk az említettek közé.

A teljesség érdekében iktatom ide, hogy a heti s a napi sajtóban az időszzerű tanügyi, társadalmi, néprajzi, irodalmi kérdésekről közölte véleményét, sőt felüldülésként novellákat is írt.

Csaknem négy évtizedes pedagógusi tevékenysége napjait kora reggeltől késő estig a tanterem és a kutatószobák, majd az íróasztala és az előadótermek között osztotta meg. Nyugdíjas esztendeit egészségi állapotának romlása keserítette. A végső nyugalom kertjében 2004 őszén, Aradon búcsúztak tőle tanítványai, tisztelői és tanártársai.

Dánielisz Endre

Gecse Albert emlékezete

1917–2004

Gecse Albert Igriciben, egy Borsod megyei kisfaluban született 1917-ben. Édesapja a helyi református lelkész. Abban az egyházi iskolában kezdte tanulmányait, ahol száz évvel előtte Tompa Mihály szeme is rácsodálkozott a világra. Igricből az oly sok kiváló embert nevelő ősi debreceni református kollégiumba került. Az érettségit követően a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem jogtudományi karán tanult, majd szerzett jog- és államtudományból doktorátust. Budapest székesfőváros közigazgatásában helyezkedett el és a X. kerületi (kőbányai) előljáráson lett anyakönyvvezető. Már a szülői házban megcsapta a hagyományörzés szelleme. Mindig nagyon büszke volt arra, hogy Kőrösi Csoma Sándor rokonságához tartozik, akinek Gecse Krisztina volt az édesanyja. Sőt a Kőrösi Csoma Sándor hagyatékáról rendelkező, Kovásznán 1852. november 6-án kelt jegyzőkönyvben látható leszármazási tábla, a nagy orientalista utazó húga, Krisztina leányának Máriának a férjeként Gecse Ferencet mutatja, akinek Gecse Albert egyenes ági utóda. 1942-ben beépítették a kőbányai Belső-Jászberényi utat és Gecse Albert szorgalmazására Dongó Orbán gimnáziumi igazgató, székesfővárosi törvényhatósági bizottsági tag javasolta, hogy utcanév változtatással Kőrösi Csoma Sándor nevét örökítsék meg, amit elfogadtak.

Gecse Albertet a háború alatt behívták katonának. Hazatérte után, származása miatt B-listázták. Egy vállalatnál helyezkedett el, s nyugalomba vonulásakor már az ellenőrzési osztályt vezette.

Kőbányán a Hazafias Népfront X. kerületi bizottságának javaslatára 1963. október 29-én alakult meg a Honismereti Bizottság, melynek dr. Gecse Albert lett a jegyzőkönyvvezetője. Összejöveteleiket a Füzér utca 12-ben tartották. A megindult gyűjtés anyagát helyhiány miatt a bizottság tagjai a lakásukon tárolták. 1973-ban a Budapest centenáriuma hirdetett nagy sikerrel zárult „100 év – 100 fénykép” pályázatot már Gecse Albert vezetésével készítette el a Honismereti Bizottság. Tomaskovics Sándor ötven jegyestéglát ajándékozott a leendő gyűjteménynek. Az ezután gyorsan gyarapodó téglagyűjteményt a Halom utca 22-ben tároltuk és tisztogattuk. Az épület az 1920-as évekbeli frankhamisítási ügyből ismert Hajts tábornoké, az Állami Térképészeti Intézet vezetőjéé volt. Ebből született az 1977. november 4-én avatott Budapesti Állandó Szabadtéri Téglakiállítás, elsőként Európában, hiszen a bécsi is csak a következő év áprilisában nyílt meg. Ekkor hatvanegy tagja volt a Kőbányai Honismereti Bizottságnak.

Helyhiány miatt a Kőbánya múltját bemutató kiállítás létrejöttét időről-időre elhalasztották. Míg végül az 1981. január 21-i megállapodás után a gyűjtemény céljára megkapták a Halom utca 37/b szám alatti Ifjúsági Klub alagsorát, mely vizes és salétromos falai miatt egyáltalán nem volt alkalmas az anyag befogadására, ennek ellenére máig nem sikerült máshová költöztetni. 1982. november 3-án megnyílhatott a Kőbányai Helytörténeti Gyűjtemény „Fejezetek Kőbánya múltjából” című kiállítása.

Ide, az épület kertjébe szándékozták felállítani Antal Károly 1942-ben készült Kőrösi Csoma Sándor kőszobrát, amely végül is az érdi Földrajzi Múzeum udvarára került. Gecse Albert szívósságát, kitartását mégis siker koronázta. A Tóth Béla alkotta Kőrösi Csoma Sándor bronzszobrot 1981-ben szerették volna itt elhelyezni. Némi huzavona után előnyösebb reprezentatív helyen, a Kőrösi Csoma sétányon került sor a leleplezésére 1984. április 9-én. A Darjeelingben nyugvó tudós életútját bemutató kiállítást a Cserkesz utcai általános iskolában rendezték meg.

A rendszerváltással háttérintézmény nélkül maradtak, ezért beléptek a Budapesti Városvédelmi Egyesületbe. Az 1990-ben megszületett Budapest Honismereti Társaság soraiban Gecse Albertet is ott találjuk. 1993-tól betegsége hosszan távol tartotta a folyamatos munkától. A tagok kiöregedése és többek halála a munkabizottság szüneteltetését hozta magával. 1998-ban Pesti László vállalta az újjászervezést.

Gecse Albert elévülhetetlen érdeme, hogy sokszor a kerületi vezetők értetlensége és néha személyes ellentétek dacára, sikerült olyan bázist kiharcolnia, megteremtenie, ahonnan a megújulás lehetővé válhatott. Ösztönzésére és támogatásával, sőt személyes közreműködésével több, a kerület múltjának megismeréséhez nélkülözhetetlen kiadvány született, nem kisebbítve ezzel a szerzők, vagy az abban résztvevők érdemeit. Szalai György írta meg Kőbánya megújított történetét 1970-ben. Az Állandó Szabadtéri Téglakiállításról 1977-ben adtak ki egy kiállítási kalauzt. Megjelent 1985-ben a Kőbányai utcák, terek, parkok története, 1986-ban a Magyar Vöröskereszt Budapest X. kerületi tevékenységének története, 1987-ben pedig Csonka Sándortól Kőbánya közúti közlekedésének története, és (csak sokszorosításban) a 93 éves R. Németh Istvántól A kőbányai temetők története 1986-ban.

Gecse Albert több meg nem jelent kezdeményezéséről is érdemes beszámolni: az 1848–49-es szabadságharc kőbányai emlékei; a Kőbányai enciklopédia; a Megújuló Kőbánya 1960–1990 (ehhez fényképek a lebontott házakról, már a felvétel elkészülte is több épületet megmentett az utókornak); a földrajzi nevek összeírása; a Helytörténeti adattár; a Magyarország téglá- és cserépetőinek, téglagyárainak cím és adattára, (Gecse Albert ebből már egy kiadásra való kéziratot is elkészített: Budapest és Pest megyei tégláégetés és téglagyártás cím és adattára 1949-ig). Természetesen a Csoma-Gecse családfát is összeállította. Tagja volt a Kőrösi Csoma Társaságnak.

Munkás életének 2004. november 24-én vetett véget a halál. A rákoskeresztúri köztemetőben helyezték örök nyugalomra.

Emlékét megőrizzük, legyen könnyű az álma, nyugodjon békében.

Karacs Zsigmond

Fábián Imre

Megrendülve rovom papírra: Imre barátunk, költő és közíró, a népköltészeti alkotások gyűjtője és közlétevéje 2005. április 16-án elhunyt. Az egyetemes magyar kultúra, de mindezenekfelett az erdélyi magyar folklórkutatás távoztával sokat veszített. Nemcsak azért, mert tevékeny tagja volt a partiumi művelődési közösségnek, hanem, mert versei és prózai írásai az erdélyi magyar literatúrában sajátos színfoltot képviseltek. Alkotásait kritikusai, olvasói elismerő szavakkal illették, amit megerősített új és újabb könyvei bemutatóinak már-már családi-as hangulata. A szakmabeliek elismerését fejezi ki az a tény, hogy munkásságát a romániai és az anyaországi irodalmi fórumokon egyaránt számon tartották, amit a műveiről közölt megannyi recenzió és tevékenységének sajtóbeli értékelése tanúsít. Ez tükröződik abban a kitüntetésben, hogy a halhatatlanságot előrevetítő, újabb keletű lexikonokban nevével feltétlenül találkozunk.

E sorok írója – gyakorló néprajzusként – megkülönböztetett figyelemmel kísérte és nagyra értékelte Fábián Imre folklorista foglalatosságát, de nem kevesebbre az iskolásokat, magánosokat gyűjtésre serkentő felhívásait. Ezek sikere nyomán szerkesztette meg, és részben maga adta ki a *Bihari gyermekmondókák*, az *Eredeti népmesék Biharból*, *Találós mesék és találós kérdések*, *Bihari népmesék* hiányt pótló kötetait, amelyeket a szaktudomány vezetői, értői példaként állítottak más vidékek pedagógusai elé.

E könyvek a szalontaiak számára fölöttébb fontosak, mivel a XX. század második felének töredező, helybeli folklórkincseit a kihalástól mentették meg. Amint mondani szoktuk, Imre barátunk éppen a huszonnegyedik órában lépett közbe hagyományos kultúránkat az elfeledéstől megóvó cselekedetével.

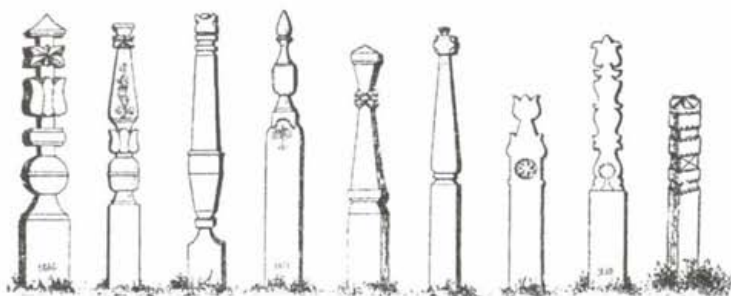
Arany János városát nem csupán születése okán érezte egyéniségét és érdeklődési körét meghatározó helységének. Számára sokkal többet jelentett az a tény, hogy ebben a nyelvi közösségben nevelkedett, majd végezte tanulmányait a marosvásárhelyi Pedagógiai Főiskolán. Rövid vidéki tanároskodás után az Arany János Emlékmúzeum vezetőjévé nevezték ki. Ez az időszak az későbbi évtizedek tudományos elkötelezettsége számára meghatározó volt. Ekkor fedezte föl és örököltette meg azokat a szalontai népmeséket, amelyek a *Zöldike királyfi* címmel kerültek a közönség elé.

A prózaíró Fábián Imre főleg az utóbbi évtizedekben nyilvánította ki Nagyszalontához fűződő lelki kapcsolatát, amikor a *Hazaút* és *Az otthon* nyomtatott lapjain szüleiéről, rokonságáról, az újteleki szomszédairól vallott meglevenítő erővel.

A Literátor Könyvkiadó vezetőjeként ugyanez a hazatartó lelkület ösztönözte arra, hogy honmaradt földijeinek – Dánielisz Endre, Kósa-Kiss Attila, Nagy Ilona, Sárközi Gerő – szép-irodalmi és tudománynépszerűsítő írásait könyvvé formálja.

A nagyszalontai Arany János Művelődési Egyesület különösen sokat köszönhet Imre barátunknak. Amikor a vezetőség elhatározta évnegyedi hírlevelének, az Arany Koszorúnak a megjelenését, habozás nélkül mellénk állott, és több évtizedes szerkesztői gyakorlatát érvényesítve javasolt, kezdeményezett, cikkeket írt és javított. Az ő szakértői hozzájárulásának köszönhető, hogy ez a kiadvány igényességével, színvonalával három éven át kiemelkedett vidéki társai közül.

Dánielisz Endre

KÖNYVESPOLC

Szentes

Szöveg: Labádi Lajos, fotó: Vidovics Ferenc,
Szélpál István

Jelentős mértékben gazdagodott a Csongrád megyei Szentés város helyismereti irodalma. E közhelyszámba menő mondatnak az első három szava bővebb kifejtést érdemel. Hasonló témájú, szerényebb méretű, terjedelmű és kivitelű képes album már megjelent 1998-ban. Annak a mérete 28 cm x 19 cm, a mostanié 28 cm x 23 cm. A régi terjedelme 166 számozott lap, a mostanié 200. A belbecsben csak 6 év a különbség – a szerzők naprakész ismereteket közöltek akkor is, most is –, a külsőnben viszont korszakos fejlődés mutatkozik.

A kötet versojának közepén szerényen megbújjik a helybeli levéltár igazgatójának, Labádi Lajosnak a neve, mindkét kötet szövegét ő gondozta. A könyv 136 képének 95 %-a is helybeli fotósok alkotása. A bölcsész lelkületnek megtisztelő, hogy a tartalomjegyzékben a szokásos polgármesteri beosztott után a város történetét tárgyaló fejezet következik, a „Gazdasági élet” pedig csak hátulról a harmadik.

A terjedelmi korlátok miatt igyekszünk csak azokat a témákat kiemelni, amelyek messze túlmutatnak a kistérségi-regionális szinten. Említhetjük közöttük a Horváth Mihály Gimnázium drámai tagozatát, ahonnan tucatnyi neves színész pályája indult, az Arany Páva-díjas citerazenekart, a „Fesztiválzenekar” címet elért Városi Fúvószenekart, a „Hangversenykórus” minősítésben részesült Bárdos Lajos Vegyes Kart. A több mint százéves Koszta József Múzeum különösen az újkori, valamint a népvándorlás és a honfoglalás kori gyűjteményének darabjaival büszkélkedhet. Közülük jó néhányat külföldi kiállításokon is megcsodálhatott a nagyközönség.

A „Nemzet Sportvárosa” cím sem véletlen. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy pl. a vízilabdázók igen gyakori szereplői a bajnoki mérkőzésekről szóló tudósításoknak. Ez mintegy magyarázat is arra, hogy a sportot bemutató fejezetet illusztráló fényképeknek több mint kétharmada a vízzel kapcsolatos. Érdekes módon az egészségügyet tárgyaló részben is a felvételek felén víztükrö látható. A gyógyítással kapcsolatos szövegrész nyúl farknyira sikeredett, némileg ellensúlyozza ezt annak a három sebésznek a bronz mellszobra, akikre ma is sokan hálával gondolnak. Közülük mindenképpen idekíváncsók az iskolateremtő dr. Bugyi István professzor neve, akinek egyetemi tankönyvéből az orvostanhallgatók nemzedékei tanultak.

A mezőgazdaság kapcsán különösen a nagy hagyományú zöldségtermesztést, s azon belül is a

messze földön fogalommal vált szentesi zöldpaprikát kell kiemelnünk. Az ezt bemutató fénykép nyomán az olvasó szinte a zamatát is érezni véli ennek a gusztusos terméknek. A gazdasági élet másik nagy területe, az ipar különösen a gabona-feldolgozás és a téglagyártás terén mutatott fel eredményeket a régmúltban. Ma elsősorban egy magyar tulajdonú baromi-feldolgozó vállalat és egy elektrotechnikai multinacionális cég szállít távoli piacokra is, és ad munkát sok dolgozónak a környéken. Az elmúlt másfél évtized nagy vesztese Szentesen is a textilipar. Tisztelet illeti a szerzőt, hogy ebben az ünnepélyes hangvételű könyvben az árnyoldalt sem hallgatja el.

Az utolsó 9 lapon olvasható irodalomjegyzék lényegretörő és naprakész. Nagy erénye mind a régi, mind az új kötetnek, hogy valamennyi fejezet végén angol, német és francia nyelvű összefoglaló olvasható.

Végezetül említsünk meg egy-két aprónak látszó hiányosságot, mintegy emlékeztetőül arra, hogy azt sem szabad lekezelnünk, ami a már egyeült Európán kívül marad. Ha a testvérvárosok között a spanyolországi BuZol megkapja a helyes ortográfiát, akkor a romániai Újszentes esetében sem ildomos megpórolni a román betűket. Helyesen tehát Dumbrávița. Különösen igaz ez idegen nyelvű szövegekre. Bizony a legrégebbi testvérváros Topolya (Bačka Topola) sem Jugoszláviában van már, hanem Szerbia-Montenegróban. Látnomnak mondom, hogy menyem is értsen belőle.

(Szentes, 2004.)

Szabó János József

HUSZÁR JÁNOS:

Múltidéző történetek Pápáról

Kiváló könyvvel jelentkezett nemrégiben Huszár János, Bél Mátyás-díjas helytörténész. Múltidéző történetek Pápáról című könyve elsőrangú honismereti olvasókönyv, amely túllép a város határain.

Huszár Jánost eddig is alapos történésznek és krónikásnak ismertük írásaiból, minden egyes munkáját műveltség, tájékozottság hatja át. Most kötetbe gyűjtötte a lapokban, folyóiratokban megjelent cikkeit. A válogatás remekre sikerült, lehetővé teszi olvasmány, húzza magával olvasóját az időben. Könyvben olyan nevezetes személyiségekkel ismerkedhetünk meg, akik egykor a település hírét növelték. Mindenkit képtelenség felsorolni, de azért említsünk meg néhány nevet: Martonfalvy Imre jogtudós, Pápa egykori kapitánya; Istvánffy Miklós történetíró; Osváld Dániel nem-

zetörtiszt; dr. Jókay Ihsász Miklós képviselő; László Miklós zsidó kereskedő.

A szerző felidézti a török idöket, a Rákóczi szabadságharcot, 1848 eseményeit, elmeséli egy föld-rengös történetét és leírja az íhsázi csatát, sőt, a pápai tó titkába is beavatja az olvasót. Bemutatja a nevezetes pápai iskolákat, épületeket, könyveket, és líraian ír egy hajdani nyárfasorról. Megismerkedhetünk a két világháború közötti huszárérettel is. Jelentős teret szentel a második világháborús hónapoknak, a félelemnek, a holokauszt áldozatainak. Természetesen a Jókai-émlékek sem maradnak ki a kötetből, amelyben a megújuló városról is szó esik. A színes fotómelléklet pedig segíti az eligazodást, a tájékozódást.

Huszár János könyve a történelemről szól, a szűkebb haza eseményeiről, az árnyékos és fénylő idöszakokról. Minden településen elkélne egy ilyen munka, amelyet diákok és felnöttek egyaránt érdeklödéssel forgathatnak. (Jókai Mór Városi Könyvtár, Pápa, 2005.)

Kellei György

Pillanatképek a XIX. századi Veszprémből

A kötet szerkesztöje, Csiszár Miklósné jó érzékkel tallózott a XIX. századi veszprémi sajtó napjaink számára is értékeket és érdekességeket rejtö cikk-tengeréből. Ami persze felelösség is, hiszen a néhány soros újsághírek számos esetben eltakarják a lényegét, vagy csak a helyi társadalom akkori (mély)áramlatainak ismeretében értelmezhetöek. A kötet írásait így akár a várostörténet-folyam partra vetett hordalékainak is tekinthetjük.

A válogatás révén – mintegy kaledioszkópszerűen – megismerhetjük a helyi polgárosodás föbb állomásait, színtereit: vasútépítést, a villanyvilágítás bevezetését, vízvezeték-fektetését, színházépítést, egyesületi életet, kerékpárversenyt stb. E leporolt újságcikkek ismét igazolják mai történetírásunk föbb törekvéseit: a történelem nem azonos a (helyi) politika eseményeivel; egy adott kor emberének életét sokkal inkább a hétköznapi élet formái és mikrotörténetei határozzák meg.

A több mint száz éve napvilágot látott cikkek-ből, hírlapi tudósításokból a ma ismét polgárosodó város számos helyen önmagára ismerhet. Igaz, egy majdan (talán a közeljövöben?) megírandó város-monográfiában a hírlapi tudósítások – ahogy az elöszó is írja – legfeljebb lábjegyzetek lehetnek, de: így egymás mellé téve – mintegy puzzle-játék gyanánt – mégiscsak a városhistória valamányos szöveggyűjteménye kikerekedik ki belölük.

E várostörténeti hír-hordalékok olvasmányként sok esetben érdekesebb, hitelesebb képet festenek egy adott korról, jobban tükrözik annak törekvéseit, lelkivilágát, mint a hosszas eszmefuttatásokat, diagramokat, elemzéseket tartalmazó monográfiák. Persze ez utóbbiakra is égetö szükség lenne!

A várostörténet eme apró kavicsai a hely csak lassan változó szelleméről, a *genius loci*ról is vallanak. Az általuk képviselt értékeknek jelentös szerepük volt abban, hogy az elmúlt évtizedek más irányú áramlatai ellenére sem meszesedtek el a helyi társadalom hajszálerei. A sokat emlegetett francia *Annales* történeti iskola épp a *longue durée*, a hosszú idö fontosságát hangsúlyozza: egy társadalom lényegi meghatározói – mint a mentalitás, az erkölcs, a kulturális szokások – a politikai történesek ellenére csak lassan, néha évszázadok alatt változnak. S nyomukban a ma divatos mikrotörténet-írás joggal ismerte föl, hogy a cseréptöredékek – értö kézbe adva – számos esetben beszédesebbek a nagy ívű monográfiáknál.

Ízelítöül néhány cím a kötetből: *Az új megyeház, A városi sétateretek rendezése, Színház Veszprémben, A városi vízvezeték próbája, Veszprém villamosítása, Az új vasút megnyitása, Junális, Az érettek táncszvigalma, Liedl hangverseny a Koronában, Szilveszter-estély a polgári kaszinóban, Korcsolya-egyletünk, Kerékpárverseny Veszprémben...*

A térképmellékletek tanulmányozása pedig a felfedezés örömét kínálja, hiszen a várostörténetben járatlan olvasó ma már csak találgathatja, merre is volt a Babocsa tér, a Palotai út, a Vásártér vagy a Hosszú utca.

Csiszár Miklósné válogatása méltó folytatása a *Múltidéző* és a *Régi jó idök* című gyűjteményeknek.

(Eötvös Károly Megyei Könyvtár, 2005.)

Sebö József

HORÁNSZKY NÁNDOR:

Az alsósztrégovai Madách-síremlék

A Madách Könyvtár – Új folyam sorozat legfrissebb, 41. köteteként látott napvilágot *Az alsósztrégovai Madách-síremlék* című karcsú könyvecske, mely izgalmas olvasmány azoknak, akik Madách Imre szellemi örököseinek vallják magukat s emlékének ápolását a magukénak érzik.

A szerző annak a Horánszky Lajosnak az unokája, akinek olykor kilátástalan küzdelme árán hetven évvel ezelött megszületett a drámaköltö máig csodált, sokak által felkeresett és az emléképkben el nem feledhető síremléke, Rigele Alajos pozsonyi szobrászművész remek alkotása. A kötet arról szól, hogy mily sok kísérlet történt egy Madách Imréhez méltó síremlék felállítására.

A kötet négy fejezete közül az elsöben a síremlék létrehozásának hátteréről olvashatunk idösebb dr. Horánszky Nándor ideg- és elmeorvos 1967-es írásának felhasználásával.

A kötet gerincét az a dokumentumgyűjtemény alkotja, megközelítöleg száz oldalon, amelyek darabjai valamilyen formában, lazán vagy erősen kötödnék a kötet témájához. Beszédék, emlékbeszédék, levélváltások, több újságban megjelent írások olvashatók itt, amelyek lekötik az olvasó figyelmét, sőt levélről levélre haladva egyre izgalmasab-

bá válik az érdekesítő történet, amelynek számai a síremlékállítást szívfügyének tekintő Horánszky Lajosnál futnak össze. Az íráskor olvasása felelteti az olvasóval, hogy valójában dokumentumokat olvas, egyre inkább az az érzése támad, hogy ez a gyűjtemény Horánszky Lajos küzdelmes életének regénye.

A dokumentumgyűjtemény darabjai öt téma köré csoportosíthatók. Hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy a költő és családtagjainak újratemetési szertartását ecsetelő hátrahagyott íráskor a legérdekesebbek, de be kell látnunk, hogy a művészi tervek taglaló levelek, valamint a költségvetésről közölt száraz adatok mögött megbúvó tényezők is lehetnek elgondolkoztatóak. A kriptá újírápítésének kiváló oka, a síremlék felállításának előkészítése és megvalósítása, a hozzácsatolt számlák adatainak sokaságával már-már emberfeletti küzdelemről árulkodik. Végül a trianoni országcsontkísításba bele nem nyugó éberség kelt az olvasóban lázas érdeklődést, amikor néhány dokumentum erejéig bepillantunk abba az erőfeszítésbe, melynek remélt célja Alsósztrégovának Magyarországhoz való visszatérése.

Horánszky Nándorral áttekinthetjük a Madách-síremlék felállításának történetét. Megtudjuk, hogy a fellelhető dokumentumok tanúsága szerint először az 1877-ben alakult *Madách-emlékügyi bizottság* kívánt szobrot állítani a költőnek, s már ekkortájt cikkeztek az alsósztrégovai sír szomorú állapotáról. A drámaíró születésének centenáriuma újabb alkalmat kínált 1923-ban, hogy a Madách-hagyományápolás kérdését fellelgejték. Ekkor Losoncon jött létre a *Madách-síremlék bizottság*, amelynek élére Giller János ügyvédet választották. Hét évvel később a Csehszlovák Köztársaság elnöke látogatott Alsósztrégovára, koszorúzása a Madách család kriptájában újabb lökést adott az ügynek. Ennek a látogatásnak eredményeként jött létre a Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság, amelynek művészeti szakosztálya egy tervezet is elkészített egy emlékmű felállításáról. Eközben Csonka-Magyarországon is folytak előkészületek – éppen Horánszky Lajos és bizalmas köre részéről – egy Madách-síremlék megalkotására. A pénztelenség azonban mindkét tervet derékba törte. Horánszky Lajosnak, a Kisfaludy Társaság tagjának azonban sok viszontagság után, elszántsága árán és a pénztelenség közepette sikerült a tervet megvalósítania az 1930-as években. Az ő rendíthetetlen hite és akarata, az az alapállása, mely szerint múltunk nagyjainak emlékét mindenkor méltóképpen kell ápolni, s ő ennek az elvnek szentelte életét, végül is ez a hit és akarat diadalmaskodott, koronázta meg munkásságát.

Olyan könyvet tarthat tehát kezében az olvasó, amely ennek az áldozatos cselekedetnek is emléket állít. „Az írás és a költő dokumentumok során – olvashatjuk Horánszky Nándor, az unoka sorait – bepillantást nyerhetünk egy felelős értelmiségi réteg gondolkodásába, meggyőződhetünk az érzelmű megnyilvánulás-

ikkal együtt járó tenni akarásukról, cselekedeteikről és azt is láthatjuk, hogy az önzetlenség, a múlt tisztelése, a segíteni akarás és az összefogás erkölcsi parancsai mily nagy tettekre ösztönözhetnek, követendő példaként szolgálva az utókornak. Érezzük át, hogy az egyén tenni akarása mennyi szálon függ össze a nemzetnek és nagyjainak szolgálatával, valamint a politika nem időálló világával. Így e kötet nemcsak eseménytörténet, kordokumentum, hanem az erkölcsi megnyilvánulásoknak egy-fajta tárháza is.”

A Függelékben a budapesti Madách-szobor történetéhez kapcsolódó levelek és adatok olvashatók, amelyek azonban kapcsolódnak az alsósztrégovai síremlék felállításának történetéhez is.

Hasznos kiegészítő a kötetnek a Mutatók, amelyben többek között a dokumentumokban szereplő személyekről tudhatunk meg egyet s mást, a névmutató, a szakirodalom s a felhasznált periodikák lelőhelyéről tájékozódhatunk.

A Madách Könyvtár – Új folyam sorozatát *Andor Csaba*, a Madách Irodalmi Társaság elnöke szerkeszti. Köszönjük fáradozását, amelynek eredményeképpen ez a kötet is megjelenhetett. Éppen jókor: 2006-ban lesz 70. évfordulója az alsósztrégovai Madách-síremlék felállításának. Az évforduló arra figyelmezteti a Madách-hagyományápolókat napjainkban, hogy nem hanyagolják emléképalósuk mentén a síremlék létrehozóinak, közülük is első sorban Horánszky Lajosnak állítsanak emléket.

Kívánom, hogy ez a könyv valamennyi Madách-tisztelőhöz eljusson s mindenkinek olyan élményt szerezzen, mint e sorok írójának!

Z. Urbán Aladár

Szulik József emlékezete*

Egy katolikus irodalmi kultusz történetének forrásgyűjteménye

Szulik József (1841–1890) pap-költő, feledésbe merült irodalmi kultuszának újbóli felfedezése dr. Rokay Zoltán, korábbi óbcesei esperes-plébános, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kara filozófia professzorának érdeme.¹

Szulik József Baján született jómódú polgári családban. Gimnáziumi tanulmányait szülővárosában végezte, ahonnan a kalocsai papnevelőbe került. Pappá 1864-ben szentelték. Előbb Topolyán, Kunbaján majd Bezdánban volt káplán. 1869-ben a kalocsai nőképző tanára és hitelemzője, 1878-tól óbcesei plébános, majd esperes. Tanügyben kifejtett munkájáért címzetes prépost, négy esperesi kerület iskolalátogatója. Több tanügyi cikk és tan-

* Dr. Rokay Zoltán (szerk.): Szulik József összegyűjtött költeményei és műfordításai. (Szulik Alapítvány. Óbce. 2002.) – Dr. Rokay Zoltán (szerk.): Szulik József prózai írásai, Szulik József emlékezete. (Szulik Alapítvány. Óbce. 2004.)

¹ Vö. Kalla Zsuzsa (szerk.): Az irodalom ünnepei. Kultusz-történeti tanulmányok. A Petőfi Irodalmi Múzeum Könyvei 9. Agroiinform. Budapest 2000.

könyv szerzője, szakfordító, aki Német- és Olaszországba is járt tanulmányúton. Költeményeire már gimnáziumi tanulmányai idején felfigyeltek, több korabeli lapban helyet kaptak. Fordított angolból, németből, franciából és olaszból. Első verseskötete 1868-ban bezdáni káplánságának idején jelent meg, a második pedig halála előtt, 1890-ben. A Szent István Társulat Irodalmi Osztályának alapító tagja. Posztumusz kötetét paptársa, Léway Mihály gondozásában 1896-ban adták ki. A Szulik-kultusz 1895-ben vette kezdetét.

Szulik József irodalmi kultusza, más jelentős nemzeti irodalmi kultuszok példáján, egyrészt a Szent István Társulat részéről a XIX. század végén a „magyar katolikus irodalom” egyik költőjétől „hazánk többi irodalmi intézetei által megtagadott” elismerése kívánt lenni, amelyben a Társulat a „keresztény szellemű” irodalmat a kor érzelmeivel állította ellentét párra. Másrészt baráti és ismeretségi köréhez fűződött, helyi vonatkozásokkal telítődött, s kortársainak nemzedéki emlékezetével merültek a feledés homályában.

Egykori felekezeti irodalmi kultuszának megtele és bemutatása dr. Rokay Zoltánnak, óbecsei esperes-plébánosként végzett nyolcéves kutatását követően 1990-ben, a papköltő halálának centenáriumaiban vette kezdetét, aminek eredménye a XIX. század végi Szulik Alapítvány felélesztése mellett az említett két kötet megjelenése is.

Az első kötet a már megjelent, és még publikálatlan, kéziratban ránk maradt verseket, versfordításokat tartalmazza. Ezekből bizonyos pasztorációs törekvések, tanítási akarás sugárzik. A klérus klasszikus műveltségének nyomai is fellelhetők egy-egy címben, ajánlásban, de érezhető, hogy a célközönség elsősorban nem a papi réteg, hanem a nyáj.

A kötetben szereplő művek a mai költészeti alkotásoktól természetesen számos pontban különböznek. Ez alatt nemcsak a nyelvezetet kell értenünk, hiszen a versek hossza, témaválasztása, stílusa és – megkockáztatjuk – célja is más. A középpontban nem az én, a saját magáról és a világról alkotott elképzelések elemzése, fejtegetése, befelé fordulás és elvonulás áll. Szulik József az embereket igyekezett megszólítani, elmélkedésre bírni. Szinte lehetetlen az összes témát felsorolni, amelyek megihlették.

Gyakori motívum édesanyja elvesztése miatt érzett bánata, a halál, a szentek tisztelete, hazafias érzelmeinek kinyilvánítása. Műfordításai között pedig szép számmal találunk fohászokat és angolszász területről származó balladaszerű énekeket.

A második kötet Szulik életútjáról és tevékenységéről szóló, különböző diskurzusokba illeszkedő értelmezések forrásanyagát nyújtja. Az első nagyobb tartalmi egység Szuliknak az őt körülvevő világról, korának, intézményének vitáiról és önmagáról szóló prózai írásai. Ez tevékenységének színhelyei szerint naplórészleteit, prédikációit, egyéb hitvédelmi írásait, kritikáit, pályáinak do-

kumentumait, valamint naplójába jegyzett események olyan párhuzamait közli, melyekben a személyére is utalás történik. A kötet ennek első sorban művelődéstörténeti jelentőséget tulajdonít, ugyanakkor prédikációi és hitvédelmi írásai mentalitástörténetileg forrásértékűek, a szekularizálódó társadalom folyamatainak tolmácsolásai érhetők benne tetten. Értelmezésükhöz azonban elengedhetetlen a korabeli egyháztörténeti és társadalmi diskurzusok felvázolása², amely a kötetben elmaradt. E fejezet figyelmét érdemlő forrásközlése még Szulik naplórészlete Liszt Ferencsel való találkozásáról, valamint a papköltő kritikája Fischer Sándor Petőfi élete és munkássága című könyvről.

A második tartalmi egység a papköltő utolsó átváltozásával és környezetének feldolgozási kísérletével foglalkozik – kimondatlanul is Szulik irodalmi kultuszának alakulását mutatja be, inkább tematikus, mint időrendi fonalat követve. Ezt betegségétől, végakaratától, halálhírének sajtóvisszhangjától a Szulikról írt méltatásokon, kritikákon keresztül síremlékavatójának ünnepségéről fennmaradt cikkeig, publikációig teszi, egyben életrajzát és publikációs jegyzékét is újramagyarázza. Ezekben kultuszának helyi, baráti, rokonai valamint intézményi, azaz egyházmegyei és országos társulati vonatkozásai is kirajolódnak.

A harmadik tartalmi egység ennek a feledésbe merült irodalmi kultuszának a felfedezését és újraalkotási kísérletét mutatja be. Szulik József halálának centenáriumi megemlékező előadásai a lelkipásztor–papköltő–műfordító életének és személyiségének a katolikus vallási újjáéledés igényeihez és kérdéseikhez kapcsolódó olvasatát nyújtják. Közli még Szulik összegyűjtött verseinek és műfordításainak előszavát és az első kötet sajtóvisszhangját a vajdasági magyar napi és hetilapban, katolikus sajtóban, valamint a kétnyelvű helyi hetilapban. Végezetül a kötet a papköltő által szerzett, egykor széles körben elterjedt műdal, a Szomoróan szól a magyar nótá zongorára átirat változatának facsimile kiadásával zárul.

A két kötet egyrészt egy olyan irodalmi kultusz vizsgálatához nyújthatna kiindulópontot és forrásanyagot, melynek jelentőségét felekezeti és regionális volta indokolná az országos vonatkozású jelentős nemzeti irodalmi kultuszok kutatása mellett, másrészt a vallási újjáéledés, vallási és kisebbségi identitás kutatásának lehetséges esettanulmányát jelenthetné, harmadrészt pedig egy vidéki egyszerű plébános hétköznapijaiba, korának problémáiba, intézményéhez kötődően vállalt állásfoglalásaiba, példává emelt életútjának különböző olvasataiba engedhet betekintést. Ugyanakkor a helyi közösség kulturális tulajdonát, tudatos erőfeszítések révén alakított és őrzött emlékezetének részét alkotja, melynek szándékolt célja a vallásosság intézményesült formáinak a helyi katolikus diák-

² Lásd: Hermann Egged: A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig. Auróra Könyvek.

ság körében való felkarolása, tanulmányaik segítése a kötetek bevételéből származó támogatás révén, melyet a XIX. század végi azonos célú Szulik Alapítvány újjáélesztése kíván megvalósítani.

Gleszer Norbert – Klamár Sára

LAKI-LUKÁCS LÁSZLÓ:

Edelény templomai

A magyar történelem viharos évszázadai miatt csak az időtállóbb épületek maradtak fenn: leginkább a templomok. A hazai református templomok monografikus feldolgozásában Kovács István (1942) és Várady Zoltán (1989) jeleskedtek.

Laki-Lukács László, „szűkebb” hazája, Edelény és társközségei (Finke, Borsod) templomainak építés- és gyülekezettörténetét dolgozta fel nagy empátiás készséggel és szeretettel. Kutatásait kiterjesztette a római katolikus, a református, az evangélikus, a görög katolikus és az izraelita egyházakra is. Az utolsó százötven évben a római katolikusok számbeli növekedése: 2699-ről 5680-ra. A reformátusok „gyarapodása” még szembetűnőbb, hiszen számuk megnégyszereződött. Az evangélikusok és az izraeliták számának csökkenése szomorú.

A megyének nevet adó, Borsod földvárán végzett régészeti feltárások bizonyították, hogy itt már a XI. században főesperesi templom állott. A jelenlegi istenháza 1791-ben épült. Mennyezetét 100 színes virágú kazetta díszíti, mely a naprágyi festőasztalosok munkáját dicséri. Ónéedényei a XVIII. század elejéről, skófiiummal hímzett úrasztali terítői 1714 és 1725-ből valók.

Edelény Boldva-parti temploma a XIV. század elején épült, felújításában, reneszánsz díszjeinek „láthatóvá-tételében” a híres építész, Schulek János fáradozott. Úrasztali edényei a XVII. század elején készültek, rimaszombati ötvösök munkája.

Finke temploma csak 1859-re készült el, mert a helybeli nemesek nehezen tudtak együttműködni az előkészületekben.

Az *edelényi római katolikusok* a híres barokk kastély kápolnáját látogatták, mai templomukat – neogótikus stílusú főoltárát a híres műegytemi tanár, Czizler Győző tervezte – 1905-ben szentelték fel. A görög katolikusok 1983-ban felszentelt impozáns templomát Török Ferenc Kossuth-díjas építész tervezte.

A könyv múltidéző szövegét szerencsésen egészítik ki *Kulcsár Géza* és *Lukács Boldizsár* művészi fotói. Szép a tipográfiája, harmonikus a szöveg és a képek elrendezése, mely jól mutatja a szerző népi iparművész voltát.

Végül örömmel állapíthatjuk meg: igényes mű született, mely fogja nemcsak a szemet, de a szívünket is. Így hát elolvasásra, tanulmányozásra nemcsak a história szerelmeseinek, de minden érdeklődőnek jó szívvel és szeretettel ajánlhatjuk.

(Edelény, 2005.)

Dr. Varga Gábor

GOLDSCHMIED ISTVÁN –

SZARKA LAJOS:

A keszthelyi zsidóság története 1699–2005.

Kívül-belül igényes, szép kötetet forgathat az olvasó aki kezébe veszi a keszthelyi zsidóság múltjáról és jelenéről szóló könyvet. Több szempontból hasznos olvasmány: gazdagítja a honismereti irodalmat, a városuk történetét megismerni akarók értékes segítséget kapnak a Keszthely újkori fejlődésében oly nagy szerepet játszó helyi lakossági csoport sorsának megismeréséhez, ugyanakkor a magyar zsidóság történetéhez is adalékokat nyújt. Mind a helytörténeti, mind a judeiztikai könyvtérmez terén előkelő helyre sorolható alapos munka, amelynek magyarázata a szerzők személyében is rejlik.

Goldschmied István keszthelyi hitközség elnöke nemcsak városában, hanem országosan ismert közéleti személy, aki felkészültsége okán az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem szakvizsgáján is elnökolt; dr. Szarka Lajos a hévízi múzeum igazgatója, tudományos kutató több helytörténeti könyv szerzője, hadtörténeti munkák és monográfiák sorának alkotója. Kettejük együttműködéséből szép és értékes könyv született!

Keszthely zsidósága már régen megérdemelte volna történetének megörökítését. Raj Tamás előszavában utal arra, hogy a tudós Büchler Sándor, a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem magántanára valószínűleg hozzákezdett ennek megírásához, de őt közösségével elhurcolták Auschwitzba, könyvei, iratai, a hitközségi levéltárral együtt elvesztek. Az utóbbinak néhány darabjait az 1950-es évek nagy papírhulladék gyűjtési akciójából sikerült megmenteni, de a forráshiány nagyon megnehezítette dr. Sági Károly és Cséby Géza kutatómunkáját, akik Goldschmied Istvánnal együtt 1998-ban megírták a keszthelyi zsidóság történetét. Azóta újabb hiteles adatok kerültek elő a levéltárakból, így született meg a jelenlegi kiadás, amely terjedelmesebb, több illusztrációval ellátott és szól az utóbbi évek eredményeiről, pl. a 2003-ban felavatott bibliai kertről, amely Közép-Európa egyetlen hitközségi tulajdonban lévő létesítménye.

Megtudjuk belőle, hogy már 1735-ben magyar (Szarvas, Farkas) családnevű zsidók éltek itt a Festicsek oltalmában és az 1848-as összeírásban szerepel egy Hoffman nevű teljes jobbágy is. Godmark kántorék Károly fia ekkor már megkezdte világraszóló zenei pályafutását. Szorgalmuk, ügyességük – főleg a szolid kereskedelem – egyre jobb helyzetbe jutatta őket, bált rendeztek István főhercegnek, magyarosodtak – ez nemcsak a nyelv átvételét jelentette, hanem osztoztak a nemzet jó- és rossz sorsában, sokan harcoltak a szabadságharcban és az első világháborúban. Ők adták a kormányozható léghajó feltalálóját, Schwarz Dávidot, aki megelőzte találmányával Zeppelint. Keszthely testvértelpeülése Hévíz fürdőhelyé fejlesztésében is nagy szerepe volt a zsi-

dóknak. Ennek ellenére beborult felettük az ég. Végetértek a „boldog békeidők”, a két háború között hanyatlott a keszthelyi zsidóság. Űde színfolt a könyvben Simon Böske körorvos lányának Európa szépségkirálynőjévé választása. Jellemző szerzői gondosságára, hogy még bátyjának találmányait – aki a numerus clausus miatt Németországban végezte el a műszaki egyetemet –, köztük a kávéfőző gépeket is felsorolja.

1944-ben bekövetkezett az éveken át gondosan előkészített tragédia. Külön fejezet foglalkozik deportálással, amelyből oly kevesen jöttek haza. Ők megpróbálták folytatni közösségi életüket, de kifosztva, nyomasztó emlékek terhével ez legtöbbször nem sikerült és elhagyták szülővárosukat. A maradék keszthelyi zsidóság újjáépítette műemlék zsinagógáját, létrehozta a már említett bibliai kertet, emlékeket állított nagyjainak és mártírjainak. (Utóbbiak közé tartozik az itt nevelkedett és az 1956-os forradalomban való részvétele miatt kivégzett Földes Gábor színész-rendező is.)

Jól válogatott képanyag élénkíti a könyvet, amelyet jegyzetek és hivatkozások tesznek tudományos értékűvé. Az 1944-ben elhurcoltak névsora kegyeletesen zárja le a monográfiát. Keszthely magáénak érzi a könyvet, amelyet a Helikon Kastélymúzeumban rendezett bemutató is tükrözött. Dr. Czoma László a Kastélymúzeum igazgatója köszöntötte a szép számmal megjelenteket, majd dr. Suchman Tamás államtitkár mondott beszédet. Bemutatták a könyvet, amelyet a szerzők dedikáltak. Keszthelyieknek és nem csak nekik ajánlott olvasmány ez a monográfia!

(Keszthelyi Izraelita Hitközség, 2005.)

Róbert Péter

KOVÁCS JÓZSEF LÁSZLÓ – KOVÁCSNÉ PAULOVIKS TERÉZ:

Duna vizén malom forog...

(A ráckevei molnárcéh évszázadai)
Ráckevei Múzeumi Füzetek 6. sz.

Nagy adománya az életnek, hogy főiskolás koromban, a zsámbéki tanítóképző főiskolán többször is részt vehettem dr. Kovács József László és Kovácsné PauloVIKS Teréz honismereti táborában. Ott olyan kiváló szakemberek tartottak előadást, mint Andrásfalvy Bertalan, Barsi Ernő, Benda Kálmán, Halász Péter, Kanyar József, Nemeskürty István, Mende Ferenc, Timaffy László. Annyi értékes, színes honismereti, néprajzi, helytörténeti programnak voltam részese, annyi „életbúzaszemet” kaptam szellemi táplálékkul, ami akár egész életemre is elegendő lenne. Ez a két, honismeretnek elkötelezett csodálatos tanáregyesülés nemrég műves kiadvánnyal lepte meg a tudományra, régimúlra éhes olvasót. Idén látott napvilágot ugyanis, a Ráckevei Múzeumi Füzetek 6. számaként, a ráckevei molnárcéh évszázadait bemutató kötet.

Már a könyv fedőlapja felkelti az olvasó figyelmét, és ezen túl értékes dokumentumközlés is a régi ráckevei malom és a térkép „ölelkezése”. A kutatás eredményére, mondanivalójára találóan, egy „malomferkő” fafaragvány vigyázz büszke tartással, a molnárokra jellemző huncut, kaján mosollyal a könyv első lapján.

A kiadvány címe is nagyon találó – Duna vizén malom forog –, de ennek az egykor „élő”, ma már képzeletbeli malomnak a kerekét most két „szív-lélek”-kutató együttes tudásának ereje forgatta meg, hogy a „búzá”, régies használatlalt az életet, a szellemi táplálékot a tudás asztalára tehessek.

A kutatás témáját egy harmadikos gimnazista lány, PauloVIKS Teréz a ráckevei vízmolnárokról 1954-ben írt dolgozata adta. A könyv témaválasztását részben az ősök, a szülők (takács, vízmolnár, kovács) szép foglalkozása, valamint a „szülőföld nem enged” érzése, a szülőföld tisztelete inspirálta. Úgy, ahogy régen a molnár nemcsak egyetlen dolghoz értett – lisztőrlés, malmok szerkezetének, berendezéseinek elkészítése, karbantartása, gátak, zsilipek építése, fa eszközök készítése –, szerzőinknek is több mindenhez van tudásuk (néprajzi gyűjtés, levéltári kutatás, kéziratosolvasás), több oldalról világítják meg a régi mesterség életét. Némely fontos iratot például egy hajdani molnárcsalád padlásán találtak meg. Megmentették, lejegyezték a céhes dokumentumokat és a szóbeli visszaemlékezéseket, anekdotákat. A könyvet olvasva döbbenünk rá, hogy az írás mögött sok-sok éves néprajzi gyűjtés, levéltári kutatás, munka áll. A tudományos igényt jól példázza a gazdag jegyzetapparátus, és a német nyelvű rezümé is.

A könyv négy nagy fejezetre tagolódik, amelyek kronológiai sorrendben építkeznek. Az első részben a ráckevei vízmalmok XVI–XVII. századi életébe pillanthatunk be. Ebben a fejezetben szépen előtűnik a magyar szakos „tanári véna”, az irodalom szerete is, hisz egészen az ókori görög időkől kezdve csemegézhetünk a malmokról szóló irodalomtörténeti alkotásokból, szövegtimológiai fejtegetésekből. Az írásból kiderül: a költészet gyöngyszemei mennyi értékes adattal szolgálhatnak a tudomány számára. Örízhetik például egy régi mértékegység emléket is: *kila*, 50 liternél kisebb űrmérték, dongás, török faedény.

A második fejezet a XVIII. századi céhes élet kitűnő rekonstrukciója. Ebből kiderül, hogy a ráckevei céhes ipar igazi fénykora erre a századra tehető, és ismertté válik az is, hogy ekkor milyen szakmai közösségek működtek a városban. Megtudhatjuk, hogy a céhes életében a legjelentősebb szerepet ekkor a molnárok töltötték be és a rangkülönbséget nem ismerték el. Elénk tárul a ráckevei céhlegények és mestereiknek életmódja, írott és íratlan szokásai. Megtudhatjuk, hogy a legénnyé avatáskor inni kellett a koronás királyunkért, mesterekért (társpharivás): mit kellett tenni, ha valaki remekelni akart; hogy a káromkodásért, az illetlen viselkedésért és a szökésért is pénzbüntetést járt. A legények nehéz életvitelére is kapunk adatot: munkaidejük hajnali 4-5 óráról egészen este 9-ig tartott. A történeti tudósítást hitelesebbé és izgalmasabbá

teszi a korabeli céh- és városi jegyzőkönyvekből, a céhszabályokból, a periratokból, céhlevelekből és az úriszéki végzésből vett idézetek, a dokumentumok közlése.

A következő tartalmi egységből, a fellelhető források (például a Ráckevei Ifjú Molnár Céh 1729-es oklevele, céhszabályzata, pénztárkönyve) és tárgyi emlékek (például a Molnármadonna, 1747-es pecsét, céhláda) segítségével megismerhetjük azt, hogy a XVIII–XIX. században a molnárcéhnek, vízi molnároknak hogyan alakult a sorsa, élete a Duna-menti mezővárosban, Ráckeven, valamint azt, hogy az 1728-ban alapított molnár céh milyen változásokon ment át az idők során. Külön kiemelném a betelepült német molnárokról szóló értékes adatokat. A céh-articulusok felidézése izgalmasan tárja elénk az akkori céhes élet rendelkezéseit, normáit, szabályait: őrlőcsébitás tilalma, malomhelyek változtatása, vándorló legény viselkedése, erkölcsi törvények, az inas szegődtetés szabályai.

A XIX. századi ráckevei molnárcéhes életet bemutatott negyedik rész a legbővebb és a legszínesebb. A szerzők – logikusan – a mesterré válás szakaszait, lépcsőit mutatják be levéltári dokumentumok segítségével. Olvashatunk az inasévek kötelességeiről, az inas vétkekről, csintalanságokról. Kiderül, hogy nem szabadott a malomban verekedni, menyecskével találkozni. A legényévek küzdelmes időszakáról is képet kapunk: hogyan lehet malomhoz jutni (malomvásárlás), mi a mesterségbeli tudás bebizonyításának módja (remekeles). Aki a remekelésben hibát követett el, azt bölcse, további tanulásra fogták, addig amíg „elégendő tudománya nem lesz”. Az eredeti dokumentum idézetekkel, az egykori molnárok neveinek közlésével, életrajzaikkal „megspékelt, ízesített” céhes életmódból is bőven kapunk kóstolót. Persze a céh „fő-főiről”, a mesterekről sem feledkeztek meg a szerzők. Egy-egy molnárcsalád életét naplók, pénztár- és jegyzőkönyvek alapján tárják elénk. A kutatás eredményeként a malmosgazdák, molnárözvegyek életébe is bepillantathatunk. Azt is megtudhatjuk, mikor van „jó helyen” a malom, hol voltak a Dunán a malomhelyek, hogyan vontatták, vagy bocsátották vízre, teleltették a malmokat, mennyi volt az őrlés vámjá. A fejezetből elénk tárulnak a molnárok céhszokásai, mindennapi életük, megismerhetjük fontos céhes tárgyaikat (céhláda, céhzászló, behívó tábla), épületeiket (céhház), sőt a tisztségviselőket és a vidám csehlakomát is. Az adakozás különféle meghatározható eseményeire is fény derül: például támogatatták a Pesti Magyar Színház építését, özvegyek, tűzkárosultak megsegítését, templomi kellékek készítését (úrasztali terítők). A szerzők nemcsak a halott papírokat keltették életre, de szóra bírták, sőt „munkadalra” falkasztották az adatközlőket, az egykori molnárokat. Tudomásom szerint, még molnártalálkozót is szerveztek számukra 1964-ben. Nepomuki Szent János „magyarosított, helyivé tett” legendatörténetét, a Jánoska-eresztés szokását is sikerült rögzíteniük.

Mint néprajzos úgy gondolom, hogy a malmok kutatása azért is nagyon fontos, hiszen korábban az élet központjai is voltak: az őrlésre várakozók itt beszéltek meg a mindennapi élet dolgait, itt cserélt gazdát egy-egy népdal, mese, ballada, itt élte virágzó életét a szájhagyomány. Nem véletlen, hogy a molnárság néprajza című fejezetben Gyurcsik Antal, Gyetkő Mihály, Kakas Antal és más molnármesterek igaz történetei, visszaemlékezései, folklórtudásának gazdagsága tűnik ki.

Kordokumentum értékű, sőt egyben a leszámoltak lelki ajándéka a hajdani ráckevei molnárok, céhmesterek, molnárinasok, legények, malmosgazdák névsorának szövegközi, és külön fejezetbe foglalt közzététele.

A könyv függelékben olvashatjuk Füzes Endre elismerő lektori véleményét, Mende Ferencnek a Technikatörténeti Szemlében, 1962-ben a ráckevei hajómalomról megjelent írását, valamint Fegyő János A céhekről általában, valamint Ráckeve céhes iparáról című tanulmányát. Az írások jól kiegészítik a kutatott témát, a kutatók íásaikkal, mondhatni tréfásan a „szerzőcéhhé”, „asztaltársasággá, egyletté” váltak a kiadványban. Az értékes dokumentumok, archív fotók még szemléletesebbé teszik a könyvet.

A malmok ősi jogai közé tartozott a menedékjog is, amely biztonságot nyújtott a menekülőknél, üldözötteknek. A tudós szerzőpáros – nem kis fáradság árán – alkalmazta mai világunkban ezt a jogot, hiszen menedéket adott a már veszendőbe kerülő malmokról, a molnárok életéről szóló értékes adatoknak, tudás-elemeknek.

A könyvben meglevenedik Ráckeve helytörténetének egyik fontos szegmense, a számukra legfontosabb foglalkozás, a molnárság céhes hagyományai, egy leltűnt mesterség szépsége. Ezzel a hatalmas kutatással dr. Kovács József László választott, és párja valódi szülőföldjének állít méltó emléket. Bizonyára a Tanár Úr gyermekkori Mestere, a céhes hagyományok kiváló tudósa, Csatkai Endre is büszkén tekint le tanítványára, munkájára és sumázza véleményét a régi molnárnőta segítségével: „Ez a malom jó helyen van”, ez a kutatás jó kézben van. Úgy hiszem, Isteni adomány, hogy a tudós házaspár munkájában is egymásra talált, „egy malomban öröltek”, kutatásaik kiegészítették egymást. A két szerzőnek, a helytörténet „Céhmestereinek” köszönhetjük, hogy az egykor „elsüllyedt, vagy partra vetett” dunai vízimalmok, – a tudományosan és, olvasmányosan megírt sorok által – gondolatban ismét visszakérültek a helyükre, az éltető Dunába.

Kutatóknak, szakembereknek, az egykori molnárellet központjában élőknek, a ráckeveieknek és a malmok iránt „csak úgy” érdeklődőknek szeretettel ajánlom ezt a „remekbe szabott” mestermunkát.

(Ráckeve, 2005.)

Dr. Lanczendorfer Zsuzsanna

Rálátás

Zsákai helytörténeti – honismereti,
kulturális tájékoztató
Szerkeszti: Dankó Imre

A folyóirat eddig megjelent öt évfolyamának – megkészt – köszöntése is apropója volt annak az ismertetésnek, amelynek során május 13-án a Debreceni Egyetem Néprajzi Lanszékének néhány újabb kiadványával együtt Bihar, illetve a Sárret 2000 januárja óta egyetlen rendszeresen megjelenő honismereti folyóirata, a *Dankó Imre* által szerkesztett, a *Zsákai Művelődési Ház és Könyvtár* kiadásában napvilágot látó *Rálátás* is bemutatásra került a Debreceni Akadémiai Bizottság székházában összejutott hallgatóság előtt.

Úgy hiszem, sokunk számára ismert a szerkesztő eddigi etnográfusi, művelődéstörténeti, muzeológusi munkássága, akárcsak a mindeközéig általa szerkesztett múzeumi kiadványsorozatok, illetve honismereti jellegű periodikák, folyóiratok is, melyek múzeumszervező és –vezető tevékenységével is összefüggtek. (Elég, ha az 1950-es, 1960-as években megjelent *A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai*, vagy a debreceni *Múzeumi Kurír* című sorozatokra gondolunk, melyeknek száznál is több füzete látott napvilágot.) A *Rálátás* közvetlen előzményeként maga a szerkesztő is a Biharkeresztesen, az ugyancsak múzeumszervező 1996–1998-as kezdeményezés mellett létrehozott, összesen hat számban megjelent *Itt és Most* tájékoztatósorozatot tartja számon, ahogy erről folyóiratunk első számának beköszönő írásában is megemlékezett, mintegy folytonosságot adva kiadványszerkesztői célkitűzésének.

Valódi programadó, hitvallástevő nyilatkozatát az *Itt és Most* Beköszöntőjében olvashatjuk, mely megvilágítja Dankó Imre szerkesztő-kiadói indítatását, mely valamennyi korábbi és későbbi periodikájára igaz: „Régebben is, de mostanában különösen sokat hallani Magyarország gazdasági-kulturális kettészakadásáról, az ország keleti felének lemaradásáról, hátrányos helyzetéről – amelyben előkelő helyt illeti meg Bihart... Az elmaradottság, a többszörösen hátrányos helyzet nagy társadalmi, kulturális, tudatbeli közömbösséget eredményezett, és enniát is a saját életünk alapvető kérdéseit felőli érdeklődésünk a minimálisra csökkent. Mindehhez szerencsétlenül társult anyagi helyzetünk további romlása, a kezdeményezéseket szóhoz jutni sem engedő, jövőképet kialakítani képtelen pénztelenség, ami mindenképp félre helyezi a közösségi élettel nem törődő, buta és a jövőt illetően felelőtlen anyagiasságot.” Ennek leküzdése, valamint a figyelem felkeltése a valódi, maradó értékekre, a lokális kultúra értékeire Dankó Imre elsőrendű szándéka, ezt igyekszik kifejezni a *Rálátás* rendszeres megjelentetésével is. A folyóirat egyszerre szolgálja az ismeretterjesztést és a tudományos igényű közlést.

A kiadás helyszínének kiválasztásánál ugyancsak a személyes élmények és tapasztalatok vezérelték a szerkesztőt, melyről így emlékezik meg: „Zsák történetével, néprajzával korábban is foglalkoz-

tam, de most, hogy a Száz magyar falu könyvesháza sorozat keretében megjelenő Zsák története című munka megírását elvállaltam, érdeklődésem a falu múltja és jelene iránt sokkal intenzívebb lett. Munka közben jöttem rá, hogy Zsákán nagyon élénk a helytörténeti érdeklődés, a honismereti munka, hogy a zsákaiak egész életét áthatja az ismeretekkel teli, egészséges lokálpatriotizmus. Ezért elhatároztam, hogy itt, Zsákán is útjára engedek egy, az *Itt és Most*hoz hasonló vállalkozást, megindítom a *Rálátás* című, kéziratként terjesztendő, évi négy számban megjelenő kulturális, helytörténeti-honismereti folyóiratot. Tartalmát tekintve főleg Bihar megyét, a Sárretet, illetve Zsákát és közvetlen szomszédságát kutató-bemutató írásokat közlünk anélkül, hogy ne tárnánk szélesre az ajtót és ne foglalkoznánk általános kérdésekkel is.”

Tartalmát tekintve négy részre oszlik a „köz-művelődési cella, de tudományos igényű” ké-szűlő folyóiratocská: (1.) Tanulmányok; (2.) Közlemények; (3.) Forrásközlések Zsáká (a III. évfolyamtól Zsáká és környéke) történetéhez; (4.) Kulturális hírek.

Mindezek alapján egyszerre beszélhetünk helyi, térségi és a honismereti mozgalom szempontjából is átfogó jelentőségű kiadványsorozatról. Az első öt évfolyamban 104 tanulmány, 42 közlemény, 23 forrásközlés és 221 kulturális hír, csaknem 800 oldalon került az olvasók elé gazdagon illusztrálva; összesen mintegy hetven arckép, rajz, térkép és egyéb fotó emeli a kiadvány értékét.

A folyóirat szakmai fórum mivoltát igazolja az a tény, hogy a tanulmányok és közlemények szerzői Debrecen, a megye országosan, sőt nemzetközileg elismert kutatói, illetve az ország más pontjain kutató kiváló szakemberek sorából kerülnek ki. A szemléltetés okán a teljesség igénye nélkül néhány név: Andrásfalvy Bertalan, Balázs Géza, Balassa Iván, Bánkiné Molnár Erzsébet, Bárony István, Bartha Elek, Cs. Szabó István, Hajdú Zsigmond, Kósa László, M. Nepper Ibolya, Novák László Ferenc, Paládi-Kovács Attila, Papp Klára, P. Szalay Emőke, Selmeczi Kovács Attila, Szilágyi Miklós, Varga Gyula, Viga Gyula, Voigt Vilmos és mások. Írásaikból tájékozódhatunk az általuk a térségben folytatott, illetve a vidékünkön közvetlenül vagy közvetve érintő természet- és társadalomföldrajzi, történeti, művészet- irodalom- és művelődéstörténeti, régészeti, néprajzi gyűjtések, kutatások eredményeiről, valamint a környéken zajló közmművelődési és muzeológiai munkáról. A szerkesztő érdeméért, a kiadvány külön értékéért említhetjük meg, hogy közlési lehetőséget nyújt a tudományos élet küszöbén álló ifjú kutatójelölteknek, valamint a térségben működő érdemes „amatőr” helytörténeti gyűjtőknek. A különböző levéltárak, ezek közül is elsősorban a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, valamint a Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltárának munkatársai révén pedig adatgazdag forrásanyagok kerülhetnek az érdeklődők és a szűkebb s tágabb szakmai közönség elé, melyek további kutatások támpontjaiként és alapjául is szolgálhatnak.

A *Híreink* rovatban a szerkesztő igyekszik minél több információt közölni az adott szám megjelenését megelőző negyedév kulturális eseményeiről, a térségben lezajlott rendezvényekről, konferenciákról, kiállításokról, megjelent kiadványokról, helyismereti munkákról, valamint beszámol személyi változásokról, személyi jubileumokról, a magyar társadalomtudományok kimagasló egyéniségeinek haláláról.

A Rálátás az országos periodikák között hivatalosan is nyilvántartott folyóirat, számainak részletes tartalma pedig rendszeresen helyet kap a *Honismeret* folyóiratban közreadott *Honismereti Bibliográfiában*. Mindezek által a Rálátásban megjelent

írások hiteles hivatkozási alapul is szolgálnak az adott területtel és tárgykörökkel foglalkozó szakmai közönségnek.

Az öt éves fennállás alkalmából a folyóiratnak töretlen munkakedvű szerzőket, a szerkesztőnek pedig sok erőt, kitartást és egészséget kívánunk a további munkához! Lehetjük ezt teljes nyugalommal és bizakodással, hiszen a VI. évfolyamnak már a harmadik száma is „készen van”, és sajtó alá rendezve várja a sokszorosítást és a szeptember eleji megjelenést.

(Művelődési Ház és Könyvtár. Zsáka, Rhédey Kastély)

Kolozsvári István

A **Honismereti Szövetség** az 1996-ban elfogadott adózási törvény értelmében a 2004. évi állampolgársági adó 1 %-ából 41 277 forint támogatást kapott. Elnökségünk és szerkesztőbizottságunk megköszöni a támogatást, s hogy egyetértve törekvéseinkkel, felajánlásával segítette munkánkat. Az összeget ifjúsági honismereti rendezvényekre, valamint a Honismeret folyóirat megjelentetésére használtuk fel.

Aki továbbra is egyetért célkitűzéseinkkel, a hazaszeretet elmélyítése, a hagyományok éltetése érdekében tervezett programjainkkal, folyóiratunk megjelentetésével, kérjük, szíveskedjen Honismereti Szövetségünket megjelölni 2005. évi adója 1 %-ának felajánlásakor.

Adószámunk: 19624947-1-41

Segítő támogatását hálás szívvel köszönjük!

A **Bethlen Gábor Alapítvány** (Bp. Károly krt. 5.) az 1996-ban elfogadott adózási törvény értelmében a 2004. évi állampolgári adó 1 %-ából 163 479 Ft támogatást kapott, melyet a Bethlen-díj átadására szervezett ünnepség költségeire, valamint az alapító okiratban megfogalmazott célokra fordítottunk.

Az Alapítvány köszönetet mond mindazoknak, akik támogatásukkal segítették munkánkat.

* * *

A **Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület** (1011 Bp. Corvin tér 8.) az 1996-ban elfogadott adózási törvény értelmében a 2004. évi állampolgári adó 1 %-ából 108 920 Ft támogatást kapott. A felajánlott összeget névadónk, Lakatos Demeter csángómagyar költő verseinek megjelentetéséhez használtuk fel.

Köszönjük segítő támogatásukat!

Honismereti Bibliográfia

Adaptáció és modernizáció a moldvai csángó falvakban. Szerk.: *Kinda István – Pozsony Ferenc.* Kriza János Néprajzi Társaság. Kolozsvár 2005.

Arad. Történelmi városkalauz. Összeáll.: *Ujj János.* Alma Mater Alapítvány. Arad 2001. 108 old.

Aranyréce. Mesék Moldvából. *Iancu Laura* gyűjtése. Szerk.: *Dala Sára.* Népmesetár. Hagyományok Háza. Bp. 2005. 112 old. – *Nyisztor Tinka:* Bevezető; *Dala Sára – Puskás Katalin:* Néprajzi kutatások Moldvában, a moldvai csángó nyelvújrási kutatásokról, A mesemondók nyelvújrásiáról, Moldvai csángó népmesekutatások és gyűjtések.

A. Sajti Enikő: Impériumváltások, revízió, kisebbség – Magyarok a Délvidéken 1918–1947. Napvilág Kiadó. Bp. 2004. 416 old.

Asszimiláció vagy kivándorlás? Források a moldvai magyar etnikai csoport, a csángók modernkori történelmének tanulmányozásához. Szerk.: *Vincze Gábor.* Teleki László Alapítvány. Bp. – Erdélyi Múzeum Egyesület. Kolozsvár 2004. 394 old.

Ávedik Lukács: Szabad királyi Erzsébetváros monográfiája. Szerk. és utószó: *Issekutz Sarolta.* Erdélyi Örmény Múzeum 9. Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület. Bp. 2004. 320 old. (Az 1896. évi, Szamosújváron megjelent mű hasonmása)

Bagaméri Krónika. Szerk.: *dr. Ruszoly József.* Báthori-kiadványok 3. 2004. 1-4. 160 old. – A tartalomról: *Pántya Julianna:* Bocskai napok az Érmélték, a Bihar-Bihar régióban; *Ármos Endre:* Bocskai István, a protestáns fejedelem; *Á. E.:* Bagaméri főbírók és jegyzők (1692–1914); *Szabó Zolt:* A Bagaméri Református Szeretetotthon avatásán; *Kováts István:* A Bagaméri Ref. Sz. Eklézsiáról; *Ruszoly Barnabás:* Revóczy Károly síremlékénél; Bagamér kronológiai a Bagaméri Krónikában; *Ruszoly József:* Bagamér, 1901–1920. „Virágzó nagyközség” – Bihar vármegye legárabb gyermeke; *Csete László:* „Szebb jövőt!” – Feljegyzések Ruszoly Barnabásnak levante- és hadifogolyéletéből; *Ruszoly Barnabás:* A megszállt falu – 1944 őse bagamériak emlékeztetésén; *Ruszoly József:* A kiszolgáltatott falu – Bagamér nagyközség iratai (1944); A Bagaméri Hitelszövetkezet igazgatósága; *Ruszoly Barnabás:* Kántoros Lakatos József honvéd története; *Ruszoly Barnabás:* Elűtött s agyonlőtt felnőttek, felrobbant gyermekek Bagamérban (1944–1947); *Ruszoly Barnabás:* Bagamérban történt a tanács világban; A mi irónk – Kritika- és válogatás Taar Ferenc munkásságáról; A nyolcvan éves Taar Ferenc köszöntése; *Ruszoly József:* – *Ruszoly Barnabás:* Mi történt? – Bagaméri könyvészet 2003-2004; Bagaméri Krónika: Ármos Endre hatvan éves; Ármos Endre közleményei, 1982–2004.

Bagyinszki Zoltán – Tóth Pál: Száz magyar vár. TKK Debrecen 2004. 231 old.

Balassa Iván: A szomszédos országok magyarjainak néprajza. Szerk.: *Balassa Éva.* Planétás. Bp. 2003. 525 old.

Bene János: 75 éves a Szakolyi Önkéntes Tűzoltóság. Kiadja az Önkormányzat. Szakoly 2003. 130 old.

Boros Marietta – Karácsony Zoltán – Tátrai Zsuzsanna: Magyar népi kultúra. Népművészet, népszokások, néptánc. Képzőművészeti Kiadó Bp. 2004.

Bozóky Kresztján Ilona: A temesvári iparoktatás kezdeteiről. *Partiumi füzetek* 37. Kiadja a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület és a Nagyvárad Római Katolikus Püspökség. Nagyvárad 2005. 106 old.

Buzás Kálmán: Volt egyszer egy kaszinó. A Kőbányai Casino 125 éves évfordulójára. *Kőbányai Füzetek.* Kiadja a Pataky Művelődési Központ. Bp. – Kőbánya 2005. 32 old.

Cigány néprajzi tanulmányok 13. Szerk.: *Bódi Zsuzsanna.* Magyar Néprajzi Társaság. Bp. 2004. 154 old. – *Novák Veronika:* Cigány oklevelek és kiváltáslevelek az Esterházy család levéltárában; *Bódi Zsuzsanna:* Egy 18. szd-i magyarországi cigány összeírás; *Kertész Wilkinson Irén:* Az oláh-cigány közösségek zenei élete; *Marushiakova, Elena – Popov, Vesselin:* A hídépítő ballada; *Demeter, Roman:* Manujlja zidari; *Choli Daróczi József:* Manula kömüves balladája; *Djorgjevic, Tihomir:* Dešuduj phrala [Tizenkét fivér]; *Kovalcsik Katalin:* Cigány altalok

C. Tóth Norbert: Szabolcs megye hatóságának oklevelei II. (1387–1526). *A nyíregyházi Jós András Múzeum Kiadványai* 53. Szerk.: *Németh Péter.* Bp. – Nyíregyháza 2003. 278 old.

Csáky Károly: Hagyományörző és változó települések. Tanulmányok, dolgozatok a néprajz és a honismeret körében. *A Felvidék Művelődéstörténeti Enciklopédiája* 5. KI Könyv- és Lapkiadó Kft. Komárom 2004. 298 old. – *Halász Péter:* Az Ipolymenti népi műveltség tükörcserepei című utószavával.

Csáky Károly: Ipolyvár. Egy szép fekvésű határfalu. *Honismereti Kiskönyvtár* 218. és *Tájak-Korok-Múzeumok Kiskönyvtára* 784. Komárom-Bp. 2005. 16 old.

Csáky Károly: Irodalmi kapcsolatok I. Klasszikusok nyomában. *Lilium Aurum.* Dunaszerdahely 2004. 144 old.

Csúza. Szerkesztette a Csúza Helyi Választmány. *Horvátországi magyar falvak.* H. n., é. n. 18 old.

Dánielisz Endre: Galiciától a Garda-tóig. Napló az első világháború éveiből. Kiadja a Túrkevért Alapítvány Kuratóriuma. H. n. 2005. 95 old.

„Egymásért és soha ellen”. Írók és költők Bonyhádról. Írta és szerkesztette: Dr. Koltai László. Kiadta a Solymár Imre Városi Könyvtár. Bonyhád. 2005. 86 old.

Erdélyi Gyopár. Az Erdélyi Kárpát-egyesület folyóirata. 2005. 3. 32 old. – A tartalomból: *Almás Csaba*: A Kakastaréj; *Mátyus László*: Túra a Várkö csúcsára; *Deák Norbert*: Váratec-túra; *Pál Teréz*: A Tótos-kő felé; *Kósa Ferenc*: Szomszédunk a fehér gölya; *Perei Árpád*: Herkulesfürdő és környéke; *Balázs István*: Téli túra a Szárkö-hegységben; *Kovács-Kendi Lehel*: Orbán Balázs Tábor; *Kovács Zsuzsa*: Hunyadi Mátyás-teljesítménytúra és reneszánsz est; *Laczko-Szentmiklósi Árpád*: Gerinctúra a Fogarasi-havasokban.

Erdélyi Gyopár. Az Erdélyi Kárpát-egyesület folyóirata. 2005. 4. 32 old. – A tartalomból: *Veres Ágnes*: Rododendron-túra a Radnai-havasokban; *Kardos Zsuzsanna*: Az Ompoly-völgyétől a Havasgáldi-szorosig; *Perei Árpád*: Utazás az Al-Duna mentén a Vaskaputól Ómoldváig; *Kardos Zsuzsanna*: Vadvízi evezés a Sebes-Körösön; *Szőcs Miklós*: A Küküllővidék középkori műemlékei; *Siklódi Csaba*: 130 éves a szovátai Medve-tó.

Ethnica. Szerk.: *Ujváry Zoltán*. Kiadja a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék. Debrecen, 2004. 4. 129–180 old. – A tartalomból: *Lovas Kiss Antal*: Pap, közösség, hatalom: Kistelepek katolikus papjainak helyzetét meghatározó tényezők a II. vh-t követő évtizedekben; *Ujváry Zoltán*: 190 éve született Erdélyi János; *Pocsai Imre*: A nyíregyházi tirpák-szlovák és az orosz hiedelemvilág egyező motívumai; *Eperjessy Ernő*: Állatnevek Somogyban; *Papp Richárd*: „Amit mi magyarittabéliek adunk a nemzetnek”; *Kriston Vízi József*: Fény a folklórban – folklór a fényben; *Szilágyi Miklós*: Egy kéziratban maradt cikk 1969-ből [a „ráfizetés” falvakról]; *Tóthné Pásztor Ágota*: Székházak szerepe a dévaványai egyesületek életében; *Pocsainé Eperjesi Eszter*: Harsányi István néprajzi munkássága; *Varró Tibor*: Szent Patrick kutak Írországbán I.; *U. Z.*: Ponyva Savanyú Jóskáról; *U. Z.*: Egy invariáns ballada; *U. Z.*: Feszty Árpád előterjesztése a magyar népművészet felkarolására; *Szonda István*: A gyomaendrődi Tájház-kereszt története.

Ethnica. Szerk.: *Ujváry Zoltán*. Kiadja a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék. Debrecen, 2005. 1. 84 old. – A tartalomból: *Viga Gyula*: 95 éve született László Gyula; *Kríza Ildikó*: Emlékezés Benedek Elek mesemondóra; *Pracsai Imre*: A frazeológia paroliológia aktuális kérdései; *Szőke Anna*: Egy közösségi ünnep kialakulása Kishegyesen; *Bódi Erzsébet*: XVI. századi adatok táplálkozáskultúránk történetéhez; *Marinka Melinda*: A szatmári svábok társadalmi életének folklórja az ifjúkorban; *Domokos Mariann*: Ipolyi Arnold a népirat-szerző; *Dénes Zoltán*: Pázmány Péter kötődése Biharhoz; *Szilágyi Miklós*: Szokolyai vadásztörténetek; *U. Z.*: Pünkösdi királyválasztó löverseny Csepregen; *Ujváry Zoltán*: Egykori vita Kálmány Lajos Történelmi énekek és katonadalok c. kötetéről; *U. Z.*: Örkiáltás; *U. Z.*: Boszorkányégetés Szegeden 1728-ban; *U. Z.*:

Tetemre hívás; *Dankó Imre*: Küllös Imola köszöntése; *Bartha Elek*: A debreceni képzés 2005-ben.

Édes Anyanyelvünk. 2005. 3. sz. 20 old. – A tartalomból: *V. Raisz Róza*: A miniszter felépült...; *Bán Ervin*: Nem új jövevények; *Fazekas Beáta*: De viszont; *Büky László*: Falra mászott fogkefe; *Ilosvai Ferenc*: Bármi lehet megbélyegző; *Minya Károly*: Egy vessző, és más semmi; *Holczér József*: Nem mindig a többedik; *Kovács József*: Nyökögés helyett szóismétlés; *Szőcs Rozália*: Ugy, gyergyóiasan; *Batár Levente*: Hány kilósak vagytok?; *Wacha Balázs*: Nem megyek el; *Bíró Ágnes*: Ágnes asszony szöghaja, meg a komor bika.

É. Kiss Katalin: Anyanyelvünk állapotáról. Osiris Kiadó. Bp. 2004. 190 old.

Érmihályfalva. Barangolás múltban és jelenben. Szerk.: *Kovács Rozália*, *Szalai Ilona*, *Ádám Sándor*. Kiadja a Polgármesteri Hivatal. Érmihályfalva 2005. 244 old.

Fejezetek Marcali Boronka városrészének történetéből. Szerk.: *H. Rádics Márta*. Múzeum Alapítvány. Marcali 2004. 238 old.

Fleisz János: Az erdélyi magyar sajtó története 1890–1940. Pro Pannonia Kiadó. Pécs 2005. 240 old.

Folyamatok és fordulópontok. Tanulmányok Andrásfalvy Bertalan tiszteletére. Szerk.: *Pócs Éva*. *Studia Ethnographica Hungariae* IV. L'Harmattan – JPIE Néprajzi Tanszék. Bp. 2003. 368 old. – A tartalomból: *Pócs Éva*: Előszó; *Vargyas Gábor*: Andrásfalvy Bertalan 70. születésnapjára; *Kisbán Eszter*: Savanyú ízléshiány Közép- és Kelet-Európa határán a XX. században; *Takács Lilla*: Egy dunántúli hegyközség településtörténete; *Filep Antal*: A közösségi büntetés sajátos esete az ötvenes évek végén a Tóközben; *Pócs Éva*: Esővarázslás és idővarázslók a magyar boszorkányperekben (XVI–XVIII. sz.); *Frazon Szófia*: Ördögi kapcsolatok; *Tóth G. Péter*: Emberevők – törökvevők. A magyarokról kialakított sztereotip képek és tévhitű lakomák kérdése; *Mikós Éva*: Hagyomány, hagyományalkotás, népiesség és népszerűség. Eposzok az elit és a populáris kultúrában; *Nagy Ilona*: A mesemondás forgatókönyve dedikoznap kommunikációs helyzetben; *Ekler András*: Dejtári szövegegyesek hermeneutikai megközelítése.

Füredi História. Helytörténeti folyóirat. Szerk.: *Elek Miklós*. Kiadja az Aranyhíd Kulturális Szolgáltató Intézet és a Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület. Balatonfüred. 2005. 2. sz. 28 old. – *Katona Csaba*: Slachta Etelka soproni úrleány balatonfüredi nyara 1841-ben; *Németh Ákos*: Kassai Vidor színesz füredi élményei az 1860-as években; *Ács Anna*: Jókai Mór ismeretlen levele Balatonfüredről; *Praznovszky Mihály*: József Attila Balatonfüreden; *Elek Miklós*: Irodalmi est Veres Péterrel; *Karika Erzsébet*: Lipták Gábor dedikált könyvei; *Sarkady Tamás*: Emlékezés Lipták Gáborra; *Szabóné Vörös Gyöngyi*: Emlékjelek Balatonfüreden.

Gavlik István – Pilinyi Péter: Józsefvárosi séták. Józsefvárosi Önkormányzat. Bp. 2004.

Gazda László *Codex. Bibliotheca Moldaviensis.* Kétnyelvű kiadás. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2005. 512 old. – Halász Péter előszavával.

Gábor Felícia: Csángó vagyok. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2005. 112 old.

A gyöngyszemet hullató leány. Dráva menti népmesék. Összegyűjtötte: Frankovics György. Móra. Bp. 2004. 159 old.

Gyivicsán Anna: A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói I-II. Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete. Békéscsaba 2003. 388 és 296 old.

Hajós György – Kubinszky Mihály – Vámosy Ferenc: Alpár Ignác élete és munkássága. Építészeti és Tájékoztatói Központ. Bp. 2005. 138 old.

Halmok és havasok. Tanulmányok a hatvan-estendős Bárh János tiszteletére. Szerk.: Bárh Dániel és Laczkó János. Kiadja a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete, Kecskemét 2004. 624 old. – *Szabad György:* Bárh János közelgő jubileumára; *Juhász Antal:* Bárh János köszöntése; *Szilágyi Miklós:* XVIII-XIX. sz-i adalékok a Tiszán és mellékfolyóin közlekedő kompokról; *Kishán Eszter:* Vendéglői étkezések Magyarországon az 1780-as évektől a reformkorig; *Mód László:* A mindszei juhtartó gazdák gyapjúértékesítési szerződése; *Deák Zita:* A veszettség kérdése Magyarországon a XIX. sz. elején; *Gráfik Imre:* Gondolatok a tanyákról – egy el nem készült néprajzi dokumentumfilm kapcsán; *Szűcs Judit:* Csongrád, Alt Csongrád, Belső-, Külsőváros, Szentes; *Kothencz Kelemen:* Történeti-néprajzi adatok a kiskörösi szálláskertek XVI-II-XIX. sz-i használatáról; *Bali János:* Málnatermelő telephelyek és építményeik a nógrádi határban; *Hajdú Mihály:* Tulajdonnevek szerepe a településtörténeti kutatásokban; *Csatári Bálint:* A „tanya”, mint „rendszer”; *Paládi-Kovács Attila:* Kistáj, járás, kistérség; *Viga Gyula:* Ruszinok a Bodrogközben: néhány adalék a magyarországi ruszinság XIX-XX. sz-i néprajzához; *Kürti László:* A Kiskunság és a Felső-Kiskunság: betelepülés, tájtörténet és regionalizmus; *Bánkiné Molnár Erzsébet:* A Jászkun tökéföld és használata; *Nagy Janka Teodóra – Szabó Géza – Szabó G. Tamás:* Régészeti, néprajzi és történeti adatok a Duna mente XVI-XVII. sz-i településtörténetéhez a bölcskei késő középkori temető tükrében; *Barna Gábor:* XVIII. sz-i migrációs mozgalmak: Nógrád megyei betelepülők a tiszazugi Csepán; *Dankó Imre:* Iskolatörténeti adalékok Szabadszállás XVI-XVII. sz-i népesedési viszonyaihoz; *Ricz Péter:* Szabadka és környéke népesedéstörténete a honfoglalástól a XVIII. sz-d-ig; *S. Laczkovics Emőke:* Bakonyi és Balaton-felvidéki közösségek zárandokai, búcsújárása; *Liszka József:* Mariahilf-tisztelet a Kárpát-medence nyugati felében; *Limbacher Gábor:* A Szent Anna ünnepi Palóc Búcsú történeti előzményei és kialakulása I.; *Csala Rita:* A gyulafehérvári főegyházmegye templomainak titulusa (Szent Péter és Szent Pál apostolok); *Pál-Antal Sándor:* Maros szék faluközösségei 1848 előtt; *Kardalus János:* Bögöz falu, mint jogi közösség; *Szűcsné Gazda Enikő:* A szépsi református egyházmegye válási jegyzőkönyvei; *Kocsis Aranka:* A füssi egyházi nemesi

szék önkormányzata a szék fennállásának utolsó fél évszázadában; *Lukács László:* Sokféle bírák: A faluközösség öngazgatásának „népi” tisztségviselői; *Simon András:* „Hát nem mese körte ez?” – A Kieffer körte Halas gyümölcskultúrájában; *Berezna Zsuzsanna:* Ongriets, Umgriets, Amgriets... Édes tészták, sütemények és egyéb édességek az alföldi sváboknál; *Békési Károly:* Kötelesek a vásárbán; *Péter László:* Miscellanea Jankováciana; *Solymos Ede:* Morzsák egy észak bácskai néprajzkutató tarisznyájából; *Bónis Johanna:* Marosvásárhely kézműves társadalma a XV–XIX. sz-ban; *Farkas Irén:* A csíki fazekasság történeti áttekintése; *Zsigmond Győző:* A gomba a székely népi gyógyászatban; *Voigt Vilmos:* Újabb adatok a magyar folklór forrásismeretéhez; *Halla József:* Hogyan gyűjtöttek eleink? Anekdoták és történetek a magyar néprajztudomány klasszikusairól; Bárh János műveinek bibliográfiája.

A hazai szlovákok énekei. Krupa András gyűjteményéből. Vál. és szerk.: Krupa András és Richter Pál. Kiadja a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete. Békéscsaba 2004. 498 old.

Hegyvidéki vendéglátás. Váll., szerk.: Müllner Jenő. Előszó: Ráday Mihály. Hegyvidéki Lapkiadó. Bp. 2004. 136 old.

Hírlevél. A nagyváradi premontrei öregdiákok egyesületének lapja. Nagyvárad 2004. I. 24 old. – A tartalomról: *Pásztai Ottó:* Dr. Károly Irén József; *Szabó Ferenc:* Dr. Károly Irén emlékünnepe; *dr. Gerhardt László:* A szabadságharc főkovácsmesterének, Szentesy Dánielnek élete; *Medve István:* A Kassán felállított Honvéd-szobor kíméletlen sorsa.

Hírlevél. A nagyváradi premontrei öregdiákok egyesületének lapja. Nagyvárad 2005. I. 24 old. – A tartalomról: *Pásztai Ottó:* 875 éves évforduló; *Pásztai Ottó:* A nagyváradi Erdélyi Kör.

Hogy György: Cigányprimások és szórakozóhelyek Veszprém. *Veszprém Városi Füzetek* 8. Veszprém 2004. 100 old.

Hortobágytól Bátorligetig: az Észak-Alföld természeti értékei. Szerk.: Rakonczay Zoltán. Mezőgazda K. Bp. 2004. 417 old.

Hunfalvy János: Budapest és környéke eredeti képekben. Kossuth K. Bp. 2004. 243 old. (Az 1859-ben megjelent mű hasonmása)

Hunyadi Zsuzsa: Kulturálódási és szabadidő eltöltési szokások, életmódok, csoportok. Magyar Művelődési Intézet. Bp. 2005. 84 old.

Huszár János: Multidézó történetek Pápáról. Honismereti olvasókönyv. A Jókai Mór Városi Könyvtár kiadványa. Pápa 2005. 145 old.

In memoriam Binder Pál. Emlékkönyv. Szerk.: Ambrus Attila. Kiadja az Apáczai Csere János Közművelődési Egyesület. Brassó 2005. 60 old. – *Binder Pál:* Önéletrajz; *Binder Pál:* Barcasági krónika III.; *Pozsony Ferenc:* Az utolsó transzilvánista; *Vogel Sándor:* Erdélyi identitástudattal; *Lendvay Éva:* A hely szelleme; *Elek Tibor:* Emlékezés a gyerekkori barátára; *Reiff István:* Találkozásaim dr. Binder Pál-

lal; Nussbächer, Gernot: Dr. Paul Binder 9. März 1935 – 9. Jun. 1995; Cernovodeanu, Paul: Amintiri despre Paul Binder (Emlékek BP-ről); Binder Pál: A Csukás hegyesség és a Csukás család; Viel Völker, viele Schichten (Sok nép sok, réteg); Cernovodeanu, Paul – Binder, Paul: Cavalerii apocalipsului (az Apokalipszis lovagjai); Könyvészet.

Kaposvár szökökútjai. Kaposvár Megyei Jogú Város Önkormányzata. Kaposvár 2004. 16 old.

Kisfalusi János: Mit adott a falu? Magánkiadás. Viszló 2003. 86 old.

Koczó Balázs: Sagh alias Twlges. Ipolytölgyes község történeti és néprajzi képe. Honti fizetek 7. Kiadta az Önkormányzat. Ipolytölgyes 2005. 80 old.

Koi Balázs: Tiszabездé személynévei (a református egyházi anyakönyvek alapján) 1766–2000. Magyar Névtani Dolgozatok 197. Nyíregyháza 2005. 181 old.

Koszorús Ödön: Díszített kovácsmunkák a Délnyugat-Dunántúl köz- és magángyűjteményeiben. *Fenn tartható kultúrák I.* Kiadja a Monsalvo Alapítvány Vasi Múzeumbárát Egylet. Szombathely 2002. 128 old.

Kovács Géza dr.: Kisiratos. Történelmi áttekintés. Pro-Ki-Dor Kulturális Egyesület. Kisiratos. Alma Mater Alapítvány. Arad 2004. 161 old.

Kovács József László – Kovácsné Paulovits Teréz: Duna vizén malom forog. A ráckevei molnár-céh évszázadai. *Ráckevei Múzeumi Füzetek 6.* Ráckeve 2005. 248 old.

Krámlai Mihály: A császári és királyi haditengerészet és Magyarország. Pro Pannonia Kiadó. Pécs 2005. 272 old. – Monográfia a magyar hadihajógyártás történetéről, a fiúmei gyár létrejöttéről és tevékenységéről.

Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 12. Szerk.: Pozsony Ferenc, Szabó Á. Tőhötöm. Kolozsvár 2004. 248 old. – Pozsony Ferenc: Előszó; Ágoston Pálkó Emese: Házassági anyakönyvek és házassadási kapcsolatok Sztánán, Zsobokon és Kispetriben; Bátházi Emőke: Margitta lakossága a történeti demográfiai adatok tükrében; Szabó Márta: A magyarlapádi házassági anyakönyvek; Jakab Ágnes: Nemzedékek és nemzetiségek Kőrispatakon.

Kulcsár Szilveszter: Homokszentgyörgyi igaz mesék és az ezredforduló. Kiadja az Önkormányzat. Homokszentgyörgy 2003. 123 old.

Kútfő. Kis magyar néprajz diákoknak. A csíkszeredai Székely Károly Alapítvány és a Nagybüki Néprajzi Társaság folyóirata. Főszerk.: Burus János. 2004. 1. 46 old. – A tartalomról: dr. Balázs Lajos: Szükség van-e a népi kultúrára a XXI. században?; Tankó István: A Húsvéti Szent Háromnap; Ványolós Mónika: Húsvéti népszokások Fitódon és Csíkszentléleken; Dénes Gábor: Húsvéti népszokások Csíksomlyón, Ambrus Anna Mária: Húsvéti népszokások Csíkszentmiklóson; Lőrincz Gábor: Húsvéti népszokások Gyimesfelsőlokon; Fikó Irénke: Reggeli és esti imádság; Tankó Csilla: Húsvéti locso-

lóversek; Fikó Irénke: Gyimesi írott tojásminták; Nagy Ervin: Húsvéti népszokások Madéfalván; Molnár Károly: Húsvéti népszokások Csíkmadarason; Márton Annamária: Húsvéti népszokások Csíkkarcfalván; Bőjte Sándor: Húsvéti népszokások Csíkszenttamáson; Bara Ibolya: Húsvéti népszokások Csíkszentdomokoson; Sutka Enikő: Húsvéti népszokások Galócán; Incze Sándor: Fickó falu rövid története; Tankó György: II. világháborús emlékek Gyimesfelsőlokon; Tanczos Emőke: Lakatos Mihály fogságának története; Miklós Katalin: Xántus János, a világhírű tudós; Kovács László: Néhány adat Nagy Imre festőművészről; Tankó Zsolt: Szénégetés a Gyimesekben; Incze Lóránt: A csikmenasági római katolikus műemléktemplom; Csizser Zoltán: Csíkszentkirály bel- és külterülete; Ravasz Ákos: A csíkszentkirályi római katolikus temető.

Kútfő. Kis magyar néprajz diákoknak. A csíkszeredai Székely Károly Alapítvány és a Nagybüki Néprajzi Társaság folyóirata. Főszerk.: Burus János. 2004. 2. 46 old. – A tartalomról: dr. Kardalus János: Téli ünnepkör Székelyföldön; Adorjani Rudolf Károly: A karácsony-üjévi ünnepkör szokásai Pipén, az 1947–1956 közötti években; István Lajos: Korondi népszokások karácsonytól húshagyóig; Vaszi Enikő – Vaszi Izabella: Adventi szokások Csíkpálfalván; Ravasz Ákos: Karácsonyi és újévi népszokások Csíkszentkirályon; Pinti Zsuzsanna: Aprószentekelés Nagykászonban; Erdély Mónika: Farsang Csikmenaságon; Csizser Boróka: A farsangtemetés emlékei Nagytusnádon; Fülöp Lóránd: Farsangbúcsúztató Csíkborszovában; Balázs Edit: Megyei farsangbúcsúztató Ditróban; Burus János: Néprajzi fogalmak.

Lantos Miklós: Ormánság. Pannonia Könyvek. Pro Pannonia Kiadó. Pécs 2005. 82 old. – Tüskés Tibor háromnyelvű előszavával.

Limes. Tudományos Szemle. Főszerk.: Virág Jenő. Szerk.: Csóti Csaba. Tatabánya, 2004. 3. 136 old. – A tartalomról: Interjú Gyáni Gáborral az 1920–1940 közötti városi társadalom történetének kutatási kérdéseiről, értelmezési lehetőségeiről; dr. Szűcs Jenő: Városaink jelentősége Magyarországon (1927); Sebők László: Adatok a Kárpát-medence tízezer lakosnál nagyobb városainak népességszerkezeti változásáról 1910 és 1930 között, Gyenesei József: A városok közigazgatási reformja 1929-ben; Sipos András: „Megmaradt országunk csodás kincse...” – Törekvések nemzetközi szerepkörének kiépítésére Trianon előtt és után; Takács Péter: Község városi szerepkörben: Mátészalka, a megyeközpont; Ózer Ágnes: Újvidék 1918 után; Fedinec Csilla: Ungvár és vonzáskörzete betagozódása a csehszlovák államba (1918–1928); Mácsa Mihály: Az impériumváltás és következményei Komáromban (1919–1938).

Limes. Tudományos Szemle. Főszerk.: Virág Jenő. Szerk.: Csóti Csaba. Tatabánya, 2004. 4. 136 old. – A tartalomról: Fleisz János: „Centrumból perifériára”: Nagyvárad átalakulása 1919 és 1930 között; Tanczos-Szabó Ágota: A határhelyzetbe került Baja városstratégiái 1921–1930 között; Honvári János:

Győr és az egyesített városi kölcsonök 1925–1928; *Gaucsik István*: A Pozsonyi I. Takarékbank hitelpolitikája és a városok; *Lengvári István*: A város és az „árva lány” – Pécs és az Erzsébet Tudományegyetem; *Vincze Gábor*: „Debrecen városában akadt erős konkurens Szegednek” – A két város vetélkedése a száműzött Ferenc József Tudományegyetem „megszerzése” érdekében; *Németh Illdikó*: A Selmeczbányai Bányaosztályból lett soproni Erdészeti és Faipari Egyetem.

Magyarfalusi emlékek [Moldva]. A képeket gyűjtötte és magyarázta: *Iancu Laura*, utószó: *Benedek Katalin*. MTA Néprajzi Kutatóintézet. Bp. 2005. 219 old.

Magyar Múzeumok. A Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület folyóirata. Főszerk.: *Selmezy Kovács Attila*. Bp. 2005. 2. 64 old. – A tartalomról: *H. Bagó Ilona*: „Eszmélet” – Rendhagyó jubileumi emlékezés József Attilára; *Halmágyi Pál*: József Attila egyedülálló emlékei a makói múzeumban; *Demeter Júlia* – *Pintér Márta Zsuzsanna*: Csokonai Vitéz Mihály, a vidám természetű poéta; *Kispálné Lucza Ilona*: Kultuszpalota Petőfi Sándor szülővárosában; *M. Nepper Ilona*: Bocskai kriptá Kismarján; *Pohlmlüner József*: „Sem csellel, sem erővel” – A komáromi erődrendszer; *Kovács Gergelyné*: Postatörténeti emlékhely Balatonszemesen; *Pintér János*: Kétszázötven éve született gróf Festetics György; *Hádvégi János*: A magyar autógyártás száz éve; *Kállai Irén*: Harminczéves a berettyóújfalui Bihar Múzeum; *T. Bereczky Ibolya*: Néprajzi Látványtár a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban; *Hauptmann Gyöngyi*: A nagyatádi Városi Múzeum.

Magyarország legfontosabb arborétumai és botanikus kertjei. Szerk.: *Tóth Imre*. Magyar Arborétumok és Botanikus Kertek Szövetsége. Bp. 2003. 68 old. – *Császár Károly*: Agostyáni Arborétum; *Boross József*: Alcsúti Arborétum; *Élő Zoltán*: Bábolnai Arborétum; *Folly Péter*: Folly Arborétum, Badacsonyi; *dr. Dános Béla*: Gyógynövény Kutató Intézet Botanikus Kertje; *dr. Schmidt Gábor*: Budai Arborétum; *Zsigmond Vince*: Budapest Főváros Állat és Növénykertje; *dr. Isépy István*: ELTE Botanikus Kertje; *Bogya Sándorné*: Soroksári Botanikus Kert; *Szabó Mária*: Debreceni Egyetem Botanikus Kertje; *Tihanyi György*: Diószegi Sámuel Iskola Botanikus Kert; *Mesterházy Zoltán*: Mesterházy Fenyőgyűjtemény; *Novák Károly*: Erdőtelki Arborétum; *dr. Borovics Attila* – *Kmetty László*: Gödöllői Arborétum; *Tóth Katalin* – *Varga Péter*: Jeli Arborétum; *dr. Göbölös Antal*: Kecskeméti Arborétum; *Illés György*: Budafai Arborétum; *dr. Adorján Imre*: Avasi Arborétum; *Boronkay Ferencné*: Tuzson János Botanikus Kert, Nyíregyháza; *Kabayné Boronkai Erzsébet*: Egyetemi Botanikus Kert, Pécs; *Csiha Imre*: ERTI Püspökladányi Arborétuma; *dr. Borovics Attila* – *dr. Gergács József*: Sárvári Arborétum; *dr. Kocsó Mihály*: Erdészeti Botanikus Kert, Sopron; *dr. Sipos András* – *Szűjártó Péter*: Szarvasi Arborétum; *dr. Mihalik Erzsébet*: Szegedi Tudományegyetem Fűvészkertje; *Galántai György*: Szelestei Arborétum; *Borovics Attila* – *Csuka István*: Kámoni Arborétum, Szombathely;

dr. Holly László: Tápiószélei Agrobotanikus Kert; *Tálas László*: Tiszakürti Arborétum; *Kósa Géza*: MTA ÖBKI Botanikus Kert; *Müller István*: Zirci Arborétum.

Marcsi Ervin: Magyarrétfalu. Adatok a falu történetéhez. Eszék 2004. 70 old.

Merítés. Néprajzi tanulmányok Szilágyi Miklós tiszteletére. Szerk.: *Bali János* és *Jávorka Katalin*. Kiadja az MTA Néprajzi Kutató Intézete és az ELTE BTK Tárgyi Néprajzi Tanszéke. Bp. 2001. 502 old. – *Paládi-Kovács Attila*: Szilágyi Miklós köszöntése; *Mohay Tamás*: Az egyetemi néprajzi oktatás kezdetei Magyarországon; *Gráfik Imre*: A Néprajzi Múzeum halászati gyűjteménye (1945–1975); *H. Csukás Gyöngyi*: A Bakony, Balaton-felvidék tájegység megvalósítása a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban; *Fejős Zoltán*: Teljességigény, vagy felületesség? – Egy elfeledett kérdőíves adatfelvétel tanulságai; *Balassa Iván*: Adatok a lápok életéhez; *Viga Gyula*: Megjegyzések a paraszti kultúra változásának kérdéséhez (Bodrogi példák); *Dankó Imre*: A Bodrogi gazdaságának kérdései; *Bellon Tibor*: Hálózatok a nagyunsági halászházhoz; *Balogh Balázs*: Bodonhászi „eresztőhalászat” a kárpátaljai Tiszán; *Paládi-Kovács Attila*: Adatok az uradalmi birkatartáshoz: Mindszent-Algyő (1780–1848); *Kocsis Gyula*: Gazdálkodás a Jászságban a XVI–XVII. sz.-ban: szántóművelés; *Egető Melinda*: „Közös” gyümölcsfák a nyugat-dunántúli szőlőhegyeken a XVIII–XIX. sz.-ban; *K. Csilléry Klára*: A szék megjelenése a közrendű hajlékokban; *Hoffmann Tamás*: A hús, a bört és a hal; *Kishán Eszter*: Szokásszerű vagy meglepetés – Az ünnepi ételek összeállításának két mintája; *Nagy Varga Vera*: Adatok a ceglédi ünnepi lakomákhoz (XVIII–XIX. sz.); *Órsi Julianna*: A helyi közösség befogadó és elutasító magatartása az idegennel szemben; *Jávorka Kata*: A társadalmi érintkezés formái: A vendéglátás illeme; *Vári András*: Rend(i)etlenségek: Két történet az uradalmi társadalmak köztes rétegeinek köréből; *Szabó Piroska*: Volt uradalmi cselédek életmód mintái; *Flórián Márta*: A vásárhelyi timárcéh hétköznapijai (1823–1872); *Szulovszky János*: A borbély- és fodrászmesterség iránti igény területi eltérései Magyarországon és Horvát-Szlavónországban a XIX. sz. utolsó harmadában; *Bali János*: A legkevesebb fájdalommal: A szocialista falu egy paraszti szemével; *Szuhay Péter*: Mátyás tér 14. – a ház története lakói emlékezetében; *Kupó Jenő*: A szegények iskolája; *Fügedi Márta*: A magyar ornamentika tündérföldje: A sárközi népművészet alkalmazása a magyaros ízlés jegyében; *Szabodfalvi József*: Egy XX. sz.-i ivókanál-faragó; *Berzi János*; *Hoppál Mihály*: Hiedelemrendszerünkről; *Pécs Éva*: Más világok: másvilágok – Az idegenek az újkori hiedelemrendszerekben; *Hála József*: Kőfőzés, kőművés és kőműves; *Ujváry Zoltán*: Két XVI. századi mesehős emléke a néphagyományban; *Sz. Bányai Irén*: Szilágyi Miklós szakirodalmi munkássága (1959–1998).

Mihályfalvi László: Vállalom. 175+1 írás anyanyelvünkért, magyarságunkért. A-M Kft. Somogy Megyei Irodája. Kaposvár 2005. 215 old.

Miskolczi Ambrus: Románok a történelmi Magyarország. *Kisebbségkutatás könyvek.* Lucidus K. 2005. 186 old.

Moldvai Magyarság. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2005. 9. 24 old. – A tartalomról: *Szerdahelyi Csongor:* Veres András püspök moldáviai és csángóföldi tapasztalatai; *Duma István András:* Berengyesti búcsú Csángóföldön; *Borsos Dalma:* Pusztinai Napok; *ifj. Erőss Péter:* Újabb támadási kísérlet a pusztinai csángómagyarok ellen?; *Gazda Árpád:* Elkezdődik a közösségi ház építése Pusztinán; *Róka Szilvia:* Az iskolák és a közművelődés helyzete a XX. szd. első felében a csángó településeken; *Domokos Pál Péter:* Moldvai útjaim; *Mikecs László:* A moldvai katolikusok 1646-47. évi összeírása; *Oláh-Gál Elvira:* „Chiar” magyarok és „tényleg” magyarok; *Bogdán László:* Egy jancsár önarcképe – Ignác Rózsa: Született Moldovában; *Kele Csilla:* Európa mostohái; *Iancu Laura:* Igazodnunk kell Istenhez.

Molnár Géza: A Tiszánál. Gondolatok természetéről, történelemről. Zalkod 2002-2003. 192 old.

Mód László – Simon András: A hajtástól az új borig. A Lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet. Lendva 2002. 159 old.

Múltunk Emlékei. Honismereti, műemlékvédelmi, turisztikai magazin. Kiadja a Művelődés- és Kultúrtörténeti Intézet, KT Lap- és Könyvkiadó, Komárom. Főszerk.: *Dr. Szénássy Árpád.* 2005. 4. 22 old. – A tartalomról: *Miriák Ferenc:* Emlékek nélkül nemzetnek híre csak árnyék; *Szénássy Árpád:* Komárom méltatlan bemutatása; *Baksa Péter:* „Bús Morva mentén árva kis Szakolca” (Juhász Gyula szakolcai évei); *Böszörményi Jánosné:* Szomszédaink, sorstársaink; *Tipary László:* Az 1849. évi tavaszi hadjárat eseményei Hontban és a nagysallói csata; *dr. Szénássy Zoltán:* Bocskai felvidéki hadjárata; *Böröczky József:* Egy évszázad lila-fehériben, avagy Follinusztól Németh Szilárdig: 105 éves a komáromi labdarúgás; *Jakab István:* Hol hagyjuk akit faképnél hagyunk?; *dr. Csáky Károly:* A kemencei tájház; *Sztrecskó Rudolf:* Legenda vagy valóság az elszüllyedt várkastély; *Sztrecskó Rudolf:* A dobos hercegprímás; *Solmosi Mária:* Az Ipolysági Városi Könyvtár rövid története.

Múltunk Emlékei. Honismereti, műemlékvédelmi, turisztikai magazin. Kiadja a Művelődés- és Kultúrtörténeti Intézet, KT Lap- és Könyvkiadó, Komárom. Főszerk.: *Dr. Szénássy Árpád.* 2005. 6. 22 old. – A tartalomról: *Bogoly János:* Bodrogköz a honfoglalásban; *Tipary László:* Újabb kőkori leletek feltárása [a Hont megyei] Tompán; *dr. Böszörményi István:* A losonci református templom 1.; *Jakab István:* A szakáll, mint jelkép a szőlősokban; *Csáky Károly:* Néprajzi tárgyú gyűjtemények Ipolyszalkán; *Böszörményi Jánosné:* Mosás a folyón; *dr. Szénássy Zoltán:* Csokonai, a komáromi poeta; *Kulcsár Sz. Zsuzsanna:* A diáktársaságok, önképzőkörök felvidéki gyökerei; *Sztrecskó Rudolf:* Egy főúri halotti tor értékei; *Szénássy Árpád:* Egyedülálló ipartörténeti értékek pusztulása.

Múltunk Emlékei. Honismereti, műemlékvédelmi, turisztikai magazin. Kiadja a Művelődés- és Kultúrtörténeti Intézet, KT Lap- és Könyvkiadó, Komárom. Főszerk.: *Dr. Szénássy Árpád.* 2005. 7. 22 old. – A tartalomról: *Danis Ferenc:* Szitnya alatt volt a magyar turizmus bölcsője; *Kiss László:* Bugát Pál és a Felvidék; *dr. Szénássy Zoltán:* Amikor a Jókai Egyesület megalakult – 1911; *Patay Péter:* A nyitrai vár székesegyháza; *Böszörményi István:* A losonci református templom 2.; *Jakab István:* Ki a szőlősokban szereplő Lackó?; *dr. Csáky Károly:* A dejtári tájház; *Kulcsár Sz. Zsuzsanna:* Komáromi hungaricum; *Motesik Árpád:* „Snepfőzés” Jernyén – 160 éve született Szinyei Merse Pál; *Szénássy Árpád:* Eltűnőben egy ritka értékű épületgyűjtemény; *Polgári László:* Holokauszt emlékmű a [rimaszombati] zsinagóga helyén; *Vágóvilgyi Szilárd:* Szoboravatás a [mátyusföldi] Andódon.

Nagy Imre és kora. Tanulmányok, forrásközlések 3. Vidéki diákmozgalmak 1956-ban. Nagy Imre Alapítvány. Bp. 2004. 458 old.

Nagy Jenő – Nagy Eszter Dóra: Kaszó 600 éve tényekben, anekdotákban és képekben. HM Kaszó Erdőgazdaság Rt. Kaszó 2004. 141 old.

Nagykunsági közösségek. Lokális közösségek szerepe a változó társadalomban. *Nagykun Kistérségi Tanulmányok 3. Szerk.: Őrsi Julianna.* Kiadta a Turkevei Kulturális Egyesület. Turkeve 2004. 368 old. – *Őrsi Julianna:* Előszó; *Tóth Eszter Zsófia:* A nő nemmel kapcsolatos, lokális és nagyvárosi közösségek közvetítette normák ábrázolása munkásnők életúttelemezéseiben; *Szendrei Eszter:* Napszámosok; *Szendrei Eszter:* Csudabala; *Farkas Gyöngyi:* „Kövesétek a turkevei példát! – Az első termelőlőszövetkezeti város képe a propagandában; *Füvessy Anikó:* Iparosok és specialisták külső és belső kapcsolatrendszere; *Bartha Júlia:* A folklórhagyományok újraélesztésének jelentősége és lehetőségei a kistérségi idegenforgalmi arculat kialakításában; *Hekliné Herbály Katalin:* A turizmus területéhez kapcsolódó civil szervezetek a Karcagi kistérségben; *Vadász István:* Kunhegyes civil szervezetei, az önszerveződés meghatározó emberei; *Szendrei Eszter:* Sorstársak; *Porkoláb Péter:* A nagykun települések közössegtudata; *Tóth Albert:* A tájhasznosítás jelenkori problémái; *Kriszán József:* Mezőgazdasági vállalkozások jellemző adatai a Nagykunszágból; *Szendrei Eszter:* Az alsó-középosztály alakulása Turkeven a rendszerváltást követő másfél évtizedben; *Füvessy Anikó:* Iparosok és specialisták változó szerepe, betagozódásuk a jövő nagykun társadalmába; *Vadász István:* A civil szervezetek szerepe a nagykun települések helyi társadalmában; *Őrsi Julianna:* A „Lokális közösségek, vérségi csoportok és az egyén helye, szerepe a változó társadalomban” című kutatás.

Nagy Zoltán: Utcák, terek névadói Kaposváron (Életrajzgyűjtemény). Megyei és Városi Könyvtár. Kaposvár 2005. 150 old.

A néprajztudomány szolgálatában – V sluzbách etnografie. Köszöntő könyv Krupa András 70. születésnapja tiszteletére. Összeállított-

ta: *Gyivicsán Anna – Krekovičá, Eva – Uhrin Erzsébet*. Kiadja a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete és a Szlovák Tudományos Akadémia Etnológiai Intézete. H. n. 2004. 584 old. (szlovák és magyar nyelven) – A tartalomról: *Uhrin Erzsébet*: Előszó; Életrajzi adatok; Krupa András bibliográfiája; *Krekovičá, Eva*: Dr. Krupa András; *Ando, Juraj*: Szívből köszöntelek Bandi bátyáim!; *Hrkford, Mária, Katarína*: Dr. Krupa András 70. születésnapjára; *Bódi Erzsébet*: A szlávok kutatója, Moszyński Kazimierz (1887–1959); *Hlůsková, Hana*: Narratívák a múltból a jelenlegi kommunikációs formák kontextusában; *Homišinoval, Mária*: A szlovákiai és a magyarországi két kutatóintézet együttműködéséről; *Jakubiková, Kornélia*: Szokásokat összehasonlító tanulmány: lehetőségek és célok; *Pariková, Magdaléna*: A szlovákiai németek etnikai identitásának konnotációi; *Peterschák Tivadar*: Heves megyei szlovákok; *Slavkovský, Peter*: Szlovák kisebbségek Közép- és Délkelet-Európában; *Beušková, Zuzana*: A felekezeti identitásról Rudabányacskán és Alsóregmencen; *Colla, Elene Rodica*: Dorota és Paraschiva. Egy ősi keresztény mítosz kulturális változási folyamatai; *Csáky Károly*: A Luca-napi szokások hagyományozódása Hont megyében; *Kozár Mária*: A „három szombat börtje” népi ima szlovén változata; *Mikitenko, Oksana*: Idő is tér a balti-szláv temetkezési szokásokban; *Musketik, Lejla*: Boszorkány a kárpátaljai tündérmesékben; *Vakhmina, K. Larysa*: A lengyel nemzetiség Ukrajnában; *Botik, Ján – Botiková, Marta*: A család az alföldi szlovák környezetben; *Čukan, Jaroslav*: Kulturális meghatározók Keszthelyen; *Eperjessy Ernő*: Felmondás – szegődés – költözködés. Adatok a volt uradalmi cselédek életmódjához a Zselicben (1900–1950); *Juhász Antal*: Szlovák családok a homokhátsági pusztákon; *Pančuhová, Eva*: A pitvarosi család éltéből; *Škovierová, Zita*: A kiskőrösi fiatalság tradicionális életéről és családi kapcsolatairól; *Uhrinová, Alžbeta*: Egyesületek és önkormányzatok három csongrádi településen; *Viga Gyula*: A Bükk hegység szlovák falvainak életmódjáról és táji kapcsolatairól; *Divišanová, Anna*: Az evangélikus kultúra és az ószövetségi zsoltárok hatása a szlovák költészetre; *Grin Igor*: Népköltészet és identitástudat (A magyarországi délszláv népköltészet példái; *Krekovičá, Eva*: Szlovákok Magyarországon a szóbeliség és írásbeliség között (Az egyházi daloskönyvek funkciója a kulturális emlékezetben és etnikai identitásban; *Lami, Štefan*: Folklór és továbbélése; *Péter László*: Juhász Gyula a rohateci Máriánál; *Maruszová-Sebová, Katarína*: Showman vagy vőfély; *Tušková, Tünde*: A Tranoscus, mint az alföldi szlovákok kulturális kódja; *Ujváry Zoltán*: Markoláb, esőt hozó béka és más hiedelmek Móra Ferenc műveiben; *Bellaková, Katarína*: Kiskőrösi lakodalmi szövegekről (Egy kéziratemlék-töredékről); *Chlebnický, Ján*: Csanádalbetti múltjából és jelenéből; *Gombos, Ján*: A Roszkos család rövid története (XVII–XVIII. szd.); *Kugler József*: A letelepedéstől a kitelepedésig Két sorsfordító esemény Csanádalbetti történetéből; *Szabó Ferenc*: Sáros megyei szlovákok letelepedése a Körös-Maros vidékére

1853 és 1857 között; *Žiláková, Mária*: Az orvoslás szokásai S. Jančovič: Új magyar–szláv szótárban; *Sedláková, Viera*: Ünnepek és hétköznapiok Keszthelyen; *Szűcs Judit*: „Mikor kifagyott az eke a földbe...” Csongrádon; *Tóth, Alexander*: Kovács Erzsébet önvallomása.

Örökségünk védelmében. Egyháztörténeti értékek gondozása a Királyhágómelléki Református Egyházkerületben. Szerk.: *Emődi Tamás*. Kiadja a Királyhágómelléki Református Egyházkerület Műszaki Osztálya. Nagyvárad 2004. 154 old. – *Emődi Tamás*: Királyhágómelléki Református Egyházkerület műemlék templomai; *Mihályi Ferenc*: Kazettás mennyezetek és festett faberendezések a Királyhágómelléki Református Egyházkerület templomaiban; *Bajusz István*: A szilágysági református egyházak úrasztali edényeiről; *Lakóné Hegyi Éva*: A zilahi és szilágysomlyói egyházmegye 17–18. sz.-i textíliái; *Zsigmond Attila*: Az egyháztörténeti és egyházművészeti kutatások új lehetőségei és kihívásai; *Fazakas Márta*: A levéltáruget érintő kezdeményezések a Királyhágómelléki Református Egyházkerületben; *Kósa Béla*: A berettyófelvidéki református egyházközösségek levéltárai 1968-ig; *dr. Hernán M. János*: A szép magyar Váradi Biblia nevesítéséről.

Pénovátz Antal: Jaj de széles, jaj de hosszú ez az út... Pacséron gyűjtött balladák és balladás történetek. *Alföldi Könyvtéka Sorozat 3*. Szerk.: *Örsi Julianna*. Kiadja a Finta Múzeumért Alapítvány és a Túrkevei Kulturális Egyesület. Túrkeve, 2005. 144 old.

Pikhofer Mónika: Pécs építészete a századfordulón, 1888–1907. Pro Pannonia Kiadó. Pécs 2005. 328 old.

Pintér Endre: A szaléziak Óbudán. Az Óbudai Szent Alajos Ház és a Segítő Szűz Mária kápolna története. *Óbudai Múzeum Helytörténeti Füzetek 9/2*. Bp. 2004. 80 old.

Piti Ferenc: Szabolcs megye hatóságának oklevelei I. (1284–1386). Szerk.: *Németh Péter*. A Nyíregyházi Jóna András Múzeum Kiadványai 55.). Bp. – Nyíregyháza 2004. 223 old.

Pozsony Ferenc: A moldvai csángó magyarok. Örökség. Gondolat Kiadó – Európai Folklór Intézet. Bp. 2005. 240 old.

Preisich Gábor: Budapest városépítésének története: Buda visszavételéről a II. világháború végéig. Terc. cop. 2004. 379 old.

Rálátás. Zsáka Helytörténeti – honismereti, kulturális tájékoztató. Szerk.: *Dankó Imre*. Zsáka 2005. 2. 48 old. – *Szabó László*: A hagyományos népi kultúra; *Báth Dániel*: Telegdi Miklós szertartáskönyvének művelődéstörténeti forrásértéke; *P. Szalay Emőke*: Vár- és kincsmondák Biharban; *Seres István*: Betyárok nyomában a leggyorsabb lovak földjén; *Péter László*: József Attila és a jamboree – A csodaszarvas; *Dankó Imre*: Szabó Ferenc hetven éves; *Dankó Imre*: A 70 éves Madarász Gyula festőművész méltó ünneplése – Jubileumi kiállítás a Déri Múzeumban; *Bíró Miklósné*: A Zsáka Nemzetkö-

zi Művésztelep kiállítása a Debreceni Kós Károly Művészeti Szakképző Iskolában; *Dankó Imre*: Megvan Lessi Miklós!

Református Kalendárium a 2005. évre. Szerk.: *Bereczki András*. Kiadja a Királyhágómelléki Református Egyházkerület. Nagyvárad 2005. 228 old. – A tartalomról: *Várady József*: Templomról templomra a temesi és a krassói szörényi végeken; *Bereczki András*: Magyarcséke gondoskodó gondnoka; *Bereczki András*: Tornytól álmódó hittel [Nyüved]; *Bereczki András*: Egyházi élet – értelmiségi főgondnok szemével [Szilágysomlyó]; *Mihály István*: Deo volente... Szatmáruddvariban; *Sipos Gábor*: Fazekas Mihály emlékezete Krasznán; *Balogh Géza*: Fejezetek a szatmári Kölcsey Főgimnázium történetéből; *Mihálka Zoltán*: Rákóczi lapja és szerkesztője; *Kordics Imre*: Egy biharfélegyházi Rákóczi-dokumentum; *Kupán Árpád*: Nagysándor József születésének kétszázadik évfordulója; *Szűcs Zoltán*: Trianonra emlékezünk; *Járósi Éva*: Csokonai Vitéz Mihály, „az ember és polgár”; *Dukrét Géza*: A református kalendáriumok Nagyváradon; *Kéri Gáspár*: Múzeum az Érmelléken [Gálospetri].

Repgow, von Eike: A Szász tükör. Közreadja: *Blazovich László, Schmidt József*. A Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára 5. Kiadja a Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára és a Csongrád Megyei Levéltár. Szeged 2005. 365 old.

Rév, a Sebes-Körös gyöngyszeme. Szerk.: *Juhász Orsolya, Hasas János*. Pro Rév Egyesület. 2005. 32 old.

Sarusi Mihály: Szalbek-Iratos. (Hatvan év a magyar-román mezsgyén). Concord Media Rt. Irodalmi Jelen Könyvek. Arad 2005. 81 old.

Seressné Döller Mária: Kerületünk egykori malmái. XIII. kerületi helytörténeti füzetek, 10. Kiadja az Angyalföldi József Attila Művelődési Központ Helytörténeti Gyűjteményének Klubja. Bp. 2004. 40 old.

Somogyi Honismeret. A Somogy Megyei Honismereti Egyesület tájékoztatója. Kiadja a Megyei és Városi Könyvtár és a Somogy Megyei Honismereti Egyesület. Kaposvár 2005. 1. 130 old. – Dr. Kanyar József emlékezünk: *Gálné Jäger Márta*: „Az újlaki kisharangozava mindenhová elkísér”; *Dr. Mózsa Szabolcs*: „A halottak igazi sírja az élők szívében van...” – *Dr. Magyar Kálmán*: Segesd középkori egyházi szervezetről; *Deák Varga Dénes*: Minden út Rómába vezet; *Matyikó Sebestyén József*: Járt-e Petőfi Sándor Siófokon; *Nagy Zoltán*: Csak az ökor következtetés; *Frésh József*: Kisberki és Vadaskert sváb lakosságának története; *dr. Fülöp László*: Apa-névi családnevek Áttalában a XVIII–XIX. szd.-ban; *Ábrahám Vera*: Betekintés a „sváb” temetkezési szokások világába; *Matyikó Sebestyén József*: Kétszáz éves a Siófok-Balatonkiliti templom; *dr. Horváth József*: „A szorgalmas mezei gazda”; *dr. Sipos Csaba*: „Magyar! Hajnal hasad!”; *Bodó Imre*: Kemény Pál gazdatisztre emlékezünk; *Lévai József*: Stöckl József, az elfelejtett főkertész; *Gálné Jäger Márta*: A faluház lelke volt – Búcsúzás Kövesdi

Tibornétől; *Nagy Csaba*: Marcali évfordulók; *Prekácza Zsófia* – *Ondruska Rudolf* – *Urbán Enikő*: Rákóczi tovább él.

Sós Péter János: Magyar exodus. Magyar menekültek Nyugaton 1956–1959. Gondolat Kiadó. Bp. 2005.

Sudár Lászlóné Molnár Zsuzsanna: Balladák, románcok, balladásdalok a Répce mellékéről. Magyar, horvát és cigány népköltészeti alkotások. Farkas Sándor Egyesület. Csepreg 2003. 218 old.

Sümei József – **V. Kápolnás Mária**: A középkori bátai apátság és a Szent Vér templom története. *Bátai Helytörténeti Füzetek* 1. Kiadja a Bataért Egyesület. Bata 2005. 32 old.

Szabad-e bemenni betlehemmel? Szerk.: *Verebélyi Kincső*. Az ELTE BTK Folklore Tanszék évkönyve. *Artes Populares* 20. Bp. 2004. 186 old.

Szabolcs – Szatmár – Beregi Szemle. A megye önkormányzatának folyóirata. Főszerk: *Németh Péter*. Kiadja: *Móricz Zsigmond Könyvtár*. Nyíregyháza 2005. 3. sz. 281–440. old. – A tartalomról: *Pili Ferenc*: Szabolcs-Szatmár és Bereg megyékre vonatkozó országbírói oklevelek a Vay család berkeszi levéltárában (1356–1381); *Fodor László*: Tárkányiak a 17–19. sz.-i Szatmárban; *Zsoldos Illdikó*: Az 1905-ös és az 1906-os választások Szabolcs vármegyében; *Fenyősi, Charles*: Hivatalos ellenségek, titkos szövetségesek [Kállay Miklósról]; *Konczné Nagy Erika*: A földreform 60 évfordulójára; *Tóth Sándor*: Mikor hódította meg a nyíregyháziak szívét Blaha Lujza?; *Pethő József*: A hazalátogató Krúdy; *Görömböi András*: Czine Mihály-könyvtár Hodáson.

Szathmári István: A szűkebb és a tágabb haza nyelve. Népnyelvi és irodalmi nyelvi tanulmányok. Szerk.: *Tátrai Szilárd és Tolcsvai Nagy Gábor*. ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék. Bp. 2005.

Számadás. Tanulmányok Paládi-Kovács Attila tiszteletére. Szerk.: *Halla József, Szarvas Zsuzsa, Szilágyi Miklós*. MTA Néprajzi Kutató Intézete. Bp. 2001. 653 old. – A tartalomról: *Szilágyi Miklós*: Paládi-Kovács Attila hatvanéves; *Égető Melinda*: Az állattartás egyes kérdéseinek tükröződése XVII–XIX. szd-i dunántúli hegytörvényekben; *Varga Gyula*: Egy nagysárréti középbirtok gazdálkodása a reformkorban; *Petercsák Tivadar*: Az állattartás szabályozása a Heves megyei paraszti gazdasági közösségekben; *Illyés Zoltán*: Az állattartás és rétgazdálkodás hatása a történeti kultúrtáj mintázottságára és antropogén morfológiai elemeire; *Nagy Varga Vera*: Néhány 'csoport' jelentésű szó értelmezéséhez: Történeti néprajzi adatközlés; *Szilágyi Miklós*: A káppan; *Tátrai Zsuzsanna*: Pásztorünnepek a Dunántúlon: Kommentárok a „Magyar néprajzi atlasz” 560–567. számú térképlapjaihoz; *Szabó Pirokska*: Régi-új gazdálkodók egy dél-alföldi tanyai településen; *Jávor Kata*: Egy eltűnő világ. Szénagazdálkodás és szénapajtakék Kékkúton; *Balogh Balázs* – *Fülemile Ágnes*: Adatok Kalotaszentkirály térszerkesztés előtti paraszti gazdálkodáshoz; *Szarvas Zsuzsa*: A parasztagazdaságok fejlődésének

útja Finnországban és Magyarországon; *Borsos Balázs*: A magyar nyelvterület kulturális régióinak számítógépes meghatározása a „Magyar néprajzi atlasz” térképei alapján; *Bali János*: A Börzsöny vidéki málnatermelő táj meghatározásához; *Gyivicsán Anna*: A magyarországi szlovák kultúra táji tagoltsága a szlovák és a magyar kultúra szemszögéből; *Keményfi Róbert*: A katonai felvételezések alkalmazása a cigányság térbeli helyzetének települési vizsgálatához; *Kocsis Gyula*: Jászszágiak migrációja a XVI-XVII. szd-ban; *Barna Gábor*: Kunsziget. Kunok a Szigetközben?; *Bellon Tibor*: Áruszállítás az Alföld folyóin; *Gráf Imre*: Modernizálódás és archaizmusok együttese a magyarországi folyamhajózás történetében; *K. Csilléry Klára*: XIV. szd-i ábrázolások a gyermekhorodó kendő alkalmazásáról; *Flórián Mária*: „Pamukkal töltött” és „tűzött” téli ruhák; *Lukács László*: Céhkorsó Városhidvégről; *Szabadfalvi József*: A pásztorbotok típusai és használói Északkelet-Magyarországon; *Kösa László*: Kihágások, vétkek, büntetések a XIX. szd-i kisnemesi világában; *Pócs Éva*: Asztal és tűzhely, avagy hol van a szentsarok?; *Bartha Elek*: Harangok a magyar bizánci rítusú közösségekben; *Tomisa Ilona*: Világiak egyházkormányzata Erdélyben a XVII. szd-ban; *Kriza Ildikó*: A karácsonyfa-állítás történeti változásai; *Kupó Jenő*: A pécskai Kolping; *Fejős Zoltán*: Továbbélés és hagyományteremtés: Adatok az Egyesült Államokba kivándorolt magyarok búcsújárásához; *Hoppál Mihály*: Sámánok és utazások; *Vargyas Gábor*: A brú sámánszertartás struktúrája; *Nagy Ilona*: A kovácsok kovácsa legendamese-típus és az apokrif Tamás evangélium; *Hála József* – *Landgráf Ildikó*: A háromszáz özvegyasszony tánc: Egy bányászmondánk néhány történeti, irodalomtörténeti és folklorisztikai vonatkozása; *Szemerényi Ágnes*: A prédikációs irodalom közmondásai; *Verebélyi Kincso*: „... mert az idő nem vár semmit, hanem telik...” Jegyzetek a paraszti önéletről; *Kemecsi Lajos*: A paraszti járműkultúra kutatása az elmúlt negyedszázadban; *Bodó Sándor*: A magyar múzeumok tulajdonosairól; *Udvari István* – *Viga Gyula*: A XX. szd. elejének magyar múzeumfelfogásához; *Sztripszky Hiador* múzeumai; *Mohay Tamás*: Jaschik Álmos és a népművészet; *Ujváry Zoltán*: Czinka Panna utóélete; *Veres Péter*: A magyar etnogenetikai kutatás néhány módszertani problémája; *Voigt Vilmos*: Pamudi és az európai népi kultúra epikus felfogása; *Paládi-Kovács Attila* tudományos munkássága.

Számvéber Norbert: Páncélosok a Tiszántúlon. Az alföldi páncéloscsata 1944 októberében. Paktum Nyomdaipari Társaság. Bp. 2002. 399 old.

Szeder Fábián: A' Palócokról. Lilium Aurum. Dunaszerdahely 2005. 102 old. Az 1819-ben Pesten megjelent könyv hasonmás kiadása, valamint *Csikó Károly*: Szeder Fábián palócukutató élete és munkássága című tanulmánya.

Székely András Bertalan: Határháthyák. Interetnikus folyamatokról és pillanatképek a Kárpát-medencéből. Kiadja a Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület. Pilisvörösvár 2005. 306 old.

Székelyföld. Főszerk.: *Ferenczy István*. Csík-szereda 2005. 10. 178 old. – A tartalomról: „A megváltozott néprajz ma is fontos társadalom és embertudomány” – Szabó Árpád Tőhötöm beszélgetése Gazda Klára néprajzkutatóval; *Gazda Klára*: A moldvai csángó textil- és viseletkultúra jelentései; *Egyed Ákos*: A Mikó nemzetség felemelkedése; *Mikó Imre* családi öröksége; *Illésfalvi Péter*: Barát vagy ellenség? – A román-magyar viszony 1940 – 1944 között a katonai vonatkozások tükrében; *Csiszár József*: „A halogatástól az ember könnyen megravasodik...”.

Székelyföld. Főszerk.: *Ferenczy István*. Csík-szereda 2005. 11. 178 old. – A tartalomról: *Kerényi Ferenc*: Valami a magyar romantikáról: Kisfaludy Károly 175., és Vörösmarty Mihály 150. halálának évfordulóján; *Berekméri Róbert*: A marosvásárhelyi 27. székely könnyű hadosztály története megalakulásától 1944 szeptemberéig I.; *Demény Lajos*: A katonanépszerűség adottságai Kásonban és részvétele az erdélyi hadjáratokban Buda 1686. évi felszabadítása előtt; *dr. Balázs Lajos*: A gyermekágyas szabadosának és az újszülött beavatásának szentdomokosi rítusa; *Banner Zoltán*: „A művészet is anyanyelvem...” – Szervátiusz Tibor 75 éves.

Tanulmányok Farkas József tiszteletére. Szerk.: *Csevényi László*. Studia Szatmariensia I. Mátészalka 2001. – *Erdész Sándor*: Farkas József 70 éves; *Zsoldos Barnabás*: Farkas József születésnapjára; *Madaras László*: Avar-kori lovassírok a Kárpát-medencében; *Havassy Péter*: Az Alföld középkori határjeleinek kérdéséhez; *Németh Péter*: Farkasról és farkasokról nevezett települések a középkori Szatmárban; *Dám László*: A Kárpátalján élő dél-beregi magyarság néprajzi kutatása; *Veress László*: A szelestyei üvegutazó; *Keményfi Róbert*: „...nemzetiségek esetleges terjesztésének megállapíthatására...”; *Kállai Gabriella*: Szemelvények a nagydobosi zsidóság vizsgálatához; *Novák László Ferenc*: A zsidóság Nagykorós társadalmában; *Fazekas Mihály*: A „heverőmartha” tartása; *Bartha Elek*: Földrajzi nevek a múlt századi Szatmárból; *Szabadfalvi József*: Herman Ottó a Tisza és a Szamos rendezéséről és az ecsedi lápról; *Csiszár Sarolta*: A Beregi Múzeum hímes tojás gyűjteménye; *P. Szalay Emőke*: Nagybánya és Debrecen; *Selmeczi László*: Az Ördögárok mondái Biharban; *Sebestyén Árpád*: Elődeink nyelve utódaik ajkán; *Szabó László*: A falusi és mezővárosi kisiparosság házasodási szempontjai és a nők szerepe az iparos társadalom bezáródásában; *Viga Gyula*: Kulturális sokszínűség és társadalmi önkép egy máramarosi alkalmi versben; *Ujváry Zoltán*: Példabeszédek, mondák, anekdoták Káldi György prédikációiban; *Szatmári Andrásné*: A má-tészalkai református egyház története a kezdetektől napjainkig; *Csevényi László*: A szatmári református egyház megye kiváló egyéniségei; *Dankó Imre*: Egy száz évvel ezelőtti szatmári gyilkosság mai emlékei; *Kállai Krisztina*: Beszélgetés Farkas Józseffel hetvenedik születésnapja alkalmából.

Tanulmányok a rákosmenti iskolák történetéből. Írta: *Szanyi Dezső*, *Dombóvári Antal*, *Ádám Fe-*

renc. Rákosmenti helytörténeti füzetek 2/2. Erdős Renée Ház. Bp. 2004. 206 old.

Tizenöt évünk: Nyugdíjasok Kaposvári Egyesülete 1989–2004. Szerk.: Christ László. Nyugdíjasok Kaposvári Egyesülete. Kaposvár 2004. 76 old.

Történeti Muzeológiai Szemle. Magyar Múzeumi Történeti Társulat Évkönyve 2. Bp., 2002. 160 old. – A tartalomról: Horváth István: Katona István (1737–1811) a történetkutató és történetíró; Bartha Éva: II. Országos Történeti Muzeológus Konferencia, Tokaj, 2001.; Halmágyi Pál: Két makói Amerikában – Pulitzer József és Galamb József; Viga Gyula: Életrajzok a magyar múzeumügy 200 évéből; Pintér János: 200 éves a Magyar Nemzeti Múzeum; Ujváry Zoltán: Százéves a Kiskun Múzeum; Matussné Lendvai Márta: 50 éves a dunaújvárosi Intercisa Múzeum.

Trianon. Szerk.: Zeidler Miklós. Nemzet és emlékezet 2. Osiris. 2003. 931 old.

Turán. A magyar eredetkutatással foglalkozó tudományok lapja. Fel. szerk.: Esztergály Előd. 2005. 2-3. sz. 224 old. – A tartalomról: „Keleti gyökereink Indiában”; Obrisánszky Borbála: A nesztorianus vallás elterjedése és jelentősége Belső-Ázsiában; Zagd Batszajhan: A hunok régészete, néprajza és története; Benkő Elek: A siménfalvi rovás emlékek kora; Henkey Gyula: Újabb adatok a turanid típus észak-kazahsztáni és nagy-magyar-alföldi változatáról; Makoldi Sándorné: Östisztele – házikigyó. A hites népművészetben; Obrisánszky Borbála: Vajda és bojla. Egy régi magyar méltóságnév eredetéhez; Mozsáry Gábor: A tápiószentmártoni aranyszarvas; Pető Imre: Hun levelek; Horváth Imre: A fejfa-törzs; N. László Endre: A kumai levelek és a csallóközi tündérek; Halassy-Nagy Endre: A hun üstök; Esztergály Zsófia Zita: Adjon Isten mind jobbat, mind jobbat...! Ríport Szórény Levente zeneszerzővel; Varga Csaba: A Rohonci kódex; Horváth Gáborné: Kínai források az ázsiai hunok életmódjáról;

Ungváry Krisztián: A magyar honvédség a második világháborúban. Osiris Kiadó. Bp. 2004. 604 old.

Utóparaszti hagyományok és modernizációs törekvések a magyar vidéken. Rendszerváltás Magyarországon. Szerk.: Schwarcz Gyöngyi, Szarvas Zsuzsa, Szilágyi Miklós. MTA Néprajzi Kutatóintézet – MTA Társadalomkutatási Központ. Bp. 2005. 492 old. – A tartalomról: Szilágyi Miklós: Bevezetesként: az utóparaszti hagyományokról; Hann, Chris: Utóparasztok a Futóhomokon: az „egyszerűbb” mezőgazdasági szövetkezetek bonyolult társadalmi öröksége; Sárkány Mihály: Vállalkozók Varsányban: mezőgazdaság és azon túl a nagyvilág; Kardos Ferenc: A varsányi cigányok a mezőgazdaságban a 20. század második felében; Szuhay Péter: (Utó)parasztosodó törekvések a szendrői romák körében; Kovács Katalin – Váradi Monika Mária: Utóparaszti hagyományok egy mezővárosban [Nagykörös]; Rácz Katalin: A kalákától a TÉSZ-ig –

A termelői együttműködések formaváltozásai az agrárszektorban; Lovas Kiss Antal: Illegális eljárások, mint adaptációs stratégiák egy régió [Sárrét] mezőgazdasági struktúrájában; Porkoláb Péter: Parasztság és modern gazdálkodás a 20-21. sz. fordulóján Tiszadob példáján; Molnár Ágnes: A mezőgazdasági kisüzemek helyzete a rendszerváltás után Kiskánizsán; Schwarcz Gyöngyi: Esélyek, adottságok és stratégiák – Agrártermelők Tarjánban és Kocséron; G. Szabó Zoltán: A gépesítettég alakulása egy mezőföldi községben az 1990-es években; Kemény Márton: A mezőgazdaság helyzetének változása egyéni és közösségi szinten Muraszemenyén; Sárny Zsolt: Határsávból az Európai Unióba – Egyéni és közösségi túlélési stratégiák Muraszemenyén; Lendvai Kepe Zoltán: Egy sikeres Lendva-vidéki magyar családi gazdaság a változó időben; Balogh Balázs – Füllemile Ágnes: Kalotaszegi adatok a romániai rendszerváltás utáni egyéni gazdálkodásról; Molnár Mária: A mindennapi élet konfliktusai Tinnyén a falusi lakosok és az újonnan beköltözők között; Kiss Reka: Migrációs folyamatok hatása Budajenő társadalmára; Szarvas Zsuzsa: A falu és turisták. Az alsópáhoki Kolping-szálloda és a helybeliek kapcsolatai; Szöke Alexandra: „Gyött-mentek” és őslakosok együttélése – Beköltözések és nyaralóvárárlások hatása egy aprófalunak [Somogyacsa] kapcsolathálójának alakulására; Kovács Teréz: Somogyapáti társadalmi rétegződése a 21. sz. küszöbén; Szabó Piroska: Életstratégiák Nagyákoson; Bégány Márta: „Régi telepek, új telepések” – Sámsonkert arcai az ezredfordulón; Jávorka Kata: A szabadidő-eltöltés formáinak változása Zsombón; Pethő László: A munkásság helyzetének változása a rendszerváltást követő években; Bali János: Hagyomány és modernizáció a nógrádi málnatermesztésben; Illés Péter: Gyepűtiprók, hegyipásztorok nyomában: A paraszti szőlő- és borkészítők helyzete a Vasi-Hegyháton; Mód László – Simon András: A szőlő- és borkészítők helyzete a Lendva-vidéken az 1990-es évektől; Erőstyák Zoltán András: A rendszerváltás hatása a megyesegyházi dinnyetermesztésre; Surányi Dezső: A pomológiai értékek (hungarikumok) jövője a kárpótlások utáni helyzetben; Fodor Ferenc: Paprika-termesztés a Duna-Tisza közti homokhátság délkeleti részén; Bihar Mária: Hagyomány és újítás a földi kertkultúra eszközkészletében Kiskunfélegyházán és környékén; Bodnár Anita: Szék – Szamos-újvár – Budapest: A budapesti vendégmunka kialakulása és egy széki vállalkozó sikerének összefüggései; Takács András: A széki kultúra változása az 1989-es romániai politikai rendszerváltás hatására; Fülöp Hajnalka: „Most minden van, csak pénz kell!” Élet a rendszerváltozást követően egy kalotaszegi [Nádas-menti] faluban; Biczó Gábor: A hagyományos gyimesi kultúra és értékrend válsága a generációs konfliktusok tükrében, különös tekintettel az idősek helyzetére tíz esztendővel a rendszerváltás után; Turai Tünde: A bevándorlók remények. Az idős generáció a tulajdonviszonyok visszarendezése után Szilagyborzson.

A 2005. évfolyam tartalomjegyzéke

Gálné Jáger Márta: Búcsú Kanyar Józseftől 1/3
 Halász Péter: Búcsú dr. Kanyar József 2/7
 Móza Szabolcs dr.: Dr. Kanyar József emlékezete 2/3
 Schmidt Egon: Az év madara: a parlagi sas 2/8
 Simor Ferenc dr.: Élhető városért dolgozom. Beszélgetés dr. Toller Lászlóval, Pécs Megyei Jogú Város polgármesterével 3/3

ÉVFORDULÓK

Andrásfalvy Bertalan dr.: Az évfordulók szerepe a nemzettudat formálásában 5/3
 Csorba Csaba: Száz éve született dr. Csorba Zoltán 1/20
 D. Máti Mária: Kétszáz éve született Gegő Elek 1/14
 Fazekas Lóránd: A szatmári Tűztöltőtorony száz éve 6/30
 Grega Sára: II. Rákóczi Ferenc, az ember 6/8
 Halász Péter: Tizenöt éves a Honismereti Szövetség 4/22
 Horváth József dr.: A csurgói szorgalmatos mezei gazda: Nagyváthy János 1/12
 Klipp, Anton Karl: Segner János András 2/18
 Kovács Dániel: Irodalmi évfordulók, kiemelkedő személyiségek a honismeretben 4/15
 Kovács Dániel: Péter Lászlóval József Attila nyomában 2/10
 Magyarai András: II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelmé válását 4/3
 Magyarai András: Négy százhuszonöt éve született Bethlen Gábor 6/3
 Noé Ferenc: Száz éve halt meg Kruspér István 4/12
 Pápay Endréné: Makó fogadott fia 2/14
 Pintér István: Emlékezés Przemysl elstének 90. évfordulóján 6/34
 Pusztai Zsolt: Százötven éve született id. Padár Balázs 5/16
 Rácz Sándor: Asztalos P. Kálmán emlékezete 3/9
 Román Károly: Emlékezés Vörösmarty Mihályra 3/15
 Sallai József dr.: Hársfalvi Péter emlékezete 2/20
 Sebestyén Kálmán: Jancsó Elemér emlékezete 3/7
 Siska József: Bodrogköz a kuruc korban 2/16
 Szalay Olga: Kodály első népdalgyűjtő útja. Száz éves a magyar népzene tudomány 6/24
 Szecskó Károly: Kétszáz éve halt meg Fazola Lénárd egri vasműves 6/22

Székely András Bertalan: Negyedszázada hunyt el Regőczy Emil 2/22
 Szénássy Zoltán dr.: Csokonai, a komáromi poéta 1/6
 Tóth Dezső: Emlékezés a népfőiskolákról 5/19
 Viga Gyula: Százhuszonöt éve született Leszih Andor 4/8
 Vincze Zoltán: Roska Márton, a kolozsvári régészeti iskola megalapítója 5/7

AZ ÉN FALUM – AZ ÉN VÁROSOM

Csanádpalota. Nagyfalusi Istvánné könyvtárossal beszélget Zala Simon Tibor 1/35
 Kismarja. Sárkány Viola történelem-filozófia szakos tanárral beszélget Takács András 1/29
 Szentlászló. Budai Györgyné igazgatóhelyetessel beszélget Takács András 3/11

ISKOLA ÉS HONISMERET

Bálint Sándor: Advent 6/41
 Beszprény Katalin: A kézműves oktatás formái Magyarországon 4/35
 Csiszár Miklós dr.: Veszprém város iskolai értesítői, évkönyvei 2/32
 Forró Virág Zsuzsa: A honismeret oktatása egy esztergomi iskolában 3/24
 Hetyési Katalin: Az ifjúság honismereti gyűjtőmunkája Csepregen 6/45
 Horváth Gyuláné: A néphagyományok őrzése a csepregi óvodában 6/43
 Illyés Gyula: A nemzeti érzésről 4/30
 Kanyar József: A nemzet önismeretének szolgáltatásában 2/27
 Kovács Dániel: Rácz Sándor és a Földeáki Diák Élet 5/31
 Mendöl Tibor: Parasztság és táj 5/23
 Németh László: A magyarságtudomány feladatai 3/17
 Ódor Imre dr.: A helytörténet és a heraldika a közösségi identitás szolgálatában 3/21
 Pájer Imre: Honismeret az iskola mindennapjaiban 2/31
 Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna: Helytörténeti kör a makói József Attila Gimnáziumban 6/49
 Spitzmüller Gergely: Honismereti táborok Miskolcon 1/28
 Surján Miklós: Honismeret a könyvtárban 4/32
 Szabó Zoltán: Haza és szülőföld 1/23
 Székely András Bertalan: „Merjünk magyarok lenni!” 4/39

Szirtes Gábor: Töprengés arról, milyen szerepe van az oktatásban a helyismeretnek? 2/29

Szujkó Margit: Megyei történelmi évfordulók szerepe az iskolai nevelésben 5/29

HONISMERET ÉS EURÓPA

Kazinczy Ferenc: A honismereti mozgalom Svédországbán

EMLÉKEZZÜNK

Frigyessy Ágnes: A hit forradalma. Tizenöt éve lobbant fel a temesvári forradalom lángja 2/24

Papp Lajos: A pápasalamoni termelészövetkezet megalakulása 6/51

Zika Klára: 1956 Békéscsaba. Beszélgetés Fekete Pál elsőrendű vádlottal 5/32

HAGYOMÁNY

Albert Iván: A bajai izraelita temetők 4/60

Balogh Mihály: Bors Károly, a kunszentmiklósi sajtó megteremtője 2/40

Becker Leonóra: A villányi borvidék 3/35

Eperjessy Ernő dr.: A kenyér és a kenyérsütés a somogyi uradalmi cselédek körében 5/37

Frigyessy Ágnes: Magyarok Moldvában. Beszélgetés Kovács Lászlóval, a fotóalbum egyik szerzőjével 2/60

Füzes Miklós dr.: Batthyány Kázmér, Siklós „várua” 3/29

Gerendás Lajos: A nyárádmenti települések és vonzáskörzetük vásárai 4/45

Halász Péter: Moldvai csángók a baranyai Egyházasokozáron 3/37

K. Németh András: Néhány régi sírkő Hunyad megyéből 1/51

Koczó József dr.: Reformáció, ellenreformáció és katolikus megújulás Dél-Hontban a XVI–XVIII. században 1/40

Korzenszky Richárd: A Tihanyi Kalendárium 1/53

Lantosné Imre Mária: A baranyai német tájházak honismereti tevékenysége 5/41

Lábadi Károly: A Drávaszög 3/32

Máté György: Faragó József emlékére. Beszélgetés Voigt Vilmossal, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Néprajzi Intézetének igazgatójával 2/64

Merényi-Metzger Gábor: A gyulai városháza „új” arcképcsarnoka 2/48

Romhányi András: A csíksomlyói búcsú 2/37

Sebestyén Kálmán: Kolozsvári fiúiskola és végzettjei a múlt időben 2/56

Sebestyén Kálmán: A Szatmárnémeti Népszínház elhallgatott évei, 1945 – 1949 4/64

Sudár Lászlóné Molnár Zsuzsanna: Önkéntes néprajzgyűjtők Csepregen és a környező településeken 3/52

Takács Gyula: Baranya népi műemlékei 3/49

Tóth Béla: Negyven év a honismeretért és a közművelődésért 4/68

Várnai Ferenc dr.: Baranya megyei népzene gyűjtés 3/44

Zika Klára: Az Irgalmasság diadala. Emlékezés Kanizsai Dorottya-ra 3/26

TERMÉS

Borsy Judit: Baranyai uradalmak a XVIII–XX. században 3/89

Botlik József: Magyar-rutén kétnyelvűség Kárpátján 4/82

Bura László dr.: Helytörténetírásunk buktatói: A matolcsi zsinat igazsága 1/69

Csorba Csaba: A végvárak élete 1/56

Demény Lajos: Moldvai csángómagyarokról a XVIII. századi Szabófalván 5/54

Illésfalvi Péter: Pillanatképek a Gyálpusztai Szőlőkről az 1929. évből 6/60

Kálódi Tamás dr.: Fürdő-kultúra Baranyában 3/101

Klipp, Anton: Kempelen Farkas 4/80

Kovács István: Balassi Bálint lengyelországi emléktáblái 1/61

Kagyar Zoltán: Szent György-hagyományok a Kárpát-medencében 2/74

Nádasdy Lajos: A háromnevű pápai ember: Stettner György – Fenyéri Gyula – Zádor György 2/67

Orosz Andrásné: Két hímezett mintakendő Tarcáról 6/70

Ódor Imre dr.: Nemesek a török hódoltság utáni Baranyában 3/84

Pálkovács István: Egy német klasszikus, Lenau bánsági szobra és emléktáblája 3/95

Romhányi András: Kós Károly házainak nyomában 6/71

Sebestyén Kálmán: Benkő József és a Transsilvania Specialis 6/57

Simor Ferencné dr. Bokody Éva: Az ajkai fiúk fehérvári hőstette 1/68

Vas István: Baranya várvédő hősei 3/78

ZSENGE TERMÉS

Csergő László: A gyergyószentmiklósi vízimalom 1/82

Fodor Éva: Találkozásom Erdély kultúrájával 2/83

Horváth Réka – Kovács Nóra – Szemere Dóra: Vác és a Rákóczi-szabadságharc 1/76

Jakus Enikő: Wass Albert Erdélye 2/79

Kovács Nóra – Horváth Réka – Szemere Dóra: Vác és a Rákóczi-szabadságharc 1/76

Péter Katalin: Székelykapu faragása a hargitai Kápolnás faluban 1/86

Prágai Gábor: S bakonyi faragás és Németh Gábor művészete 1/88

Szabó Mónika: Mézeskalácskészítés Csíkrákoson 1/80

Szemere Dóra – Horváth Réka – Kovács Nóra: Vác és a Rákóczi-szabadságharc 1/76

Tóth Orsolya – Zsizsmann Erika: Kalotaszeg népművészetéről 1/77

Zsizsmann Erika – Tóth Orsolya: Kalotaszeg népművészetéről 1/77

TÁRLAT

Csoma Gergely: Nagy Miklós fényképezete 5/52

Lukács László: A népi építézet, halászat múltja Pákozdon és a Velenicei-tó körül. Gelencsér Ferenc fotókiállítás 5/50

EMLÉKHELYEK

Bajtai Márta: Szabadszállás – József Attila-emlékhely 5/47

Dániel Erzsébet: Néprajzi gyűjtemények a Garan és az Ipoly mentén 5/48

Nagy Gábor: Természetvédelem Baranyában 3/61

Romhányi András: Kishegyes – a szabadságharc utolsó „győztes” csatája 3/58

Simor Ferencné dr. Bokody Éva: Baranya megye tájházai és helytörténeti gyűjteményei 3/70

Simor Zoltán dr.: A Zengő természeti értékei 3/67

Udvarhelyi Nándor: A lengyelországi Árva és Szepesség magyar emlékei 1/90

KRÓNIKA

Balassa Zoltán: Balassi, Bocskai, Márai ünnepek Kassán 2/96

Bartha Éva: Közhasznú beszámoló a Honismereti Szövetség 2004. évi tevékenységéről 2/87

Beke György: Kazinczy Ferenc Tápiógyörgyén 6/84

Bényei József dr.: Dr. Varga Gyula 2/111

Blazovich László: A hetvenéves Bogdán Lajos köszöntése 4/116

Bogdán Lajos: Emléktáblát kapott Váry Gellért 3/111

Bogdán Lajos: Nagyfalusi Istvánné Honismereti Emlékplakettje 4/113

Dankó Imre: Krupa András köszöntése 2/92

Dánielisz Édre: Fábián Imre 6/94

Dánielisz Édre: Kovács Géza 6/92

Dukrét Géza: Főhajítás II. Rákóczi Ferenc előtt 6/79

Dukrét Géza: XI. Partiumi Honismereti Konferencia 6/83

Fabinyi Gáborné: Szabó Ferenc köszöntése Oroszán 6/78

Gálné Jáger Márta: Búcsú Kövesdi Tibornétól, a mesztegnyői faluház vezetőjétől

Gálné Jáger Márta: Dr. Sáros Csaba Bél Mátyás – Notitia Hungariae Emlékérme 4/112

Gergelyné Bodó Mária: Megemlékezés Móra Ferencről 1/95

Halász Péter: A határ menti honismereti kapcsolatok 5/59

Halász Péter: A XXXIII. Honismereti Akadémia megnyitója 4/108

Halász Péter: Dr. Selmeczi Kovács Attila Bél Mátyás – Notitia Hungariae Emlékérme 4/111

Halász Péter: A XIX. Önkéntes Néprajzi Gyűjtőtalálkozó 5/65

Havassy Péter: A helyi évfordulós rendezvények, megemlékezések tartalmi és módszertani tapasztalatai 5/62

Hála József: Jakus Lajos emlékezete 2/112

Honismereti Emléklappal kitüntetettek 4/115

Jászberényi Márta: Dr. Dékány Sándorné Honismereti Emlékplakettje 4/112

Kaczián János: Dr. Nagy Janka Teodóra Honismereti Emlékplakettje 4/113

Karacs Szigmond: Cecse Albert emlékezete 6/92

Kállainé Vereb Mária: „Engem Félegyháza tett íróvá...” A Móra-emlékév rendezvényei Kiskunfélegyházán 2/105

Kerekgyártó Mihály: Szakkörből a szakirodalomba 3/113

Koczó József dr.: „Perőcsény az szép helyen van...” 750 esztendő múltjára emlékezett a Börzsöny-vidéki település 6/86

Kozma Huba: Mindent a Hazáért – Búcsú Pongrátz Gergelytől 4/120

Kovács Dániel: Búcsú Pásztor Emiltől 1/100

Léránt Szusanna: Dr. Barsi Ernő, az „aranyember” 85 éves 3/106

Mag Lászlóné: Az egri Petrás Incze János Kulturális Egyesület csángó „nagyanyanyelvi” tábora 4/119

Mándics Mihály dr.: Emléktáblát kapott a csávolyi Páncsity Péter 5/70

Máriás József: Baráti találkozó – Erdély bűvöletében 6/90

Máté György: Herencsényi keresztállító palóc búcsú 6/81

Nagy Éva: A X. Ifjúsági Honismereti Akadémia 6/81

Oláh-Gál Elvira: Csángó Nap Csíkszeredában 1/96

Pálffy G. István: Csoóri Sándor életosztónzó üzenete 3/105

Rémids Tibor: Az uradalmak gazdálkodása, életmódja 5/60

Sárkány Viola: A Bocskai-díjak ünnepélyes átadása Koltón 5/68

Sárkány Viola: Bocskai napok az Érmelléken 2/100

Sárkány Viola: „...hogyan az Kegyelmetek szép hazája megcsendesedjék és épüljön is.” Bocskai Istvánra emlékeztek Szerencsen 4/115

Sebestyén Gyula Emlékereimmel kitüntetett önkéntes néprajzi gyűjtők, 2005 5/67

Simor Ferenc dr.: Dr. Andrásfalvy Bertalan Bél Mátyás – Notitia Hungariae Emlékérme 4/109

Simor Ferenc dr.: Honismereti tevékenység Baranyában 3/108

Simor Ferenc dr.: Perics Péter 3/114

Simor Ferenc dr.: Vajda József Honismereti Emlékplakettje 4/115

Szabó Ferenc: A Bácsország és a Honismert szabadkai találkozója 2/102

Szabó Imre: Örökre elhallgatott Nagykovácsi krónikása, Szatmári Lajos 5/72

Székely András Bertalan: A hazai nemzetiségek honismereti tevékenysége, kapcsolataik az anyaországgal 5/63

Székely András Bertalan: Köszöntjük a nyolcvan- esztendő Varga Sándort 6/78

Titkos Sándorné: Kalló Lászlóné Honismereti Emlékplakettje 4/112

Titkos Sándorné: Népi kismesterségek élő hagyományai az Ifjúsági Honismereti Akadémián 1/106

Tóth József dr.: A csúzi csoda 3/112

Vonyó József: Dr. Szita László 3/115

Zagyai Ferencné – Szabolcsik Adrienn – Szopkó Dóra – Zsíros Gábor Márk: Rákóczi nyomában 3/110

PÁLYÁZAT

„És leszen csillagfordulás”. A Magyar Nemzeti Múzeum és a Honismereti Szövetség pályázata az 1956-os Forradalom és Szabadságharc tiszteletére és emlékére 5/79

Felhívás a Magyar Nemzeti Múzeum 1956-os kiállítására 5/81

Forgószél és Garabonciás. A Hagyományok Háza vetélkedője 4/44

Kerekgyártó Mihály: Az Őzdi Lajos Árpád Honismereti Kör pályázata 4/43

Nagymamám, nagypapám mesélte. A Karácsonyi János Honismereti Egyesület felhívása 3/25

A Néprajzi Múzeum 49. országos néprajzi pályázata 5/74

Pályázati felhívás a Jászsággért Díjra 5/81

KÖNYVESPOLC

„Alkotni, teremteni kell!” – Éhen Gyula emlékezete (Gál József) 1/103

Balogh Lajos: Büki tájszótár (Király Lajos) 5/92

Bajtai Mária: Heltai Nándor: „Ma a kis Magyarországnak ez a városa a személfénye. Móricz Zsigmond és a híros város 2/121

Bana József: A lövöldöző „levélhordozó”. Jegyzetek Győr történetének lapjaihoz (Lanczendorfer Zsuzsanna dr.) 1/111

Barna Gábor: Halász Péter: A moldvai csángó magyarok hiedelmek 5/88

Bánda László: Balatonfüred emlékjelei (Csiszár Miklós) 2/122

Bánda László: Veszprém Megyei Honismereti Tanulmányok XXI. 2/114

Bedécs Gyula dr.: Horvátország és tengerpartja (Udvarhelyi Nándor) 3/118

Bencze Géza: Gulyásné Gömöri Anikó – Balogh András – Vadas Ferenc: Az Óbudai Gázgyár története 4/124

Bereznai Zsuzsanna: Kriston Vízi József: Közös nyelven Ungon, Berken 1/113

B. Kovács István: Gömörország (Bodnár Mónika) 2/123

Bodnár Mónika: B. Kovács István: Gömörország 2/123

Bodnár Mónika: Koleszár Krisztián – É. Kovács Judit – Laki-Lukács László: Népi díszítőművészet dél-Gömörben és dél-Tornában 2/126

Borkalendárium (Korkes Zsuzsa) 2/127

Budapesti temetők, sírok, emberek (Gábor Tibor) 2/116

Csáky Károly: A Dunától a Sztinyáig (Koczó József dr.) 4/123

Csiszár Miklós: Bánda László: Balatonfüred emlékjelei 2/122

Csoma Gergely: Kovács László – Nagy Zoltán: Magyarok Moldvában 2/124

Csorba Csaba: Győr vármegye települései XVI-II-XIX. századi kéziratok térképeken 1/101

Csorba Csaba: Lugosi László: Tükörképek 1/105

Dankó Imre: Tóth Sándor: Szabadszállás képeskönyve 1/110

Demény-Dittel Lajos: Némethi Gábor: A hatvani zsidóság krónikája 2/126

Domokos Mária: Pávai István: Zene, vallás identitás 5/83

Domokos Pál Péter: Moldvai útjaim (Mezey László Miklós) 5/82

Duma-István András: Csángó mitológia (Sántha Attila) 5/86

Eine Unterredung gegen die Türken – Traktátus Mohácsról (Lőkös Péter) 3/120

Eperjessy Ernő: Mándics Mihály: Egy élet emlékei 2/115

Fenyvesi István: Keszi Sándor: Életforgók I-II. 5/91

Gál József: „Alkotni, teremteni kell!” – Éhen Gyula emlékezete 1/103

Gábrriel Tibor: Budapesti temetők, sírok, emberek 2/116

Gábrriel Tibor: Újpesti Helytörténeti Értesítő 1/108

Gleszler Norbert – Klamár Sára: Szulik József emlékezete 6/97

Goldschmied István – Szarka Lajos: A keszthei zsidóság története 1699–2005 (Róbert Péter) 6/99

Gulyásné Gömöri Anikó – Balogh András – Vadas Ferenc: Az Óbudai Gázgyár története (Bencze Géza) 4/124

Győr vármegye települései XVIII-XIX. századi kéziratok térképeken (Csorba Csaba) 1/101

Halász Péter: Honismereti közösségek periodikái 1/106

Halász Péter: A moldvai csángó magyarok hiedelmei (Barna Gábor) 5/88

Halász Péter: Pávai István: Zene, vallás identitás 5/83

Hála József – Kecskeméti Tibor – Voigt Vilmos: Kőpénzek. Mondák, költemények és énekek gyűjteménye (Papp Péter) 2/125

Hegedűs Pál: Fejezetek a kisbéri zsidóság történetéből (Horváth Géza dr.) 1/109

Heltai Nándor: „Ma a kis Magyarországnak ez a városa a személfénye. Móriscs Zsigmond és a híres város (Bajtai Mária) 2/121

Honismereti közösségek periodikái (Halász Péter) 1/106

Hornyánszky Nándor: Az alsósztrégovai Madách-síremlék (Z. Urbán Aladár) 6/96

Horváth Géza dr.: Hegedűs Pál: Fejezetek a kisbéri zsidóság történetéből 1/109

Horváth Géza dr.: Körömdi Géza: A Tatai Gimnázium Névtára 1765–2002 3/121

Horváth Géza dr.: Szénássy Árpád: Felvidéki Árpád-kori templomok lexikona I. A Nyitrai Kerület 1/103

Horváth Géza dr.: Tatabánya történelmi olvasókönyve 5/90

Huszár János: Múltidéző történetek (Kellei György) 6/95

Juhász Antal: A szegedi táj vonzásában (Kováts Dániel) 4/122

Kellei György: Huszár János: Múltidéző történetek 6/95

Keszi Sándor: Életforgók I-II. (Fenyvesi István) 5/91

Két könyv Sopronról (Tuba László) 4/126

Király Lajos: Balogh Lajos: Büki tájszótár 5/92

Klamár Sára–Gleszler Norbert: Szulik József emlékezete 6/97

Koczó József dr.: Csáky Károly: A Dunától a Szitnyáig 4/123

Koleszár Krisztián – É. Kovács Judit – Laki-Lukács László: Népi díszítőművészet dél-Gömörben és dél-Iornában (Bodnár Mónika) 2/126

Kolozs Barnabásné: Tóth Dezső: Dákai füzetek 1-10. 4/126

Kolozsvári István: Rálátás. Zsáka helytörténeti-honismereti, kulturális tájékoztató 6/102

Korkes Zsuzsa: Borkalendárium 2/127

Kovács József László – Kovácsné Paulovits Teréz: Duna vizén malom forog... (Dr. Lanczendorfer Zsuzsanna) 6/100

Kovács László – Nagy Zoltán: Magyarok Moldvában (Csoma Gergely) 2/124

Kováts Dániel: Juhász Antal: A szegedi táj vonzásában 4/122

Kováts Dániel: „A nyelv ma néktek végső menedéktek...” 2/114

Körömdi Géza: A Tatai Gimnázium Névtára 1765–2002 (Dr. Horváth Géza) 3/121

Kriston Vizi József: Közös nyelven Ungon, Berken (Bereznai Zsuzsanna) 1/113

Laki-Lukács László: Edelény templomai (Dr. Varga Gábor) 6/99

Lanczendorfer Zsuzsanna dr.: Bana József: A lövöldöző „levélhordozó”. Jegyzetek Győr történetének lapjaihoz 1/111

Lanczendorfer Zsuzsanna dr.: Kovács József László – Kovácsné Paulovits Teréz: Duna vizén malom forog... 6/100

Lőkös Péter: Eine Unterredung gegen die Türken – Traktátus Mohácsról 3/120

Mándics Mihály: Egy élet emlékei (Eperjessy Ernő) 2/115

Mezey László Miklós: Domokos Pál Péter: Moldvai útjaim 5/82

Németi Gábor: A hatvani zsidóság krónikája (Demény-Dittel Lajos) 2/126

„A nyelv ma néktek végső menedéktek...” (Kováts Dániel) 2/114

Papp Gézné dr.: Pest déli környéke a török korban – A pesti mező (Dr. Pető Mária) 2/120

Papp Péter: Hála József – Kecskeméti Tibor – Voigt Vilmos: Kőpénzek. Mondák, költemények és énekek gyűjteménye 2/125

Pávai István: Zene, vallás identitás (Halász Péter, Domokos Mária) 5/83

Pető Mária dr.: Papp Gézné dr.: Pest déli környéke a török korban – A pesti mező 2/120

Pillanatképek a XIX. századi Veszprémből (Sebő József) 6/96

Rálátás. Zsáka helytörténeti-honismereti, kulturális tájékoztató (Kolozsvári István) 6/102

Róbert Péter: Goldschmied István – Szarka Lajos: A keszthelyi zsidóság története 1699–2005 6/99

Sántha Attila: Duma-István András: Csángó mitológia 5/86

Sebő József: Pillanatképek a XIX. századi Veszprémből 6/96

Szabó János József: Szentes 6/95

Szentes (Szabó János József) 6/95

Szénássy Árpád: Felvidéki Árpád-kori templomok lexikona I. A Nyitrai Kerület (Horváth Géza dr.) 1/103

Szulik József emlékezete (Gleszler Norbert – Klamár Sára) 6/97

Tatabánya történelmi olvasókönyve (Horváth Géza dr.) 5/90

Tóth Dezső: Dákai füzetek 1-10 (Kolozs Barnabásné) 4/126

Tóth Sándor: Szabadszállás képeskönyve (Dankó Imre) 1/110

Tuba László: Két könyv Sopronról 4/126

Udvarhelyi Nándor: Bedécs Gyula dr.: Horvátország és tengerpartja 3/118

Újpesti Helytörténeti Értesítő (Gábrriel Tibor) 1/108

Varga Gábor dr.: Laki-Lukács László: Edelény templomai 6/99

Veszprém Megyei Honismereti Tanulmányok XXI. (Bándi László) 2/114

Z. Urbán Aladár: Hornyánszky Nándor: Az alsósztrégovai Madách-síremlék 6/96

HÍREK

Felhívás a „klebelsbergi” iskolákhoz 5/94
Kiosztották a Kisteleki Ede Alapítvány jutalmát 1/39

Magyar Emlékekért a Világban Közhasznú Egyesület rendezvényei 1/75

Magyar Emlékekért a Világban Közhasznú Egyesület rendezvényei 5/49

Mélykúti Csaba dr.: Honismereti Kör alakult Gödöllőn 2/36

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA 1/114

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA 3/122

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA 4/130

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA 5/95

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA 6/104

HONISMERETI ÉVFORDULÓNAPTÁR (Németh Tibor) 5/98

MEGRENDELŐLAP

Megrendelem a HONISMERET című folyóiratot példányban.
Az előfizetési csekket az alábbi címre kérem:

Név: irányítószám:

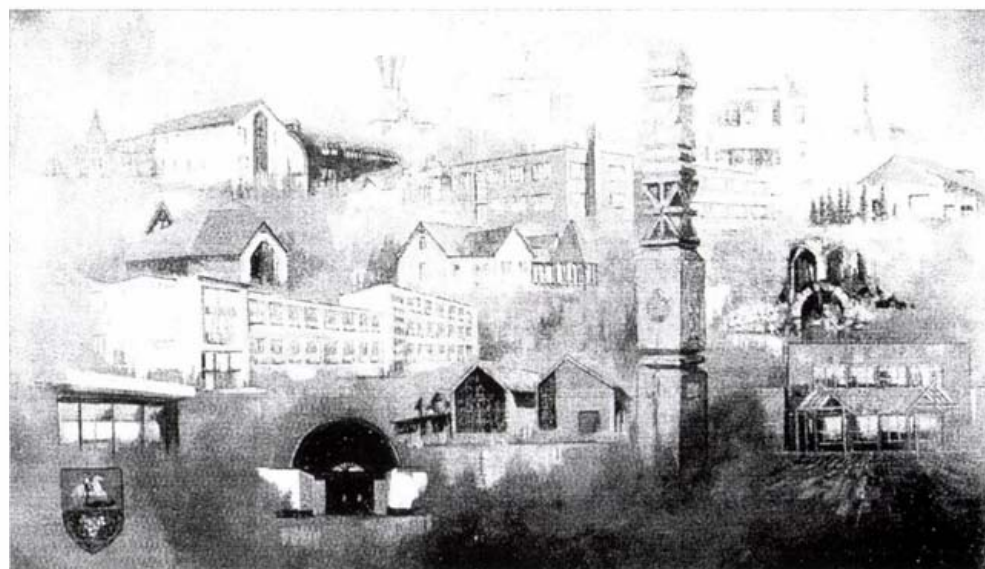
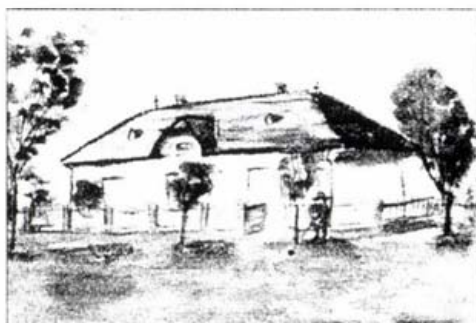
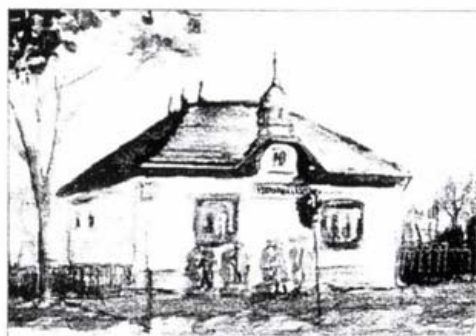
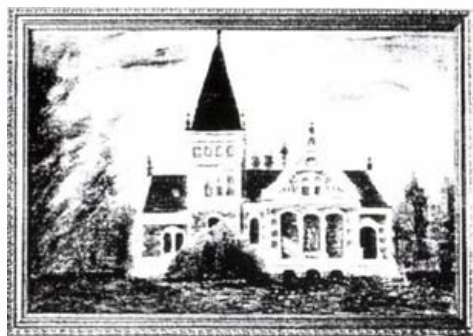
Cím:

Az előfizetés díja egy évre: 1980,- Ft
fél évre: 990,- Ft

A megrendelőlapot kérjük a Honismereti Szövetség címére visszaküldeni:
1370 Budapest, Pf. 364.
Tel./fax: 327-77-61

Dátum:
.....
aláírás

Képek a régi Gyálról (Hefler Gábor festményei)

Két hímzett mintakendő Tarcálból

